

**УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ САДУ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

**ФАЛСИФИКОВАЊЕ ИСПРАВЕ У ЗАКОНОДАВСТВУ
И ПОЛИЦИЈСКОЈ ПРАКСИ**

**Ментор:
Проф. др Иван Јоксић**

**Кандидат
Владимир Сретеновић ДС 5/17**

Нови Сад, 2022. година

**UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD
FACULTY OF LAW FOR COMMERCE AND JUDICIARY IN NOVI SAD**

DOCTORAL DISSERTATION

**FALSIFYING A DOCUMENT IN LEGISLATION
AND POLICE PRACTICE**

**Mentor:
Ivan Joksic PhD**

**Candidate:
LL.M. Vladimir Sretenovic ДС 5/17**

Novi Sad, 2022. year

Прилог 1.

УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ

НАЗИВ ФАКУЛТЕТА

Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

КЉУЧНИ ПОДАЦИ О ЗАВРШЕНОМ РАДУ

Врста рада:	Докторска дисертација
Аутор:	Владимир Сретеновић
Ментор - титула, име, презиме, звање, институција	Проф. др Иван Јоксић, редовни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Наслов рада:	ФАЛСИФИКОВАЊЕ ИСПРАВЕ У ЗАКОНОДАВСТВУ И ПОЛИЦИЈСКОЈ ПРАКСИ
Језик публикације	Српски (ћирилица)
Физички опис рада:	Унети број: Страница: 264 Поглавља: 7 Референци: 160 Табела: 11 Слика: 71 Графикона: / Прилога: 2
Научна област:	Друштвене науке, право, кривично право
Предметна одредница. Кључне речи	Фалсификовање, писмене исправе, кривично законодавство, полицијска пракса, суд.
Извод (апстракт или резиме) на језику завршног рада:	Фалсификовање представља укупност више различитих поступака и радњи, усмерених на довођење у заблуду других лица у погледу оригиналности различитих врста писмених исправа. У литератури се наводе најчешћи облици фалсификата чији предмет могу бити: новчанице, уговори, тестамент, историјски списи и др. Заједнички именуатељ код фалсификовања наведених, али и других писмена, јесте настојање да се лажан документ представи као прави, односно да се правом документу унесу садржаји који у изворном облику њему не припадају.

Уважавајући различите врсте преварног поступања, приликом фалсификовања докумената, издвојено је више врста њиховог вештачења. Отуда у криминалистици предмет вештачења може бити: потпис, рукопис, цифре, писаће машине, таксене и друге марке, апарати за фотокопирање, печати и штамбили и др. С обзиром на значај који потпис има у правном саобраћају вештачење његове оригиналности представља велики изазов за сваког вештака.

У кривичноправном смислу се под фалсификовањем исправе сматрају радње усмерене на прављење лажне или преиначење праве која служи као доказно средство. Из разлога што се правни саобраћај обавља између појединих правних лица, неопходно је минимално поверење његових учесника у погледу истинитости и садржине исправе. С обзиром да је објект фалсификована исправа, наш законодавац је њено значење одредио као сваки предмет који је подобан или одређен да служи као доказ какве чињенице која има значај за правне односе, као и рачунарски податак.

Уважавајући посебности, које се испољавају вршењем различитих врста фалсификовања, у нашем кривичном законодавству је издвојено више кривичних дела, чије инкриминације генусно припадају овом домену. У том смислу се отишло корак даље, па је прописана посебна група кривичних дела против правног саобраћаја (глава XXXII КЗС), која садржи четири истодобна кривична дела. То су: фалсификовање исправе, посебни случајеви фалсификовања исправе, фалсификовање службене исправе, навођење на оверавање неистинитог садржаја. У питању су различити модалитети фалсификовања исправе који се испољавају на више начина и у односу на посебне врсте исправе.

Полазећи од потребе за правовременим и потпуним утврђивањем истинитости потписа, потребно је водити рачуна о следећим ставкама: 1) Када се ради о фалсификату начињеном копирањем, за поређење треба прикупити потписе, настојећи да се пронађе онај који је служио као модел за копирање; 2) Када се ради о потпису начињеном имитирањем, за упоређење је потребно прикупити потписе осумњичених; 3) Када се ради о потпису добијеном на превару (подметањем индиго папира) неопходно је прибавити што више оригинала, како би се међу њима нашао и онај који је неспоран.

Истраживање обима и динамике кривичних дела против правног саобраћаја, укључује унапред постављене истраживачке одреднице. Оне се односе на: одређивање узорка; избор извора података; дефинисање временског оквира истраживања; обим и динамику кривичних дела

	<p>против правног саобраћаја у временском периоду 2015-2020. године.</p> <p>Криминолошке димензије фалсификовања исправе заснивају се на: феноменолошким, етиолошким и виктимолошким аспектима. Феноменолошки аспект обухвата: појавне облике фалсификовања, сличности и разлике међу фалсификатима. Етиолошки аспект обухвата: друштвене узроке и индивидуалне (личне) узроке. Виктимолошки аспект обухвата: правна лица као жртве фалсификовања, појединце као жртве фалсификовања. У оквирима овог темата је присутно излагање у вези са профилем фалсификатора.</p>
<p>Датум одбране: Попуњава накнадно служба</p>	
<p>Чланови комисије: (титула, име, презиме, звање, институција)</p>	<p>Председник : др Јелена Костић, научна сарадница, Институт за упоредно право Београду Члан: др Иван Јоксић. редовни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду Члан: др Ненад Бингулац, ванредни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду</p>
<p>Напомена:</p>	<p>Аутор докторске дисертације потписао је следеће Изјаве: 1. Изјава о ауторству 2. Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада 3. Изјава о коришћењу. Ове Изјаве се чувају на факултету у штампаном и електронском облику.</p>

Прилог 2.

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD

Faculty of Law in Novi Sad

KEY WORD DOCUMENTATION

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Vladimir Sretenovic
Menthor (title, first name, last name, position, institution)	PhD Ivan Joksic Full time professor Faculty of Law for commerce and judiciary in Novi Sad, University business academy in Novi Sad
Title:	FALSIFYING A DOCUMENT IN LEGISLATION AND POLICE PRACTICE
Language of text (script):	Serbian language (Cyrillic)
Physical description:	Number of: Pages: 264 Chapters: 7 References: 160 Tables: 11 Illustrations: 71 Graphs: / Appendices: 2
Scientific/artistic field:	Social sciences, law, criminal law
Subject, Key words:	Forgery, written documents, criminal legislation, police practice, court.
Abstract (or resume) in the	Forgery is a totality of several different actions and deeds, aimed at misleading other persons regarding the originality

language of the text:

of different types of written documents. The literature lists the most common forms of counterfeiting, the subject of which can be: banknotes, contracts, wills, historical writings, etc. The common denominator in the falsification of the mentioned, but also other writings, is the effort to present the false document as real, that is, to enter the contents of the real document that do not belong to it in its original form. Considering the different types of fraudulent actions, when falsifying documents, several types of their expertise were singled out. Therefore, in criminology, the subject of expertise can be: signature, manuscript, numbers, typewriters, taxa and other stamps, photocopiers, stamps and stamps, etc. Given the importance of the signature in legal transactions, the expertise of its originality is a great challenge for any expert.

In the criminal law sense, forgery of a document is considered to be actions aimed at making a false or modifying a right that serves as a means of proof. Due to the fact that legal transactions are performed between individual legal entities, it is necessary to have minimal trust of its participants in terms of truthfulness and content of documents. Since the object of document forgery is, our legislator has determined its meaning as any case that is suitable or determined to serve as proof of some fact that is important for legal relations, as well as computer data.

Recognizing the peculiarities, which are manifested by committing various types of falsification, several criminal acts have been singled out in our criminal legislation, the incriminations of which genus belong to this domain. In that sense, we went a step further and prescribed a special group of criminal offenses against legal traffic (Chapter XXXII KZS), which contains four simultaneous criminal offenses. These are: forgery of a document, special cases of forgery of a document, forgery of an official document, inducement to certify untrue content. These are different modalities of document forgery, which are manifested in several ways and in relation to special types of documents.

Starting from the need for timely and complete determination of the authenticity of signatures, it is necessary to take into account the following items: 1) When it comes to forgery made by copying, signatures should be collected for comparison, trying to find the one that served as a model for copying; 2) In the case of a signature made by imitation, it is necessary to collect the signatures of the suspects for comparison; 3) When it comes to a signature obtained on fraud (by inserting indigo paper), it is necessary to obtain as many originals as possible, so that the one that is undisputed can be found among them.

The research of the scope and dynamics of criminal acts against legal traffic includes pre-set research guidelines. They

	<p>relate to: sample determination; data source selection; defining the time frame of the research; the scope and dynamics of criminal offenses against legal traffic in the period 2015-2020. years.</p> <p>The criminological dimensions of document forgery are based on: phenomenological, etiological and victimological aspects. The phenomenological aspect includes: manifestations of forgery, similarities and differences between forgeries. The etiological aspect includes: social causes and individual (personal) causes. The victimological aspect includes: legal entities as victims of falsification, individuals as victims of falsification. Within this topic, there is a presentation related to the profile of counterfeiters.</p>
Defended: (The faculty service fills later.)	
Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)	<p>President: PhD Jelena Kostic, research associate, The Institute of Comparative Law in Belgrade</p> <p>Member: PhD Ivan Joksic Full time professor Faculty of Law for commerce and judiciary in Novi Sad, University business academy in Novi Sad</p> <p>Member: PhD Nenad Bingulac, associate professor, Faculty of Law for commerce and judiciary in Novi Sad, University business academy in Novi Sad</p>
Note:	<p>The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Statement on the authority, 2. Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and 3. Statement on copyright licenses. <p>The paper and e-versions of Statements are held at the faculty.</p>

САДРЖАЈ

УВОДНА РАЗМАТРАЊА.....	14
------------------------	----

І ГЛАВА

НАСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ФАЛСИФИКОВАЊА

1. Фалсификовање исправе у старом веку.....	21
2. Фалсификовање исправе у средњем веку.....	24
3. Фалсификовање исправе у новом веку.....	28
4. Фалсификовање исправе у модерном времену.....	31

ІІ ГЛАВА

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ФАЛСИФИКОВАЊА ИСПРАВЕ

1. Појам и значење фалсификовања.....	34
2. Врсте исправа.....	37
2.1. Новац и друге хартије од вредности.....	39
2.2. Тестамент.....	40
2.3. Уговори.....	41
2.4. Уметничка дела.....	42
2.5. Документа.....	44
2.6. Књижевна дела.....	45
2.7. Остало.....	46
3. Начини употребе фалсификоване исправе.....	47
4. Врсте и обим настале штете коришћењем фалсификата.....	50

ІІІ ГЛАВА

КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ДИМЕНЗИЈЕ ФАЛСИФИКОВАЊА

1. Криминалистичка правила фалсификовања.....	52
1.1. Криминалистичко-технички приступ фалсификовању.....	53
1.2. Криминалистичко-тактички приступ фалсификовању.....	55

1.3. Методика откривања и разјашњавања фалсификовања.....	57
2. Вештачење фалсификата.....	59
2.1. Вештачење фалсификата докумената.....	61
2.1.1. Вештачење фалсификата потписа и рукописа.....	62
2.1.2. Вештачење цифара.....	70
2.1.3. Вештачење текстова писаћих машина.....	71
2.1.4. Вештачење отисака печата.....	73
2.1.5. Вештачење текстова.....	73
2.1.6. Вештачење докумената анализом текста.....	74
2.2. Вештачење фалсификата новца.....	75
2.3. Врсте фалсификата новца.....	76
2.3.1. Фалсификовање кованог новца.....	77
2.3.2. Фалсификовање папирног новца.....	79
2.3.2.1. Руком израђени фалсификати.....	79
2.3.2.2. Фалсификати настали машинским путем.....	80
2.4. Графолошко вештачење.....	83
3. Вештачење докумената у судској пракси.....	86
3.1. Вештачење у Хашком трибуналу.....	86
3.2. Вештачење у домаћем правосуђу.....	88

IV ГЛАВА

КРИМИНОЛОШКЕ ДИМЕНЗИЈЕ ФАЛСИФИКОВАЊА

1. Феноменолошка димензија фалсификовања.....	92
1.1. Појавни облици фалсификовања.....	93
1.2. Сличности и разлике међу фалсификатима.....	96
2. Етиолошка димензија фалсификовања.....	99
2.1. Друштвени узроци.....	102
2.2. Индивидуални (лични) узроци.....	105
3. Виктимолошка димензија фалсификовања.....	108
3.1. Правна лица као жртве фалсификовања.....	109
3.2. Појединци као жртве фалсификовања.....	113
4. Профил фалсификатора.....	115
4.1. Урођене склоности.....	116

4.2. Стечене склоности.....	118
4.3. Мотив као криминогени фактор фалсификатора.....	119

V ГЛАВА

КРИВИЧНОПРАВНЕ ДИМЕНЗИЈЕ ФАЛСИФИКОВАЊА

1. Кривичнопроцесни аспект фалсификовања исправе.....	123
1.1. Начини (извори) сазнања за кривично дело фалсификовање исправе.....	123
1.2. Вештачење фалсификата као доказно средство.....	127
1.3. Кривичнопроцесни значај вештачења фалсификата.....	129
2. Кривичноправни аспект фалсификовања исправе.....	131
2.1. Заједничка обележја кривичних дела против привреде (глава XXII КЗС)..	131
2.1.1. Кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС).....	132
2.1.2. Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС).....	134
2.1.3. Кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС).....	135
2.1.4. Кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 244. КЗС).....	138
2.1.5. Кривично дело фалсификовање знакова, односно државних жигова за обележавање робе, мерила и предмета од драгоцених метала (члан 244а. КЗС).....	139
2.1.6. Кривично дело прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (члан 244б. КЗС).....	141
2.2. Заједничка обележја кривичних дела против правног саобраћаја (глава XXXII КЗС).....	142
2.2.1. Кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС).....	142
2.2.2. Кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС).....	144
2.2.3. Кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС).....	145
2.2.4. Кривично дело навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС).....	146

VI ГЛАВА

ФАЛСИФИКОВАЊЕ ИСПРАВЕ У УПОРЕДНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

1. Француска.....	148
2. Хрватска.....	150
3. Црна Гора.....	152
4. Македонија.....	154

VII ГЛАВА

ОБИМ И ДИНАМИКА КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ ПРИВРЕДЕ И ПРАВНОГ САОБРАЋАЈА

1. Одређивање узорка.....	156
2. Избор извора података.....	157
3. Дефинисање временског оквира истраживања.....	158
4. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у временском периоду 2016-2020. године.....	159
4.1. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2016. години.....	161
4.2. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2017. години.....	163
4.3. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2018. години.....	165
4.4. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2019. години.....	167
4.5. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2020. години.....	170
5. Тенденције код извршења кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у временском периоду 2016-2020. године.....	173
5.1. Варијабилне тенденције у извршењу кривичних дела.....	173
5.2. Законитости у извршењу кривичних дела.....	174
ОКВИРИ ИСТРАЖИВАЊА.....	176
1. Дефинисање предмета и циља истраживања.....	176
2. Методолошки оквир.....	177

3. Формулисање и образложење опште и посебних хипотеза.....	178
4. Представљање резултата истраживања.....	179
5. Анализа и статистика ЕУ у временском периоду 2015-2020. године.....	234
6. Злоупотреба докумената у региону Западног Балкана у временском периоду 2015-2017. године.....	244
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	249
ЛИТЕРАТУРА.....	253
БИОГРАФИЈА.....	266

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Фалсификовање исправе старо је колико и само људско друштво. Његово појављивање се везује за развој робно-новчаних односа и појаву првих писмених докумената којима се потврђивао промет робе и вршење услуга. Већ у тим временима појављују се људи који настоје да своје користољубиве намере остваре фалсификатом одређених писмена који су имали правни значај и дејство. У том смислу, фалсификовање представља укупност више различитих поступака и радњи, усмерених на довођење у заблуду других лица у погледу оригиналности различитих врста писмених исправа. По правилу се фалсификовање исправе везује за остваривање различитих користи. Неке од њих нису видљиве у моменту вршења дела већ их је могуће препознати у каснијим радњама и поступцима.

У литератури се наводе најчешћи облици фалсификата чији предмет могу бити: новчанице, уговори, тестамент, историјски списи и др. Заједнички именитељ код фалсификовања наведених, али и других писмена, јесте настојање да се лажан документ представи као прави, односно да се правом документу унесу садржаји који у изворном облику њему не припадају. С обзиром да се писмена, у периоду пре проналаска штампарије, умножавају писаним путем појављује се значајан број људи који су у стању да подражавају оригиналне документе или њихове преписе. Како се у пракси повећавао каталог докумената, који су имали правно дејство и могли бити материјално исказани, повећавао се број различитих врста фалсификата.

Ако пођемо од чињенице да је новац веома рано постао платежно средство у робно-новчаном промету, првенствено првих градова држава, онда је сасвим сигурно постао предмет првих фалсификата. У почетку је то био ковани новац од злата, са примесама других драгоцености, да би нешто касније новац био кован у сребру, бронзи и другим металима. Недуго затим, настаје папирни новац који постаје мета фалсификатора. Они су користили различите технике, било да су израђивали потпуно нови новац односно новчаницу, или су на оригиналном примерку вршили преправке повећавајући му вредност. Једном речју, веома брзо су оживели модалитети фалсификовања новца јер је корист била енормно велика у условима када није било могуће техничким путем утврђивати оригиналност новца.

Поред новца, предмет фалсификовања постају и друга писмена попут тестаментa, уговора, писаних прописа и других облика писмене комуникације међу људима. Пресудно је било да се на тај начин могао окористити сам фалсификатор или наручилац његових услуга. То практично значи да је фалсификатор самом себи обезбеђивао различите бенефите од фалсификата или је услужно то чинио у нечије друго име. Историјски су примери фалсификованих тестаментa у којима се намерно искривљује оставиочева воља у погледу имовине којом располаже, државне власти, положаја или других привилегија који су могли бити предмет наслеђивања.

Уважавајући историјске моменте, у развоју фалсификовања различитих врста исправа, неопходно је указати на присутне модалитете у конкретним раздобљима. Зато је потребно користити историјску периодизацију која почива на раздеоби временских распона у оквиру старог, средњег и новог века. Сваки од ових временских периода садржи бројне специфичности у погледу употребе писмених исправа и начина њиховог фалсификовања у датим околностима. Под тим се подразумева да су одређени друштвени процеси у сфери науке, књижевности, уметности стварали погодно тло за фалсификовање стваралаштва истакнутих личности тог периода.

С обзиром да су писмене исправе предмет фалсификовања неопходно је указати на њихове основне предметне одреднице и садржај. Под тим се подразумевају појам и значење фалсификовања; врсте исправа (новац и друге хартије од вредности, тестамент, уговори, уметничке слике, документа, књижевна дела и остало); начини употребе фалсификоване исправе; врсте и обим настале штете коришћењем фалсификата. Такође је од изузетне важности указати на типичне врсте писмених исправа чија вредност није увек једноставно утврдива. Она зависи од читавог сплета околности које диктира закон понуде и тражње за одређеном врстом добара. Тако, на пример, што је уметничко дело старије његова вредност се рапидно увећава тако да није могуће исту утврдити у моменту откривања фалсификованог примерка. У раду се експлицитно наводе следеће врсте исправа: новац и друге хартије од вредности; тестамент; уговори; уметничке слике; документа; књижевна дела и др. Такође се указује на различите технике употребе фалсификованих примерака исправа чији модалитети умеју бити на граници невероватног и немогућег.

Научни приступ феномену фалсификовања исправе подразумева диференцијацију различитих приступа у предметној проблематици. Отуда се првим степеником, у правцу упознавања са појмом и значењем фалсификата исправе, сматра криминалистичка димензија фалсификовања. Поштујући правила криминалистичке

науке и њених дисциплина, неопходно је указати на специфичности криминалистичких поступака који се користе у приступу материји фалсификовања исправа. У том смислу, криминалистичка правила у откривању и разјашњавању фалсификованих исправа, можемо поделити на следећи начин: а) криминалистичко-технички приступ фалсификовању, криминалистичко-тактички приступ фалсификовању, методiku откривања и разјашњавања фалсификовања; б) вештачење фалсификата докумената, вештачење фалсификата рукописа, вештачење фалсификата новца, графоскопско вештачење и др.

У оба наведена домена примене криминалистичких правила, на подручју фалсификата различитих врста исправа, важно је указати на бројне мањкавости које неретко прате проактивни и реактивни приступ овој проблематици. Изузетно је важно предупредити настанак и дистрибуцију фалсификоване исправе јер онда изостаје остварење имовинске користи, код учиниоца кривичног дела, као и настанак штете код његове жртве. Са друге стране је потребно утврдити јасна правила вештачења фалсификата. Њима се обезбеђује успешно откривање и разјашњавање ове врсте кривичног дела и утврђивање кривице код његовог учиниоца.

Криминолошке димензије фалсификовања исправе обухватају важно подручје у коме се преплиће примена правила више појединачних научних дисциплина. Под тим се подразумевају три криминолошка приступа које чине: феноменолошки, етиолошки и викимолошки аспект фалсификовања.

Феноменолошки аспект обухвата појавне облике фалсификовања исправа, присуство сличности и испољавање разлика међу фалсификатима. Овде се апострофирају модалитети испољавања фалсификата у полицијској пракси. Она обилује примерима домишљатости појединаца и/или организованих криминалних група у погледу извођења читавог процеса фалсификовања исправе. Под тим се подразумева: набављање опреме за фалсификовање, материјала (папира, боје и др.), просторије где ће се одвијати читав процес као и начини дистрибуције фалсификованих исправа.

Етиолошки аспект фалсификовања исправе односи се на утврђивање узрочности, у конкретним временским и просторним оквирима, вршења ове врсте кривичних дела. Овде је важно раздвојити две кључне врсте узрока код вршења кривичних дела уопште, а тим пре код фалсификовања исправе у полицијској пракси. Прва врста узрока је друштвене природе и обухвата утврђивање утицаја одређеног социјалног миљеа на појаву ове врсте кривичних дела. Ранија истраживања су показала да се дистрибуција фалсификованих исправа везује за одређене земље, као и одређене делове државне

територије, градове или квартове у њима. Другу врсту узрока чине индивидуални чиниоци који се тичу личности учиниоца кривичног дела фалсификовање исправе. Анализа структуре личности фалсификатора и лица која су са њима повезана, у смислу дистрибуције материјала, показала је, у полицијској пракси, бројне специфичности њихових карактерних црта и степена интелигенције. Тако је, на пример, било евидентно да се фалсификатори одликују повећаним степеном способности за импровизације и коришћење бројних техника у односу на учиниоце неких других кривичних дела.

Виктимолошки аспект обухвата утврђивање особености код жртве кривичног дела. У том погледу имамо различите ситуације које се односе на повезаност одређених својстава жртве кривичног дела фалсификовање исправе и чињенице да је она предмет преварног поступања самог фалсификатора. Важно је нагласити да жртве фалсификатора могу бити подједнако физичка и правна лица. Ипак, у пракси су највећим делом жртве физика лица због чињенице да правна лица највећим делом послују безготовинским начинима плаћања те је искључена могућност да дођу у посед фалсификованих новчаница. Такође је отежана могућност да правна лица буду жртве неке друге врсте фалсификата односно доласка у посед таквих писмених исправа јер их заступају лица са адекватним правничким знањем. Појединци или физичка лица најчешће су жртве фалсификатора због своје необазривости, недовољног знања, лакомислености и других околности које утичу да њихова пажња буде у значајнијој мери умањена.

Профил фалсификатора представља подручје на коме се преламају знања више самосталних наука. На првом месту је неопходно антрополошко знање како би се довеле у вези физичке карактеристике фалсификатора са његовим криминалним склоностима. Након тога на сцену ступају знања психологије и психијатрије која су од велике помоћи код утврђивања повезаности психичких карактеристика фалсификатора са његовом криминалном делатношћу. На основу ових научних сазнања могуће је издвојити више елемената који се односе на личност фалсификатора. Под тим се подразумевају његове урођене склоности и стечене склоности. Оне појединачно и у свом међуодносу конструишу мотив као криминогени фактор код фалсификатора. Дакле, идентификовање мотива, који су покренули учиниоца да фалсификује једну или више исправа, није могуће без утврђивања дејстава његових урођених склоности и стечених навика и знања у току живота.

Кривичноправне димензије фалсификовања исправе чине подручје уређено кривичноправним нормама и прописима. На основу систематике кривичних прописа неопходно је утврдити два подједнако важна аспекта кривичног дела фалсификовање

исправе које чине кривичнопроцесно и кривичноправно подручје.

Кривичнопроцесни аспект фалсификовања исправе изражен је у поступању органа кривичног гоњења у предкривичном и кривичном поступку. Уважавајући промене које са собом носи тужилачки концепт истраге, неопходно је указати начин вођења различитих стадијума и фаза поступка, од момента сазнања за кривично дело фалсификовање исправе, па све до правоснажне осуде његовог учиниоца. Под тим се подразумевају следећи предпроцесни и процесни стадијуми и фазе: начини (извори) сазнања за кривично дело фалсификовање исправе, вештачење фалсификата као доказно средство, кривичнопроцесни значај вештачења фалсификата и пресуде за фалсификовање исправе.

Кривичноправни домен фалсификовања исправе укључује разматрање ширег спектра питања која се односе на кривично дело фалсификовање исправе. Поред општих законских обележја кривичног дела неопходно је прецизирати њихово присуство у самом бићу овог кривичног дела. Њихова конкретизација чини фалсификовање исправе специфичним кривичним делом које у пракси показује већи број облика испољавања. Такође је неопходно указати на заједничка обележја кривичних дела против правног саобраћаја (глава XXXII КЗС). Овој групи кривичних дела припада фалсификовање исправе из разлога што су фалсификати укључени у правни саобраћај. Наш законодавац је предвидео више кривичних дела у чијој инкриминационој зони су обухваћени модалитети фалсификовања исправе. У питању су следећа кривична дела: фалсификовање исправе (члан 355. КЗС); посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС); фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС) и навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС). Ова кривична дела генусно припадају фалсификовању исправе док се линија њиховог раздвајања односи на врсту исправе, начине њеног фалсификовања и др.

Потпуније упознавање са феноменом фалсификовања исправе није могуће без упоредноправног приказа начина инкриминисања ових кривичних дела. Од изузетне је важности правилан и целовит одабир земаља, у којима су јасно и прецизно прописана кривична дела, у чијем средишту је фалсификовање различитих врста исправа. Ради лакшег разумевања различитих модалитета регулисања, подручја фалсификовања исправе у упоредном кривичном праву, у раду су одабране ове земље: Холандија, Хрватска, Црна Гора и Македонија. У њиховом кривичном законодавству постоји више кривичних дела у чијој инкриминационој зони се налази фалсификовање исправе. Иако су ове инкриминације у приличној мери сродне, услед процеса хармонизације нашег

кривичног права са упоредним решењима, можемо уочити низ различитости. Оне могу бити путоказ у ком правцу је потребно додатно прилагодити наша законска решења на подручју фалсификовања исправе.

Разматрање више различитих аспеката фалсификовања исправе није могуће без утврђивања обима и динамике испољавања кривичних дела против правног саобраћаја. Зато је неопходно држати се унапред одређених предметних одредница које имају руководни карактер. Оне се односе на: одређивање узорка, избор извора података, дефинисање временског оквира истраживања, обим и динамику кривичних дела против правног саобраћаја у временском периоду 2015-2020. године и др. Важно је нагласити да се референтним сматрају подаци Републичког завода за статистику Србије. У питању је институција која своје податке добија од званичних државних органа у свакој од статистичких области. Тим пре је ово случај са правосуђем чије евиденције имају посебну правну тежину.

Прикупљени подаци морају бити адекватно представљени како би могли бити употребљиви у раду. Под тим се подразумева табеларно и графички навођење резултата истраживања у односу на тенденције извршења и кривичне осуде код кривичних дела против правног саобраћаја. Статистичка обрада података није могућа без примене посебних метода. Они служе како би се јасно могле издвојити тенденције извршења и осуде кривичних дела против правног саобраћаја. Притом је неопходно издвојити присуство варијабилних тенденција у кривичним пресудама. Оне оптирају, било у оквиру исте календарске године, или у односу на различите године у датом временском оквиру.

Законитости у изрицању кривичних пресуда, код кривичних дела против правног саобраћаја, показују различите трендове. Оне се заснивају на учесталости извршења ових кривичних дела у одређеним календарским годинама, што се уклапа у опште трендове повећања или смањења стопе општег криминалитета у нашој земљи. Међутим, током обраде статистичког материјала могуће је уочити извесне недоследности које нарушавају присуство законитости. Оне се тичу необјашњиво учесталијег вршења ових кривичних дела у једној календарској години иако за тако нешто не можемо пронаћи правно ваљане разлоге.

Истраживање фалсификовања исправе у полицијској пракси заслужује посебну пажњу из више разлога. На првом месту је чињеница да се полиција прва сусреће са фалсификатима и главни је иницијатор вођења кривичних поступака за ова кривична дела. Поред тога, полиција има службена лица која су окончала различите врсте

специјалистичких курсева и едукација у овој области. Ова службена лица су најпозванија да уоче сваки облик сумњивих писмених исправа које се налазе у правном промету. Они то раде током редовног вршења службених послова али у случајевима када други државни органи и грађани захтевају да се изврше адекватне провере оригиналности спорног документа, уметничког дела или другог писмена. У фази вештачења докумената у кривичном, грађанском или другој врсти судског и управног поступка, вештаци за област фалсификата су неретко активни или пензионисани припадници полиције. Од њих се очекује да на објективан, темељан и надасве стручан начин утврде не/постојање фалсификата у самом предмету вештачења.

Представљање резултата истраживања захтева посебну вештину аутора. У пракси се често тачни подаци могу довести у питање ако буду неадекватно графички и табеларно приказани. Зато се, ова уједно последња фаза у сваком раду, сматра круном читавог процеса теоријског и практичног приступа у одређеном предметном темату.

I ГЛАВА

НАСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ФАЛСИФИКОВАЊА

1. Фалсификовање исправе у старом веку

Настанак и историјски развој људског друштва везује се за период родовско-племенских заједница. У њима су важила неписана правила понашања заснована на религиозним и обичајним начелима. Свест о безусловном поштовању правила имала је своју основу у потреби да се подражавају дозвољени облици понашања. Сваки други начин живота, рада и опхођења према другим људима унапред су проглашавани неприхватљивим.¹

Јавна осуда других припадника једне друштвене заједнице имала је неупоредиво већи ефекат од кривичних санкција. У таквим условима живота и рада, где није било писмених исправа у којима се налазе правила понашања људи, није био могућ било који облик преварног поступања. Прецизније, у родовско-племенском нивоу људске организације није било услова за фалсификовање писмених исправа, којима би се настојала остварити каква корист за себе или штета према другоме.²

Уважавајући достигнућа историјске науке, Морган је поделио људску организацију, у преддржавном периоду, на овај начин:

- Први облик људске организације представљао је род. У питању је колективитет који је повезан крвним сродством од стране истог, стварног или измишљеног

---

¹ “Савремена антрополошка истраживања, чије смо резултате изнели у једном мањем делу, указују на постојање одређеног нивоа друштвене организације и различитих облика социјалне контроле и сугеришу закључак да зачетак државе треба тражити у структурама родовско-племенских облика власти. Примери многих других племена такође показују постојање минималне организације власти и органа чија је функција била принудно наметање друштвених правила. Тако, рецимо, истраживања Редклиф-Брауна показују да у племену Ашанти поглавица има могућности принудног спровођења санкција које изриче за случај озбиљнијих преступа, као што су убиство, крађа, скрнављење племенских табуа и сл.“. Зекавица Р., „Постанак државе и први облици полицијске организације у старом веку“, *Журнал за криминалистику и право*, бр. 1/18, стр. 3.

² Живећи у сталној несигурности чланови родовско-племенских заједница су осећали потребу да организују заједнички начин одбране. У таквим условима се повећавала племенска солидарност која доводи до приближавања чланова колектива и уздизања свести о заједничком пореклу. Томашић Д., „Племенска култура и њени данашњи остаци“, *Друштвена истраживања*, бр. 6/93, стр. 892.

претка. На челу је старешина који заступа род у међуодносу према осталим родовима.

- Заједница два или више рода, формирана ради остварења заједничких циљева јесте братство. Овај облик људске организације у себи укључује више рода који се интегришу у братство.
- Виши облик друштвене организације, који превазилази бројност рода и братства, јесте племе. Реч је о сложеном облику друштвене организације кога карактерише виши ниво организације власти. На челу племена се налази врховни поглавар који је најчешће и врховни војсковођа и врховни судија.
- Крајњи облик друштвене организације, који претходи настанку државе, јесте савез односно конфедерација племена. Овом друштвеном организацијом се остварују краткорочни и дугорочни циљеви.³

Делатност, која се у ширем смислу посматрано може назвати фалсификаторском, потиче још из времена првих градова-држава у старом веку. Она наилази на плодно тло упоредо са настанком и коришћењем писмених исправа у животу и раду људи. Развој робно-новчаних односа иницирао је потребу за увођењем златног, сребрног и бронзаног новца у његовом обављању. Важан искорак у правцу идентификовања историјских примера првих фалсификата припада постепеном развоју грађанскоправних односа. Они се одвијају на основу склапања писмених споразума, уговора и других докумената којима се гарантовала њихова правна валидност.

Ексклузивно право да учествују у склапању разних врста писмених исправа имају припадници виших друштвених слојева тј. слободно грађани. Они су своју слободно изражену вољу могли преточити у писмене уговоре или друге писмене исправе и на тај начин омогућити коришћење својих права. Већ тада су постојали оверивачи (данашњи нотари) који својим печатом обезбеђују правно дејство закључених споразума односно данашњих уговора. Правна историја бележи велики број очуваних фрагмената, ових писмених исправа, којима се потврђује претходно склопљени правни посао. „Кривично дело фалсификовања исправе представља једно од најстаријих кривичних дела које је било присутно још од првих појава организованих држава. У том смислу, фалсификовање исправа било је познато већ и у римском праву и било је повезано са фалсификовањем новца (*lex Cornelia de falsis*). Старо француско право у погледу фалсификовања заснивало се на римском праву, а старо немачко право садржавало је

---

³ Аврамовић С., Станимировић В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 39.

многе кривичне одредбе о фалсификовању печата и исправа“.⁴

Владарске и одлуке нижих органа државне власти представљале су правни оријентир у функционисању државе. Њима се уређују важна државна и друштвена питања и опредељује даље поступање према припадницима одређених друштвених сталежа. Зато се у њиховом садржају налазе дискриминаторни изрази владаочеве воље која се спроводила на нескривени начин. Једном речју, владареве одлуке су биле средство које су, у недостатку потпуне правне регулативе, представљале израз његове опредмећене воље. Овакво стање је трајало кроз читави стари век у свим државама тадашњег света. Правна историја бележи велики број примера у којима се настојала кориговати односно фалсификовати владарева воља. Под тим се подразумевају различити поступци чија сврха се огледала у експлицитном и имплицитном фалсификовању владареве воље, изражене у његовим одлукама, а тамо где судови још увек нису били заживели, и у пресуђивању грађанима.⁵

Стари век је обележен бројним фалсификатима у оквирима верских књига и прогласа. Њима се настоје остварити различити религиозни циљеви који се првенствено тичу даљег ширења одређених верских учења и догми. Тако је, на пример, писано дело *Старине Јудиног времена*, чији аутор је историчар Јосиф (умро 95. год. нове ере), било потпуно прерађено и стављено у службу хришћанске вере док је још била у повоју. Поред тога, бројна ауторска дела су била преписивана у манастирима што је утицало да се њихов садржај разликује у зависности од преписивача.⁶

Историја бележи бројне примере у којима су важни правни споменици били предмет фалсификовања ради прилагођавања актуелним друштвеним потребама. Новија археолошка открића сведоче о остацима писмених исправа у којима се не поклапа садржај одређених прописа са њиховим оригиналним верзијама. Научна јавност је спаљивањем Александријске библиотеке ускраћена за многа оригинална научна и литерарна дела из периода старог века. Зато није могуће извршити упоредбу појединих дела познатих филозофа, историчара и правника са њиховим преписима насталим у

---

⁴ Комненић М., Данојлић М., „Примена појединих општих института кривичног права код кривичног дела фалсификовања исправе“, *Култура полиса*, бр. 27/15, стр. 489.

⁵ Платон, у својој књизи *Закони*, изражава негативно мишљење о различитим облицима преварног поступања чиме се доводи у заблуду друга страна. Под тим се подразумева лажно издавање човека у погледу његовог идентитета, што се чини усмено или писмено фалсификовањем писмених доказа којим се наведено потврђује. У ширем смислу се под фалсификовањем могу подвести поступци човека који, у својству посланика или гласника, није тачно јавио поруке непријатеља или пријатеља. Платон, *Закони*, БИГЗ, Београд, 1971, стр. 489.

⁶ Савић Ј., *Фалсификовање у старо доба и средњем веку до наших дана*, Полиција, Београд, 1928, стр. 43-44.

манастирима и другим верским објектима. Отуда имамо ситуацију да се код неких дела осећа појачано религиозно присуство иако њихови аутори нису важили за људе одане вери.

Фалсификовање исправе у старом веку је очигледно показало низ особености које су саобразне времену и простору у коме се одвијао друштвени живот и обављали државни послови. Недостатак материјалних доказа, несталих у миленијумским временским периодима, онемогућавају нам поуздано сазнање у погледу техника којима су се служили фалсификатори. Могли бисмо рећи да се оне везују за личне способности самих фалсификатора јер је ручно умножавање писмених исправа било једини могући начин.

2. Фалсификовање исправе у средњем веку

Фалсификовање исправе у средњем веку одвијало се у кругу лица која су располагала писаним документима. Све до проналаска штампарије 1455. године важни документи се умножавају преписивањем. Кругу ових докумената припадају: законици, царске и краљевске одлуке, прогласи, верске књиге, уговори, тестаменти, и др. У складу са чињеницом да није било направа којима би се омогућили машински облици фалсификовања све се сводило на умешност људи као фалсификатора. Историја бележи часне фалсификаторе који су настојали употпунити одређене документе у складу са интересима државе и народа. Отуда имамо велики број докумената који се разликују у односу на своје изворне облике. Њихов садржај се мењао, допуњавао а одређени делови брисали на основу потреба одређеног тренутка у којима се примењују.

Феудални друштвено-економски поредак у средњем веку захтевао је сложеније облике примене права. Постепено се напушта обичајно право и на сцену ступају новелирани извори партикуларног права познатији као *феудалне књиге*. Поред тога, секундарне изворе права чинило је тзв. *учено феудално право* и градско право.⁷ У питању је систем правних прописа који, иако разнородан по свом извору односно пореклу, чини основу уређења правних односа. У њиховом склопу можемо уочити велики број противуречних прописа који су очигледно настали у каснијим фазама њиховог умножавања.

Посебност фалсификата средњевековних правних прописа и списа огледа се у

---

⁷ Аврамовић С., *Опита правна историја – стари и средњи век*, Номос, Београд, 2004, стр. 154-155.

интелектуалном делу њиховог садржаја. Они потичу из различитих интерпретација појединих одредби и разумевања правне зоне њихове примене. Зато се не могу ставити на терет одређене измене прописа јер оне нису плод делатности фалсификатора, већ потребе да се круте правне норме приведу практичној намени, у смислу савршеније примене у конкретним случајевима. Ово се односи на кривично право и на грађанско право, иако можемо са сигурношћу рећи да је област грађанског права, а нарочито облигационог права, била подложнија различитим облицима измена и допуна којима се излазило из оквира законодавчеве воље. У пракси средњовековних судова, којима су претежно управљали монарси, затичемо слободније тумачење претпоставки за постојање кривичног дела и услова за примену казни. Наведено је присутно и у случају тумачења спорних одредби уговора, тестаментa, поклона и др.⁸

У средњовековној Србији имамо изражен правни партикуларизам, који чини окосницу примене права, у периоду од настанка државе до доласка на власт Цара Душана. Овде имамо, на политичкој и правној сцени Србије, мноштво прописа религиозно-световног садржаја. Њихова примена је добрим делом зависила од тренутне политичке ситуације и улоге одређених државних и црквених вођа. Посебну улогу је имао Свети Сава чији је мисионарски рад обележило доношење посебних прописа као што је *Номоканон* односно *Законоправило*.⁹

Поједини историчари су изражавали сумње у аутентичност појединих одредби у преписима Номоканона, нарочито у деловима државе где је централна власт била слабијег интензитета. То се темељи на чињеници да имамо изражен несклад у примени овог прописа у истим или сличним ситуацијама. Реч је о интелектуалним фалсификатима који се односе на додавање садржаја којима се мења смисао одређених одредби и исте прилагођавају потребама тренутне примене. С обзиром да није сачуван оригинал Законоправила, постоји 11 преписа и то: Иловички, Рашки, Дечански, Пчињски, Сарајевски, Београдски, Хиландарски, Савински, Пећки, Милешевски и Морачки.¹⁰

---

⁸ Овде користимо поделу права на кривично и грађанско што треба само начелно прихватити. Из данашњег угла посматрано, можемо са сигурношћу рећи да је фалсификовање исправе далеко присутније у области привредног права, породичног права и наследног права него што је то случај, условно речено, у области кривичног и грађанског права.

⁹ „Не треба заборавити и занемаривати чињеницу да је Свети Сава мирио своју завађену браћу зарад мира у држави. У таквој ситуацији Сава је исправно проценио да је само писаним законима, били они рецептовани или аутономни производ црквене и световне власти, могуће ограничити владалачку власт. Притом, класна неједнакост пренета у писане законе представља производ времена у коме су настали први писани правни споменици у средњовековној српској држави. Отуда Законоправило представља велико достигнуће српског средњовековног права конципираног на римско-византијским основама“. Јоксић И., „Душанов законик – социјални контекст и правна наслеђа“, *Национални интерес*, бр. 3/15, стр. 194-195.

¹⁰ „Номокан светогa Саве није био закон у класичном смислу, који би имао обавезну снагу на територији

У нашем правном простору се у ред најзначајнијих правних споменика средњег века сврстава Душанов законик. У питању је правни пропис који изазива одређене дилеме међу правним историчарима у погледу његове оригиналности. Ово, стога, што не располажемо информацијама у односу на изворни изглед и садржај Душановог законика. „У проучавању ДЗ значајан проблем представљало је непознавање његовог оригиналног текста. Нажалост ДЗ није био доступан у свом изворном облику, па је анализа његових преписа, њихово поређење, лоцирање и датирање било додатна препрека у проучавању. Питање оригинала ДЗ детаљније су у својим делима разматрали Ст. Новаковић и А. Соловјев“.¹¹

Питање оригиналности Душановог законика можемо свести на два кључна подручја. Први се односи на оригиналност појединих његових одредби а други на разликовање преписа који су нам доступни. У ширем смислу ова два момента, у вези са Душановим закоником, можемо свести на облике интелектуалног и механичког фалсификовања. У оба случаја можемо указати на извесне недоследности које побуђују сумњу код појединих аутора византолошке научне оријентације. Аналитички приступ према Душановом законнику није могуће без детаљније текстуалне анализе. На тај начин се можемо лакше усредсредити на откривање недоследности међу његовим преписима. “Целовито разматрање одредби Душановог законика и правних принципа који су њиме установљени није могуће без примене филолошко-лингвистичких метода. Отуда је значајан број научних радова посвећен питању лингвистичке анализе текста Законика. Оне обухватају истраживања (не) оригиналности језика и слога који су коришћени у тексту Душановог законика. Међутим, не треба заборавити да је овај Законик доживео више преписа на којима су, свесно или не, његови преписивачи уносили део сопственог језика и правног резона. Језичке особине у појединим преписима Душановог законика указују на присуство речи које потичу из различитих говорних подручја“.¹²

Интелектуални облик фалсификовања Душановог законика своди се на утврђивање оригиналности његових одредби. Чињеница да је Душанов законик добрим

целокупне средњовековне Србије. Будући да га је свети Сава саставио, у првом реду, за потребе цркве, степен његове применљивости у пракси зависио је од њене моћи да учврсти православље у друштвени живот средњовековне Србије. У почетку, ван цркве, судило се „према обичајима и здравој памети“, да би временом, како је јачала улога црквених посленика и њених органа у социјалном реалитету, неписана правила уступала место решењима садржаним у Законоправили, на шта јасно упућују и одговарајуће одредбе Душановог законика“. Стојановић Н., „О наслеђивању у Законоправили Светога Саве“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1/14, стр. 27.

¹¹ Селаковић Н., *Душанов законик и правни транспланти (упоредно - правна студија)*, Правни факултет, Београд, 2007, стр. 19.

¹² Јоксић И., „Душанов законик – социјални контекст и правна наслеђа“, *op. cit.*, стр. 202.

делом заснован на ранијим прописима није спорна у правној историји. Уосталом, Душанова намера је била да доношењем новог законског акта синтетизује раније прописе који се дуже времена примењују у правном простору средњевековне Србије. Зато се не може рећи да су у Душановом законуку присутне одредбе резултат фалсификата преузетих из ранијих правних споменика.

Механички облик фалсификовања Душановог законика изазива одређене дилеме у међуодносу његових преписа. Према сазнањима којима располаже правна историја Душанов законик је доживео преко 20 преписа и то: Струшки, Атонски, Призренски, Студенички, Раванички, Београдски (Софијски и Руднички), Режевићи, Грбаљски, Паштровски, Барањски, Ходошки, Бистрички, Текелијин, Раковачки, Шишатовачки и др. Међутим, ови преписи нису међусобно идентични већ можемо уочити разликовање у оквиру појединих одредби. Поред тога, поједини преписи садрже потпуно нове одредбе. То упућује на закључак да је Душанов законик, приликом преписивања, био мењан и допуњаван у складу са потреба времена када се примењивао. Интересантно је запазити да је, на пример, Грбаљски препис Душановог законика препун италијанизама што опет упућује на чињеницу да су његови преписивачи потицали из латинског говорног подручја. Зато се не може рећи да је одсуство идентичности међу преписима Душановог законика резултат фалсификовања његовог садржаја од стране преписивача.

Разматрање евентуалног присуства фалсификата, у оквиру Душановог законика, није могуће без суштинске анализе стила у различитим преписима. Притом, треба разликовати промене у стилу, које је направила дворска канцеларија, од промена које потичу од каснијих преписивача. Призренски препис има најстарији распоред чланова што не значи да је читав његов текст најстарији. Можемо уочити пуно погрешака и промена у стилу које потичу од преписивача из 16. века. Надаље, упоредба стила Призренског и Атоског преписа не служи у прилог тези да је Атоски препис само прерада из времена Деспота Стефана Лазаревића. Стога, можемо закључити да је, проучавањем преписа Душановог законика, утврђено да није било никакве посебне прераде за време наведеног српског владара. Пре би се могло рећи да је извесно разликовање, које се не може свести на историјске фалсификате, резултат еволуционог подешавања ради уподобљавања Душановог законика практичним правничким потребама.¹³

Падањем Србије под османлијском влашћу долази до политичког и правног

---

¹³ Соловјев А., *Историја словенских права – Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Службени лист СРЈ, Београд, 1998, стр. 355-356.

дисконтинуитета. На правну сцену ступа шеријатско право и једним делом српско обичајно право чију основу чине: традиција и морална правила. Зато није било услова за стварањем и применом српског аутономног права. Самим тим није могао доћи до изражаја било који облик фалсификовања исправе у правном промету. Малобројне писмене одлуке османлијске власти упућиване су из Истанбула, па самим тим није било могуће исте у било којем облику фалсификовати.

3. Фалсификовање исправе у новом веку

Фалсификовање исправе у новом веку добија сасвим друге димензије у односу на периоде старог и средњег века. У питању је потпуно ново доба које карактерише присуство нових направа за израду и умножавање различитих врста писмених исправа. Правни промет сада почива на писаним документима, увелико се користи папирни новац као платежно средство, сачињавају се правни споразуми (уговори) између две и више страна у послу, последња изјава воље се најчешће сачињава у тестаменталном облику и др. Све наведено је омогућавало злоупотребе разних врста у чијем средишту је могућност фалсификовања различитих врста исправа.

Ако бисмо раздвојили више различитих врста исправа, које су коришћене у новом веку, онда сасвим сигурно можемо означити одређене области друштвеног живота као идеалне за различите врсте фалсификата. На првом месту је сфера ликовне уметности односно сликарства где можемо уочити велики број фалсификата важних уметничких дела. На мети су познати уметници чија дела свакодневно увећавају вредност на тржишту уметнина у свету. „Неке процене делују као политичка одлука. Јапанска компанија купила је за скоро 25 милиона фунти Ван Гогове „изненада откривене“ сунцокрете. Пошто се јавила сумња да је у питању фалсификат, јер се зна само за његових шест слика сунцокрета у вази, они су се обратили Музеју Ван Гога у Амстердаму за процену, а нешто раније су им донирали велики износ. Стручњаци из Холандије су већали и званично прогласили свих седам оригиналима. Верује се да је Ван Гог најчешће фалсификован модерни ликовни уметник, као и да је Леонардова *Mona Lisa* најкопиранија слика свих времена. Неке од копија старе су готово као и оригинал, па није сигурно ни да ли је она из Лувра права”.¹⁴

---

¹⁴ Прњат Д., „Фалсификати и фалсификатори на тржишту дела ликовних уметности“, *Култура*, бр. 150/16, стр. 227.

Фалсификовање уметничких слика се одвијало у више различитих праваца. Некада су то били наручени фалсификати који подразумевају умножавање скупочених слика путем прављења њихових реплика. Овде су њихови будући власници свесни да добијају реплику одређене уметничке слике. Тако, на пример, једно кинеско село под именом Дафен, организовано се бави израдом репродукција слика. Они током године сачине близу пет милиона репродукција слика познатијих аутора.

Насупрот томе, имамо у пракси примере где ученици чувених уметника фалсификују слике и скулптуре своји учитеља. Они то чине из чисто користољубивих мотива јер им то омогућава енормно велику зараду. То се првенствено чини на начин што се, наводно, појављују новооткривене слике и скулптуре пронађене на тавану, подруму или другим неприступачним деловима куће. Иако се ови начини фалсификовања везују на новије време, историја бележи примере фалсификовања уметничких дела учитеља од стране њихових ученика из старогрчког и римског доба.

У новије време, тачније средином прошлог века, имамо примере из полицијске праксе у којима се појављују фалсификатори са изразитим способностима. „Фалсификатори могу поседовати генијалне идеје. Они стално шире опсег човекове наивности. На пример, Френк В. Абигнеј је од 1960. до 1965. године фалсификовањем чекова извршио преваре у двадесет шест земаља. Тада је био проглашен државним непријатељем. После дуге потере, он је ухапшен у Француској 1969. године, где је одслужио прву казну. Затим је одслужио и другу казну у затвору у Малмеу. Непосредно после прихватања његове понуде да сарађује са федералном службом САД на откривању финансијских превара, изручен је властима ове земље. Данас је власник консултантске куће која се бави спречавањем и откривањем финансијских превара. Животна прича Френка В. Абигнеја инспирисала је Стивена Спилберга да 2002. године сними филм *Ухвати ме ако можеш*. Свестан домета савремене технологије, Френк В. Абигнеј је једном изјавио: "Оно што сам учинио у младости, данас бих учинио хиљаду пута лакше..."¹⁵

Важан сегмент фалсификовања у новом веку чини новац као платежно средство. Његово све веће коришћење омогућило је фалсификаторима да искористе могућности израде и пуштања у промет лажног новца. „Новац као општеприхваћено средство економске размене онемогућава различито вредновање робе код трампе, те на тај начин

---

¹⁵ Миловановић Г. et al., „Фалсификовање - озбиљна претња изградњи и одржавању вредности глобалне марке“, *Економске теме*, вол. 50, бр. 1/11, стр. 33.

олакшава размену, смањује трансакционе трошкове и подстиче специјализацију. С обзиром на своје функције, новац је одувек био предмет напада са становишта разних видова криминалног испољавања, тако је и фалсификовање новца појава која датира још из најстаријих времена организованог људског друштва. Нагли научно технолошки развој човечанства имао је за последицу то да је данас техника фалсификовања новца на веома високом степену усавршености, док је велика противправна имовинска корист, која се обезбеђује вршењем овог кривичног дела, разлог што је оно веома распрострањено. Два су основна мотива за вршење кривичног дела фалсификовања новца: економски и политички. Економски мотив огледа се у могућој заради, док се политички мотив фалсификовања новца везује за намеру одређене друштвене групе или државе да организованим вршењем овог кривичног дела у односу на другу државу изазове економско слабљење и поремећаје у основним привредним делатностима, што би се посредно одразило на слабљење одбрамбене моћи те земље, али и на промену курса унутрашње и спољне политике“.¹⁶

Фалсификовање новца је постало међународни проблем који изискује појачане напоре читаве међународне заједнице. Борба против фалсификатора одвија се у два подједнако важна правца: превентивном и репресивном.

а) Најпре се приступа изградњи правно-институционалних механизма којима се превенирају будући покушаји фалсификовања новца и његовог организованог стављања у оптицај као правог. Под тим се подразумевају системи појачане контроле људи, робе и капитала којима се благовремено откривају фалсификоване исправе, било да је то новац или су друге хартије од вредности, које имају изражени новчани еквивалент у одређеном износу новца.

б) Када је фалсификовање већ учињено онда се приступа реактивним методама утврђивања његовог порекла, начина растурања и локације на којима се то чини. Ово је посебно отежано у међународним оквирима услед чињенице да су путеви дистрибуције лажног новца веома бројни. Додатну околност, повољну по фалсификаторе, чини ситуација у поједним земљама које не исказују посебно интересовање за сузбијање ове врсте криминалитета. Напротив, свесне су да њихове валуте, које имају слабу курсну вредност, нису предмет фалсификовања, па себе не сматрају директно угроженим.

---

¹⁶ Ивановић А., „Criminally-legal and criminalistic aspect of counterfitting of money“, *Универзитетска хроника*, бр. 3/10, стр. 99.

4. Фалсификовање исправе у модерном времену

Развој компјутерске технологије, потпомогнут појавом и убрзаним коришћењем интернета, представља нову претњу у правним и пословним односима у свету. Употреба нових технологија отворила је нову страницу у погледу интернет комуникације и преноса података до највећих удаљености. Позитивне стране интернета, попут брзине преноса података и могућности њиховог усаглашавања на даљину, засенила је чињеница да је створено погодно тло за различите врсте фалсификата и плагирања ауторизованих научних и стручних радова. Томе доприноси чињеница да је интернет правно неуређен простор који омогућава вршење различитих врста криминалних аката.¹⁷

Специфичности коришћења интернета, у светлу фалсификовања исправе и других врста предмета, долази до изражаја у савременој *on line* трговини. „Трговина путем интернета постала је у последњих неколико година нови Елдorado за продају фалсификата луксузне робе, пише данас агенција Франс прес. Према саопштењу Асоцијације Колбер, чији су чланови 75 произвођача великих француских луксузних марки, у последњих пет година трговина путем интернета и све једноставније прављење сајтова омогућили су праву експлозију продаје фалсификата луксузне робе. Због фалсификата, произвођачи луксузних марки зарађују најмање 10 одсто мање, казала је председница Колбера, Франсоаз Монтенај, која председава и Шанеловим Саветом за надгледање фалсификовања његових производа. Раније смо без проблема откривали производњу фалсификата у Кини, њихов транзит преко Дубаија и пребацивање бродовима ка Европи и САД... Данас се сусрећемо са нечим потпуно различитим, када имате могућност да код куће преко интернета примате понуде да купите фалсификате", каже она. У ЕУ је између 2009. и 2010. године удвостручена заплена фалсификата, а према подацима агенције Франс прес, само 2010. године, заплењено је 103 милиона

---

¹⁷ „Тако, Галупова истраживања показују да је поверење Американаца у масовне медије последњих година на најнижем нивоу у историји мерења (Swift, 2004). Слична је ситуација и у Европи. Генерални налаз извештај ЕБУ (2018), који је рађен на основу података Еуробарометра Европске комисије, јесте да поверење Европљана у медије никада није било ниже. У скандинавским земљама још увек се највише верује традиционалним медијима док, са друге стране, грађани источне Европе, уколико уопште верују медијима, поверење чешће поклањају интернету уместо традиционалним медијима. Ипак, овај извештај показује да 2017. године долази до лаганог опоравка традиционалних медија док са друге стране медији интернета постепено губе поверење својих корисника. Овај преокрет се десио у протеклих годину до две дана, пре свега због скандала који је био повезан са цурењем приватних података са Фејсбука (*Facebook*) и са тиме повезаних нетранспарентних активности консултантске фирме Кембриџ аналитика (*Cambridge Analytica*)“. Петровић Д., „Употреба дигиталних платформи за потребе политичке пропаганде: случај лажне Фејсбук странице протеста Против диктатуре“, *СМ: Communication and Media*, вол. 13, бр. 44/18, стр. 7-8.

артикала, углавном из Кине, у вредности од 1,1 милијарду евра. Више од 50 процената заплењене робе у 2011. години су сатови, козметика, и парфеми. Највеће компаније за кредитне картице у САД, међу којима *Viza*, *Masterkart*, и *Pej pal*, одлучиле су прошле године да учине све како би се смањило плаћење преко сумњивих сајтова¹⁸.

На основу вишегодишње дистрибуције фалсификата преко интернета „Европска канцеларија за интелектуално власништво (ЕУИПО) покренула је кампању како би подигла свест о лажним производима који се продају путем интернета. Њихово истраживање показује како је готово сваки десети Европљанин био најмање једном жртва куповине кривотвореног производа. Таква роба чини готово седам одсто укупног увоза ЕУ у вредности од 121 милијарду евра. Овај проблем захтева хитну, снажну и координирану акцију и недавно је поново увршћен у један од 10 главних приоритета ЕУ у борби против организованог криминала – изјавио је извршни директор ЕУИПО-а Кристијан Арсамбо. Како би подигли свест о вредности интелектуалне својине, покренут је и програм *Оснажене идеје за бизнис* с фондом од 20 милиона евра. Из тог буџета биће субвенционисане услуге оцењивања интелектуалне својине и трошкови пријаве, дизајнирања и регистровања жигова. Извештај показује да је највише преварених потрошача било у Источној Европи – 19 одсто Бугара, 16 одсто Румуна и 15 процената Мађара изјавило је да су на превару купили *лажњак*. Према писању „Јутарњег листа”, ово је такође рекло и седам одсто анкетираних Хрвата, три процента Данаца и два одсто Швеђана. Подаци Евростата показују да је од 89 посто грађана ЕУ који користе интернет чак 72 одсто њих најмање једном нешто купило прошле године преко интернета, а трећина каже да нису били сигурни да ли је производ који су добили био оригинал. Овај дугогодишњи проблем још је више нарастао током пандемије јер такви канали продаје погодују развоју илегалне трговине фалсификатима. Осим што је то ударац за економије, фалсификовани производи ризични су за купце. Свако четврто мало и средње предузеће у Европи претрпело је штету због повреде права интелектуалног власништва, и то кроз губитак промета, нарушавања угледа и конкурентности. И грађани Србије једнако као и они у ЕУ у ризику су да буду преварени, а продаја фалсификата преко интернета нови је проблем с којим се суочавамо. Према подацима Управе царина Србије у 2019. и 2020. години због сумње у повреду права интелектуалне својине задржано је око 800.000 различитих производа, док је у те две године уништено више од милион различитих

---

¹⁸ „Интернет омогућава све већу продају фалсификата“, *Радио Слободна Европа (чланак)*, Извор: <https://www.slobodnaevropa.org/a/24598393.html> (доступно 01.07.2021.).

фалсификата и чак 4,5 тона текстилне метраже. До маја ове године по истом основу задржано је више од 100.000 различитих, углавном текстилних производа, док је у овом периоду уништено готово 250.000 фалсификата¹⁹.

Повећана дигитализација у пословним односима, коришћењем интернета, захтева децидиран начин утврђивања оригиналности употребљених докумената. Важан сегмент, у свеопштем процесу дигитализације, припада електронском потпису. Они се све чешће употребљавају у пословном свету и сасвим сигурно постепено потискују класичне потписе. Захваљујући убрзаном напретку науке и технике електронски или дигитални потписи су заштићени од могућности фалсификовања. Важно је да електронска средства буду правилно коришћена како би се спречила могућност неовлашћеног копирања постојећег дигиталног потписа. У противном ће се полиција и правосудни органи учесталије бавити сузбијањем нових облика фалсификовања исправе.

---

¹⁹ Антељ Ј., Албуновић И., „Сваки десети потрошач бар једном купио фалсификат“, *Политика (чланак)*, Извор: <https://www.politika.rs/scc/clanak/482700/Svaki-deseti-potrosac-bar-jednom-kupio-falsifikat> (доступно 05.07.2021.).

II ГЛАВА

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ФАЛСИФИКОВАЊА ИСПРАВЕ

1. Појам и значење фалсификовања

Фалсификовање представља укупност више различитих поступака и радњи, усмерених на довођење у заблуду других лица у погледу оригиналности различитих врста писмених исправа. У литератури се наводе најчешћи облици фалсификата чији предмет могу бити: новчанице, уговори, тестамент, историјски списи и др. Заједнички именитељ код фалсификовања наведених, али и других писмена, јесте настојање да се лажан документ представи као прави, односно да се правом документу унесу садржаји који у изворном облику њему не припадају.²⁰

Уважавајући различите врсте преварног поступања, приликом фалсификовања докумената, издвојено је више врста њиховог вештачења. Отуда у криминалистици предмет вештачења може бити: потпис, рукопис, цифре, писаће машине, таксене и друге марке, апарати за фотокопирање, печати и штамбиљи и др. С обзиром на значај који потпис има у правном саобраћају вештачење његове оригиналности представља велики изазов за сваког вештака. Полазећи од потребе за правовременим и потпуним утврђивањем истинитости потписа, потребно је водити рачуна о следећим ставкама:²¹

1. Када се ради о фалсификату начињеном копирањем, за поређење треба прикупити потписе, настојећи да се пронађе онај који је служио као модел за копирање.
2. Када се ради о потпису начињеном имитирањем, за упоређење је потребно прикупити потписе осумњичених.

---

²⁰ Сретеновић В., „Фалсификовање исправе у законодавству и пракси“, *Војно дело*, вол. 71, бр. 2/19, стр. 122.

²¹ Алексић, Ж., Шкулић, М., *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 319-320.

3. Када се ради о потпису добијеном на превару (подметањем индиго папира) неопходно је прибавити што више оригинала, како би се међу њима нашао и онај који је неспоран.

У кривичноправном смислу се под фалсификовањем исправе сматрају радње усмерене на прављење лажне или преиначење праве која служи као доказно средство. Из разлога што се правни саобраћај обавља између појединих правних лица, неопходно је минимално поверење његових учесника у погледу истинитости и садржине исправа.²²

С обзиром да је предмет фалсификовања исправа, наш законодавац је њено значење одредио *као сваки предмет који је подобан или одређен да служи као доказ какве чињенице која има значај за правне односе, као и рачунарски податак* (члан 112. став 26. Кривичног законика).²³

Уважавајући све посебности, које се испољавају вршењем различитих врста фалсификовања, у нашем кривичном законодавству је издвојено више кривичних дела, чије инкриминације генусно припадају овом домену. У том смислу се отишло корак даље па је прописана посебна група кривичних дела *против правног саобраћаја* (глава XXXII КЗС), која садржи четири истодобна кривична дела. То су: *фалсификовање исправе, посебни случајеви фалсификовања исправе, фалсификовање службене исправе, навођење на оверавање неистинитог садржаја*. Реч је о више модалитета фалсификовања исправе који се испољавају на различите начине и у односу на посебне врсте исправа. Уважавајући присутне специфичности неопходно је указати на општа и посебна законска обележја ових кривичних дела којима се успостављају њихови кривичноправни домети.²⁴

У кривичној доктрини се код одређивања појма и значења фалсификовања полази од семантичког значења ове врсте криминалне делатности. Следствено томе, фалсификовање потиче од латинске речи настале од глагола *falsificare*. Преведено на српски језик то значи прављење лажних ствари (новца, путних исправа, као и других хартија од вредности). Лице које фалсификује наведене исправе назива се фалсификатор. Оно може бити само израђивач лажних исправа, а неко други њихов даљи корисник и дистрибутер, али се, неретко, у пракси у свему наведеном појављује само једно (исто) лице.

---

²² Јовашевић, Д. et al., „Фалсификовање исправа у теорији и пракси кривичног права Републике Србије“, *Вјештак*, вол. 2, бр. 1/16, стр. 9.

²³ Кривични законик Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 85/05-94/16).

²⁴ Сретеновић В., *op. cit.*, стр. 122-123.

Иако се појам и значење фалсификовања, укључујући ширу димензију делатности фалсификатора, одређује на општи начин, у литератури се под овим најчешће подразумева фалсификовање новца. Разлог оваквог третирања фалсификовања односи се на чињеницу да је новац био најподложнији фалсификовању, па самим тим је честа мета фалсификатора. Међутим, у последње време, постепеним преласком на електронско плаћање, готов новац полако и сигурно губи на значају као платежно средство. Зато у статистичким извештајима, у погледу обима и динамике кривичних дела фалсификовања, укључујући његове посебне облике који имају статус самосталних кривичних дела, имамо ситуацију да се она врше у неразвијеним земљама. Разлог се односи на чињеницу да се у њима претежно користи готов новац као платежно средство.

На основу претходно наведеног, у кривичној доктрини се сматра неспорним да фалсификовање исправа представља сложену делатност. То подразумева раздвајање аспеката приликом његовог појмовног одређења и значења. С обзиром да се фалсификовање своди на недозвољене облике подражавања оригиналних исправа, можемо раздвојити: материјално и интелектуално фалсификовање.

Материјално фалсификовање се састоји од прављења лажне исправе и преиначења праве исправе. То практично значи да се прави потпуно нова исправа или се, пак, на оригиналној исправи врше преиначења кроз недозвољене исправке. „Материјално фалсификовање представља, у ствари, прављење лажне исправе, односно такве исправе чија садржина не одражава вољу оног ко је означен као њен издавалац. Лице које је означено као издавалац исправе није, дакле, изјавило оно што у тој исправи стоји. За постојање материјалног фалсификовања није од значаја да ли је изјава која је у исправи садржана лажна или истинита. Битно је да издавалац исправе није прави, тј. да оно лице које је означено као издавалац - ту исправу или уопште није издао или је није издао са таквом садржином“.²⁵

Интелектуално фалсификовање представља исправу чији је садржај неистинит. Интелектуално фалсификована исправа мора да садржи неистините чињенице које имају доказну снагу за правне односе. Међутим, ове чињенице садржане у изјави су неистините чиме се доводе у заблуду трећа лица. Томе погодује чињеница да је издавалац овако фалсификоване исправе прави. С обзиром да је у питању фалсификовање интелектуалног дела личности (нпр. његове изјаве) ова врста фалсификовања је

---

²⁵ Симоновић М. et al., „Исправе као објект фалсификовања“, *Безбједност - Полиција - Грађани*, вол. 12, бр. 1-2/16, стр. 20.

познатија као интелектуални фалсификат. Поред тога се за ову врсту фалсификовања употребљава назив *алтернативно, садржајно, посредно или неправо фалсификовање*.²⁶

2. Врсте исправа

Исправа је сваки предмет који је подобан да буде доказ једне или више чињеница које имају значај за правне односе. Надаље, под исправом се сматра и сваки рачунарски податак који има напред наведена правна својства. На сличан начин се наш законодавац изјашњава у одредби члана 112. Кривичног законика где се прописује следеће:

- Рачунарски податак је свако представљање чињеница, информација или концепта у облику који је подесан за њихову обраду у рачунарском систему, укључујући и одговарајући програм на основу кога рачунарски систем обавља своју функцију (тачка 17.).
- Исправом се сматра сваки предмет који је подобан или одређен да служи као доказ какве чињенице која има значај за правне односе, као и рачунарски податак (тачка 26.).

На овај начин су одређени појам и значење исправе у најширем смислу. Међутим, у литератури постоји уже значење исправе, што подразумева дату изјаву воље која је правно релевантна у било којој врсти поступка пред државним органом или надлежним судом. „Да би неко писмено имало значај исправе у ужем смислу, мора испуњавати услове у погледу четири битна елемента:

1. Исправа мора да представља изјаву воље или мисли. Изјава изражава жељу, хтеће или очекивање. Изјавом се констатује неко стање или се другом саопштава своје мишљење или став. Изјава којом се изражава воља је тестамент, уговор о поклону, наследничка изјава итд. Изјава којом се изражава мисао је извештај лекара специјалисте, писмена карактеристика о неком лицу и др.;
2. Изјава мора да буде дата у писменој форми. Сачињавање исправе у писменој форми је материјализовање воље као правне чињенице, које се манифестује у спољном свету. Изјава је манифестовање конкретно одређене мисли или воље, а не апстрактно изјашњавање. Изјава воље и мисли дата у писменој форми може бити забележена на било којем предмету материјалне природе, као што су предмети од: дрвета, камена, печене глине, метала, пергамена, папира (хартије),

---

²⁶ Ibid., стр. 20.

електронског материјала итд. Она може бити писана било којим писмом (ћирилицом, латиницом) и на било којем језику. Изјава може бити исписана рукописом, писаћом машином, а може бити фотокопирана и микрофилмована, као и компјутерски синхронизована.

3. Изјава мора да садржи неку правно релевантну чињеницу која сама за себе или у вези са другим чињеницама доводи до настанка, промене или престанка неког правног односа. Те правно релевантне чињенице могу се односити на различите правне односе, односно правне послове: стварноправне, облигационе, наследне, породичне, статусне и друге правне односе, односно на дозвољене правне послове.
4. Изјава мора бити оверена од стране пословно способног лица које ју је дало, ради аутентичности. Овера изјављене воље и мисли даваоца изјаве врши се потписивањем имена и презимена, иницијалима, парафом или стављањем отиска прста. Аутентичност садржине или потпис писмене изјаве може се утврђивати вештачењем рукописа или других података. Исправа чији се аутор, као издавалац, не може утврдити и одредити нема доказну вредност²⁷.

Поред општег одређења појма и значења исправе неопходно је указати и на њихове врсте. Овде долазе до изражаја различити приступи у њиховој класификацији као резултат коришћених критеријума. У правној доктрини је присутна класификација исправа у три врсте: приватне исправе, јавне исправе и службене исправе.

Приватним исправама се доказује валидност приватно-правних односа између физичких и(или) правних лица. Иако закон прописује њихову форму највећим делом оне представљају израз воље наведених лица. Професор Јовановић сматра да је приватна исправа свака она исправа која је издата од субјекта правних послова без учешћа, у њиховом издавању, органа друштвено-политичких заједница или предузећа и организација у вршењу јавних овлашћења.²⁸

Јавна исправа представља врсту исправе којом се доказује валидност јавно-правних односа. „Правни послови за које је предвиђена обавезна форма, састављени пред нотаром, сагласно прописима о форми, имају значај, одн. дејство јавне исправе, те по закону уживају јавно поверење“.²⁹

---

²⁷ Цит. према: Комненић М., et al., „Предмет кривичног дела фалсификовања исправе“, *Право – теорија и пракса*, вол. 29, бр. 4-6/12, стр. 90-91.

²⁸ Јовановић Љ., *Кривично право – посебни део*, Светозар Марковић, Београд, 1983, стр. 529.

²⁹ Салма Ј., „Нотаријално облигационо право“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, вол. 47, бр. 1/12, стр. 88.

Службене исправе су веома разнородне и могу се односити на различите домене обављања службене дужности. С обзиром да службено лице поседује веће могућности вршења читаве лепезе права и дужности, правни домети (зло)употребе службених исправа веома су широки. Тако, на пример, коришћењем службене исправе од стране полицајца неко лице може бити лишено слободе или му бити ограничено кретање иако за то није било законског основа.

Узимајући у обзир чињеницу да се у робно-новчаном и правном промету налази велики број исправа, неопходно је издвојити оне које су најчешћи објекти фалсификовања. Искуства у нашој и светској полицијској и правосудној пракси показују да се у највећем броју, као предмети фалсификовања, појављују следеће врсте исправа: новац и друге хартије од вредности; тестамент, уговори, уметничке слике, документа, књижевна дела и остале исправе.

2.1. Новац и друге хартије од вредности

Новац постоји од момента настанка првих држава у свету. Иако се његове функције мењају и прилагођавају друштвено-економским потреба одређеног времена, новац остаје главни фактор робног промета. Данас је новац незаобилазан фактор економије и платежно средство без којег није могуће њено функционисање. Отуда је новац предмет фалсификовања од стране учинилаца који имају користољубиве криминалне намере.

У економији постоје следеће врсте новца: робни (натурални) новац, новчанице (банкноте) и папирни новац, жирални новац и метални новац. Међутим, будућност новца се састоји у његовом пребацивању из материјалног света у концепт електронског новца. На тај начин се ова (нова) врста новца своди на специфични информатички облик. Правно је незахвално прогнозировать будући статус електронског новца у смислу могућности његове кривичноправне заштите. Сасвим је сигурно да ће злоупотреба електронског новца, што ће представљати облик његовог савременог фалсификовања, бити изазов за полицију и правосудје.

Хартије од вредности се одређују као писане исправе, где се њихов издавалац обавезује да испуни обавезу према њиховим законитим имаоцима. У том смислу хартија од вредности има одређено преносиво имовинско право њеног законитог имаоца. У модерном праву се напуштају хартије од вредности као писане исправе већ се оне појављују у форми електронских докумената. На тај начин је извршена

дематеријализација традиционалних хартија од вредности. Оне се замењују са електронским базама података о емитентима, власницима, као и правима у вези са емитованим хартијама од вредности. Хартије од вредности које су добиле електронску форму сада се промећу на другачији начин, стицање власништва над њима и остваривање права из њих сада је везано за промену података у Централном регистру хартија од вредности.³⁰

Слично као и код електронског новца, електронске хартије од вредности могу бити предмет злоупотребе, мада на другачији начин у односу на традиционалне облике њиховог фалсификовања. Зато ће њихова злоупотреба, као облик њиховог савременог фалсификовања, такође бити изазов за полицију и правосуђе.

2.2. Тестамент

Тестамент је једнострана, строго лична и увек опозива изјава воље завештајно способног лица којом оно, у законом прописаном облику, распоређује своју имовину за случај смрти.³¹ У питању је писмена исправа којом оставилац располаже својом имовином у корист треће/их лица. У пракси нису ретки примери у којима се вредност имовине, која је предмет тестаменталног располагања, мери милионима динара. Зато је тестамент чест предмет фалсификовања јер је имовинска корист, која се на овај начин стиче, примамљива лицима криминалних склоности. Када суд утврди фалсификат тестамент онда се он сматра ништавим односно рушљивим. У крајњој инстанци овакав тестамент не производи правно дејство.³²

Фалсификовање тестамент се може учинити на више различитих начина што зависи оддомишљатости и способности лица које томе приступа. Каталог облика испољавања фалсификованих тестамената можемо класификовати на основу утврђивања начина настанка фалсификата. Следствено томе је могуће фалсификовање тестамент поделити на: интелектуално и материјално.

---

³⁰ Николић А., Мојашевић А., „Организација финансијских тржишта“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу - Тематски број: Заштита људских и мањинских права у европском правном простору*, вол. 63, 2012, стр. 116.

³¹ Цит. према: Стојановић Н., *Наследно право*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2011, стр. 192.

³² Правне последице код ништавог и рушљивог завештања су исте, па се стога сматра да завештање није никада било сачињено, јер захтев за утврђење ништавости, садржи у себи и захтев за рушљивост завештања. Извор: Решење Апелационог суда у Новом Саду, посл.број Гж- 3193/17 од 14.12.2017. године којим је укинута пресуда Основног суда у Новом Саду посл. бр. П-12455/13 од 31.05.2017. године (аутор сенценце: Јармила Лончар, виши судијски сарадник).

Под *интелектуалним фалсификовањем* подразумева се довођење у заблуду лица које сачињава тестамент. Њему се погрешно презентује чињенично стање што узрокује супротну садржину. То практично значи да су истинити садржај тестаamenta и његов аутор. Међутим, тестамент је плод погрешног разумевања лица које га саставља односно потписује.

Материјално фалсификовање укључује активно деловање фалсификатора тако што он преправља: делове тестаamenta, потпис оставиоца, датум и место његовог сачињавања и др. Дакле, тестамент је у целости промењен и услед тога производи другачије правно дејство од оставиоачеве воље.

2.3. Уговори

Уговор представља сагласност воља два или више лица којим се постиже неко правно дејство. Овако опште одређење уговора је присутно у правној литератури. Ова дефиниција се прилагођава код уговора који припадају различитим гранама права. Све уговоре можемо поделити на: грађанске, привредне, међународне, унутрашње, закључене између физичких и правних лица, уговоре закључене у свечаној форми, управне уговоре и др. Сваки од наведених уговора има своје теоријско и законско одређење који га разликују од других. Тако, на пример, „управни уговори су посебна врста уговора, у којима је по правилу једна од уговорних страна јавноправно тело, а који се склапају ради вршења јавне службе и остваривања одређеног јавног интереса“.³³

„Неке је уговоре једноставно сачинити али има и оних где је тешко пратити ставове уговорних страна или када је тешко дефинисати све будуће исходе. Теорија даје практичан савет како да се постигне најбољи резултат за обе стране и како да се избегну уобичајне замке које се јављају приликом сачињавања уговора“.³⁴ Наш законодавац, такође, прописује неопходне услове и претпоставке за закључење уговора. Оне су у функцији постизања правно ваљаног уговора који у будућности неће бити предмет ништавости или рушљивости. Међутим, један од разлога за одсуство правне ваљаности уговора је њихово фалсификовање.

У полицијској и правосудној пракси имамо велики број примера фалсификовања уговора који се, по правилу, односе на лажирање потписа другог лица. У том смислу се

---

³³ Вукићевић Петковић М., „Управни уговори“, *Економски сигнали: пословни магазин*, вол.10, бр. 2/15, стр. 86.

³⁴ Пантелић С., „Уговори постоје да би регулисали односе моћи“, *Банкарство*, вол. 46, бр. 1/17, стр. 118.

примери из праксе односе на различите сегменте друштва и међусобних односа људи о чему сведоче следећи примери: „Мирослав Ристовски из Београда добио је да плати рачун за услугу Телекома на коју није био претплаћен. Затражио је уговор од Телекома и убрзо га добио, на основу чега је схватио да је неко фалсификовао његов потпис. Након неког времена, уговор је био раскинут и потраживања Телекома су била поништена. Ипак, други случај, такође са Телекомом је компликованији. Слађана Јокић је подстанарима издавала стан у ком није било фиксне линије, а самим тим ни других услуга Телекома. Када су станари напустили стан, почели су да јој пристижу рачуни за услуге Телекома. Слађана је захтевала да јој доставе уговор више пута, међутим, надлежни у Телекому то никад нису учинили. Након што се обратила Потрошачком Саветнику, уговор јој је достављен, те је, видевши да потпис није њен, од графолога затражила и писмени доказ. Налаз графолога је послала Телекому, међутим, одбили су да пониште уговор и затражили од судског извршитеља да наплати њихова потраживања.³⁵

2.4. Уметничка дела

Уметничка дела су продукт уметничког стваралаштва човека посебних способности. Она представљају израз унутрашњег духовног богатства изазваног спољашњим релацијама насталим у интеракцији човека са његовом околином. У научном смислу посматрано, уметничка дела су део уметности која датира из најранијих периода људске историје. Прошао је дуг период цивилизације до тренутка када се приступило заштити уметничких дела од могућности њиховог копирања, умножавања и других облика повређивања права њихових аутора односно уметника.

На подручју фалсификовања посебно се сматрају интересантним уметничке слике као највиши израз стваралаштва појединца. Још из античких времена говорило се о потреби кажњавања оних који краду продукте туђег стваралаштва. Они се називају крадљивицима душе и сматрају једнако опасним као и други преступници. Тим пре, њихова опасност лежи у чињеници да су фалсификатори, такође, обдарени одређеним нивоом способности да копирају туђа уметничка дела. То би се, модерним

---

³⁵ Извор: <https://pravo.potrosackisavetnik.com/sta-da-uradite-ako-vam-je-neko-falsifikovao-potpis> (доступно 10.07.2021.).

кривичноправним речником могло рећи, да фалсификатори уметничких дела морају имати посебна својства као учиниоци кривичног дела (*delicta propria*).

Откривање и разјашњавање фалсификата на подручју уметничких дела, а нарочито уметничких слика, захтева коришћење специјалних техника. Отуда је требало дуго времена док је људски напредак у науци омогућио успешније откривање фалсификата. Зато имамо ситуације да је у погледу уметничких дела, старих више векова, тек у скорије време могла бити у потпуности утврђена њихова аутентичност. У том погледу је неопходно користити научне методе идентификације уметничких дела односно њихових аутора. „Познавање врсте везива присутних у уметничким сликама је од кључног значаја за процес рестаурације и очувања слика, али и за проверу аутентичности и старости дела, с обзиром да су се одређени везивни материјали примењивали у одређеним географским областима и у одређеном временском периоду људске историје“.³⁶

Утврђивање присуства фалсификата код уметничких дела подразумева духовну идентификацију њиховог аутора. Развојем науке и технике, а посебно електромагнетне резонанце, могуће је испитивати процесе у мозгу за време уметничког стварања и код самих уметника.³⁷ То практично значи да се нематеријалним методама настоји открити аутентичност уметничког дела у сваком конкретном случају. Овде треба бити посебно обазрив и опрезан јер је у питању методолошки приступ који није својствен криминалистичким методама већ психолошкој науци. Отуда би се могло рећи да се на овај начин психологизује само кривично право чиме се доводе у питање његови основни институти.

Савремена ера дигитализације је свој утицај посредно остварила и у сфери уметничког стваралаштва. Уводе се нови облици тзв. дигиталне уметности у чијем средишту су електронски облици испољавања човекове личности. Следствено томе се тзв. виртуелно стваралаштво реализује помоћу компјутерске технологије. Она се испољава у облику алгоритама и дигиталне графике. На тај начин се омогућавају нови или савременији облици фалсификовања уметничког стваралаштва.

---

³⁶ Миљковић М. Н. et al., „Идентификација везива и пигмената у сликарским бојама савременим инструменталним методама“, *Савремене технологије*, вол. 3, бр. 1/14, стр. 72.

³⁷ Милићевић Н., Пејић Б., „Психолошка истраживања настајања уметничког дела“, *Artefact*, вол. 2, бр. 1/16, стр. 23.

2.5. Документа

Документа поседују информације којима се доказује постојање одређеног чињеничног стања у стварности. У људској историји се смењују форме и облици испољавања докумената. Најпре су то били писани документи, који су означавали међусобне изразе воље људи (нпр. уговори), или пак израз воље владоца упућен његовим поданицима (нпр. наредба). Они су били исписивани на пергаменту и папирусу све до проналаска класичне хартије. Историја бележи најразличитије врсте докумената који су одиграли важну улогу у политичким и правним односима. Зато можемо рећи да се традиционално схватање докумената везује за њихову материјалну основу.

Типологија докумената у данашњем времену се заснива на њиховој основној подели на: материјалне и електронске. Материјални документи су присутни у различитим сферама друштвеног живота. Могу се класификовати према различитим пољима: правном (лиценца, решење, пресуда), политичком (повеља, споразум), научном (научни рад, дисертација), економском (фактура, извод), медијском (новински чланак, фељтон, интервју) и др. Електронски документи су део тзв. виртуелне стварности у животу сваког човека. Они садрже фајлове у којима су смештени подаци. Могу бити у различитим форматима али се њихова садржина на овај начин не мења. Увођењем могућности електронског потписивања убрзан је начин електронске комуникације у пословном свету. На овај начин су повећане могућности фалсификовања електронских докумената.

С обзиром да фалсификовање електронских докумената представља потпуни новум у нашој полицијској и правосудној пракси, важно је рећи да њихово откривање а нарочито доказивање излази из стандардних доказних оквира. Тако се може „догодити да budete преусмерени на лажни сајт на који треба да се пријавите под изговором да је потребно да поново успоставите Ваш налог или да верификујете детаље из налога. Можете да добијете поруку од некога ко тврди да је продавац на аукцији коју пропуштате. Након неколико е-порука, тражиће Вам личне податке и детаље о финансијама које преваранти могу да искористе за крађу идентитета“.³⁸

Због раширене могућности коришћења електронских докумената САД су најдаље отишле у превенирању различитих облика злоупотреба у виду фалсификата у овој сфери.

---

³⁸ Беговић С., *Како се борити против високотехнолошког криминала?*, Пројекат Развој електронског пословања, Београд, 2016, стр. 19.

Прецизније, фалсификовање идентитета, у облику преузимања и коришћења туђег уместо свог, у овој земљи је раширена појава. Зато се на веб сајтовима не остављају приватне адресе лица већ њихове пословне адресе које се односе на институције у којима раде. Једном речју, полицијска, јавнотужилачка и судска пракса сусрећу се са новим облицима фалсификовања електронских докумената који захтевају додатни опрез у њиховом коришћењу.

2.6. Књижевна дела

Књижевна дела представљају израз духовног стваралаштва једног народа коме припадају њихови аутори. Они, својим оригиналним књижевним стваралаштвом, на аутентичан начин доприносе духовном препороду и напретку читавог друштва. Отуда у историји књижевности имамо репрезентативне ауторе чија дела чине огледни пример живота и рада појединаца и колективитета. „Истраживања рецепције књижевних дела, као посебан вид проучавања књижевности, појавила су се тек у новије доба. Нови приступ и метод понудили су савременој науци о књижевности између осталих, немачки романисти и англисти који су истраживали како су поједина књижевна дела током времена деловала на читаоце, како су их они прихватили и разумевали. Истовремено, они су дали начелна и методолошка објашњења. Тако се почетком седамдесетих година двадесетог века појавила модерна теорија рецепције чијим се оснивачима сматрају Ханс Роберт Јаус, Харалд Вајнрих, Волфганг Изер, и др. Теорија рецепције није настала независно од осталих књижевно теоријских учења, већ представља сложен међусобан однос непосредне повезаности и комплементарности“.³⁹

Историја и теорија књижевности могу имати помоћну улогу у расветљавању фалсификата књижевних дела. То посебно долази до изражаја код старијих издања када њихов аутор није међу живима па је отежано утврдити целину или делове њихове оригиналности. С обзиром на повећану употребу модерних технологија пиратске књиге се, на први поглед, не могу разликовати од оригинала. Њихова израда је финансијски много јефтинија што омогућава енормну зараду лицима која се пиратеријом професионално баве. Произвођачи нелегалних копија књига Паула Коелја, Ђорђа

---

³⁹ Јанићијевић Н., „Основни елементи теорије књижевне рецепције“, *Комуникације, медији, култура*, вол. 11, бр. 11/19, стр. 116.

Балашевића или Јована Марића, чак и када се нађу на суду обично се ослобађају због недостатка доказа.⁴⁰

Расветљавање фалсификата књижевних дела захтева коришћење напредних техника којима се утврђују разлике оригиналног од фалсификованог наслова. Поред тога, потребно је указати на додатне отежавајуће околности на путу утврђивања оригиналности књижевних дела. Оне се односе на плагијате које врше аутори оригиналних наслова, према претходним ауторима а неретко и својим узорима. Отуда имамо на књижевној сцени примере у којима се оспорава оригиналност капиталних дела, а нарочито оних са историјском и верском тематиком. Њихови аутори се оптужују да су некритички преузимали делове верских књига (библија, куран, талмуд и др.) и уграђивали их као своје стваралаштво у сопственом књижевном опусу.⁴¹

2.7. Остало

Поред претходно наведених друштвених и научних подручја, на којима је фалсификовање најизраженије, ова појава се испољава и у другим сегментима. Тако, на пример, имамо велики број фабричких производа који носе марку и обележја скупих произвођача а у питању су њихове копије. Тржиште у свету, а нарочито на подручју земаља са нижим животним стандардом становништва, преплављено је овим облицима фалсификата. Поражавајућа је чињеница да се ови производи легално продају на интернету, пијацама, улицама и другим локацијама које су познате широј јавности.

У сфери електронске индустрије имамо очите примере коришћења нелегалних софтвера. Према последњим објављеним подацима, закључно са 2017. годином, степен пиратерије у Србији је износио укупно 66%. Притом је вредност нелиценцираног софтвера 51.000.000,00 америчких долара, што представља додатни аларм да је неопходно радити на њеном смањењу.⁴²

Остале облике испољавања фалсификовања различитих врста исправа можемо уочити и у другим сферама свакодневног живота сваког човека. Њихово присуство у тој

---

⁴⁰ Костић С., „Штампарии фалсификованих књига“, *Време*, бр. 683/04. Извор: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=366808> (доступно 20.07.2021.).

⁴¹ „Научно непоштење може се јавити у различитим облицима, и у свим фазама научно-истраживачког процеса. Сваки учесник у овом процесу се може понашати неетички, кршењем постулата добре научне праксе. Последњих година, као последица глобализације и усавршавања програма за брзо претраживање и праћење, дошло је до значајног пораста броја новооткривених случајева девијантног понашања у науци, што је довело до епидемије ретракције радова“. Тодоровић С. et al., „Непоштење у науци“, *Halo*, вол. 26, бр. 2/20, стр. 82.

⁴² Извор: <https://www.purs.gov.rs/sr/o-nama/softver.html> (доступно 21.07.2021.).

мери оптерећује буџет сваке земље да је неопходно предузети координисане акције на међудржавном нивоу, како би се производња и путеви дистрибуције фалсификата спречили или бар свели на мању меру од постојеће.

3. Начини употребе фалсификоване исправе

Начини или модалитети употребе фалсификоване исправе у непосредној су вези са врстом исправе и намером, једног или више, учинилаца да исту искористе у пракси. Међутим, сасвим је сигурно да је употреба фалсификоване исправе у функцији њеног стављања у правни саобраћај и/или у финансијске токове. Облике испољавања, употребе фалсификоване исправе, можемо поделити према томе:

- да ли имају номинално изражену новчану вредност (новац, чекови, менице и др.);
- да ли се накнадним поступком треба утврђивати њихова вредност (тестament, уговор, уметничко дело и др.).

У кривичној доктрини, криминалистичкој и криминолошкој литератури можемо уочити сагласност код већине аутора, да се употреба фалсификоване исправе мора везивати за њену врсту и начине фалсификовања. Правосудна и полицијска пракса бележе примере високог степена довитљивости фалсификатора, која посебно долази до изражаја у сфери употребе и дистрибуције фалсификованих исправа. Под тим се подразумева да је несумњиво реч о фалсификованој исправи. У прилог томе говори мишљење Врховног касационог суда, да је битан елемент кривичног дела фалсификовање исправе из члана 355. КЗС сачињавање, односно употреба било лажне исправе или праве исправе која је преиначена, а из чињеничног описа радње извршења конкретног кривичног дела, за које је окривљени НН оглашен кривим, произилази да се у конкретном случају не ради о лажној или преиначеној правој исправи.⁴³

С обзиром на бројност врсте и облика испољавања фалсификованих исправа интересантно је запазити да се начини њихове дистрибуције кристалишу у криминалној пракси. Тако се, на пример, растурање фалсификованог новца одвија што се исти растура на унапред погодним местима (велике трговине, пијаце, трафике, вашари, утакмице, гранични прелази и др.). Такође се користи фактор времена када је присутнија слабија видљивост и опажајна моћ потенцијалних жртава (ноћ, магла, временске непогоде и др.).

---

⁴³ Извор: Пресуда Врховног касационог суда у Београду, број Кзз 497/2019 од 21.05.2019. године.

Иако не постоје универзална правила употребе фалсификованог новца, у полицијској пракси можемо уочити типичне облике испољавања. Они оптирају у оквирима традиционалних и савремених форми и начина растурања фалсификованог новца. Потоњи се везују за техничко-визуелне ефекте (камере) који условљавају посебан опрез код криминалаца односно фалсификатора. Они избегавају поште, банке, мењачнице и друга места која поседују техничка средства којима се може открити њихов идентитет. Отуда имамо ситуације да се употреба фалсификованог новца потепено мењала у складу са општим друштвеним напретком у личном и професионалном животу људи.

Важан моменат, код употребе фалсификованог новца, односи се на чињеницу да код његовог растурања, по правилу, учествује више лица. Она имају унапред утврђене улоге којима се ствара привид уобичајеног стања ствари у околностима када се фалсификовани новац настоји преварним путем предати другом лицу. Најпре имамо типере, који претходно опсервирају терен на коме ће се растурати фалсификовани новац. Након тога, имамо лица која стварају привид гужве и повећане ујурбаности људи на одређеном простору. У трећем ешалону долазе до изражаја лица која непосредно нуде фалсификовани новац другима, под плаштом жеље да га размене. Притом се користи ефекат повољног курса, који додатно подстиче будућег купца да пристане да купи лажну валуту или да прода одређену ствар ради које, као цену, прима фалсификоване новчанице.

Поред новца, у правосудној и полицијској пракси имамо разрађене моделе употребе и других облика фалсификованих исправа. Уметничке слике се настоје продати као оригиналне лицима која нису довољно упућена у ову врсту уметности. Хартије од вредности, као што су менице и чекови, дају се без покрића другим лицима. Када сазнају да су преварена ова лица нису у могућности да себе заштите јер издавалац чека њима више није правно доступан.⁴⁴

---

⁴⁴ „Санкционисање коришћења платних картица без покрића механизмима кривичног права није неспорно. Издаваоци картица поседују одговарајуће уговорне механизме за заштиту својих интереса, укључујући ту и могућност провере кредитне способности клијената, која претходи издавању картице, као и право на блокаду или одузимање картице у уговореним случајевима. Стога не изненађују опаске да се овде заправо ради о кажњавању онога ко не извршава своје уговорне обавезе, што доводи у питање неопходност кривичноправне реакције, као начелно акцесорне грађанскоправним моделима заштите. Ове сумње су још више појачане технолошким развојем у области безготовинског плаћања, где је сваку трансакцију технички могуће тако условити, да се покриће имаоца картице односно лимит његовог задуживања може електронски проверити готово моментално. Стога се оправданост инкриминисања коришћења платних картица без покрића у српском кривичном законодавству може утврдити само на основу правилног схватања *rationis legis* ове кривичноправне одредбе. У том смислу се на првом месту поставља питање, који је намеравани објект заштите овог кривичног дела. Чини се да у ситуацији

Правни документи, које чине тестаменти, уговори и друга писмена, имају широки дијапазон употребе у правном промету. Њима се постижу вишеструки финансијски ефекти по лица која учествују у њиховом фалсификовању. Тако се, на пример, лажним тестаментом постиже могућност примене тестаменталних начина наслеђивања који има примат над законским наследним редовима. Притом треба јасно разликовати модалитете употребе фалсификованих тестамената од манљивости воље самог тестатора. Иако у оба случаја може доћи до исте правне последице (поништај тестамена) у питању су засебна правна подручја.⁴⁵

Употреба фалсификованих уговора је до те мере разнолика да готово нема потпуно јединствених примера, у правосудној и полицијској пракси, код истраживања овог кривичног дела. Домишљатост фалсификатора овде посебно добија на значају јер је неопходно лажни уговор представити као прави и истовремено га увести у легалне токове. Све до увођења јединственог електронског програма у правосуђу „*Libra*“, а посебно након увођења нотаријата, било је знатно олакшано коришћење фалсификованих уговора у правном промету. Међутим, у данашњем времену постоји више нивоа провере правне валидности правних докумената, па је самим тим готово искључена могућност употребе фалсификованих уговора, уз истовремено стицање права по том основу.

Поред наведених, и остале врсте правних докумената националног, регионалног и међународног карактера, такође, могу бити употребљаване ради стицања имовинске користи. Овде је неопходно повезивање више лица, из различитих држава, чиме се улази у терен организованог криминала који има посебну тежину у кривичном праву.

коришћења платне картице без покрића у обзир долазе следећа три потенцијална објекта заштите: а) безготовински платни промет, б) имовина трећег лица (трговца, односно банке која управља банкоматом), и в) имовина издаваоца платне картице“. Вуковић И., Радовић М., „Правно-политичко оправдање кривичног дела коришћења платних картица без покрића“, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. 62, бр. 2/14, стр. 70.

⁴⁵ „У сваком случају различите околности могу утицати на завештаоца да располаже на одређени начин. Ако је завешталац живео у ванбрачној вези с неком женом и њој завештао целокупну имовину, читав спектар стварних околности је могао да покрене завештаоца да располаже у њену корист: сексуални однос, жеља да је обештети, жеља да јој се захвали за негу и помоћ итд. Сваки завешталац их различито вреднује. За неког завештаоца ће бити доминантна нега и жртвовање и због тога ће завештати у корист љубавнице. Другог завештаоца ће нега и жртвовање ванбрачне жене оставити равнодушним и само сексуална страна ванбрачног односа ће по његовим схватањима завређивати награду. Према схватању Гернхубера, суд треба да испитује само те објективно постојеће околности а не и начин на који их завешталац морално вреднује. Овде не треба испитивати како су конкретне стварне околности утицале на конкретног завештаоца, већ како би мотивисале просечног (апстрактног) завештаоца“. Ђурђевић Д., „Утицај недозвољеног мотива на пуноважност тестамена“, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. 52, бр. 3-4/04, стр. 456-457.

4. Врсте и обим настале штете коришћењем фалсификата

Указивање на врсте и обим настале штете коришћењем фалсификата представља посебно питање у кривичном праву. Овде долази до изражаја сва тежина (не)откривања или закасног откривања и расветљавања кривичног дела фалсификовања исправе. У случају да је новац предмет фалсификовања, онда се врста и обим настале штете *stricto sensu* утврђује према његовој номиналној вредности у датом временском тренутку. Тако, на пример, када је направљено лажних новчаница у вредности од 100.000,00 Евра онда је штета управо лимитирана према овако израженој вредности. То би практично значило да је жртва оштећена за 100.000,00 Евра што би, по правилу, требао бити њен одштетни захтев у будућем кривичном поступку.

С обзиром да фалсификоване исправе у финансијском пословању, неретко, постају предмет правног промета важно је указати на штету која настаје њиховом (зло)употребом. Судска пракса у европским земљама обилује случајевима у којима су, усред преварног поступања, жртве учесници у одређеном правном послу.⁴⁶ Као пример, можемо навести искуства француског правосуђа за питање утицаја преваре. Она потиче од сајемца што је настало након једног познатог случаја у француској судској пракси. „Околности случаја биле су такве да су два пара, супружници Гинер (*Giner*) и Сер (*Serre*), пристали да буду солидарни јемци за исплату зајма који је поверилац (банка) одобрио дужнику. Дужник је убрзо након тога пао у стечај, један од сајемаца је намирио дуг повериоцу, а потом се обратио својим сајемцима са регресним захтевом за надокнаду њиховог дела дуга. Они су, међутим, одбили да покрију свој део дуга истичући да при закључењу уговора о јемству нису били упознати са тешком материјалном ситуацијом у којој се дужник налазио, те да их је управо сајемац који је повериоцу исплатио дуг својим преварним радњама навео на закључење уговора о јемству, знајући притом да се дужник налази пред стечајем“.⁴⁷

Узимајући у обзир наведени и сличне примере, који представљају граничне случајеве настале штете у облику преварног поступања, у шта свакако спада фалсификовање исправе, неопходно је указати на правно-релевантне димензије штете у нашем законодавству. Они се *post delictum* односе на чињеницу да је фалсификовање

---

⁴⁶ Овде бисмо могли констатовати присуство *интелектуалног фалсификовања* које подразумева довођење у заблуду трећих лица у погледу веродостојности одређене правне исправе. У ширем смислу посматрано, овде је, такође, реч о фалсификовању настале исправе.

⁴⁷ Дабић С., „Утицај преваре која потиче од сајемца на пуноважност уговора о јемству и права јемца – жртве преваре“, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. 68, бр. 1/20, стр. 127.

исправе, њихова дистрибуција и стављање у правни промет, проузроковало очекивану штету према једном или више лица које се налазе у улози жртве. Отуда врсте штете, настале фалсификовањем исправе, могу бити следеће:

- 1) Имовинска или материјална штета настаје реалним умањењем имовине оштећеног односно жртве кривичног дела. Под тим се подразумева да је употреба фалсификоване исправе директно угрозила имовинске интересе жртве и остварила се кроз умањење његове имовине коју поседује. То је случај када жртва претрпи конкретне губитке у виду одређеног износа фалсификованог новца.
- 2) Неимовинска или нематеријална штета се не огледа у конкретном умањењу имовине оштећеног односно жртве кривичног дела. Она настаје услед претрпљеног душевног бола и страха од могућности да настала штета добије (реално) несагледиве размере. То је случај када жртва претрпи конкретне губитке у виду повреде пословног угледа, услед чињенице да је имала у поседу фалсификовану исправу коју је предала неком од пословних партнера са којим већ дуги низ година сарађује.

У погледу обима штете настале фалсификовањем исправе треба узети у обзир шире димензије појма и значења штете. Можемо констатовати да је правни појам штете знатно ужи од њеног друштвеног значења. Присутне различитости се огледају у чињеници да друштвени појам штете подразумева свако неповољно стање и непријатност, док се правни појам односи само на правно-релевантне последице које добијају судски епилог.⁴⁸

У складу са претходно наведеним, обим штете код фалсификата је потребно утврђивати искључиво на основу њеног правног одређења. То посебно долази до изражаја у ситуацијама када жртве, неретко под утицајем јавности, желе да прикажу насталу штету не водећи рачуна о њеним правним оквирима. Свесни тога, ми ћемо у раду разматрати фалсификовање исправе као кривичноправни феномен не негирајући, притом, њено друштвено значење и садржај.

---

⁴⁸ Упореди: Магијевић Б., „Будућа штета и могућности њезине накнаде“, *Правни записи*, вол. 9, бр. 2/18, стр. 325.

III ГЛАВА

КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ДИМЕНЗИЈЕ ФАЛСИФИКОВАЊА

1. Криминалистичка правила фалсификовања

Криминалистика припада реду млађих наука чији се настанак и развој везује за делатност полиције и безбедносних служби. Њено интересовање за криминалне појаве датира из времена афирмисања научног интересовања за феномен злочина као облика негативне друштвене појаве. У криминалистичкој литератури се наводи да је историја криминалног миљеа само једна од учитељица. Притом се овде превиђа важна чињеница да је сваки криминални догађај свој, појединачан, јединствен и потпуно различит од осталих.⁴⁹

Правничка, полицијска и шира друштвена јавност криминалном феномену приступа са различитих позиција. То је сасвим својствено другачијем углу посматрања према истим или сличним кривичним делима и њиховим актерима (извршиоци, саизвршиоци, подстрекачи и помагачи). Томе доприноси обликовање јавности по мери актуелних криминалистичких романа у којима се појединци идентификују са позитивним и негативним јунацима. Формирање закључака из криминалистичких романа проистиче и лаких форми самог штива и њихових аутора, која се прилагођава укусима читалачке јавности.⁵⁰

Криминалистичка правила се формирају и даље усавршавају пратећи развој и нове облике испољавања криминалитета. Можемо констатовати да се криминалистика односи према криминалитету као извору многих изазова на које треба дати задовољавајући одговор. Крећући се од општијег ка посебном и појединачном криминалистика је установила посебна правила за различите врсте криминалитета и облике њиховог испољавања. Следећи свој (научни) развојни пут, криминалистика је

---

⁴⁹ Манојловић Д., „Криминални миље и криминална појава – криминолошки и криминалистички аспекти“, *Мегатренд ревија*, вол. 12, бр. 5/15, стр. 207.

⁵⁰ Види опширније: Алексић Ж., *Научно откривање злочина*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1972, стр. 110-115.

установила посебна правила фалсификовања. Она су плод вишедеценијског искуства на пословима откривања, разјашњавања и даљег процесуирања учинилаца за једно или више кривичних дела фалсификовања исправе.

Када говоримо о потреби детаљнијег утврђивања криминалистичких правила фалсификовања онда морамо поштовати постојећу структуру криминалистике као науке и њених научних дисциплина. Овде треба нагласити да криминалистика у себи садржи три основне димензије посматрања и научног третирања криминалитета. То се чини преко њених научних дисциплина и то: криминалистичке технике, криминалистичке тактике и криминалистичке методике. Ове научне дисциплине, са својих научних позиција, приступају феномену фалсификовања у полицијској пракси. Зато је од изузетне важности, у наредном излагању, издвојити ове аспекте у научном третману фалсификовања исправе.

1.1. Криминалистичко-технички приступ фалсификовању

Криминалистичка техника је научна дисциплина која користи знања ради прикупљања материјалних трагова и њиховог даљег фиксирања. Зато истраживање трагова представља централни предмет бављења криминалистичке технике у полицијској пракси. У теоријској равни криминалистике трагови се дефинишу као свака врста промене у материјалном свету. Њима се указује на постојање кривичног дела, начина извршења, коришћених средстава, ситуационих околности, присутног мотива код учиниоца и др. Наведено има своју примену и у области фалсификовања исправе. Овде је човек односно фалсификатор узрок настанка материјалних трагова на папиру. У том случају се полицијски службеници сусрећу са специфичном ситуацијом која је производ насталог фалсификата.

Важност криминалистичко-техничког приступа фалсификовању огледа се у примени научних метода ради утврђивања разлике оригиналног од фалсификованог примерка писмене исправе. Општи друштвени, а нарочито научни напредак, остварује свој утицај и на подручју криминалистичке технике. Свакодневно у свету почиње примена нових и савременијих метода којима се лакше приступа вештачењу фалсификата. На тај начин се утврђује идентитет спорног документа којим се настоји утврдити његова оригиналност. Притом се подразумева криминалистички а не правни идентитет писмене исправе.

Криминалистичка идентификација спорне писмене исправе подразумева примену адекватне експертизе. Идентификацијске експертизе се врше у форми вештачења фалсификата. Оне се деле на:⁵¹

- основне и допунске,
- прве и поновљене,
- индивидуалне и тимске,
- сложене.

Стадијуми криминалистичко-техничког приступа, код утврђивања идентитета фалсификоване исправе, обухватају следеће:⁵²

- припремни стадијум,
- проналазак и утврђивање идентификацијских обележја,
- утврђивање услова и механизма настанка тих обележја,
- упоредна анализа идентификацијских обележја,
- закључна оцена.

Потреба за криминалистичко-техничким приступом фалсификовању исправе има своје упориште у чињеници да се полиција, по правилу, прва сусреће са лажном исправом. У таквим ситуацијама је неопходно обезбедити предметну исправу од могућности њеног даљег оштећења и контаминирања са другим траговима. То практично значи да је полиција дужна да обезбеди фалсификовану исправу, која се налази у њеном поседу, адекватно је изолује како би се касније обавило вештачење.

Обезбеђивање писмене исправе, коју врши полиција, захтева примену ширег криминалистичко-техничког оквира подесних радњи и поступака. Реч је о примарном полицијском деловању које отпочиње идентификацијом спорног фалсификата. У криминалистичкој теорији постоје становишта која указују на то да би било погрешно ако бисмо из аспекта криминалистичких истраживања схватили, да је *modus operandi* у криминалној историји главно обележје данашњих појава из криминалног миљеа. У том случају бисмо могли разумети актуелне појаве продужетком неких ранијих. Онда би криминалистичка истраживања, у нашем случају фалсификата, потпуно била беспредметна. Из угла појединачних истраживања криминалног миљеа и појава у њему, можемо констатовати да у историји криминалне појаве постоје неки елементи који имају сличности са актуелним појавама у садашњости. Овако изражени понављајући елемент

---

⁵¹ Павишић Б. et al., *Криминалистика - књига 1*, Голден маркетинг – техничка књига, Загреб, 2006, стр. 532.

⁵² *Ibidem*.

користио би полицији у садашњем али и будућем препознавању појава које опажамо у криминалном миљеу.⁵³

Резимирајући наведено, сасвим сигурно можемо потврдити чињеницу да организовање полицијског односно криминалистичко-техничког рада није могуће без познавања генезе одређене врсте криминалитета. Тим пре је то случај са фалсификаторима јер вршење ових кривичних дела захтева посебно умеће људи који у томе учествују. Под тим се не подразумева само начин израде фалсификованих исправа већ и њихова даља дистрибуција.

1.2. Криминалистичко-тактички приступ фалсификовању

Криминалистичко-тактички приступ фалсификовању исправа представља важан сегмент полицијског деловања у пракси. Претходна констатација, да се полиција примарно суочава са фалсификатима, оправдава потребу за применом посебних тактичких правила. Она имају своје место у ситуацијама када је несумњиво утврђено постојање фалсификата који се налазио у поседу једног или више лица. Примењујући принцип од општег ка посебном и појединачном, криминалистичко-тактичка правила морају бити прилагођена чињеници да су предмет њихове примене фалсификати. То подразумева модификацију постојећег криминалистичко-тактичког поступања полиције, које се огледа у примарном делу њеног деловања, према осумњиченим лицима због кривичних дела фалсификовања исправе.

Употреба криминалистичко-тактичких радњи и мера треба превасходно бити усмерена на обезбеђивање материјалних и личних доказа. Они се морају сачувати од уништења чиме би се у значајној мери онемогућило њихово вештачење у преткривичном и кривичном поступку. Увидом у садржај документације односно спорне исправе могуће је утврдити круг лица која су учествовала у кривичном делу. Неопходно је обавити службени разговор са лицем које је пријавило кривично дело и/или које је ухваћено у његовом извршењу. Током криминалистичко-тактичке обраде, вођењем информативних разговора и другим начинима прикупљања обавештења, долази се до персоналних доказа односно лица која имају информације у вези са кривичним случајем. Она се у будућем кривичним поступку појављују у својству сведока очевица или сведока по чувењу. По потреби је ова лица, уз њихов непосредни пристанак, потребно подвргнути

---

⁵³ Манојловић Д., *op. cit.*, стр. 214-215.

полиграфском тестирању. Њима се омогућава примарна идентификација и издвајање оперативно интересантних лица од оних која нису имала додира са извршеним кривичним делом, већ се овде налазе сплетом ситуационих околности.⁵⁴

Материјални докази, код фалсификовања исправе, имају примат над персоналним или личним доказима. То је потпуно у складу са природом овог кривичног дела а нарочито са облицима његовог испољавања у пракси. У том смислу важне материјалне доказе чине:

- лажни новац,
- фиктивне одлуке,
- лажни уговори,
- лажне признанице,
- лажне доставнице,
- фиктивне отпремнице,
- непостојеће фактуре,
- преправљани изводи из банке,
- лажни чекови и менице,
- непостојећи путни рачуни,
- кориговане пословне књиге и др.

Значајно је да полиција неодложно контактира вештака за утврђивање фалсификата. На тај начин би се већ на оперативном нивоу рада полиције раздвојила оперативно интересантна од осталих докумената или других врста писмених исправа. Полицијска пракса овде бива усмерена на прикупљање доказног материјала који, иако нема процесни значај и тежину, представља јасан путоказ у коме правцу се треба кретати у оквиру предузимања будућих тужилачко-истражних радњи. Важно је нагласити да претходно обезбеђивање доказног материјала мора бити кореспондирано са изградом првих криминалистичких верзија о начину извршења и току кривичног дела а по могућности и кругу лица која су у њему учествовала. Полиција на тај начин планира предузимање адекватних криминалистичко-тактичких мера и радњи доказивања.

---

⁵⁴ „Полиграфско испитивање у предистражном поступку представља једно од полицијских овлашћења чији се опсег примене креће од откривања извршилаца кривичних дела, проналажења материјалних доказа и прикупљања обавештења, до елиминације невино осумњичених особа. Оперативни радник који се овом техником служи на прописан начин може да уштеди време и ресурсе, како људске тако и материјално-техничке, јер применом ове технике од великог броја осумњичених може извршити селекцију и усмерити истрагу у правом смеру. Дакле, полиграфски налаз јесте смерница и помоћ у раду полиције, али није признат као доказ у кривичном поступку“. Накић Н., „Значај уводног разговора код полиграфског испитивања“, *Безбедност*, вол. 62, бр. 3/20, стр. 204-205.

Неретко се у случајевима откривања фалсификата ради о умешаности лица у коруптивна кривична дела чиме се отварају врата за примену појединих мера тајног надзора.⁵⁵

1.3. Методика откривања и разјашњавања фалсификовања

Криминалистичка методика, као трећа научна дисциплина криминалистике, обухвата широки приступ у изучавању одређених врста кривичних дела. Она своја сазнања заснива на заједничким или групним карактеристикама одређених (сродних) кривичних дела. „У литератури, могу се срести различити покушаји дефинисања криминалистичке методике, које можемо свести на скоро јединствено становиште, да се ради о научној дисциплини која представља посебан део криминалистичке тактике и која проналази, проучава и усавршава специфичне научне и искуствене методе за откривање, разјашњавање и доказивање одређене врсте кривичних дела“.⁵⁶

У криминалистици се традиционално истраживање кривичних дела означава криминалистичком методиком. Зато она представља синтезу примене правила криминалистичке тактике и криминалистичке технике код појединих кривичних дела. У садржају криминалистичке методике саздана су теоријска знања, техничка средства и методе, тактички начини и методолошке препоруке које треба применити у конкретном кривичном случају. То се првенствено односи на поступак превенције, откривање и доказивање појединих категорија кривичних дела и њихових учинилаца.⁵⁷

Научно знање, које поседује криминалистичка методика, проналази своју примену и у погледу успешног откривања, разјашњавања и даљег процесуирања кривичних дела против правног саобраћаја. Сходно томе бисмо могли констатовати да је предмет криминалистичке методике изучавање појавних облика и начина извршења појединих кривичних дела и праксе органа откривања и гоњења у спречавању и откривању тих кривичних дела. Притом, пракса органа кривичног гоњења чини полазну основу код успостављања подесних правила поступања у одређеним ситуацијама приликом извршења кривичних дела.⁵⁸

---

⁵⁵ Бошковић М., Бошковић А., *Корупција – прање новца – финансирање тероризма*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2011, стр. 151.

⁵⁶ Ђукић С., „Методика откривања и доказивања кривичних дела класичног криминалитета“, *Војно дело*, вол. 71, бр. 6/19, стр. 97.

⁵⁷ Павишић Б. et al., *Криминалистика - књига 2*, Душевић & Кршовник д.о.о., Ријека, 2012, стр. 1.

⁵⁸ Ђукић С., „Откривање и обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета“, *Војно дело*, вол. 69, бр. 6/17, стр. 142.

Професор Водинелић пружа садржајну дефиницију криминалистичке методике. Она проналази своју примену и у контексту откривања и разјашњења кривичних дела против правног саобраћаја (глава XXXII КЗС). Овај аутор истиче да је криминалистичка методика део тактике, која истражује и проучава специфичности које се односе на откривање, истраживање и разјашњавање одређене врсте кривичних дела. Под тим се, заправо, подразумева изучавање феноменологије сваке врсте кривичних дела.⁵⁹

Примена знања које развија криминалистичка методика има своје место у полицијској пракси код откривања фалсификата. Овде се у првом реду мисли на типизирање случајева у којима полиција, у оквиру својих редовних дужности, открије односно посумња да је одређена исправа фалсификована. Најпре се примењују оперативно-тактичке радње и мере у односу на утврђивање начина фалсификовања, врсте исправе и откривања учиниоца а потом и истражне радње. Код разјашњавања и утврђивања, да ли је исправа фалсификована, потребно је истражити њен садржај и однос према положају, статусу и приликама издаваоца исправе и наведено повезати са датумом њеног издавања.⁶⁰

Целокупна знања и вештине које обухвата криминалистичка методика, код откривања и разјашњавања фалсификата, усмерена је на прикупљање доказа. Они представљају материјалне манифестације и информације у вези са извршеним кривичним делом и могу представљати извор сазнања о неком кривичном догађају или понашању, који постоје независно од способности полиције да их увиди или пронађе. Следствено томе, професор Симоновић сматра да орган поступка не ствара доказ својом процесном радњом, него га констатује, у поступку прописаним законом, тако да се и употреба поменуте синтагме „прикупљање доказа” налази исправном и оправданом.⁶¹

Резимирајући значај научних и практичних домета криминалистичке методике, у светлу откривања и разјашњења фалсификата у полицијској пракси, можемо констатовати да је она неопходно потребна у одређеном кривичном случају. Зато бисмо је могли свести у ред поузданих „партнера“ који сваком полицајцу може бити од велике помоћи у свакодневном раду. Готово да није могуће говорити о успешном оперативном раду полиције, на подручју откривања фалсификата, без константне употребе знања из области криминалистичке методике. Поред тога, криминалистичка методика је од велике

---

⁵⁹ Водинелић В., *Криминалистика*, Савремена администрација, Београд, 1978, стр. 3.

⁶⁰ Бошковић М., *Криминалистика методика*, Полицијска академија, Београд, 2005, стр. 207.

⁶¹ Лајић О., Алексић Д., „Матрични приступ у истраживању привредног криминала – теоријско практични модел“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, вол. 52, бр. 1/18, стр. 232.

користи полицији у превенирању будућих кривичних дела која генусно припадају фалсификатима. У питању су различите врсте користољубивих радњи и поступака, који се користе фалсификатима, ради постизања унапред зацртаног криминалног циља.

2. Вештачење фалсификата

Вештачење представља сложен процес у чијем средишту се налази материјал који је потребно вештачити и стручна оспособљеност самог вештака (физичког или правног лица) да пружи полицији и суду квалитетан и процесно примењив налаз. Готово да није замислив иоле озбиљнији полицијски рад и судско поступање у коме није неопходно потражити стручну помоћ вештака. Она се одвија у складу са правилима струке конкретног вештачења односно вештак мора поступати по правилима своје струке (*lege artis*). „Дакле, вештачење је радња у оквиру које вештак, као особа која располаже посебним научним или стручним знањем и искуством, примењује научна и стручна знања, вештине и методе на чињенице које представљају предмет вештачења. Вештачење је радња којом се прибавља посебни доказ – исказ вештака и као таква придноси остварењу начела тражења материјалне истине“.⁶²

Значај вештачења можемо уочити приликом анализе одређених кривичних случајева у којима је ово доказно средство имало пресудну улогу. „Иако је вештачење само једно од доказних средстава у кривичном поступку, у судској пракси се вештачењу као доказном средству врло често даје одлучујући значај приликом доношења судских одлука, што представља заправо највећу ману овог доказног средства. Неретко се целокупне одлуке кривичних судова заснивају искључиво на налазу и мишљењу вештака, што не би требало да буде случај“.⁶³

Већина аутора из области криминалистике и кривичног процесног права посебно истиче значај вештачења фалсификата. Притом правила криминалистике дају искуствени супстрат правном оквиру вештачења. У погледу фалсификата важно је нагласити да се примена унапред постављених образаца и модела ове врсте вештачења сматра неизоставном у сваком кривичном случају. Нормама кривичног процесног права

---

⁶² Мрдак Г., „Улога судских вештака у правосудном систему Србије“, *Право и привреда*, вол. 58, бр. 1/20, стр. 188.

⁶³ Мацановић С., „Мане доказне радње вештачења у кривичном поступку“, *Iustitia*, април-јун, бр. 2/18, стр. 16.

се даје процесна снага вештачењу као доказу али се његов садржај заснива на криминалистичким правилима.

Као што смо претходно навели, приликом вештачења фалсификата вештака обавезују правила његове струке, која морају кореспондирати са неписаним правилима криминалистике. Она су устаљена услед дуготрајне полицијске праксе која је од велике помоћи вештаку. Зато се, по правилу, у највећем броју случајева ангажују вештаци за фалсификате који су своју радну каријеру започели или, пак, окончали на службеним пословима у полицији. Поред правила своје струке, вештаци морају паралелно користити криминалистичка правила.

Развој науке и технике од посебног је значаја за вештачење фалсификата. Сасвим сигурно можемо констатовати да је иоле квалитетно и процесно прихватљиво вештачење фалсификата немогуће без употребе савремених техничко-технолошких достигнућа. Зато је потребно надаље развијати знања која ће бити адекватна конкретном криминалистичком и процесном тренутку у коме се вештачење врши. Штавише, вештаци са богатим искуством морају бити свесни чињенице да коришћење модерне технике представља најпоузданији чинилац успешном вештачењу фалсификата. У томе нарочито предњаче западноевропске земље у којима је присутна максимална употреба техничких средстава у сврхе вештачења фалсификата. У њима се апострофира научно-технички приступ који предствала најпоузданији ослонац у раду сваког вештака.

Иако се вештачење фалсификата везује за личност самог вештака у западноевропским земљама се вештачења, по правилу, врше у оквирима институција које поседују најсавременија техничка помагала. Она у симбиози са професионалним знањем и искуством вештака представљају поуздану гаранцију успешног вештачења. Неретко се ове институције ангажују пружајући своје услуге у откривању и разјашњавању међународних ланаца фалсификатора, чија се криминална делатност сврстава у оквире транснационалног (организованог) криминалитета.

Иако се вештачење фалсификата односи на најразличитије врсте вештачења, чији предмет јесу документи, у пракси се она везују за појединачне модалитете у којима се спорни документ разликује од оригиналног. Следствено томе, вештачење фалсификата је могуће сагледати кроз: вештачење фалсификата докумената, вештачење фалсификата новца и графоскопско вештачење.

2.1. Вештачење фалсификата докумената

Вештачење фалсификата докумената представља специфичан процес у криминалистици. Његово појмовно одређење захтева да се најпре осврнемо на значење документа као предмета вештачења. У најопштијем смислу посматрано, можемо констатовати да документ садржи информације које се преносе другим лицима. Под информацијама се сматра више података који се испољавају на различите начине, било да су писани листови папира, електронски записи или нешто сасвим треће. Документе је могуће класификовати према више различитих критеријума чиме се њихов број и садржаји значајно увећавају.

У зависности од начина њиховог настанка, порекла и домена примене документе је могуће поделити на: екстерне или спољашње (долазе споља односно изван субјекта, који их користи и дистрибуира) и интерне или унутрашње (настају у оквиру самог субјекта, којих их потом употребљава).

Према садржају и могућностима примене документе је могуће класификовати на: оригиналне или изворне (они настају као производ делатности субјекта који их потом употребљава) и копиране или изведене (они настају на основу изворних докумената и представљају њихове копије).

Документи се могу класификовати према њиховој намени или подручју будуће примене на: тајне, приватне и/или поверљиве. У криминалистичкој литератури је присутна класификација докумената према областима којима припадају и делокругу њихове примене. Следствено томе се документи могу класификовати на следеће начине тј. као:

- академски (мастер рад, магистарска теза, докторска дисертација, научни рад и др.);
- финансијско/књиговодствени (авансна понуда, профактура, фактура, наруџбеница и др.);
- правни (међународни и унутрашњи прописи, коментари закона, судски списи, лиценце и др.);
- медијско/маркетиншки (плакати, флајери, пропагандни материјали на предметима, видео садржаји у којима се фалсификују њихови прави аутори и др.).

Уважавајући правну димензију одређених докумената који су, по правилу, најчешће предмет фалсификовања можемо прибегћи допунским класификацијама. У том

смислу се користе различити критерији класификације који се заснивају на: субјекту вештачења (појединац или институција) и предметима вештачења спорних докумената (фалсификати потписа и рукописа, фалсификати цифара, фалсификати текстова са писаћих машина, фалсификати печата, фалсификати текстова, фалсификати који се откривају анализом текста и др.).

С обзиром да класификација докумената у значајној мери утиче на врсте вештачења, којима се у конкретним случајевима прибегава, неопходно је указати на специфичности следећих вештачења у криминалистичкој и судској пракси: вештачење фалсификата потписа и рукописа, вештачење цифара, вештачење писаћих машина, вештачење печата, вештачење текстова и вештачење докумената анализом текста.

2.1.1. Вештачење фалсификата потписа и рукописа

Вештачење фалсификованих потписа и рукописа припада посебној области криминалистичког вештачења. Овим врстама вештачења се утврђује оригиналност потписа и оригиналност рукописа лица које исте представља својом творевином. Најпре је неопходно констатовати велики значај правилног и истинитог, а надасве стручног (*lege artis*), утврђивања аутентичности потписа и рукописа у криминалистици и кривичном процесном праву. У првом реду се то односи на постојање или одсуство кривичног дела. У полицијској пракси, ако се утврди да рукопис и/или потпис нису фалсификовани онда кривично дело уопште није учињено. Надаље, ако кривичног дела има, онда је од пресудног значаја идентификација његовог извршиоца односно аутора фалсификата. На тај начин се идентификује прави кривац а истовремено сумње ослобађају лица за која се претпостављало да су аутори фалсификата.

Идентификација аутора спорног потписа подразумева вештачење које се одвија упоређивањем спорног и неспорног потписа одређеног лица. То се практично састоји у узимању потписа лица на чије име гласи спорни потпис. Дакле, сада имамо два документа од који се на једном налази спорни потпис а на другом неспорни потпис истог лица. Препоручљиво је да се неспорни потпис узима у више примерака како би се уочиле евентуалне варијације у његовом узимању. Такође је важно да се неспорни потпис узима из функционално различитих положаја лица јер није сасвим сигуран ранији положај лица који је давао спорни потпис.

Важан сегмент у креирању неспорног потписа односи се на технику његовог узимања код одређеног лица. Њему се не сме показивати спорни потпис због могућности

евентуалног подражавања приликом узимања неспорног потписа. Морају му се давати иста или барем слична средства за потписивање, која су адекватна онима који су постојали код спорног потписа. Под тим се подразумева: мастило, папир, осветљење, доба дана, положај лица (стојећи, мање или више нагнут напред, полуседећи, седећи и др.).

С обзиром да се оригинални потписи могу фалсификовати њиховим подражавањем или једноставним копирањем, коришћењем индиго папира, важно је код узимања доказног материјала водити рачуна о следећим моментима:⁶⁴

- Уколико се ради о фалсификату начињеном копирањем, за поређење треба прикупити потписе, настојећи да се међу њима нађе и потпис, који је служио евентуално као модел за копирање. Ово из разлога што се једино на тај начин може доказати да се заиста ради о копирању одређеног потписа.
- Уколико се ради о потпису начињеном имитирањем, за упоређење треба прикупити потписе осумњичених, односно они треба да по диктату напишу истим писмом и истим средством потписе за упоређење. Будући да предмет испитивања могу бити и потписи писани левом руком, или писани вођеном руком, као и потписи написани од стране болесних, изнемоглих и пијаних лица, треба обавестити вештака и о психофизичким и другим околностима, под којима је евентуално настао спорни потпис.
- Уколико се ради о потпису добијеном на превару (подметањем индиго папира више) неопходно је прибавити што је могуће више оригиналних потписа, како би се међу њима евентуално нашао и онај који је неспоран, а приликом чијег настанка је био подметнути индиго више. Ако се овакав потпис, заиста нађе у прикупљеном материјалу, онда се са потпуном сигурношћу може доказати да је спорни потпис заиста добијен на превару, јер се он и оригинални потпис односе као „позитив“ и „негатив“.

Приликом вештачења потписа важно је узети у обзир различите варијације њиховог појављивања у пракси са којима се вештак касније сусреће. Тако, потписи рукописног типа садрже: пуни назив имена и презимена, прво слово имена и пуно презиме, прво слово презимена и пуно име, искључиво име, искључиво презиме и сл. Међутим, парафни потписи немају јасно означена слова већ садрже следеће варијације:

---

⁶⁴ Цит. према: Алексић Ж., Шкулић М., *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 319-320.

иницијале имена и презимена, редуковане потписе, делимичне парафе и сл. Приликом вештачења се морају узети у обзир напред наведене специфичности оба облика односно типа потписа.

Опште карактеристике потписа односе се на: његову читљивост, уредност, доследност у исписивању и др. Неретко се намерно подражавање туђег потписа открије на бази коришћеног писма. То практично значи да је спорни потпис настао ћириличним писмом иако је познато да се аутор неспорног потписа користи латиничним писмом. Надаље, степен исписаности показује да ли је спорни потпис нижег средњег или вишег нивоа. Величина слова у потпису показује јасан стил писања његовог аутора. Притисак на површину, нагиб и функције потеза, приликом исписивања слова, откривају индивидуалне карактеристике потписаног лица. Ово су довољни индикатори који могу обузети пажњу вештака и допринети лакшем откривању аутора фалсификованог (спорног) потписа.

На основу утврђивања индивидуалних и групних карактеристика фалсификованих потписа могуће је одредити више различитих врста фалсификата. Они се у полицијској пракси испољавају на следеће начине:

- 1) Копирање се састоји у прецртавању неспорног потписа на другој исправи. На овај начин се обезбеђује сличност неспорног и спорног потписа у њиховом општем изгледу. Иако се са великом лакоћом може утврдити постојање фалсификованог потписа није могуће идентификовати његовог аутора односно извршиоца кривичног дела. Овде изостају елементи личног у спорном потпису јер он није настао механичким подражавањем неспорног потписа.
- 2) Подражавање или имитација туђег потписа настаје као резултат исписивања слова самог фалсификатора. У питању је најчешћи начин фалсификовања потписа. Заснива се на вештини и знању самог фалсификатора и његовој спремности да у целости имитира туђи потпис. Овај начин фалсификовања потписа одликују нешто спорији и несавршени потези повлачењем односно исписивањем путем пенкала, хемијске оловке или другог средства за писање. Све време трајања радње фалсификатор предузима спорије покрете како би најверније имитирао туђи потпис. То је уједно основна слабост ове врсте фалсификата потписа. У пракси се срећемо са специфичним извршиоцима који, по правилу, користе своје знање и надарено умеће да подражавају туђе потписе. Неретко су у питању сликари или лица која се баве графичким и другим врстама дизајна који укључује текстуалне делове.

- 3) Слободно фалсификовање подразумева фалсификовање потписа које се врши према слободном памћењу фалсификатора. Оно се одвија без непосредног односно истовременог увида у неспорни потпис који је предмет фалсификовања. Фалсификатор се ослања на своје сећање у смислу опажајног увида у потпис који жели имитирати. Овде фалсификатор у највећој мери оставља свој лични печат у самом фалсификату јер није у стању у потпуности уподобити тако настали потпис са неспорним.
- 4) Скенирање и/или фотокопирање представља посебну врсту фалсификовања потписа, првенствено са аспекта коришћења техничких средстава. Овде фалсификатор производи неспорни потпис његовим скенирање и/или копирањем, па потом вишеструким прештампавањем. Овај начин фалсификовања потписа се открива коришћењем средстава за вишеструко увећавање (специјална лупа, стереомикроскоп и сл.). То практично значи да се вештачење мора фокусирати на техничке димензије фалсификованог потписа. Прецизније, овде фалсификатор не користи сопствене покрете у настанку фалсификата, па није могуће обавити вештачење по принципу узимања спорног потписа и његове упоредбе са неспорним.

Вештачење рукописа се добрим делом одвија према методима вештачења потписа. Међутим, уважавајући различитости самог предмета вештачења, конституисана су посебна правила. Она се заснивају на чињеници да је вештачење текстова знатно шире и дубиозније од потписа. Отуда је неопходно указати на историјске димензије ове врсте вештачења, врсту текстова а затим и специфичности њихове експертизе.

Правна и политичка историја бележе различите врсте фалсификата важних докумената, који су били у служби промене актуелних друштвених дешавања у ширем географском простору, који превазилази државне границе. Отуда имамо историјске примере настанка спорних рукописа који су побуђивали сумњу историчара у погледу аутентичности њиховог садржаја и наведеног аутора. Међу њима су посебну пажњу светске јавности побудили случајеви отмице а потом и убиства сина америчког пилота Чарлса Линдберга (*Charles Lindbergh*) и случаја познатијег као „Хитлерови дневници“.

а) Америчка јавност је била шокирана целокупним дешавањима у случају отмице и убиства сина Чарлса Линдберга које се догодило 1932. године. У овом случају се пресудном сматрала отмицарева порука. Она је била исписана руком са садржајем у коме се захтева откупна цена у висини од 50.000 \$. У том времену је овај износ имао далеко

већу вредност него данас. Убрзо је идентификован осумњичени *Bruno Richard Hauptmann* који је био немачког порекла. Током претреса његове куће узет је као узорак његов неспорни рукопис. Накнадним вештачењем је установљено да је осумњичени *Bruno Richard Hauptmann* био писац спорне поруке. Он је 1936. године осуђен на смрт.

б) Други случај је познат под називом „Хитлерови дневници“. Отворен је 1983. године у Западној Немачкој. Њихов познатији часопис под називом „Stern“ објавио је ударну вест да су пронађени „Хитлерови дневници“. Откривено је да се ови дневници налазе у поседу сељака из *Boernersdorfa*. Наводно су били извучени са металним сандуком из обореног нацистичког авиона, пре него што је потпуно изгорео. Уредници немачког часописа „Stern“ су ангажовали вештаке који ће својим вештачењем утврдити веродостојност пронађених дневника чијим се аутором сматрао лично Адолф Хитлер. Међу њима су били познати швајцарски вештак *Max Frei-Sulzer* и амерички вештак *Ordway Hilton*. Они су добили неспорне примерке Хитлеровог рукописа из Немачког државног архива и примерке страница спорног дневника.

Вештачење рукописа у данашњем времену представља целовит процес који има своју научну и практичну димензију. У научној равни се развија посебна научна дисциплина која се бави рукописима и начинима њиховог вештачења. Овде се прописују посебна правила која имају руководни карактер и представљају поуздани оријентир будућим вештацима. Предмет бављења ове дисциплине чини шири дијапазон вештачења спорног рукописа који укључује следеће: утврђивање механизма његовог настанка, средстава која се користе, могућности да је аутор неспорног рукописа био физички приморан да учествује у настанку спорног рукописа у целисти или у појединим његовим деловима и др. Зато се у значајној мери знања ове научне дисциплине заснивају на практичним искуствима, у важним случајевима вештачења рукописа, укључујући и претходно наведене историјске примере фалсификата.

Вештачењу рукописа морају претходити одређена теоријска знања у вези са настанком спорног рукописа и моментима који прате његово исписивање. Наиме, настали рукопис представља сложени производ у коме учествује више различитих фактора. Они скупа обликују рукопис, као финални производ, и идентификују његовог аутора. У ред индивидуалних карактеристика аутора спорног рукописа убрајају се: старосни узраст, пол, занимање, степен образовања, евентуално присуство психо-физичких сметњи и аномалија, животни стил, ситуационе околности и услове у времену настанка спорног рукописа и др. Међутим, рукопис сваког човека доживљава постепене промене. То је у складу са биолошким сазревањем и процесом старења у каснијим

годинама живота код човека. Зато је важно имати у виду да се спорни узорак узима у приближно истим годинама када и неспорни, под условом да је то временски могуће извести.

Обезбеђивање неопходног материјала за вештачење рукописа подразумева примену разнородних и функционално различитих методолошких и практичних приступа. Њиховим сумирањем можемо издвојити две категорије рукописа који могу послужити у сврхе вештачења и то:⁶⁵

- 1) Рукописи који настају независно од конкретног криминалног случаја. Они, заправо, настају у природним околностима где његов аутор није свестан чињенице да ће његов рукопис накнадно постати предмет вештачења.
- 2) Рукописи који настају експерименталним начином у тачно контролисаним условима. Овде се аутору диктира текст рукописа, који треба да напише, тако да је он потпуно свестан сврхе његовог давања. То му даје благу предност у односу на претходну категорију настанка спорних рукописа. Зато прибегава вештачком мењању сопственог рукописа како би се исти, ако је реч о фалсификатору, разликовао од спорног рукописа у вештачењу.

Вештачење рукописа се састоји у претходном упознавању са спорним рукописом. Након тога се приступа утврђивању општег карактера рукописа. Под тим се подразумева извођење закључка у правцу разликовања нормално насталог и намерно искривљеног односно деформисаног рукописа.⁶⁶

Форензички приступ у вештачењу рукописа подразумева упоредбу неспорног и спорног рукописа коришћењем подесних техничко-технолошких средстава. Они укључују употребу посебних техничких помагала којима се, неприродним односно вештачким путем, увећавају неспорни и спорни рукописи приликом њиховог вештачења. С обзиром да живимо и радимо у веку технике и њеног ванредно брзог напредовања, константно се шири леза оптичко-техничких средстава која се користе у сврхе вештачења рукописа. Међу њима можемо издвојити она која се свакодневно користе у сврхе вештачења рукописа, методом упоредбе неспорних и спорних текстова и то:

- 1) Поларизацијски микроскоп представља посебну врсту оптичко-техничког уређаја који служи ради утврђивања прикривених потеза који су настали коришћењем ласерских писача, хемијских и техничких оловака.⁶⁷

---

⁶⁵ Алексић Ж., Миловановић З., *Криминалистика*, Партенон, Београд, 1994, стр. 278.

⁶⁶ *Ibid.*, стр. 278-279.

⁶⁷ „Поларизирајућа микроскопија вам омогућава да проучавате објекте проучавања у сјетлу формираном

- 2) Видеоспектрални компаратор представља уређај којим се, коришћењем извора светлости различитих таласних дужина, утврђују трагови код фалсификованог текста.
- 3) Стереомикроскоп представља иновiranу врсту микроскопа којим се омогућава вештаку да коришћењем оба ока види спорни текст рукописа у 3D облику. Овај апарат има своју примену и у другим врстама вештачења (нпр. браве, кључеви и др.).
- 4) Уређај за електростатску детекцију представља апарат којим се утврђују утиснути трагови на папирној подлози. То практично значи да се спорни фалсификат утврђује на основу трагова утиснутог текста или једног његовог дела.
- 5) Лупа представља оптичко средство односно инструмент широке намене, тако што се вишеструко увећава предмет вештачења. Притом се увећање спорног текста врши жељени број пута, на начин колико је пута увећан угао под којим се види предмет вештачења појединачним оком у даљини јасног вида.

Вештачење рукописа подразумева вишефазну делатност која резултира налазом и мишљењем вештака који има кривичноправни значај у конкретном случају. У свакој од означених фаза важно је приступити крајње професионално и објективно у мери која је неопходна да налаз и мишљење у свему буду производ струке (*lege artis*).⁶⁸

од два снопа поларизирана у међусобно окомитим равнинама, односно у поларизираној свјетлости. За то се користе филмски полароиди или Ницолас призме, које се постављају у микроскоп између извора свјетлости и препарата. Поларизација се мијења када свјетлосни зраци пролазе (или се рефлектирају) кроз различите структурне компоненте ћелија и ткива, чија су својства нехомогена. У такозваним изотропним структурама брзина ширења поларизиране свјетлости не овиси о равни поларизације; у анизотропним структурама брзина њеног ширења се мијења овисно о смјеру свјетлости дуж лонгитудиналне или таласне свјетлости у норми“. Види опширније: *Значај микроскопа у савременом свету. Микроскоп*. Извор: <https://goaravetisyan.ru/bs/znachenie-mikroskopa-v-sovremennom-mire-mikroskop-razvitie-mikroskopii/> (доступно 29.08.2021.).

⁶⁸ „Проблем је у томе што у номенклатури занимања, тј. професија, не постоји ни једна која би потпуно покрила област вештачења рукописа и докумената, као што је то, на пример, случај са ДНК вештачењима, са судскомедицинским, судскопсихијатријским вештачењима. Не постоји факултет или школа која оспособљава стручњаке за област вештачења докумената и рукописа, тако да се у пракси појављује проблем „одређивања потребног базичног професионалног образовања које захтева експертиза из области вештачења рукописа и докумената“. Проблем није толико изражен у оквиру домена рада криминалистичко-форензичких лабораторија где се традиционално води рачуна о стручном усавршавању вештака, колико у области приватних вештачења. Код нас не постоје стандарди којима се јасно одређује ко може да буде вештак на суду, која знања и искуства мора да поседује да би добио лиценцу за рад, које услове мора да испуни да би се самостално бавио пословима вештачења, коју опрему мора да поседује. С обзиром да област вештачења рукописа не поседује јасно дефинисани професионални профил, у нашој судској пракси се појављују као вештаци лица која имају веома различите стручне квалификације (лица која су завршила средње и више криминалистичке школе, бивши полицајци, правници и дипломирани правници, професори књижевности и српског језика, машински инжењери, хемичари и физикохемичари, итд.).“ Симоновић Б., Бусарчевић М., „Вештачење докумената: проблем укрштених линија“, *Безбедност*, вол. 52, бр. 1/10, стр. 127-128.

Прва фаза вештачења обухвата набавку спорног и неспорног текста или његових делова у сврхе будућег вештачења. Овде је важно имати на уму да се набавка неспорног материјала мора вршити по одређеним правилима. Она укључују набавку истоветног и, према могућностима, истовремено насталог неспорног материјала у односу на спорни. На тај начин се прибавља квалитетан материјал чиме се повећавају изгледи да резултати вештачења буду квалитетни, објективни и стручно представљени. Такође, материјали за вештачење морају бити достављени у изворном облику а не у форми копије или на други начин изведеном стању.

Друга фаза садржи предузимање радњи, од стране вештака, у којима се конкретно вештаче претходно прибављени материјали (неспорни и спорни). Најпре је неопходно утврдити функције рукописа које несумњиво представљају одраз индивидуалитета њиховог аутора. Њихов квалитет и потенцијална употребљивост у вештачењу се класификују од: веома вредних, вредних, мање вредних (посебних рукописних функција) и потпуно безвредних. У погледу вештачења текста од значаја су посебне рукописне функције. Оне се огледају у следећем:⁶⁹

- начину обликовања (форми) појединих слова;
- току потеза при обликовању појединих слова (слова овалнога облика: о, а, положај почетнога потеза овала);
- броју потеза у обликовању слова;
- смеру и дужини појединих делова слова;
- обликовању и позиционирању дијакритичких и интерпункцијских ознака (у словима: и, ћ, ч, ш);
- обликовању везних потеза (положај, нагиб и др.);
- обликовању слова на почетку и на крају речи;
- специфичном односу појединих везаних слова и др.

Трећа фаза обухвата идентификацију општих и посебних функција текста, као предмета вештачења, чиме се прелази на њихово упоређивање. Поштујући принцип од општег према посебном, утврђују се разлике и сличности односно подударности између неспорног и спорног дела текста. Након тога се приступа логичном објашњењу присутних различитости или подударности. У случају да се утврђене разлике не могу објаснити намерним искривљавањем рукописа у тексту онда се сасвим сигурно

---

⁶⁹ Види опширније: Мршић Г. et al., *Форензика докумената, новца и рукописа*, Центар Иван Вучетић - Хрватска свеучилишна наклада, Загреб, 2014.

вештачење завршава негативном вредносном оценом вештака. Резултати се представљају у налазу вештака који треба бити јасан, концизан, недвосмислен, логички утемељен, чињенично и стручно заснован.

2.1.2. Вештачење цифара

Вештачење цифара представља посебну врсту криминалистичког вештачења у оквирима текста одређеног документа односно писане исправе. У полицијској и правосудној пракси постоји велика потреба за овом врстом вештачења. Разлог томе је што цифре могу имати велики кривичноправни значај, у одређеном документу, у случајевима који буду предмети криминалистичке обраде. Цифрама се могу означити различите чињенице и то:

- износи на новчаницама, другим вредносним папирима (чекови, менице и др.), предуговорима, уговорима и др.
- датуми на пословним документима (уговори, споразуми, поднесци, извештаји и др.).
- датуми и други бројчани подаци на личним документима (извод рођења, уверење о држављанству, лична карта, диплома, сведочанство, индекс и др.).

У погледу начина и технике самог настанка, фалсификовање цифара је мање уочљиво у односу на рукописе и потписе. Зато је много захтевније њихово вештачење што подразумева веће умеће на страни вештака. У том смислу је приликом вештачења цифара неопходно повести рачуна о следећим елементима: форма, пропорције, распоред, брзина, ритам, правац потеза, притисак, угао писања и др.⁷⁰

Приликом упоредбе спорног и неспорног текста са цифрама треба посебно повести рачуна о околностима и механизму настанка неспорног текста. Следствено томе се могу издвојити цифре настале њиховим исписивањем осумњиченог лица, као њиховог аутора, од цифара које настају једноставним диктирањем осумњиченом од стране другог лица. У сваком случају, вештачење цифара има исти кривичноправни значај као и вештачење рукописа и потписа. Штавише, у пракси се цифре веома често фалсификују јер чине интегрални део текста спорног документа.

---

⁷⁰ Савић П., *Откривање фалсификованих потписа*, Бизнис новине, Београд, 2008.

2.1.3. Вештачење текстова писаћих машина

Писаће машине представљају средство које фалсификатори често користе приликом слања штампаних текстова различите садржине. То могу бити: лажне кривичне пријаве, плагијати (не)објављеног текста неког научног или књижевног дела, различите врсте правних докумената (уговори, споразуми, пресуде, решења, поднесци) и др. Наведени документи се и у оригиналу сачињавају у штампаном облику, па је неопходно коришћење писаће машине приликом њиховог фалсификовања.

Свесни да могу бити откривени, идентификацијом писаће машине, фалсификатори користе више модела фалсификовања текстова. Они делове спорног документа штампају на две или више писаћих машина. На тај начин се полиција треба довести у заблуду приликом идентификације спорног текста насталог писаћом машином. Техника самог вештачења, текстова насталих употребом писаћих машина, заснива се на утврђивању општих и посебних карактеристика којима се идентификује одређена марка, модел и тип писаће машине. Сходно томе се писаће машине могу класификовати као: конвенционалне (имају непроменљив сет слова смештен на посебним полугама), машине са променљивим сетовима слова и електронске писаће машине.

Конвенционалне писаће машине садрже променљиви сет слова који се налази на посебним полугама. Оне могу бити механичке и електричне.⁷¹ Вештачење њихових текстова почиње утврђивањем општих и посебних одлика спорног текста. Под општим одликама се сматрају: марка, модел, тип и серија писаће машине. Посебне одлике се односе на специфичности сваке појединачне писаће машине које настају услед њеног коришћења. Њихов број, положај и начин испољавања на куцаном тексту омогућавају идентификацију у процесу вештачења. Ове одлике настају и услед истрошености траке за куцање, тонера и матричне плоче, присуства нечистоће у виду масноће на словима и др.

С обзиром на велики број различитих писаћих машина, који се повећавао услед експанзије и појаве на тржишту нових произвођача, неопходно је сачинити

---

⁷¹ „Популарни амерички модел, само три килограма тежак, појавио се 1893. године а име Бликенсдерф добио је по свом конструктору, немачком проналазачу Џорџу Бликенсдерферу (George C. Blickensderfer). Ове машине производе се и у Француској али под називом Дактил (Dactyle). Прва електрична верзија Бликенсдерфер машине израђена је у Америци 1902. године. Њену производњу од 1935. преузима ИВМ (International Business Machines Corporation) и веома успешно развија (тако је нпр. 1956. године ИВМ-ов модел С за првих 19 месеци продат у 250000 примерака). Ове машине биле су познате по томе што су могле истовремено да пишу различита писма“. Гачић Д., Раткелић Лазић М., *Стара добра писаћа машина*, Музеј града Новог Сада, Нови Сад, 2017, стр. 11.

класификацију, на основу њихових општих одлика, која би усмерила вештаке у правцу њихове олакшане идентификације. У оквиру Интерпола је премијерно 1964. године настао први систем класификације писаћих машина који се заснивао на бази следећих (општих) одлика и то:

- присуство размака између штампаних слова;
- положај усправне цртице на малом слову „и“;
- облик и конфигурација бројева;
- положај цртице на малом слову „г“;
- положај средње цртице на малом слову „м“;
- висина великог слова „м“;
- висина малог слова „и“.

Машине са променљивим сетовима слова у техничком смислу одступају од конвенционалних писаћих машина. Оне уместо полуга имају ротирајуће кугле које им омогућавају штампање текста на папиру. Позната америчка компанија ИВМ је 1961. године представила модел ове писаће машине под називом *Selectric*. Наредних деценија су произведени усавршенији модели писаће машине *Selectric 2.* и *3.* Тешкоће код вештачења текстова, насталих из ових машина, огледају се у томе што је неопходно утврдити који је конкретно сет слова коришћен код штампања спорног текста. Након тога је потребно, ради његовог упоређења са неспорним текстом, употребити исти сет слова.

Електронске писаће машине представљају технолошки усавршеније машине од претходно наведених. Оне функционишу по принципу савремених рачунара и њихових штампача. Коришћење електричне енергије омогућава писаћим машинама већу дистрибуцију штампаног материјала чиме су техничке могућности њиховог фалсификовања знатно повећане. Код електронских писаћих машина не постоји непосредна механичка повезаност куцања и отиска слова на папиру већ се трансмисија врши електронским путем. Уместо тога, постоји процесор који усклађује функционисање ове врсте писаћих машина. Могућности утврђивања општих и посебних одлика штампаног текста знатно су смањене у односу на претходне врсте писаћих машина. Будући да је сваки вештак тога свестан код приступања вештачењу мора се о томе посебно повести рачуна.

2.1.4. Вештачење отисака печата

Вештачење отисака печата, по потреби и штамбиља, припада посебној врсти вештачења текстова у полицијској и судској пракси. Под тим се подразумева чињеница да се печати налазе на документима који имају правну валидност. Они нису део приватне преписке и материјала који се везује за лични живот човека. Штавише, коришћење печата, чак и у сврхе регулисања сопствених односа, има правну тежину јер се тиме жели постићи одређени циљ.

Вештачење ове врсте фалсификата захтева прибављање неспорног отиска печата, под приближно истим условима у којима је настао спорни документ на коме је печат био отиснут. Полиција је у овим случајевима дужна обавити информативне разговоре са регистрованим печаторесцима на локалитетима где је спорни документ са отиском печата настао. Од њих је, након тога, потребно узети неспорне отиске и методом идентификовања општих и посебних одлика печата доћи до коначног резултата.

2.1.5. Вештачење текстова

Вештачење текстова је неопходно увек када се изрази сумња да су у оквирима оригиналног текстуалног документа вршене одређене преправке и корекције ради постизања другачијег циља од првобитног садржаја. То практично значи да је неспоран оригинални документ који је послужио као основа за фалсификовање. Он је у основи исти али је његов садржај промењен у целини или у одређеним сегментима. На тај начин се потпуно мења интелектуални смисао и садржај спорног документа чиме се циљано остварује дијаметрално супротна сврха од првобитно одређене. Модалитети фалсификовања текстова састоје се у:

- механичком радирању;
- физичко-хемијском брисању;
- преправљању, брисању и дописивању делова текста (речи и бројева);
- прецртавању и уцртавању слика, графикона, табела и других графичких садржаја;
- уклањању или преправљању печата, штамбиља, факсимила и др.

Вештачење спорних текстова врши се коришћењем посебног светла чији се зраци косо усмеравају. На тај начин се утврђује да ли је текст био предмет било које врсте преправки односно радирања. Након тога се УВ зрачењем утврђују трагови настали

хемијским брисањем текста. Ове методе откривања фалсификата се најчешће користе код вештачења текстова. Надаље, путем инфрацрвеног - ИЦ зрачења се могу утврдити преправке на спорном тексту. Ништа мање важно и делотворно је утврђивање фалсификата коришћењем електронских микроскопа који имају велики степен увећања текста. Ово вештачење не захтева упоредбу спорног текста документа са неспорним већ је предмет испитивања само спорни документ. Разлог томе лежи у чињеници да није могуће сачинити неспорни документ јер не можемо унапред знати који су делови текста били предмет механичког односно физичко-хемијског радирања.

2.1.6. Вештачење докумената анализом текста

Спорни текст фалсификата може бити предмет различитих врста вештачења која, условно речено, не припадају домену криминалистичких вештачења. Искакање из домена криминалистике, укључујући конкретно полицијско ангажовање, бива неопходно када је предмет вештачења производ интелектуалног начина фалсификовања. Овде је целокупни текст односно дискурс под знаком питања услед чињенице да је настао вољном делатношћу неког лица.⁷²

Анализа спорног текста, у сврхе идентификације његовог аутора, врши се уз помоћ лингвистичких правила. Њима се утврђују фалсификати на основу:⁷³

- 1) дијалектолошке припадности,
- 2) степена познавања и употребе правописа (интерпункција, употреба негације, компарација придева и њихово писање, палатализација, јотовање),
- 3) врсте синтагми и њихова употреба,
- 4) синтакса реченица (грађење и врсте),
- 5) честа употреба неких израза,
- 6) тематска анализа,

---

⁷² „Термини текст и дискурс употребљавају се на различите начине и недоследно - некада као синоними, некада као појмови супротног значења и то на основу различитих критеријума. Некада се текст односи на писани језик, а дискурс на говорени (па се често користе синтагме "писани текст" и "говорени дискурс"); некада дискурс подразумева дужину, док текст може бити и врло кратак; некада се термином дискурс имплицира интерактивност, док се текст везује за неинтерактивни монолог. Термином дискурс некада се означава процес продукције и разумевања текста, док се под текстом подразумева производ тог процеса, аналогно са односом између реченице и исказа. Међутим, многи аутори који се баве текстом не прихватају овакво значење тог појма и инсистирају на тексту као комуникативном феномену и природном остварењу говора“. Цит. према: Пешић Ј., „Анализа дискурса и њен однос са психологијом“, *Психологија*, вол. 30, бр. 3/97, стр. 265.

⁷³ Према: Алексић Ж., Шкулић М., *op. cit.*, стр. 324.

7) степен образовања и општа култура.

Примена лингвистичких правила, код вештачења фалсификата текстова, представља недовољно прецизан начин идентификације његовог аутора. Отуда се може констатовати да се лингвистичка анализа текста може сврстати у ред допунских начина вештачења фалсификата. Она се може кретати у правцу идентификовања аутора спорног текста и/или елиминације осумњичених лица у том својству.

2.2. Вештачење фалсификата новца

Вештачење фалсификата новца припада посебној категорији вештачења писаних исправа. Треба подвући да је реч о новцу као платежном средству признатом у целом свету. Под тим се подразумевају папирни новац и ковани новац јер електронске валуте (нпр. криптовалуте) не могу бити предмет фалсификовања у класичном смислу. Узимајући у обзир номиналну, филателијску и реалну вредност одређених валута, можемо рећи да је њихово вештачење од посебног значаја за сваку државу. Оне улажу велике напоре у превентиви могућег фалсификовања штитећи своје новчанице приликом њихове израде у специјализованим државним заводима. У нашој земљи се традиционално новац израђује у специјализованој институцији на Топчидеру у коме се штампа папирни и кује ковани новац као платежно средство.⁷⁴

У свету постоје различите институције и појединци који обављају вештачење новца. Поред државних установа, велики број приватних институција и појединаца учествује у вештачењу фалсификата новца. Они то чине у законским оквирима чиме се доприноси благовременом откривању фалсификата и идентификовању појединаца или групе лица који у томе учествују.

У нашој земљи се вештачење папирног и кованог новца врши у оквиру Завода за израду новчаница у Београду. С обзиром да ова институција учествује у изради новчаница природно је да се сматра најпозванијом да утврди њихове фалсификате. Истовремено, Народна банка Србије има важну улогу на подручју утврђивања

---

⁷⁴ „Комплекс Завода за израду новчаница и кованог новца Народне банке Србије смештен у једној од најлепших просторно културно-историјских целина Београда, између Топчидерског парка, некадашњег Тркалишта (данас Хиподрома) и Кошутњака, представља први модерни индустријски комплекс изузетне ауторске архитектуре. Подигнут за значајну државну институцију, штампарију новца и ковницу, комплекс је од свог оснивања до данас очувао изворну намену и више од осам деценија служи производњи државне банкноте“. Михајлов С., *Зграда кованице новца*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 2012, стр. 3.

фалсификата новца.⁷⁵ Поред тога, у појединачним случајевима, вештачење фалсификата новца врше појединци (вештаци) који поседују специфично знање у овој области. Они у свом налазу и мишљењу дају оцену спорне новчанице и по могућности идентификују фалсификатора.

Примењујући криминалистичка правила, у виду упоредбе спорне и неспорне новчанице, вештаци настоје утврдити да ли је спорна новчаница потпуно фалсификована или је оригинална новчаница била изложена преправкама, различитим корекцијама у погледу њене вредности и сл. Сам ток вештачења фалсификата новца одвија се на начин што се упоређују опште и посебне одлике спорног и неспорног новца. Након тога се проверава квалитет новца и његова боја, начин израде, степен оштећења услед свакодневне употребе у платном промету и др. Захваљујући специфичним материјалима, који се користе код израде оригиналних новчаница, релативно лако се може утврдити постојање фалсификата.

У пракси се најчешће фалсификују папирне новчанице веће номиналне вредности док се ковани новац, због цене материјала (метала) и његове мале номиналне вредности, готово не фалсификује. У свету се углавном фалсификују новчанице које имају велику курсну вредност (амерички долар, евро). Професионални фалсификатори се не баве фалсификовањем новца који се налази при самом дну курсне листе јер су трошкови идентични као и код фалсификата водећих валута. Овде постоји изузетак код новца који нема никакву номиналну вредност, јер није у оквирима монетарног система било које земље, али има велику филателијску или нумизматичку вредност.

2.3. Врсте фалсификата новца

Фалсификате новца можемо поделити користећи се различитим критеријумима. У криминалистици преовлађује подела фалсификата новца на: фалсификовање кованог новца и фалсификовање папирног новца. У њиховим оквирима се може даље вршити

---

⁷⁵ Народна банка Србије ову улогу остварује у законским оквирима, где се регулише њен правни статус, права и обавезе у монетарном систему наше земље. Следствено томе се, у одредби члана 58. Закона о народној банци Србије, прописује следеће: Фалсификати папирних новчаница и фалсификовани или оштећени (пробушени) ковани новац нису законско средство плаћања. Ако постоји сумња да су новчанице и ковани новац који су законско средство плаћања у Републици Србији фалсификовани или су фалсификоване стране новчанице, Народна банка Србије утврђује њихову аутентичност. Новчанице и ковани новац из става 1. овог члана предају се Народној банци Србије без накнаде. Народна банка Србије прописује начин поступања с новчаницама и кованим новцем из става 2. овог члана. Народна банка Србије прописује услове под којима се могу репродуковати новчанице и ковани новац који су у оптицају или су повучени из оптицаја. Види: Закон о Народној банци Србије („Службени гласник РС“; бр. 72/03-44/18).

класификација према: начину фалсификовања, својству новца, профилу фалсификатора, количини и модалитетима растурања фалсификованог новца, квалитету израде фалсификованих новчаница и др. Узимајући у обзир фалсификовање новца у криминалистичко-полицијској пракси, задржаћемо се на фалсификатима кованог новца и папирног новца. Притом ћемо указати на присутне специфичности обе врсте фалсификата новца.

2.3.1. Фалсификовање кованог новца

Фалсификовање кованог новца представља посебну врсту фалсификата који се у криминалистичкој пракси ређе врши. Разлози се односе на чињеницу да је вредност самог материјала (метал) и номиналне вредности новца (код нас 1, 2, 5 10, 20 динара) таква да је ова врста фалсификата једноставно „неисплатива“. У погледу модалитета фалсификовања кованог новца можемо издвојити следеће начине:

- 1) Израда кованог новца од потпуно другог метала и/или легуре метала у односу на постојећи (оригинални) новац. Овде фалсификовани новац настаје као производ другачијег материјала или друге врсте постојећег метала. У овом случају се вештачење фалсификата мора фокусирати на утврђивање врсте метала и начина његове израде.
- 2) Израда кованог новца од потпуно истог метала као и оригиналног али је његова грамажа осетно мања. Овде је вештачење поједностављено јер се заснива на мерењу тежине спорног примерка кованог новца и његову упоредбу са неспорним узорком. Других одступања, на релацији спорни примерак и неспорни узорак, нема.
- 3) Израда кованог новца од потпуно истог метала као и оригиналног али са мањим степеном финоће у његовом саставу. То се првенствено односи на мању заступљеност племенитог метала у укупној маси кованог новца. Овде се вештачење заснива на анализи састава метала и његовој упоредби са оригиналним саставом метала кованог новца.
- 4) Израда кованог новца од потпуно истог метала, са истом тежином, са истим саставом материјала као и код оригиналног. У питању је *de facto* исти новац у погледу његових основних физичких карактеристика као и код оригиналног узорка. Разлика постоји у погледу чињенице да је спорни примерак кованог новца израђен неовлашћено односно од стране лица које нема законско право. Законски

ексклузивитет у односу на право израде новца у нашој земљи има Завод за израду новчаница и кованог новца Народне банке Србије са седиштем на Топчидеру. Отуда се вештачење ове врсте кованог новца састоји у утврђивању оригиналности израде спорног кованог новца што се, по правилу, утврђује његовом упоредбом са неспорним узорком.

Процес фалсификовања новца се одвија у више стадијума и фаза. Они су саобразни врстама новца, изабраном начину његове израде, техничкој опреми којом фалсификатори располажу и др. У криминалистици се наводи више начина и, у њиховим оквирима, модалитета фалсификовања кованог новца. Међутим, преовлађују два основна начина израде кованог новца а то су: ливењем и штанцовањем.

Ливење кованог новца подразумева израду лажног новца процесом његовог изливања у подесним калупима. Они могу бити од: гипса, глине, пластике, металног лима, алуминијума и др. Цео процес се одвија тако што се на великим температурама метал најпре претвори у течну стању а затим се излива у посебне калупе. Оваквим начином израде лажног новца није могуће постићи обликоване ивице новчића а његов рељеф није јасан и препознатљив што га у великој мери разликује од оригиналног. Одређена одступања постоје и у погледу његове тежине и дебљине, дубине линија, могућности третирања магнетом, општег изгледа који значајно одступа од оригиналног кованог новца и др. Зато је он лако препознатљив и вештаку не треба пуно времена да открије фалсификовани примерак. Штавише, полиција у редовним контролама сумњивог новца врло лако може препознати фалсификовани ковани новац који је претходно настао на овај начин.

Штанцовање кованог новца одвија се у две подједнако значајне и међусобно условљене фазе. У првој фази се израђује матрица од чврстог метала на којој је садржан текст (слова и бројке), државни грб, црте и друге линије као и на правом новцу. У другој фази се претходно израђена матрица са постојећим рељефом и осталом текстуром пристиска на металну подлогу која је у облику кованог новца. У питању је дијаметрално супротан начин израде лажног новца који је технолошки усавршенији од претходног. Зато су могућности његовог препознавања и разликовања, неспорног узорка и спорног примерка, знатно мање. Међутим, ова врста фалсификата кованог новца показује и одређене слабости. Оне се односе на присуство неравномерног рељефа на спорном примерку кованог новца, насталог услед чињенице да је штанцовање било неправилног облика у самом отиску.

2.3.2. Фалсификовање папирног новца

Фалсификовање папирног новца показује низ особености у односу на фалсификате кованог новца. Под тим се подразумевају различитости у самом материјалу, бојама, начину и техници израде лажног новца, одабиру валуте, апоена и др. У криминалистици се начини и технике фалсификовања папирног новца најчешће класификују на: руком израђене фалсификате и фалсификате настале машинским путем. Ову класификацију сматрамо прихватљивом јер се у пракси они самостално појављују у делатности самих фалсификатора. Међутим, није редак случај да се међусобно комбинују ручно и машински израђени фалсификати што чини њихово вештачење знатно сложенијим.

2.3.2.1. Руком израђени фалсификати

Руком израђени фалсификати настају делатношћу самог фалсификатора уз ограничено коришћење додатних техничких помагала у виду посебних машина, апарата, штампача, скенера и сл. На основу досадашњих искустава у криминалистичком раду полиције, руком израђене фалсификате можемо класификовати на следећи начин:

- 1) Руком израђени фалсификати. Они настају тако што фалсификатор својом руком исцртава новчанице на папиру опонашајући оригиналне новчанице. У питању су прилично манљиви примери фалсификовања који су лако уочљиви приликом њиховог вештачења. На основу упоредбе неспорног узорка и спорног примерка можемо, већ на први поглед, уочити велике различитости. Оне се односе на квалитет папира и боје, неправилности самог текста и симбола (грба), слике и др. Професионални фалсификатори никада не прибегавају овој врсти фалсификовања папирног новца.
- 2) Штампаче руком израђеног фалсификата путем копирања оригинала. У питању су две фазе фалсификовања: прва фаза се састоји у ручној изради фалсификата а друга фаза у његовом накнадном фотокопирању. Разлог зашто овај начин фалсификовања папирних новчаница није чест у пракси, састоји се у чињеници што је фалсификатору знатно лакше да фотокопира оригиналну новчаницу него да фотокопира претходно руком израђену новчаницу. Уосталом, квалитет фотокопије оригиналне новчанице на завиднијем је нивоу у односу на квалитет фотокопије руком израђене новчанице.

- 3) Преправљање оригиналних папирних новчаница тако што оне са нижег прелазе на више апоене у погледу своје номиналне вредности. Сходно коришћеној техници и модалитетима преправке папирних новчаница, ову врсту фалсификата можемо поделити на: механичке (настале исецањем делова папирних новчаница) и хемијске (настале брисањем делова папирних новчаница). Механички фалсификати су ређи у криминалистичко-полицијској пракси јер су лакше уочљиви. Они остављају видне трагове у деловима који су сечењем одстрањивани. То је нарочито случај ако су новчанице различитих апоена односно номиналних вредности истовремено и различитих величина. Хемијским путем настали фалсификати су савршенији јер су производ примене хемијских метода. Овде се преправке састоје у виду брисања и накнадног додавања цифара код вредности папирне новчанице. Важно је напоменути да су хемијски фалсификати могући само код новчаница истих димензија које су, уз то, сличних или истих боја, цртежа и детаља.
- 4) Скраћивање оригиналних папирних новчаница представља једноставан начин увећавања њиховог броја. Техника скраћивања се састоји у томе што се, на пример, десет новчаница скраћује на два или три места. Након тога се једноставним лепљењем добија једна новчаница више тј. једанаеста. Реч је о грубо сачињеним фалсификатима који су лако уочљиви на линијама састава код сваке новчанице. Отуда овај начин фалсификовања папирних новчаница није тако заступљен у криминалистичко-полицијској пракси.
- 5) Преправљање односно механичка корекција неважећих папирних новчаница припада ретким фалсификатима. Целокупан процес се састоји у томе што фалсификатор прикупља старе односно неважеће папирне новчанице. Након тога врши преправке на овим новчаницама у погледу датума и године њиховог издавања. Преправке папирних новчаница се могу односити и на друге особености. На пример, држава која издаје папирну новчаницу је променила свој назив, па је сада потребно уписати нови назив или је промењен гувернер Централне банке, па је потребно уписати име и презиме новог гувернера.

2.3.2.1. Фалсификати настали машинским путем

Фалсификати настали машинским путем представљају посебну врсту фалсификата који првенствено настају коришћењем подесних техничких средстава.

Фалсификатори користе фотокопир машине путем којих копирају оригиналне новчанице. Иако савршенији у односу на ручно израђене фалсификате, машинским путем настали фалсификати имају озбиљне недостатке. Они се односе на недовољно изражену оштрину и дубину боја, текста и рељефа у односу на оригиналне новчанице. Наведену констатацију, донекле, доводе у питање најсавременије фотокопир машине које успевају, у значајно већој мери, да опонашају оригиналне документе односно новчанице. Отуда је код њиховог вештачења потребно уложити много више напора у препознавању фалсификованих новчаница.

Израда фалсификованих новчаница, путем фотокопир апарата, скенера и других сродних техничких помагала, показује значајне недостатке и у погледу појединих детаља у њима. То се односи на ситније детаље у којима су изражени крајеви оивичених перфорација, или ситнији знаци који се односе на важне историјске догађаје и личности, које се налазе на папирним новчаницама. Такође се појављују тамније мрље, белило и замућене боје које значајно одступају од истих детаља на оригиналним новчаницама.

Квалитет хартије, који се користи за копирање, дијаметрално је различит од папира оригиналних новчаница. Приликом употребе фалсификоване новчанице у оптицају она показује јасне деформитете и оштећења каквих нема код оригиналних новчаница. Ово додатно олакшава идентификовање фалсификованих новчаница у криминалистичко-полицијској пракси. Разликовање оригиналног папира на новчаницама и папира који се користи у процесу њиховог настанка машинским путем показује низ особености. Оне се односе на следеће безбедоносне знакове:

- 1) Водени знакови постоје на свим оригиналним новчаницама. Они нису присутни на фалсификованим новчаницама јер фалсификатори не располажу техником којом би исте оригинално могли утиснути. Они у пракси опонашају водене знакове коришћењем невидљивог мастила али постоји значајно разликовање које искусни вештаци могу уочити већ на први поглед. Отуда се грађанима препоручује да приликом куповине страних валута, њихове размене или на други начин долажења у посед сумњивих (домаћих или иностраних) новчаница, посебно обратe пажњу на присуство водених знакова на њима.⁷⁶
- 2) Свилени кончићи, који постоје на оригиналним новчаницама, налазе се на њиховој површини. Ове кончиће није могуће поставити на фалсификованим

---

⁷⁶ Тако се, на пример, водени жиг налази на белом и левом делу лица новчанице Евра. Код прве серије новчаница се показује централни мотив Капије док се код друге серије показује Божиња Европе и њихова номинална вредност.

новчаницама, копирањем или скенирањем, па онда штампањем оригиналних новчаница. Уместо тога, фалсификатори користе технику њиховог исцртавања на копираном папиру. Овиме се значајно одступа од оригиналних новчаница чиме је поступак њиховог идентификовања, већ на први поглед, у великој мери поједностављен.

- 3) Кружићи или планшете се налазе у самом папиру. Они се концентришу према плану саме папирне новчанице на њеном лицу и полеђини. Присутни су код канадских долара (CAD) и служе као поуздани знаци распознавања оригиналне од фалсификоване папирне новчанице. Притом, фалсификоване новчанице садрже кружиће и планшете настале штампањем, скенирањем и/или уписивањем на папиру. С обзиром да се појављују само код одређене валуте полиција посебно обраћа пажњу када дође у њихов посед, на граничним прелазима или у оквиру редовног оперативног рада на терену.
- 4) Сигурносне металне нити налазе се у оригиналном папиру од кога се праве новчанице. Фалсификатори немају техничких могућности да утисну ове нити у лажан папир, тако да фалсификовани новац не може бити истоветан оригиналном. Они то чине исцртавањем на површини папира чиме тобожње нити губе на оштрини и квалитету. Зато се, већ на први поглед, може уочити да фалсификовани новац значајно одступа од оригиналног.
- 5) Флуоресцентне материје садржи обичан папир који користе фалсификатори. Ове материје не садржи оригиналан папир од кога се израђују новчанице. Отуда лажне новчанице, у додиру са светлошћу, блеште чиме се лако откривају да нису оригиналне. Ову технику најчешће користе мењачнице и лица која раде са већим количинама новца. Они сумњиве новчанице излажу светлости и прате реакцију папира.
- 6) Боје на новчаницама које се откривају у електронским апаратима за бројање новца. Они првенствено одстрањују оштећене и сувише истрошене новчанице које нису за даљи оптицај. Међутим, поред тога, ови апарати приликом пребројавања новца препознају фалсификоване новчанице и одвајају их од оригиналних. У серијском броју новчанице уткан је посебан хемијски састав који препознају апарати за бројање новца, те уколико те материје нема онда идентификују присуство фалсификоване новчанице.
- 7) Гиљоше чине посебне нити разних (дугиних) боја које се налазе на оригиналним новчаницама. Оне су целовите и представљају нераскидиви низ којима се

украшавају оригиналне новчанице. Ове нити су код лажних новчаница замрљане, испрекидане, недовољно јасне што скупа указује на присуство фалсификата.

Техника и методи вештачења фалсификованог новца, без обзира да ли се ради о кованом или папирном, не разликује се пуно од вештачења друге врсте фалсификованих исправа. Она се своди на упоредбу оригиналног узорка кованог или папирног новца и примерака њихових фалсификата. Након тога се утврђује присуство општих, посебних и појединачних одлика којима се идентификују различитости неспорних и спорних узорака односно примерака. Налаз и мишљење вештака се мора састојати од јасно указаних чињеница, којима се поткрепљује коначна оцена да ли је било кривичног дела фалсификовања новца. У противном основ сумње није поткрепљен у конкретном криминалистичком случају.

2.4. Графолошко вештачење

Графолошко вештачење припада особеној врсти вештачења писмених исправа. Заснива се на утврђивању повезаности личних особина аутора потписа односно текста и начина његовог писања у спорном документу. То практично значи да је писање производ дубљих физиолошких реакција код сваког човека а не једноставан механички повезан потез руком. Зато је од изузетне важности указати на, по нашем мишљењу, недовољно осветљену врсту вештачења коју чини графолошко вештачење. Његово запостављање у криминалистичко–полицијској пракси, појединих земаља, последица је делом недовољног разумевања а делом недовољног поверења у налазе графолошког вештачења. Међутим, у судској и адвокатској пракси графолошко вештачење је јасно препознатљиво и ужива поверење великог броја аутора у кривичној и грађанској области.⁷⁷

---

⁷⁷ „Рукопис представља продукт бројних фактора, почев од оних у процесу учења писања, нивоа образовања, услова писања, до опште интелигенције и општег стања здравља. Научно је доказано да човек на такозваном нивоу графичке зрелости око 20. године запоставља свест о начину писања и уступа је једном потпуно аутоматском реаговању приликом потписивања и писања. Ова нервно-мишићна (физиолошка) реакција тако постаје елемент који се кроз форму рукописа одржава као обележје идентитета. У вештачењима рукописа примењују се многе различите методе, али најчешћа је графичка, која подразумева комплексан аналитички приступ рукопису. Вештак прво покушава да одгонетне карактер рукописа, тј. да ли је реч о уобичајеном и нормалном рукопису или је у питању намерно искривљен рукопис, имитирање или копирање тог рукописа. Најважнији део вештачења је онај у коме се врши анализа општих, а затим и посебних карактеристика рукописа. Код вештачења потписа посебна пажња се посвећује току потеза, његовој испрекиданости, ритму, притиску на подлогу, положају средства за писање, брзини, почетним и завршним линијама, углу писања... Штампана слова су знатно мање заступљена у рукопису, али код њих се посебна пажња посвећује облику и величини, правцу и врсти линија, нагибу и размаку између слова, међусобним пропорцијама“. Савић П., Откривање фалсификованих потписа. Извор:

Графолошко вештачење припада графологији као посебној научној дисциплини. Назив *графологија* потиче од грчке речи *графос* (писати) и *логос* (наука), што у слободнијем преводу значи наука која се бави писањем. У фокусу графологије јесте испитивање аутентичности спорног текста у одређеном криминалистичком случају. Сходно томе, графологија обухвата:

- испитивање и анализу текстова, потписа и цифара,
- испитивање и анализу печата и штампбиља,
- идентификацију писаћих (механичких и електронских) машина,
- идентификацију спорних докумената,
- идентификацију коришћене хартије,
- лингвистичку анализу текста,
- психолошку анализу аутора текстова, потписа и других писаних трагова и др.⁷⁸

Наведене предметне одреднице графологије у функцији су откривања психолошког профила личности за коју се сумња да је аутор спорног текста (рукописа, потписа, цифара и др.). Ради постизања тог циља постоје графолошка правила којима се вештак (графолог) каналише у свом раду. У том смислу, графолошка значења показују следеће:⁷⁹

- општи изглед писма говори о значају ширине и облика маргина,
- посебни знакови указују о значају облика и димензије слова, смеру писања, притиску, брзини писања, поретку потеза са посебним типом рукописа (уредан, замршен, угласт, згуснут, хармоничан, континуиран, колебљив, као и још много типова рукописа које нигде не можете наћи у литератури, као што је, извештачен, китњаст, калиграфски, типографски, вијугав, попут нити итд.),
- значење интерпункција говори о њиховом облику, величини, положају, фреквенцији, начину формирања итд.,
- потписи и парафи са посебним значењима,

<https://www.besplatnapravnaedukacija.rs/prilozi-saradnika/otkrivanje-falsifikovanih-potpisa/> (доступно 10.09.2021.).

⁷⁸ „Радослав Свичевић, који на факултету предаје психодијагностику са неуропсихологијом, сматра да је знање из психологије веома корисно приликом вештачења рукописа и потписа. Писање је продукт мождане активности, и зато се, у жаргону, зове мозгопис. Рука је извршно средство исто као и оловка. Писање је учење, а увежбавање писања је навика. Све су то мождане активности у којима учествују мозак, око и рука. Аутоматизованост у писању показује спонтаност и, када се то има на уму, јасно је да ће, ако је током потписивања постојала слабија психомоторна координација руку и очију, то моћи да се види. Извор: <https://www.bastabalkana.com/2016/02/grafoskopija-i-grafologija-potpis-osobe-otkriva-identitet/> (доступно 12.09.2021.).

⁷⁹ Извор: <http://www.grafologija.rs/knjiga/> (доступно 13.09.2021.).

- анализе значења по алфabetу говоре о посебним, различитим формама слова и њиховим специфичним значењима што представља праву ризницу разних показатеља особина на основу само једног графема.

Код навођења посебних одлика рукописа, код специфичних карактерних особина, могу се препознати специфични типови личности као што су: „вође, непоколебљиви – истрајни, слабаши – песимисти, ћудљиви – непредвидиви, брзоплети – немарни, сањалице, горди, честољубиви, лупежи – преваранти, са наглашеном вером у себе, неустрашиви, непромишљени, срчани, пустолови, мисаони, високи интелектуалци, благи – добронамерни, сензитивни – афективни, тврдице, штедљиви, озбиљни, строги, хладни, стидљиви, предусретљиви, расипници, прорачунати, чулни – сексипилни итд.“⁸⁰

Графолошка знања у вештачењу показују да се психолошка структура личности учиниоца кривичног дела може идентификовати на основу садржаја и стилизације спорног рукописа. Под тим се подразумевају:

- карактерне црте личности,
- већи или мањи степен емоција односно присуство или одсуство емпатије према другим људима и њиховим добрима,
- урођене или стечене склоности за вршење кривичних дела,
- искреност или тежња за лажним представљањем,
- гордост или скромност,
- већи или мањи степен духовности,
- веровање у натприродне појаве,
- галантност или шкртост и др.

Графолошка анализа рукописа врши се упоредбом неспорног узорка и спорног примерка текста. Зато се од сумњиве особе захтева да испише на папиру 15-20 редова текста. Он мора бити идентичан ономе из спорног рукописа односно текста. „На самом почетку вршења карактерне анализе рукописа прво се посматра организованост саме странице; да ли је простор испуњен или није, ширина маргина с леве и десне стране, положај редова, смер рукописа, калибар слова средње зоне, дужина горње и доње зоне слова. Након тога се анализира њихова повезаност, форма и врста потеза, притисак, брзина писања...Гледа се и да ли су везе слова угаоне или заобљене, аркадне одозго, или гирланда везе одоздо, и још много тога“.⁸¹

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Види: Стевановић Д., „Потписи откривају карактер (чланак)“, *Политика*, Београд, 2019.

Графолошко вештачење, спорних текстова, у данашњем времену полако губи на значају. Разлог се састоји у чињеници да код малих људи постепено преовлађује електронска комуникација. Она је препуна знакова и симбола из њихове збирке које нуде нови програми на рачунарима и смарт (паметним) телефонима. Такође се употребљавају недовршене реченице и неправилно написане речи. То се не може, готово увек, приписати недовољној писмености код људи већ је последица убрзаног темпа живота код људи. Простор у коме вештак (графолог) најчешће има посла односи се на грађанскоправне односе у сфери наследног права (тестаменти) и облигационог права (уговори).

3. Вештачење докумената у судској пракси

Вештачење докумената у судској пракси представља важан сегмент свеукупног процеса откривања и процесуирања различитих врста фалсификата. На тај начин се може утврдити у којој мери је спорни потпис, текст или други облик писмено израженог текста оригиналан или је резултат фалсификовања. С обзиром да вештачење фалсификата може бити предмет разматрања међународног и домаћег правосуђа, неопходно је у конкретним примерима указати на њихову кривичноправну и кривичнопроцесну димензију.

3.1. Вештачење у Хашком трибуналу⁸²

Вештачење у Хашком трибуналу је обављено од стране проф. др Живојина Алексића. На захтев одбране, вештак је Хашком трибуналу доставио налаз следеће садржине, који ћемо овде изворно нотирати:

НАЛАЗ

1. Достављени су нам потписи са документима од бр. 00399566 до 00399570 (Statement of N.N.),

---

⁸² Јоксич И., „Криминалистички значај вештачења докумената у теоријској мисли проф. др Живојина Алексића“, *Зборник радова Криминалистичко форензичка истраживања*, вол. 4, бр. 1/11, стр. 421-423.

2. Поред ових, достављени су нам и потписи Н.Н. са бр. 00769319 у истом материјалу,

3. На почетку записника о изјави Н.Н. од бр. 00880654 од бр. 00880690, налази се такође потпис Н.Н. и на крају овога материјала налазе се потписи два скраћена имена истог Н.Н.

1. Документа достављена под бр. 1 показују да је потпис Н.Н. ставило исто лице које на врло индивидуалан начин пише слово „G“, са специфичним почетком горњег слова „G“, врло често са једном перјаницом, а посебно карактеристичним доњим делом слова „G“, са израженим цртама и украшавањем доњег дела овога слова са пуно индивидуалних потеза. Слична се ствар појављује и код „H“. Ово слово пише Н.Н. латиницом са две усправне црте али и једном полукружном цртом која би требало да показује почетак писања слова „H“. На овоме слову такође имамо и водоравну црту на половини слова која пресеца ово слово. Ова попречна црта је такође индивидуално обележје овога слова. Овде је важно напоменути на један уједначен начин писања слова „n“ и „i“, који су спојени и са паузом у писању слова „c“ које долази на крају. Такође је увек специфичан и карактеристичан облик слова „u“ и „s“ у имену слично начину писања виолинског кључа.
2. Потписи на документима који су у овоме налазу означени са бр. 2. на документу 00769319. Овде се ради о једном вишем степену исписаности у односу до сада дате потписе Н.Н. На овоме потпису видимо изостанак оних карактеристика у писању посебно код слова „G“ и „H“, као и начина писања слова „u“ код имена и повезивања слова „n“ и „i“. Начин нагиба, калибра слова, одсуство полуштампаних слова при потписивању показује да је овај потпис написало неко друго лице.
3. На самом почетку материјала који је означен у Налазу под бр. 3. имамо потпис Н.Н. Овде се поново срећу наведене карактеристике код слова „N“ и „G“, као и начина писања малих слова тако да се јављају карактеристике раније описане под бр. 1.

Скраћеница имена Н.Н. која се налази на крају материјала бр. 00880690 два пута показује по начину раније описаног слова „H“ и попречном цртом, па и по начину заокружену црту од краја према слову „H“. Овде је потребно рећи да се начин писања проширеног парафа или скраћеног имена са украшавањем ради давања значаја своме потпису на овај начин, не омогућава са више сигурности доношење суда, иако мислим

да је овде доста видљиво да се ради о истом скриптору /v. слово „Н“ почетак, начин пресецања средине слова „Н“ попречном цртом.

МИШЉЕЊЕ

На бази свега изложеног слободан сам да дам мишљење да:

Потписи на документима 00399566 до 00399570 несумњиво су написани руком Н.Н. и представљају аутентичне потписе.

У погледу потписа на документу под бр. 00769319 видљиво је да то није потпис Н.Н. због недостатака карактеристика потписа наведеног скриптора.

На страни материјала бр. 00880656 налази се такође аутентичан потпис Н.Н.

На крају материјала на стр. 00880690 скраћени потписи имена Н.Н., такође су по свој прилици аутентични. Сигурнији закључак у овоме правцу био би могућ када би се располагало са више оваквих парафних потписа.

Београд, 10.3.2001.

Проф. др Живојин Алексић
*Судски вештак за документе, рукописе
и остала криминалистичка вештачења*

3.2. Вештачење у домаћем правосуђу⁸³

Вештачења у домаћем правосуђу представљају посебан изазов за сваког вештака. У том погледу сматрамо да су вештачења, обављена од стране проф. др Живојина Алексића, од посебног значаја у нашем правосуђу. Овај закључак темељимо на чињеници да је у питању аутор са дугогодишњим научним и наставним искуством из области криминалистике. Притом је фокус његовог рада био на вештачењима фалсификата у судским предметима. Овде ћемо издвојити два вештачења која је проф. др Живојин Алексић обавио пред општинским (основним) судовима у Новом Саду и Нишу.

---

⁸³ Ibid., стр. 423-425.

ВЕШТАЧЕЊЕ ПРЕД ОПШТИНСКИМ (ОСНОВНИМ) СУДОМ У НОВОМ САДУ

Задатак вештака је био да утврде аутентичност четири докумената, датум издавања, проверу завођења истих у надлежним институцијама, као и све друге аспекте провере веродостојности и евентуалног фалсификовања података. Вештаци су извршили увид у спорна оригинална документа, вештачили, снимили, скенирали, извршили проверу UV лампом. На основу обављених вештачења и детаљног увида и упознавања са предметом из судских списа, закључује се:

- визуелним прегледом уз употребу увеличавајућих лупа нису запажени трагови радирања и хемијског брисања, нити било који други трагови који би указивали на мењање садржаја и фотографија са спорним документима,
- на документима су утиснути печати на месту која су за то предвиђена и одговарају по садржају органима који су путну исправу издали (по месту пребивалишта и времену издавања),
- путна исправа је издата на обрасцу и констатује се подударност свих података,
- поп нитне су оригиналне и не виде се трагови оштећења који би указивали да су мењане фотографије и било које друге недозвољене радње са фотографијом,
- на спорним личним картама су запажени заштитни елементи који имају одговарајући неспорни обрасци те се на тај начин констатује да су обрасци спорних докумената оригинални,
- флуоресценција заштитних нити и бројева под UV лампом и продорним светлом одговара оригиналним.

На основу изложених запажања, као и општег утиска стеченог током вршења вештачења у погледу утврђивања аутентичности издатих докумената, следи:

МИШЉЕЊЕ

Наведена спорна документа и то: два пасоша и две личне карте, који су предмет вештачења, јесу оригинална документа.

У Новом Саду, дана 15.05.2009. године

ВЕШТАЦИ

ВЕШТАЧЕЊЕ ПРЕД ОПШТИНСКИМ (ОСНОВНИМ) СУДОМ У НИШУ

Задатак вештака је да се утврди да ли је признаницу која се налази у списима предмета, у пластичној фолији, потписало Н.Н. лице. У документацији се налазе како примерци спорног потписа на признаници, тако и неспорни потписи добијени од окривљеног. Поступајући по Наредби судије, извршена су потребна испитивања и упоређења идентификације рукописа-потписа уз оптичка и техничка помагала.

ИЗВЕШТАЈ

Вештачење је обављено на основу документације из судског списка. На основу изнетог даје се следећи:

НАЛАЗ

Спорни потпис Н.Н. са признанице написан је писаним словима латинице. У графичком погледу рукопис спорног потписа спада у средње читљиве рукописе, средње исписаности, одвојено везаних слова варијабилне линије писања, варијабилног калибра слова и варијабилног нагиба. У индивидуалном погледу је релативно изражен и погодан за испитивање у погледу тражене идентификације.

Извршеном анализом наведених спорних потписа Н.Н. са признанице са несумњивим неспорним потписима Н.Н. достављеним од суда, у циљу упоређења констатоване су углавном сличности општег и индивидуалног карактера. Сличности у општем погледу огледају се у степену исписаности, брзини писања, повезаности, линије писања, калибра слова и нагибу и размаку између речи. Сличности у индивидуалном карактеру манифестују се у начину и писању појединих слова, њихових детаља и веза.

Констатоване сличности су такве и имају такав идентификациони значај да наводе на закључак да спорни потпис Н.Н. са признанице припада рукопису Н.Н. лица.

На основу свега изнетог у налазу даје се следеће:

МИШЉЕЊЕ

Спорну признаницу потписало је Н.Н. лице. При вештачењу вештак се бавио искључиво материјалним чињеницама из документације списка предмета избегавајући доношење било каквих неутемељених закључака и инсинуација уз поштовање правила струке.

ВЕШТАК

IV ГЛАВА

КРИМИНОЛОШКЕ ДИМЕНЗИЈЕ ФАЛСИФИКОВАЊА

1. Феноменолошка димензија фалсификовања

Феноменологија је реч пореклом из старогрчког језика (*phainomenon* – појава и *logos* - наука) чије се значење није променило до данашњих дана. У преводу на српски језик феноменологија представља науку која се бави појавама. Она своје знање преноси у све врсте природних и друштвених наука. У кривичном праву, криминалистици и криминологији се под феноменологијом подразумева посебан приступ који се базира на појавним облицима различитих врста криминалитета. Крећући се од општег према посебном одређењу, феноменологија проучава феномен нечега у одређеном временском и просторном контексту. Једном речју, феноменологија се бави криминалитетом односно фалсификовањем исправе као засебним кривичноправним феноменом.⁸⁴

Криминална феноменологија се бави проучавањем појавних облика и то: извршених кривичних дела и социјално-индивидуалних својстава извршиоца. У питању је широко подручје које обухвата поједине облике криминалитета и психо-социјална обележја делинквената.⁸⁵ То практично значи да се предметом интересовања криминалне феноменологије, у истој мери и равни, сматрају кривично дело и његов учинилац. Њиховим упознавањем и довођењем у везу могуће је стећи јасну слику у коме облику и модалитетима се испољава одређено кривично дело. Овако постављена правила, подесан и примењиви методолошки оквир је неопходан код утврђивања

---

⁸⁴ „Феномен представља начин на који се одређена појава приказује у људском искуству. Појава (објекат, предмет разматрања) може се приказати у искуству у готово бескрајном варијетету. У оквиру људског искуства појава може бити опажена, жељена, замишљена, антиципирана, призвана из сећања итд. Стога, према филозофској литератури, феномен је оно што се приказује, тј. објекат који се разоткрива (тј. представља) нашем искуству, а не објекат онакав какав можда јесте у стварности. Феноменологија, представља заправо групу филозофских доктрина које деле сличне (а) претпоставке од чега се свет састоји (метафизички) и како се може сазнати (епистемолошки), као и (б) стратегије за описивање психичких појава“. Јеротић С, Пантовић-Стефановић М., „Феноменологија, психопатологија и феноменолошка психопатологија“, *Енграми*, вол. 43, бр. 1/21, стр. 8.

⁸⁵ Земљак Б., „Феноменологија преваре у имовинским деликтима у Републици Србији“, *Мегатренд ревија*, вол. 11, бр. 2/14, стр. 326.

феноменологије одређене врсте криминалитета (имовински, привредни, против правног саобраћаја и др.), сваког кривичног дела или њихове групе.

Важно подручје у коме се приступа феномену одређене криминалне појаве чини криминални миље. У питању је појам коме се може приступити из угла криминалистичке и криминолошке науке. Међутим, уочљива је вишезначност и појмовна замршеност криминолошког и криминалистичког одређења овог феномена. Отуда се намеће закључак да криминални миље испољава своју неодређеност и своју сложеност. С обзиром да је криминални миље друштвена и динамична категорија, као нека врста процеса, у различитим временима се потпуно различито дефинисао. Зато је криминални миље предмет разматрања са становишта више различитих научних дисциплина.⁸⁶

Феноменолошка димензија фалсификовања уклапа се у опште трендове савременог криминалитета. Они се одликују повећаним степеном дистрибуције фалсификата у свету. Зато нема друштвеног поља и личности чије духовно стваралаштво, лични и имовински интереси нису на мети фалсификатора. Богатство појавних форми испољавања показује нам да није могуће прибећи универзалној феноменолошкој типологији криминалитета. Уместо тога је неопходно указати на појавне облике фалсификовања исправе у криминалистичко–полицијској пракси. Надаље је важно представити сличности и разлике међу фалсификатима у контексту различитости њиховог појављивања и других особености (учинилац, жртва, начин извршења, остварена корист и др.).

1.1. Појавни облици фалсификовања

Појавни облици фалсификовања у криминалистичко–полицијској пракси показују читаво богатство форми преко којих се они испољавају. У светлу претходно дате констатације, да није реално очекивати универзалне обрасце, у којима се феноменолошки испољавају фалсификати, неопходно је приступити анализи више појединачних случајева. На тај начин се циљано може уочити присуство (не)правилности у дистрибуцији фалсификата као врсте појединачних кривичних дела.

Криминологија се у свакој појединачној земљи бави феноменом фалсификовања исправе уважавајући, при томе, специфичности сопствене правне реалности. Најдубље

---

⁸⁶ Манојловић Д., „Криминални миље и криминална појава–криминолошки и криминалистички аспекти“, *Мегатренд ревија*, вол. 12, бр. 5/15, стр. 209.

сознање у вези са феноменолошким одликама кривичних дела којима се фалсификују исправе, укључујући новац, заснива се на анализи појединачних случајева. Притом, „знање неопходно за усмерење превентивне реакције у појединачном случају — обраду појединачног случаја — је по свој природи криминолошко, но њега не нуди свака криминологија, већ само она која је и методолошки, другачије него главнина интернационалне криминологије, усмерена на разумевање и анализу појединачног случаја. Таква криминологија као засебна дисциплина постоји у Немачкој. Реч је о примењеној криминологији. Њу интересује појединачни случај као такав, наспрам криминално политичке криминологије коју интересује криминалитет као појава. Те две криминологије се не искључују већ допуњавају и чак међусобно условљавају; оне се баве истом стварношћу, само свака из ње црпи за себе оно што је њој потребно.⁸⁷

Анализом савремених облика испољавања криминалитета, у које свакако спада фалсификовање исправе у криминалистичко–полицијској пракси, могуће је издвојити њихове заједничке одлике. Оне се, уз извесна прилагођавања владајућим условима у одређеној земљи, могу сматрати руководним. Међу њима можемо посебно издвојити следеће особености:⁸⁸

- 1) Промена постојећих и испољавање у криминалистичко–полицијској пракси нових облика кривичних дела. Ове промене су условљене општим трендовима у друштву који се одвијају на подручју: права, економије, науке, технике, менталитета и схватања људи и др.
- 2) Повећање укупног броја извршених кривичних дела која добијају епитет масовне друштвене појаве. У капиталистичким условима привређивања, које се остварује у потрошачком друштву, користољубље, у које фалсификовање исправе несумњиво припада, показује узлазне трендове.
- 3) Организовање више лица, ради учешћа у планираном вршењу кривичних дела представља особеност и продукт савременог друштва. У криминалним организацијама се врши јасна подела криминалних улога како би план био „успешно“ остварен. У случајевима фалсификовања, подела улога креће од набавке средстава и опреме за извршење кривичних дела, одређивање лица која ће дистрибуирати фалсификате у одређене делове земље и крајња делатност се састоји у непосредном, криминалним жаргоном речено, „уваљивању“ лажних

---

⁸⁷ Бренеселовић Л., „Примењена криминологија – немачко решење за потребе превентивне кривичне реакције“, *Гласник адвокатске коморе Војводине*, вол. 82, бр. 12/10, стр. 574-575.

⁸⁸ Жарковић М. et al., *Криминалистика*, ВШУП, Београд, 1999, стр. 6-7.

исправа (фалсификованог домаћег или иностраног новца). У случају да су предмети фалсификовања одређени документи, онда крајњи учесник остварује своју улогу пуштањем у правни промет ових исправа (уговора, споразума, чекова, меница и др.).

- 4) Повећана покретљивост криминалаца унутар и изван земље. Ову појаву додатно омогућавају знатно либералнији услови за прелазак државних граница, док је у земљама чланицама Европске уније потпуно омогућена слобода кретања људи, робе и капитала. У оваквим условима знатно је олакшана могућност повезивања бројних криминалних ланаца фалсификатора који користе предности појединих земаља у погледу олакшанијег вршења фалсификовања. Под тим се подразумевају мање контроле људи, смањена будност полиције, недовољно изграђен електронско–надзорни систем који омогућава аудио–виузелну опсервацију људи.
- 5) Професионализам и специјализација лица за вршење одређених или истородних кривичних дела која припадају одређеној врсти криминалитета (нпр. имовинском криминалитету, различитим врстама фалсификовања исправа и др.). Ова лица развијају своје склоности и унапређују потребно криминално знање како би што успешније вршили кривична дела. У овоме нарочито предњаче фалсификатори који прате техничко–технолошки развој апарата који им омогућавају прављење фалсификованих исправа. Труде се да одмах набаве најсавременије фотокопир апарате, скенере, штампаче и другу пратећу опрему за прављење лажних исправа. Такође, своје знање унапређују пратећи „нове трендове“ који се појављују у овом криминалном миљеу широм света. У томе им нарочито помажу интернет и друштвене мреже у којима лица, под лажним псеудонимима, отворено износе детаље у вези са фалсификовањем. Надаље, пружају информације у погледу најрањивијих земаља у којима се то може несметано радити.
- 6) Злоупотреба науке и технике ради вршења кривичних дела. На подручју фалсификовања исправа овде се нарочито користе средства за прављење лажних исправа и електронско комуницирање.
- 7) Интернационализација представља процес који је захватио све сегменте живота сваког човека. У таквим условима фалсификатори настоје да остваре вишеструке ефекте своје криминалне делатности. То се нарочито испољава код фалсификовања новца који се растура на територији више земаља. Зато је неопходно интернационално искуство лица која су у цео процес укључена као делови ланаца фалсификатора.

Поштујући тенденције савремених облика испољавања фалсификата можемо, међу њима, утврдити извесне правилности. Оне се односе на чињеницу да се фалсификовање исправе све више појављује као дистанцијано кривично дело које се испољава на територијама различитих земаља. Овако разуђена територијална дистрибуција фалсификата показује нам да је неопходно осавременили начине сузбијања ове врсте криминалитета. Савремена феноменологија појавних облика фалсификовања исправе захтева шири приступ код утврђивања (не)правилности у вршењу ове врсте кривичних дела.

Можемо уочити примере америчке криминалистичко-полицијске праксе у којима се сазнања, а потом и практична обрада фалсификата, заснивају на искуствима појединачних случајева. У том духу се изјашњава и криминолошка наука у чијем средишту имамо научну обраду појединачних случајева (*case study*). На бази микро искустава у сузбијању индивидуалних и организованих облика вршења фалсификата, органи кривичног гоњења развијају сопствену праксу. У том контексту се врши осавремењивање метода и техничких помагала који служе примарној и секундарној идентификацији сумњивих исправа.

1.2. Сличности и разлике међу фалсификатима

Фалсификати су били широко распрострањени у свету тако да њихове примере можемо пронаћи у различитим временским периодима. Историјски примери фалсификованих предмета указују нам на велику иновативност међу фалсификаторима. Они су посезали за различитим врстама фалсификата ради остварења унапред одређених циљева. Најчешће се односе на стицање материјалне добити, успостављање посебних историјских права на територију или становништво, одрицање права другима на историјско наслеђе материјалне и нематеријалне природе и др. Једном речју, сличности и разлике међу фалсификатима су бројне што се може приписати датим временским и просторним околностима.

Сличности међу фалсификатима можемо уочити у оквирима више различитих момената присутних у појединачним случајевима. На овоме месту најбоље можемо уочити предности америчке криминологије која своја (са)знања у значајној мери дугује истраживању и обради појединачних случајева. С обзиром на бројност ових случајева, различитости мотива и начина њиховог извршења, последицама које су произвели, временског и просторног контекста могуће је идентификовати бројне сличности међу

фалсификатима. Овде бисмо се циљано определили за сличне начине фалсификовања историјских чињеница, материјалне природе, којима се настојао афирмисати псеудоисторијски приступ у науци. „Наведимо сада један пример из Енглеске, ”откриће” Чарлса Досона, адвоката из Сасекса. Немци су могли да укажу на своје костуре Неандерталаца и тврде да је прво примитивно људско биће било Немац. Французи су могли да се супротставе да је њихов Кромањонац – древан, иако не толико стар као немачки неандерталци – био предак који је изгледао модерније и напредније; те да је стога први прави човек био Француз. Фосили су такође пронађени у Белгији и Шпанији, тако да Белгијанци и Шпанци могу да траже за себе место у саги људског порекла и развоја. Чак и тако мала нација, као што је Холандија, могла би да полаже право на место у историји људске еволуције; 1891. године Холанђанин, Еуген Дибоа (Eugene Dubois), открио је фосилизоване остатке примитивног људског претка на Јави, острву у холандској колонији Холандска Источна Индија (сада Индонезија). Међутим, једна велика европска нација није могла материјално да допринесе дебати око крајњег порекла човечанства. Та нација је била Енглеска. Тако је постављена сцена за иницијално прилично безбедну објаву која се појавила у британском научном часопису Нејчр (Nature) (News, December 5, 1912) у вези са фосилним налазом у Пилтдаунском (Piltdown) делу Сасекса (Sussex) у јужној Енглеској. Обавештење гласи, делимично: Остаци људске лобање и доње вилице, за које се сматра да припадају раном плеистоцену, открио је г. Чарлс Досон (Charles Dawson) у шљунковитом лежишту у сливу реке Ус (Ouse) , северно од Луеса (Lewes) у Сасексу. (...) Због тога је закључено да остаци из Пилтдауна ... представљају најстаријег познатог људског претка на свету. Ова врста конфузије карактерисала је статус Пилтдауна скоро четрдесет година, све до 1949. године, када је коначно на фосил примењена процедура хемијског датирања. Извршено је мерење количине елемента флуора у костима. Познато је да се ради о релативној мери колико је времена кост била у земљи. Кости покупе флуор из подземних вода; што су дуже сахрањене, то имају више флуора. Тест је спровео Кенет Оукли (Kenneth Oakley) из Британског музеја природне историје. Фосилне животињске кости са локације показале су различите количине флуора, али су показале и до десет пута више него што је то било код лобање или вилице људског фосила. Човек из Пилтдауна, Оукли је закључио, на основу поређења са концентрацијама флуора у костима са других места у Енглеској, да није стар више од 50.000 година (Oakley and Weiner 1955). Иако је ово приказало Пилтдаун у новом светлу, импликације су биле једнако мистериозне; шта је радио фосилни човек са антропоидном вилицом у времену од пре 50.000 година? Затим, 1953.

године, примењен је прецизнији тест на веће узорке лобање и чељусту. Резултати су били убедљиви; лобања и чељуст су биле из потпуно различитих година. Лобања је имала 0,10% флуора, а вилица мање од 0,03% (Oakley 1976). Дошло се до неизбежног закључка да су лобања и вилица припадале двама различитим створењима. Као резултат овог одређења, спроведено је детаљно преиспитивање фосила, и тужна истина је коначно откривена. Цела ствар је била превара. Лобања је припадала модерном људском бићу. Његова привидна старост је, барем делимично, последица тога што је вештачки хемијски обојена. Сугерисано је да је мала дебљина кости могла бити узрокована патолошким стањем (Spencer 1984) или резултатом примењеног хемијског третмана, можда да би изгледао старији него што је био (Montague 1960). (...) Вилица је изгледала као мајмунска из доброг разлога: то јесте, у ствари, била вилица од мајмуна. У енциклопедији Британика се каже да је ово била једна од најуспешнијих превара у историји науке“.⁸⁹

Поред наведеног, постоје бројни извори, са примерима, где се наводе слични примери фалсификовања историјских чињеница. Њима се настоји указати на постојање одређеног права појединим народима или лицима. Дакле, овде су фалсификати били у служби остваривања додатних историјских права. Њихова сличност се огледа у чињеници да су циљано одабирани одређени текстови, слике, записи, казивања и други извори као основи за израду фалсификата.

У данашњем времену се сличности међу фалсификатима најбоље могу уочити у погледу техничких средстава која се користе у процесу фалсификовања исправе. То је резултат чињенице да се фалсификовање ослања све више на технику а све мање на лични таленат и способности фалсификатора. Отуда у криминалистичко–полицијској пракси имамо посебно интересовање за проналажење техничких средстава која фалсификатори користе. На тај начин се могу олакшаније утврдити разлике између неспорног узорка и спорног примерка. Тако се, на пример, дешава да фалсификатори користе исти или сличан тип штампача, скенера и копир апарата за фалсификовање на различитим локацијама. На основу вештачења ових машина могуће је утврдити повезаност кривичних дела и лакше открити њихове учиниоце.

Разлике међу фалсификатима су бројне. Оне потичу из несавршености њихове израде узроковане унутрашњим и спољашњим факторима. Каталог о ових фактора можемо приписати: различите мотиве и лична својства фалсификатора, околности у

---

⁸⁹ Цит. према: Марковић Д., *Историјски фалсификати: померање граница прошлости*. Извор: <https://teodulija.net> (15.10.2021.).

којима се фалсификовање врши, повезаност организованих група фалсификатора са органима кривичног гоњења у појединим земљама, техничко - технолошки напредак у погледу новијих средстава за фалсификовање, разноврсност новијих предмета фалсификовања и др. Наведени фактори самостално и у међусобној корелацији показују сву разноврсност фалсификата у савременом свету.

Важан моменат у разматрању различитости међу фалсификатима односи се на њихову територијалну дистрибуцију. Данас се многе земље сматрају идеалним тржиштем фалсификата. У њима се полулегално фалсификују ознаке познатих брендова који се касније продају као оригинални примерци. Такође је присутан тренд фалсификовања оригиналних уметничких творевина од стране појединаца и групација људи који своје уточиште имају у далекоисточним земљама и земљама средње и јужне Америке. Познати вештаци уметнина успевају да, на основу начина њиховог фалсификовања, препознају извориште фалсификата и додатно усмере полицију и органе кривичног гоњења у правцу лакшег проналаска учинилаца.

С обзиром на бројност и разноврсност предмета фалсификата, начина њиховог фалсификовања и особености учинилаца није могуће на једном месту, нарочито у обиму једног рада, указати на све присутне специфичности којима се диференцирају фалсификати. Отуда се аутори најчешће везују за облике испољавања кривичних дела у којима се фалсификују исправе, укључујући новац, како би прецизирали криминалну зону ових кривичних дела. Следствено томе ћемо, у посебном делу рада, указати на разноврсност облика испољавања ових кривичних дела, истовремено уважавајући њихове сличности и разлике.

2. Етиолошка димензија фалсификовања

Савремена криминологија се заснива на вишеслојном приступу криминалитету, као индивидуалном и организованом облику испољавања личности. У томе се огледа значај криминолошког приступа у проучавању криминалитета и вредност сазнања до којих долази ова наука. Практичну примењивост криминологије можемо пронаћи у свакодневном криминалистичко-оперативном ангажовању полиције. Отуда се последњих деценија осећа тренд постепеног преласка са академске на практичну криминологију која своја сазнања уподобљава потребама полицијске праксе. На тај начин се постиже двоструки ефекат, који се огледа у развијању јасних теоријских

оријентација у етиологији криминалитета и њихово повезивање са практичним аспектима сваког појединачног криминалног случаја.

„Полазећи од емпиријских сазнања о развоју антисоцијалног понашања, захтева који се постављају пред развојне криминолошке теорије, као и основних поставки теоријских модела, могуће је издвојити девет елемената према којима се теорије могу поредити, а које директно стоје у вези са базичним питањима развојне криминологије. То су: континуитет, кључни конструкт, типови преступника, појава делинквенције и развој преступника, индивидуални и социјални фактори, животни догађаји, ризични и протективни фактори, постулати теорије аномије и мотиви за делинквенцију, утицај последица делинквентног понашања на његово перпетуирање.

Континуитет. Иако већина теорија наглашава континуитет делинквентног понашања током времена, Семпсон и Лауб истичу промену, немогућност предвиђања и одсуство континуитета, Мофит тврди да само код перзистентних целоживотних (али не и адолесценцијом лимитираних) преступника постоји континуитет, док Викстрем придаје подједнаку пажњу како континуитету тако и промени.

Кључни конструкт. Теорије се међусобно разликују у погледу постулирања кључног конструкта који лежи у основи делинквенције. Лејхи и Волдман (антисоцијална склоност), Фарингтон (антисоцијални потенцијал), Леблан (генерална девијација) и Викстрем (индивидуална криминална склоност) то јасно чине, тј. наслућују постојање јединственог експланаторног конструкта, док Мофит и Торнбери не. Хокинз и Каталано (равнотежа између просоцијалног и антисоцијалног везивања) и Семпсон и Лауб (неформална социјална контрола) сугеришу постојање конструкта који је индиректно повезан са антисоцијалним понашањем.

Типови преступника. Теорије варирају према потреби диференцирања различитих типова преступника. Мофит у основи разликује два типа (целоживотне-перзистентне и адолесценцијом лимитиране преступнике), Леблан уводи три категорије (перзистентне, транзиторне и уобичајене преступнике), Торнбери наводи различите каузалне факторе који стоје у вези са узрастом испољавања делинквенције, док Лејхи и Волдман предлажу континуум различитих путања (трајекторија). Преостале четири теорије не разликују типове преступника.

Појава делинквенције и развој преступника. Фарингтон, Леблан и Викстрем настоје да експлицитно објасне како појаву делинквенције, тако и развој преступника. Мофит, Хокинз и Каталано у своје теорије инкорпорирају ситуационе факторе (могућности, жртве, рационално доношење одлука), али не нуде теоријско објашњење

појаве преступничких догађаја. Лејхи и Волдман, Торнбери, Семпсон и Лауб не разматрају ова питања.

Индивидуални и социјални фактори. Све теорије генерално истичу значај како индивидуалних тако и социјалних фактора у настајању делинквенције. Ипак, разлике постоје у погледу придавања приоритетног значаја појединим факторима. Тако, Мофит, Лејхи и Волдман најснажнији нагласак стављају на биолошке факторе, док Викстрем, Семпсон и Лауб приоритетно истичу социјалне структуралне факторе.

Животни догађаји. Теорије се међусобно разликују у погледу важности коју придају животним догађајима, посебно онима што се јављају у одраслом добу. Фарингтон, Викстрем и Семпсон и Лауб ту разлику јасно повлаче, док Лејхи и Волдман своју теорију усмеравају на рано детињство и не говоре о животним догађајима. Хокинз и Каталано, Леблан и Торнбери придају значај животним догађајима, али само уколико утичу на кључне конструкте њихових теорија. Мофит сматра да су каснији животни догађаји од релативно малог значаја.

Ризични и протективни фактори. Теорије треба да дају одговор на питања зашто се неки појединци понашају преступнички, а зашто неки не. Фарингтон, Викстрем, Хокинз и Каталано подједнаку пажњу придају и једном и другом питању. Лејхи и Волдман, Мофит и Торнбери нагласак стављају на факторе који утичу на јављање делинквенције (ризичне факторе), док Леблан, Семпсон и Лауб разматрају факторе који инхибирају делинквенцију (протективне факторе).

Постулати теорије аномије и мотиви за делинквенцију. Поставке теорије аномије обухваћене су искључиво у теоријама које су формулисали Фарингтон и Мофит, док једино Леблан и Викстрем у својим теоријама експлицитно разматрају мотиве за делинквентно понашање. Остале теорије не разматрају ова питања.

Утицај последица делинквенције. Теорије се међусобно разликују према становишту да последице делинквенције (нпр. етикетирање или застрашивање) остварују утицај на понављање делинквенције. Овим утицајима Фарингтон, Мофит и Торнбери придају највећу важност, док Лауб, Хокинз и Каталано, Леблан и Семпсон истичу да су последице делинквенције од значаја само уколико утичу на кључне конструкте. Викстрем, Лејхи и Волдман не помињу ове ефекте, с тим што Викстрем сматра да опажање ризика од санкција има ефект застрашивања⁹⁰.

---

⁹⁰ Поповић-Ћитић Б., Ђурић С., „Интегративни развојни теоријски модели у етиологији делинквентног понашања“, *Социолошки преглед*, вол. 45, бр. 1/10, стр. 111-112.

У криминолошкој етиологији је призната класификација криминогенних фактора коју је понудио чувени француски криминолог и социолог Габријел Тарде. Овај аутор све узроке криминалитета, односно факторе његове дистрибуције, дели на: спољашње или егзогене и унутрашње или ендogene. Први се односе на утицај социјалних фактора на формирање криминалне личности, па самим тим и на вршење кривичних дела. Други се односе на дејство унутрашњих или аутофактора, на личност сваког човека, који детерминирајуће делују у правцу вршења кривичних дела. Притом је Габријел Тарде свестан чињенице да није могуће потпуно изоловати дејство само једне групе фактора на криминалитет. Уместо тога се треба фокусирати на интензитет њиховог деловања не искључујући, при томе, чињеницу да они скупа представљају главне узрочнике криминалитета у сваком друштву.

Етиологија фалсификовања, као облика испољавања криминалног понашања, подразумева анализу узрока који утичу да једно лице постане фалсификатор. Уважавајући бројне теорије, и унутар њихових оквира појединачне оријентације, у криминолошкој етиологији можемо издвојити две групе узрока, који утичу на криминалитет код људи. Притом је неопходно фокусирати пажњу на фалсификовање исправе као специфичну врсту криминалитета, као и појединачне облике у којима се оно испољава. Користећи се методом уопштавања, у теоријском приступу етиологији фалсификовања, можемо констатовати постојање две групе базичних узрока а то су: спољашњи и унутрашњи. Обе врсте узрока имају бројне специфичности које захтевају подробнију анализу и њихово довођење у међусобну везу. На тај начин се може утврдити каузални однос фалсификовања, као криминалне појаве, и личности самог фалсификатора.

2.1. Друштвени узроци

Друштвени узроци криминалитета, односно кривичних дела која садрже различите облике фалсификовања исправе, су бројни. Они садрже више посебних и појединачних (под)услова. Скупа се у криминолошкој етиологији дефинишу као социјални фактори криминалитета. Каталог ових фактора је поприлично дуг и обухвата следеће узроке: економски фактори, политичке прилике, породичне прилике и услове итд. Ове факторе можемо, према обиму дејства и оствареним ефектима у пракси, поделити на: макро узроке и микро узроке. Притом се сваки од ових фактора може испољавати на подручју једног случаја или важити за више истих или истоврсних

случајева. Следствено томе је, приликом анализирања спољашњих фактора фалсификовања исправе, неопходно дати општи приказ њиховог испољавања у микро и макро сфери криминалитета.

Економски фактори, као спољашњи узрочници криминалитета, показују низ особености по којима се разликују од осталих фактора. У визури фалсификовања различитих исправа, укључујући и новац као платежно средство, као кривичних дела чије учиниоце покрећу користољубиви мотиви, животни стандард грађана игра важну улогу. Он представља рефлекс укупних економских кретања у једној земљи. Тако се велики привредни поремећаји директно одражавају на стандард грађана. Велики број људи остаје без запослења па су упућени бавити се шпекулативним пословима. Овакво стање глобалне економске кризе није мимоишло нашу земљу.⁹¹

Корелација сиромаштва и криминалитета показује високи ниво узрочности. Она се највише испољава у сфери привредног и имовинског криминалитета у земљи. У криминолошкој литератури се процес каузалног односа сиромаштва и криминалитета означава термином „криминалитет оскудице“. Упоредна криминолошка истраживања показују вишеструку примарну репродукцију економске оскудице и сиромаштва, на повећану стопу имовинског криминалитета, као и кривичних дела у чијем средишту је користољубље централни мотив њихових учинилаца. Фалсификовање подразумева остваривање имовинске користи, као крајње последице ових кривичних дела, што скупа утиче на њихову повећану дистрибуцију. О томе се, између осталог, изјашњавају Маркс и Енгелс у својим делима када анализирају стање радништва и повећану стопу криминалитета. Они апострофирају низак ниво животног стандарда и имовинске деликте, укључујући сва користољубива кривична дела. У сусрет томе истичу да ће ова кривична дела практично нестати када се успостави држава благостања у социјалистичком друштвено-економском поретку. У прилог томе говоре подаци да је стопа имовинских деликата значајно опала у социјалистичким земљама, па се отуда ова кривична дела сматрају буржоаским деликтима. Посматрано *stricto sensu* кривична дела

---

⁹¹ „Сиромаштво у Србији и земљама у окружењу је дуготрајна појава, условљена социјалним и економским противречностима. Распад бивше државе, ратови, избеглице, разарање привредних ресурса и неадекватна економска политика неки су од разлога који су узроковали општи пад стандарда и велики раст сиромаштва. Применом мера економске и социјалне политике у претходним годинама ситуација на плану сиромаштва у овим земљама је делимично побољшана. Пад животног стандарда становништва и раст сиромаштва у Србији у последњој деценији 20. века резултат је превасходно великог смањења економске активности. Бруто домаћи производ (БДП) у 2000. години, укупно и пер capita, био је мањи од половине његовог нивоа оствареног крајем осамдесетих. Овакав пад економске активности последица је десетогодишње опште политичке и економске кризе“. Веселиновић П. et al., „Компаративна анализа проблема сиромаштва у Србији и земљама у окружењу“, *Економски сигнали: пословни магазин*, вол. 15, бр. 1/20, стр. 28.

против правног саобраћаја, као и фалсификовање новца које се налази изван ове групе, готово да нису била заступљена у укупном броју учињених кривичних дела у социјалистичким земљама. Нарочито је то био случај када је користољубље био централни мотив вршења ових кривичних дела.

Политичке прилике у земљи играју важну улогу у дистрибуцији имовинских деликата. Политички систем, који негује индивидуализам и склоност према незаконитом стицању добара, додатно подстиче криминалитет у чијем средишту је користољубље. У зависности од курса вођења политике, у одређеној земљи, зависе стабилност њене валуте и финансија. Надаље, ступање у правне односе и њихова законитост нису отпорни на корупцију и друге облике недозвољеног утицаја на друге људе. Повећани обим и динамику ове врсте криминалитета прати повећана стопа кривичних дела у којима се фалсификују новац и друге врсте писмених исправа. Чести су примери фалсификовања политичких и економских програма међу политичким партијама који служе обмањивању шире јавности.

Фалсификовање различитих докумената, који припадају политичком дискурсу, односи се на:

- 1) предизборне програме,
- 2) медијска истраживања у којима се нетачно приказују подаци о (не)популарности појединих политичких партија и њихових лидера,
- 3) резултате референдума и гласања на свим изборним нивоима где се нетачно представљају резултати народне воље,
- 4) потписнике различитих иницијатива за промену закона, петиција и других облика изјашњавања грађана где се фалсификују број и имена и презимена потписника и др.

Наведени облици испољавања фалсификата, иза којих стоје политички мотиви њихових учинилаца, постали су део свакодневне праксе политичког деловања великог броја људи. Отуда се политичке прилике сматрају важним узрочником који утиче на повећану стопу кривичних дела којима се фалсификују „политичке“ исправе.

Породичне прилике и услови узрокују различите облике девијација код њених чланова. Они не морају нужно бити насилног карактера већ своје облике испољавања могу остварити и у другим сегментима криминалног деловања. „Приликом анализе криминогеног утицаја породице треба имати у виду да на породични живот, атмосферу, интерперсоналне односе, утиче низ спољних и унутрашњих околности (материјално стање, занимање, запосленост чланова породице, стамбене прилике, образовни ниво, али

и лична својства чланова породице), које могу да допринесу њеној дефицијентности или деградираности.

- а) Непотпуна (дефицијентна) породица анализирана је у многим криминолошким радовима као потенцијална опасност за појаву криминалитета...
- б) Породица са лошим породичним односима (деградирана, разорена породица) у криминолошкој литератури се истиче као значајнији фактор криминалитета од дефицијентне породице⁹²

Следствено томе, породица представља важан фактор у развоју једне криминалне личности. У пракси се небројено пута показало да су фалсификатори, своје склоности ка томе и неку врсту талента, наслеђивали из породице. На тај начин се додатно подстиче да одређено лице приступи фалсификовању исправе а нарочито новца, ради стицања материјалне користи. То се, између осталог, може приписати неуспешној социјализацији личности у њеном породичном окружењу.⁹³

2.2. Индивидуални (лични) узроци

Фалсификовање исправе представља резултат сплета различитих околности које се односе на личност фалсификатора. Стицај личних склоности и услова показао је јасну повезаност насталог фалсификата, делатности фалсификатора и његових личних особености. У криминолошкој литератури постоји велики број теорија и ужих оријентација, у којима се апострофира дејство одређених сегмената и појединачних склоности код личности учиниоца, као пресудних за извршење одређених кривичних дела. Нама се чини примењивим схватање по коме је за вршење сложенијих кривичних дела, којима фалсификовање свакако припада, потребан виши ниво интелигенције.

Надпросечна интелигенција у појединим случајевима, иако не као главни узрок, појављује се као неопходан услов извршења кривичног дела. У питању су особе са

---

⁹² Николић-Ристановић В., Константиновић-Вилић С., *Криминологија*, Прометеј, Београд, 2018, стр. 353-354.

⁹³ „Чак и када би полазио од сва четири момента, процес социјализације који социјална психологија делегира као базични принцип развоја личности не би био спреман да одговори о којим се механизмима – као о централним местима функционисања и изградње психичко: – ради у оквиру свако: појединачно. Наиме, термин *социјализација* настоји да у своја кола упрегне много шири концепт односа родитељ–дете, *објектне релације*. Када се у социјалној психологији говори о *факторима* социјализације, не прави се никаква разлика између *начела реалности*, нарочито у вези са фазама развоја изван којих нема говора о начелима која су заувек одредила квалитет структурације, а тај квалитет, опет, говори о квалитету примања и уношења спољашње реалности“. Тодоровић М., „Социјализација схваћена на динамски начин“, *Зборник радова Филозофског факултета*, вол. 48, бр. 1/17, стр. 9.

урођеним способности и стеченим склоностима за вршење одређених кривичних дела. То се првенствено односи на кривична дела ради чијег извршења је неопходно посебно својство учиниоца. Каталог у таквих кривичних дела несумњиво припада фалсификовање исправе јер оно није могуће без посебних способности извршиоца. Притом се не занемарује научно-технолошки напредак који омогућава коришћење најсавременијих средстава.⁹⁴

Каталогу личних криминалних склоности припада читав сплет психолошких момената који детерминишу одређено поступање. Зато су бројни криминолози спровели истраживања трудећи се да укажу на каузалитет између психолошких особности одређених лица и њихових криминалних дела. Међу њима посебно место припада брачном пару Глук. „Упоредно психолошко испитивање делинквената и неделинквената Глукови су спровели на основу Роршаховог теста. Иако су највише проучавали психолошке особине делинквената и доводили их у везу са криминалитетом, Глукови нису сасвим искључили деловање социјалне средине, као што су то учинили Хутон и Шелдон. Истицали су да психолошке особине и склоности утичу да у сукобу са социјалном средином лице изврши деликт. Присталице Глукових схватања о делинквенту као посебном психолошком типу, Данем и Лукас (Данхем, Лукас) такође су тврдили да је доказано и тачно утврђено да су такве црте, као: агресивност, сујета, егоизам, сумњичавост, хвалисавост, типичне за личност преступника и да је делинквенција резултат пре свега предиспонирајућих фактора (склоности, подложности), а мање делинквентне ситуације, под којом се не подразумева социјална средина у ширем смислу, већ случајне околности“.⁹⁵

Емоционална нестабилност једне особе припада групи фактора који непосредно утичу на склоност према криминалном понашању. У питању је специфична структура личности у чијој бити је емоционална поремећеност која даље индукује криминално понашање. Бројна социолошка, психолошка и криминолошка истраживања приказују нераскидиву везу емоционалних поремећаја личности и њиховог потоњег криминалног понашања. Иако се емоционални поремећаји испољавају у вишем нивоу агресивности, од дозвољеног, неспорна је чињеница да ове особе врше и кривична дела која излазе изван оквира насилног поступања.

---

⁹⁴ Бошковић М., Марковић М., *Криминологија са елементима виктимологије*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2015, стр. 100.

⁹⁵ Николић-Ристановић В., Константиновић-Вилић С., *op. cit.*, стр. 280.

Посебна димензија емоционалних поремећаја огледа се у лабилној личности чија свесна цензура није на нивоу зрелог човека. Ова личност се олако покреће и узбуђује, променљивог је расположења и поводљивог карактера, олако прихвата „примамљиве“ понуде других људи и самим тим представља лак плен. Особа оваквих својстава, по правилу, бива искоришћена за дистрибуцију фалсификата трећим лицима. У криминалистичко-полицијској пракси бележе се бројни примери у којима емоционално недозрела лица бивају злоупотребљена за дељење (криминалистичким жаргоном речено „уваљују“) лажан новац или друге хартије од вредности. Она представљају средство којим се служе организатори фалсификовања. Њима се додељују улоге последње карике у ланцу фалсификатора јер не поседују способности за прављење фалсификата.

Каталогу индивидуалних узрочника криминалног понашања, у сфери фалсификовања, припадају фрустрације којима су изложене одређене особе. „У општој психологији фрустрација се најчешће дефинише као спречавање, осујећење задовољења мотива. Психолошко стање у коме се налази појединац када нешто спречава задовољење његових мотива назива се фрустрациона ситуација. Сматра се да до фрустрација долази услед деловања објективних, физичких фактора (нема хране да бисмо задовољили глад; спремили смо се да пођемо у шетњу а покварило се време и сл.), сметњи социјалне природе, особина саме личности (неспособност личности да постигне постављени циљ) и сукоба разних мотива у човеку. У фрустрационој ситуацији људи се различито понашају: код неких долази до љутње, беса и агресије (деструктивне фрустрације), а код других до појачаних напора да другим начинима задовољења мотива дођу до циља (конструктивне фрустрације). Истиче се да су значење које фрустрација има за неку особу и карактер те особе пресудни за деловање фрустрације у деструктивном или конструктивном правцу“.⁹⁶

Склоност према криминалном понашању, као непосредна последица фрустрације једне личности, испољава се у њеној склоности према одређеној врсти и типу криминалитета. Упоредна криминолошка истраживања показивала су да фалсификатори поседују склоности ка преварном поступању у чијем средишту је довођење у заблуду других лица у погледу оргиналности писмене исправе, укључујући новац као платежно средство.

---

⁹⁶ Ibid., стр. 278.

3. Виктимолошка димензија фалсификовања

Виктимолошка димензија фалсификовања подразумева коришћење знања виктимологије у приступу жртвама различитих кривичних дела. Иако се прелудира на жртве насиља или других облика физичког и/или менталног прогона, под жртвом се сматрају и пасивни субјекти било којег другог кривичног дела. Притом се у кривичном праву не дају појам и значење жртве, већ се третира као пасивни субјект кривичног дела. Међутим, у криминологији се развија посебна научна дисциплина са којом отпочиње тренд постепеног преласка са учиниоца на жртву код третирања одређеног криминалног конфликта.

У иностраној криминолошкој литератури постоји велики број типологија жртава кривичног дела. Притом се користе различити критеријуми њихове додатне класификације. Полазећи од чињенице да жртва (не)свесно доприноси извршењу кривичног дела, сматрамо прихватљивом типологију коју нуди Менделсон. Према овом аутору се типологија жртве врши према обиму њихове кривице. Следствено томе, постоје следеће жртве кривичног дела:⁹⁷

- 1) Потпуно невина (идеална) жртва која ничим није допринела извршењу кривичног дела.
- 2) Жртва са незнатном кривицом и жртва из незнања.
- 3) Жртва једнако крива као и учинилац кривичног дела, односно добровољна жртва.
- 4) Жртва чија је кривица већа од кривице учиниоца кривичног дела. Она је својим поступцима, заправо, изазвала кривично дело.
- 5) Жртва која сноси искључиву кривицу за кривично дело.
- 6) Жртва која симулира кривично дело.
- 7) Уображена жртва која несвесно убеђује себе да ће над њом кривично дело бити учињено.

У југословенској криминолошкој литератури постоје бројне типологије жртава кривичног дела. Једна од свеобухватнијих типологија се може приписати Шепаровићу који жртву посматра у ужем и у ширем смислу. У првом случају се под жртвом сматра свако лице коме је неко право или појединачно добро кривичним делом непосредно повређено или уништено. У другом случају се под жртвом сматра правно или физичко

---

⁹⁷ Бошковић М., Марковић М., *op. cit.*, стр. 361.

лице коме је непосредно или посредно неко добро или појединачно право кривичним делом угрожено, повређено или уништено.⁹⁸

Криминолошко-виктимолошка истраживања су показала да ризик да неко лице постане жртва кривичног дела није подједнако распоређен међу грађанима. Отуда постоје одређене црте личности или њихове особине које корелирају са појединим кривичним делима. Реч је о виктимогеним предиспозицијама код неког лица које њиховим присуством има велике изгледе да постане жртва кривичног дела. Ове особине могу утицати да буде изабрана баш та жртва, односно може се појачати и ослабити извршење кривичног дела.⁹⁹

Када посматрамо жртве кривичних дела фалсификовања исправе и новца онда можемо прихватити шири појам њиховог одређења којим се равноправно укључују правна лица и физичка лица.

3.1. Правна лица као жртве фалсификовања

Правна лица имају својство жртве код извршења великог броја кривичних дела. Она то могу постати стицајем специфичних околности, онда када су одређеним кривичним делом повређена њихова права и/или су угрожени њихови интереси. Притом је важно разликовати кривична дела чијим извршењем се правна лица појављују као примарне жртве. Групи таквих кривичних дела припадају различите врсте фалсификовања исправе. Пасивни субјекти односно жртве ових кривичних дела су веома често правна лица. Њима се умањује имовина и урушава углед у пословном свету јер представљају високоризичне субјекте. Отуда је од изузетне важности правовремено открити различите покушаје фалсификовања исправе које су у власништву правних лица.

Непосредна последица фалсификовања исправе код правног лица огледа се у нарушавању добрих пословних односа у правном промету. Под тим се подразумева употреба фалсификоване исправе на начин чиме се заснивају, мењају или престају правни односи међу субјектима. Тако, на пример, фалсификовање Уговора о пословно-техничкој сарадњи може проузроковати вишеструко штетне последице по углед и имовину правних лица и/или физичких лица, која се налазе у својству уговорних страна. Наведено се, у пракси, своди на вишеструку продају истих станова и/или других објеката

---

⁹⁸ Шепаровић З., *Виктимологија - студије о жртвама*, Тискара, Загреб, 1985, стр. 99.

⁹⁹ Игњатовић Ђ., *Криминологија*, Номос, Београд, 1998, стр. 234.

и њихових делова ради остваривања имовинске користи. У основи оваквог преварног поступања стоји фалсификована релевантна документација на начин да се треће лице доведе и одржава у заблуди у погледу њене оригиналности и тачности података.

Важан моменат код фалсификовања исправе, у којима се као жртве појављују правна лица, огледа се у чињеници да се појављују у својству и учиниоца и жртве. Притом се, поред кривичног дела фалсификовање исправе, појављују и тзв. придружена кривична дела попут: злоупотребе службеног положаја, пореске утаје и др. Томе су нарочито склони несавесни инвеститори који на овај начин доводе у заблуду и незаконито стичу добит од великог броја субјеката (правних лица и физичких лица). У овој сфери пословања правних лица забележен је велики број кривичних пријава полиције. „Губици - Укупна штета због махинација грађевинских инвеститора само у 2010. износи 212,5 милиона динара! Иако је још у августу ступио на снагу Правилник о регистру инвеститора, то још није заживело у пракси. Преваре са продајом станова у изградњи у Новом Саду толико су узеле маха да је укупна штета коју су купци претрпели од неколико инвеститора само у прошлој години износила чак 212,5 милиона динара! Нови Сад је још летос добио донацију из фондова ЕУ за израду портала са регистром инвеститора, у вредности од 30 милиона динара, који још није реализован, а градска власт се не оглашава због чега његова израда касни. Полиција је прошле године контролисала рад 24 компаније и физичких лица који су били инвеститори за више од 30 објеката. Након контроле поднето је 18 кривичних пријава против укупно 25 особа за 35 разних кривичних дела. Поднели смо кривичне пријаве против 11 инвеститора, а тужилаштво није ни у једном случају одустало. Укупна штета коју су претрпели купци због тих дела износи 212,5 милиона динара - каже за Пресс начелник Одељења за сузбијање привредног криминала у новосадској полицији Милован Форкапа. Према подацима полиције, на тај начин преварено је 107 купаца, али се претпоставља да је тај број знатно већи, пошто нису сви купци пријавили превару. Један новосадски предузимач објаснио нам је да је основни проблем у томе што се људи надају да ће њихови станови бити завршени и да ће се уселити, чак и када је очигледно да инвеститор лаже, мења причу и бежи од обавеза. Готово по правилу мењају бројеве телефона, не поштују рокове и увек имају стотину разлога зашто нешто није урађено. Њих човек не може да ухвати ни за главу ни за реп. Ипак, у јавности се стиче погрешна слика да су сви инвеститори преваранти, што ни изблиза није истина. Само мањи део мешетари - каже саговорник Пресса. Кривичне пријаве су поднете против једног адвоката и једне агенције за продају некретнина, али и против још неколико лица која су учествовала у преварама.

У 2010. години поднете су пријаве због 16 превара, три због злоупотребе овлашћења у привреди, пет због фалсификовања службене исправе, а забележено је и десет злоупотреба службеног положаја и једна пореска утаја¹⁰⁰.

Правна лица могу постати жртве различитих врста фалсификовања код исправа које нису у формалном смислу део правног промета већег обима. Под тим се подразумева фалсификовање различитих врста вредносних папира који имају новчану подлогу и служе регулисању различитих врста правних односа. У том погледу предњаче саобраћајна предузећа за превоз путника која годишње трпе огромне штете услед чињенице да путници фалсификују њихове возне карте. Фалсификовање се креће у смеру прављења потпуно нових возних карата, преправљања оригиналних у погледу датума њиховог важења, релације вожње, номиналне вредности и др. О томе сведоче бројни примери, из полицијске праксе, која открива ове врсте фалсификата редовном контролом и на основу пријаве правних лица (саобраћајних предузећа) односно службених лица редовне контроле путника. Интересантан пример можемо пронаћи у пословању ГСП-а Београд који покреће кампање контроле нелегалних путника у својим возилима. Присуство нерегуларности можемо уочити на следећем примеру: „Оптужени за фалсификовање и дистрибуирање карата за градски превоз, Гојко Самарцић и Горан Каровић, делимично су признали јуче, на почетку суђења у Специјалном суду, кривицу за ово дело. Оптужница их терети, са још четрнаесторицом ухапшених саучесника, за штампање и пуштање у продају више од пет милиона лажних карата ГСП-а "Београд", а њихова процењена вредност је 128 милиона динара. Према наводима оптужнице, фалсификатори су од маја до јануара 2005. године штампали карте од 20 и 25 динара за појединачну вожњу у Горњем Милановцу, а затим су их преко организоване групе продавали у киосцима широм Београда. Специјално тужилаштво за борбу против организованог криминала оптужује их и за "злочиначко удруживање", за шта су окривљени рекли да нису криви. Приликом изношења одбране, Гојко Самарцић је одбацио оптужбу за злочиначко удруживање, то јест организовање везе посредника за продају карата у Београду. Имао сам проблема са здрављем, требало ми је да набавим новац за операцију срца, а идеју да фалсификујем карте добио сам у децембру 2004. године, посматрајући киоске и продају карата. У јануару 2005. године предложио сам Каровићу да почне да штампа карте, али су оне биле лоше урађене и њих нисам хтео да

---

¹⁰⁰ Извор: <http://www.bgnekretnine.net/blog/kupci-stanova-ojadeni-za-dva-miliona-evra> (доступно 05.11.2021.).

продајем – рекао је Самарџић. Он је, како тврди, у октобру исте године поново ангажовао Каровића и до децембра су одштампали 60.000 квалитетнијих фалсификованих карата. Тада су легални тикети поскупели на 25 динара, а и потражња је порасла, па су повећали "производњу", штампајући и продајући, каже Самарџић, 50.000 карата недељно. До тренутка хапшења продали смо око 360.000 фалсификованих карата. Од Каровића сам куповао карте по цени од три динара, а продавао сам их пријатељу, Радовану Спасеновићу, за девет динара. Шта је Спасеновић радио са њима не знам и никога од осталих оптужених, осим Брковића, не познајем. Од продаје сам зарадио око 20.000 евра – изјавио је Самарџић, иначе по професији музичар. Горан Каровић је, износећи своју одбрану, рекао да је пристао да штампа лажне карте како би помогао Самарџићу, који му је пријатељ, да би овај могао да оде у иностранство на операцију срца. Он је мени помогао када ми је отац био болестан и осећао сам да му то дугујем. Никада нисам имао везе са криминалом и нисам знао да радим нешто опасно – тврдио је Каровић. Он је рекао да је све карте израђивао у штампарији која је смештена у његовој кући у Горњем Милановцу и детаљно објаснио процес фалсификовања. Том приликом је истакао да је финални део штампања, утискивање лажног холограма, веома напоран посао и да никако није могао да одштампа пет милиона карата, како пише у оптужници. Изнео је претпоставку да фалсификатора има још, јер се заплењене карте разликују по боји и квалитету од оних које је он штампао. Један од оптужених, Ранко Брковић, који је преносио пакете са картама из Горњег Милановца у Београд, рекао је да се не осећа кривим, јер није знао да су карте у торбама које је носио фалсификоване. Поред поменутих, оптужени су још и Милован Петровић, Драган Мартиновић, Дарко Граховац, Бориша Пандуревић, Марко Бугарски, Небојша Грујичић, Војкан Милановић, Борислав Ивановић, Жарко Радосављевић, Младен Ђујић и Ненад Мишков, углавном власници трафика који су продавали лажне карте. Осморица су задржана у притвору, а остали се бране са слободе. Суђење се наставља данас, када ће одбрану изнети остали оптужени. Приликом хапшења Гојка Самарџића, полиција је у његовом стану пронашла и два пиштоља и већу количину муниције. Он је у своју одбрану рекао да то оружје потиче од његовог покојног таста, војног аташеа, да никада није коришћено и да припада његовој супрузи. Фалсификатори су, према оптужници, оштетили ГСП "Београд" за најмање 200 милиона динара“.¹⁰¹

---

¹⁰¹ Стаменковић С., „Суђење фалсификаторима карата за превоз“, *Политика (online)*, Београд, 09.02.2007. (доступно 10.11.2021.).

Фалсификати писмених исправа, у којима су оштећена правна лица, присутни су и у сфери прекограничног пословања. Увозно-извозни послови неретко садрже велике количине фалсификоване робе познатих произвођача. „Иако Американци највише чине на пољу заштите интелектуалне својине, њихово тржиште је најчешће на мети фалсификатора. Пре неколико дана откривен је контингент од шест товара са 135 хиљада лажних "најк оф ЏОРДА" патика из Кине, што је оцењено као највећи успех царинских служби у новијој историји САД. Реч је о заплени вредној 16 милиона долара, а ухапшено је шест кријумчара. У Паризу постоји музеј кривотворених предмета чије су полице у почетку попуњавали само луксузни производи. Последњих деценија кривотвори се све што има прођу на тржишту, па изложени експонати изгледају као роба из оближње трговине“.¹⁰² Ови примери показују у којој мери су правна лица, као носиоци наведених робних марки и луксузних производа, претрпела штету која у првом тренутку није мерљива.

3.2. Појединци као жртве фалсификовања

Појединци, као жртве фалсификовања, трпе материјалну и нематеријалну штету која није увек сагледива у тренутку настанка фалсификата. Праве размере ове штете могу бити изгледније тек протеком одређеног времена. Притом се обим и динамика настанка штете може утврдити према параметрима који важе у међународним и националним (унутардржавним) оквирима.

У међународним оквирима се појам жртве, у својству физичког лица, знатно шире одређује. Према Декларацији о основним принципима правичности за жртве злочина и злоупотребе моћи Уједињених нација,¹⁰³ појам „жртва“ подразумева особу која је, самостално или колективно, претрпела штету, укључујући физичке или менталне повреде, емоционалну патњу, економски губитак или значајно нарушавање својих основних права, услед чињења или нечињења које представља кршење неког од кривичних закона Земље чланице, укључујући и оне законе којима се злоупотреба моћи прописује као кривично дело (параграф 1.). Овде се под жртвом подводе сва физичка лица која су пасивни субјекти кривичног дела. У прилог томе говоре делови цитиране одредбе у којима се економски губитак или значајно нарушавање основних људских

¹⁰² Извор: <https://www.balkanijum.tv/srpski/vesti/5922.shtml> (доступно 11.11.2021.).

¹⁰³ Усвојена одлуком Генералне скупштине ОУН, бр. 40/34 од 29. новембра 1985.

права, услед чињења или нечињења, сматра кршење неког од кривичних закона Земље чланице.

У националним (унутардржавним) оквирима се појам жртве дефинише у оквиру кривичног законодавства. То се, по правилу, чини у оним одредбама где се наводе појам и значење кривичних термина којима се законодавац користи у потоњим инкриминацијама. У нашој земљи не постоји прецизно кривичноправно одређење жртве већ се она сматра пасивним субјектом кривичног дела. Отуда се ради означавања жртве кривичног дела користи криминолошка терминологија која је мање прецизна. То се чини у оквиру виктимологије као засебне криминолошке научне дисциплине.

Процес виктимизације, као начин постепеног постајања жртвом кривичног дела, подразумева одређени временски период. У њему се потенцијална жртва постепено виктимизира кроз систем примарне и секундарне виктимизације. „Примарна виктимизација односи се на постајање жртвом извршењем одређеног криминалног понашања. Уколико иста особа постане жртва криминалног понашања два или више пута говоримо о поновљеној виктимизацији или ревиктимизацији. Ревиктимизација представља поновљену виктимизацију криминалним понашањем, која је често у тесној вези са одсуством одговарајуће помоћи и подршке жртви. Секундарна виктимизација представља поштравање примарне виктимизације кроз негативну реакцију социјалне средине и кроз неадекватну или чак погрешну реакцију органа гоњења. За свако лице постоји опасност да постане жртва неког криминалног понашања. Та опасност јесте ризик виктимизације одређеног субјекта. Ризик виктимизације је резултанта деловања одређених унутрашњих и спољних фактора и предиспозиција и као такав није подједнако распрострањен у популацији. Степен ризика виктимизације повећава се или смањује у зависности од постојања или одсуства, односно веће или мање количине тих предиспозиција“.¹⁰⁴

Наведени процеси виктимизације и ревиктимизације, односно постепеног постанка једне особе жртвом кривичног дела, имају своју примену на подручју фалсификовања исправе, укључујући и новац. Анализирајући доступне материјале о особеностима потенцијалне жртве кривичних дела фалсификовања, можемо констатовати јасно изражене предиспозиције, присутне код одређених категорија физичких лица. Оне се односе на следеће особине жртава фалсификата: лабилност, наивност, недовољно познавање прописа, одсуство визуелне перцепције, спремност да

---

¹⁰⁴ Николић-Ристановић В., Константиновић-Вилић С., *op. cit.*, стр. 447.

за малу надокнаду учествује у дистрибуцији фалсификата, након чињенице да је у њихов посед дошла услед недовољне опрезности и др. Притом се у одређеном криминалном случају ретко појављује лице (жртва) са једном од наведених карактерних особина. Уместо тога се у пракси најчешће појављују лица са две или више ових особина које их додатно чине лаким пленом фалсификатора. У том смислу се може говорити о њиховом несвесном доприносу да постану жртве једног или више кривичних дела фалсификовања.

4. Профил фалсификатора

Профил једне личности подразумева присуство њених унутрашњих и спољашњих особености којима се у значајној мери разликује од других људи. Овако изражени склоп утиче да се лице различито, најчешће непредвидиво, понаша у додиру са спољашњим индикаторима. Ови индикатори могу бити позитивни и на тај начин утицати на формирање позитивне и друштвено пожељне личности. Међутим, у полицијској и правосудној (судској и тужилачкој) пракси, имамо широку и дугу лепезу криминалних случајева који представљају лични печат њихових учинилаца. Тада се неизоставно доводи у везу профил криминалца и кривично дело које се њему самом или у саучесништву са другима ставља на терет.

Важан моменат, у вези са одређивањем профила криминалне личности, огледа се у чињеници да није могуће установити универзална решења у овој области. Као што злочин говори а злочинац пише злочин, тако сваки човек има различит одраз својих склоности у криминалном свету. Криминолошка наука своја сазнања настоји да уведе у одређивању основних профилних карактеристика учиниоца кривичног дела. При томе се узимају у обзир општи, посебни и појединачни елементи који идентификују одређено лице у криминалном миљеу. Они скупа чине основе контуре профила учиниоца одређене врсте или одређеног кривичног дела.

У светлу наведеног, утврђивање профила фалсификатора чини овај задатак посебно сложеним. Ради се о лицу и/ли лицима која имају посебна својства, склоности и мотиве, када приступају изradi и дистрибуцији фалсификата различитих врста. На овом терену долазе до изражаја тврдње о неопходности усвајања посебног модела приликом профилисања (модела) фалсификатора. На овом подручју се морамо ослонити на општа криминолошка сазнања у којима се даје општи преглед могућих учинилаца. Они се класификују на основу критеријума извора склоности према фалсификовању као

засебној криминалној делатности. Присутне склоности, код одређеног фалсификатора као саставног дела његовог профила, можемо поделити на: урођене и стечене.

4.1. Урођене склоности

Урођене склоности једне особе, према вршењу кривичних дела која се састоје у фалсификовању различитих врста исправа, представљају важно подручје у етиолошком, феноменолошком а донекле и у виктимолошком поимању криминалитета. На основу урођених склоности могуће је утврдити читаву лепезу особина, садржану у личности фалсификатора и/или лица која учествују у процесу израде и дистрибуције фалсификата. „Особине личности се не опажају директно већ се о томе да ли постоји или не постоји нека особина личности закључује на основу тога шта она ради, шта воли да ради, са каквим успехом обавља неки посао или на основу тога на који начин ради и поступа. Особине личности показују већу или мању доследност у манифестовању - изразитије и истакнутије особине се чешће испољавају, на пример особине које зависе од наследних фактора. Сем тога, особине личности могу да буду универзалне или опште (развијене код свих људи) и генералне или уопштене, према томе да ли се манифестују у свим поступцима или само у ограниченом броју поступака. Једна од честих подела личности у психологији је подела на особине којима се означавају особености темперамента, карактера, способности и особености физичке конституције. Поред особина личности, постоји велики број психичких процеса од којих зависи понашање човека. Психички процеси су: осети, опажаји, пажња, памћење, сећање, мишљење, машта итд. Сви психички процеси подељени су на три групе: сазнајни (спознајни, интелектуални, когнитивни), емоције (осећања) и вољни (когнитивни) процеси“.¹⁰⁵

Полазећи од интеракционистичких тенденција у развоју криминалне личности криминолози су првенствено указивали на њихову постепеност. Урођене склоности прелазе пут од почетног стања (узроци девијације) до завршног стања (девијација). Међутим, према Коену, они нису анализирали друштвене процесе и субјективно доживљавање ова два стања. Следствено томе су урођене склоности и субјективна својства преступника посматрани изоловано и изван домаћаја спољашњих фактора и чинилаца.¹⁰⁶

---

¹⁰⁵ Ibid., стр. 392.

¹⁰⁶ Николић З., *Превенција криминалитета*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2006, стр. 69.

Иако се урођене склоности односе на унапред постављене елементе који детерминишу криминално понашање оне, по правилу, нису непроменљиве категорије. Преступник се мења у складу са променама у сфери његове личности која постепено сазрева. Отуда је неопходно идентификовати развојне фазе у криминалној каријери преступника. Оне не представљају универзална решења и обрасце већ се њима даје почетна прогноза у развоју једне криминалне личности. Зато се у криминолошкој литератури могу пронаћи различите развојне фазе криминалне каријере које су представљене у Прилогу 1.

У криминолошкој и криминалистичкој литератури је дуго било уврежено мишљење да се личност преступника, у нашем случају фалсификатора, дијаметрално разликује од личности (не)преступника. Прецизније, постоје значајне разлике у урођеној склоности деликвентне популације и одсуству исте склоности код (не)делинквентне популације. Међутим, најновија истраживања показују да нема значајније разлике у психо-социјалним особеностима између ових популација. Заправо се урођене склоности активирају деловањем спољашњих фактора и механизма „производње“ делинквената. На основу тога, полиција у свом раду, приступа криминалистичком профилисању личности. У том смислу, Мазолф и Хофман наводе следеће особине, које се могу претпоставити на основу профилисања:¹⁰⁷

- старост,
- пол,
- етничка припадност,
- занимање (професионална оријентација),
- породично стање,
- степен сексуалне зрелости,
- различите реакције у току саслушавања пред полицијом,
- вероватноћа понављања кривичног дела,
- претходна осуђиваност,
- интелигенција,
- општи животни услови,
- врсте социјалних односа,
- место становања,

---

¹⁰⁷ Маринковић Д., Стевановић А., „Методe профилисања извршилаца кривичних дела у криминалистичким истрагама“, *Безбедност*, бр. 3/14, стр. 78.

- физичке карактеристике (висина, телесна снага) и др.

Свесно стављајући урођене склоности, у контекст фактора личности код учинилаца кривичних дела фалсификата, можемо констатовати да је њихово дејство присутно само у корелацији са другим факторима. Изван тога није могуће, са пуном научном поузданошћу и тежином, тврдити да су урођене склоности сасвим сигуран показатељ „развоја“ будућег фалсификатора. Притом се ограничавамо на особе које врше или производе фалсификате. Остала тзв. придружена лица (нпр. растурачи фалсификата) нису у истој равни. Код њих се не траже посебне способности јер имају помоћну улогу у криминалном случају.

4.2. Стечене склоности

Стечене склоности сачињавају другу компоненту личних фактора као узрока криминалног понашања. Оне настају, развијају се и делују у условима када личност постаје свесна себе и своје околине. Отуда стечене склоности немају извориште у генетским предиспозицијама потенцијалног преступника. Оне су резултат утицаја више фактора током његовог живота. То се нарочито односи на фазе детињства и малолетства када у психофизичком смислу имамо недовољно (са)зрелу личност подложну делинквентном поступању. Њено сазревање, које прати одсуство правилне социјализације, утиче на формирање криминалних склоности.

Разматрање утицаја стечених склоности на криминалну личност у истраживањима се, по правилу, везује за користољубље. Отуда имамо истраживања финансијског или економског криминалитета у који се сврставају и кривична дела фалсификовања. У овом домену се полицијска искуства сматрају веома важним подручјем истраживања. „Један од најзахтевнијих поступака инспектора представља управо криминалистичко профилисање учиниоца кривичног дела којим се на основу извршеног злочина доносе закључци о карактеристикама учиниоца. Подаци о карактеристикама злочина добијају се на основу анализе криминалног догађаја. Карактеристике извршиоца се односе на демографске и физичке карактеристике, образовање, брачни статус, радни статус, карактеристике личности, навике и склоности. Управо у циљу дефинисања специфичних карактеристика учиниоца дела против економије изведено је истраживање на групи људи коју чине осуђени за злоупотребу

службеног положаја и кривична дела против привреде, као и кривична дела против имовине изузев крађа, разбојништва и ситних превара“.¹⁰⁸

Иако касније настале, склоности за вршење фалсификовања подразумевају примарно дејство спољашњих фактора. Међутим, не треба се одрећи чињенице да они немају изоловани карактер. Према нашем мишљењу, стечене склоности могу бити најпре последица мешовитог утицаја урођених склоности и спољашњих фактора. При чему се урођене склоности не сматрају узроком већ условом и својеврсним окидачем испољавања стечених склоности.

4.3. Мотив као криминогени фактор фалсификатора

Разматрање личности криминалаца, у етиолошком контексту, укључивало је идентификацију и вредновање спољашњих и унутрашњих чинилаца. Сваки од њих појединачно и/или сви скупа заједно дају профил садашњег или прогнозу будућег фалсификатора. Отуда су, у структури личности фалсификатора, садржане: биолошке, физиолошке, социјалне, демографске, моралне, психолошке, криминалистичке, криминолошке и кривично-правне компоненте. Оне имају дејство узрока, услова и повода који резултује извршењем једног или више кривичних дела фалсификата. Притом се деловање и степен присуства ових компоненти мери и оцењује у сваком појединачном криминалном случају.

„У криминолошкој анализи важно је проучити социјално-психолошке мотиве понашања човека. Под таквим механизмима подразумева се укупност социјално-психолошких претпоставки понашања личности, који показују зашто је конкретна особа изабрала баш тај начин понашања од свих могућих. Овај процес, јасно је, веома је сложен, јер у себи крије све квалитете и посебности личности, која се створила у зависности још и од социјалне средине. Централно место овде заузима мотив (унутрашњи подстицај)! Мотиве формирају потребе, јер се преко њих усвајају захтеви спољашње средине. Када човек препозна своје потребе, оне постају интерес. Потом човек тежи да оствари своје интересе. Постојани интерес постаје тежња. Потребе, интереси, тежње у акумулираном виду дају основу мотива. Мотиви буде емоције, те

---

¹⁰⁸ Христов З., „Психолошке и криминолошке карактеристике учинилаца кривичних дела против економије“, *Crimen*, вол. 8, бр. 2/17, стр. 161.

човек различито реагује на њих (радост, огорчење, раздраживост, туга итд.). Такође, овде човек формира начине (путеве) и средства за остваривање мотива“.¹⁰⁹

Утврђивање мотивационог механизма, који једну особу покреће да изврши фалсификате, није могуће без генусног одређења његовог појма и значења. Према Вујаклији мотив чини побуда, повод, подстрек, подстицај, разлог који утиче да неко лице предузме неку радњу у сфери науке, уметности, музике и другим областима стваралаштва.¹¹⁰

Ђурић наводи да се схватање мотива, са аспекта кривичног материјалног права, може одредити на следећи начин: „У кривичноправном изучавању мотива неопходно је применити два метода, психолошко-правни као основни метод и интердисциплинарни као допунски метод. Мотив означава побуду, повод, подстрек, подстицај, разлог и може се појмовно одредити у психолошком и кривичноправном смислу. Као психолошка категорија мотив је свесно схваћена побуда настала на бази потреба. Побуда је језички синоним за мотив. Потребе могу бити биолошке, психолошке и социјалне природе. У кривичноправном смислу мотив је интегрални психички фактор који ствара и детерминише криминално понашање, које се састоји у предузимању и извршењу кривичноправне радње. Криминални мотив има две основне функције, стварајућу и детерминирајућу. Детерминирајућа функција представља снагу криминалног мотива (психичка узрочност) којом се усмерава ток људског понашања или делатности према одређеном циљу. Ову функцију мотива ми називамо Мотивираност. Наведене функције одређују садржину и степен кривице (умишљаја и нехата). У кривичноправној науци се изучавају само мотиви који представљају узроке извршења кривичног деликта и чине један од основа садржине кривице (тзв. криминални мотиви). Криминални мотив је круна криминалног мотивационог процеса (криминалне мотивације)“.¹¹¹

Након јасно означеног мотива у кривичном материјалном праву, неопходно је покрекнути процес који садржи читав ланац поступака који резултују настанком а потом и дистрибуцијом фалсификата. „Процес настанка мотива и њихов утицај на људско понашање назива се Мотивацијом. Смисаона и динамизирајућа функција мотива се реализује у оквиру мотивационог процеса. Суштина мотивационог процеса је у динамици, будући да мотиви представљају динамичке психо-биолошке факторе. У изучавању мотивационих процеса треба поћи од системско-структуралног приступа по

¹⁰⁹ Станковић Н., *Криминологија*, Европски универзитет Брчко Дистрикт, Брчко, 2017, стр. 82.

¹¹⁰ Вујаклија М., *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1961, стр. 598.

¹¹¹ Ђурић А., *Мотив у кривичном праву*, Пеликан принт, Ниш, 2006, стр. 54.

коме се мотивација мора посматрати у функцији читаве личности. Борба мотива, као сегмент мотивационог процеса, представља комплексан интрапсихички конфликт који захвата целокупну структуру личности. За кривичноправне науке је од примарног значаја борба мотива који подстичу личност на извршење, односно неизвршење, кривичног деликта и чине сегментарни садржај кривице. Криминални мотиви произилазе или из криминалних (антисоцијалних и неморалних) потреба или из потреба које се задовољавају на криминалан начин. Извршење кривичног деликта, најчешће, је одређено скупом мотива. Криминалну мотивацију дефинишемо као интегрални психолошки (мотивациони) процес стварања, развитка, одабирања и реализације криминалних мотива која детерминише и усмерава криминалну делатност (кривичноправну радњу) кривца. Будући да је структура криминалне мотивације идентична структури некриминалне мотивације користићемо термин структура мотивационог процеса¹¹².

Опште одређење мотива, мотивационих механизма и мотивације, као сложеног процеса, има своје извориште у владајућим схватањима у кривичној доктрини. Под тим се подразумева узимање у обзир становишта којима се апострофира значај једног и/или једне групе покретача криминалног понашања у радњама и поступцима једне особе. Сам процес формирања мотива означава непрестану борбу унутар човека и њен крајњи исход може бити позитиван (друштвено пожељно понашање) и негативан (криминално понашање).

Важну улогу у борби више мотива имају они који се међусобно привлаче или пак они који се одбијају. Међутим, у личности једног човека постоје ситуације у којима нема овако „чистих“ мотива, већ се они међусобно усклађују. То је случај, на пример, када једно лице одлучи да фалсификује писмену исправу под утицајем урођених склоности које су преовладале у ситуацији када је угрожена његова материјална и породична егзистенција. Тада се приступа фалсификовању ради обезбеђивања основних прихода за живот. Овакви примери су били присутни у земљама „иза гвоздене“ комунистичке завесе. Тада су вешти фалсификатори израђивали лажна документа ради преласка грађана у друге земље. Није редак пример да су безбедносне службе и полиција користили услуге фалсификатора ради препознавања „ручног рада“ одређеног фалсификата. У криминалистичко-оперативном раду полиције се на тај начин сужавао

---

¹¹² Ibid., стр. 58.

круг могућих учинилаца фалсификата. Једном речју, мотив представља важан криминогени фактор фалсификатора.

V ГЛАВА

КРИВИЧНОПРАВНЕ ДИМЕНЗИЈЕ ФАЛСИФИКОВАЊА

1. Кривичнопроцесни аспект фалсификовања исправе

Фалсификовање исправе се може посматрати, а њему као криминалној појави приступити, са више различитих аспеката. Они скупа пружају целовиту слику фалсификовања и омогућавају детаљније упознавање са основним елементима и облицима испољавања ове појаве. У том смислу, кривичноправна димензија фалсификовања исправе подразумева два подједнако важна подручја: кривичнопроцесно и кривичноправно. Оба кривична сегмента представљају незаобилазне димензије у посматрању феномена фалсификовања исправе. Овде је од изузетне важности целовито приступити предметном темату уважавајући, при томе, чињеницу да се кривичноправни аспекти, и у законском смислу, деле на: процесни и материјални део.

1.1. Начини (извори) сазнања за кривично дело фалсификовање исправе

Претходно сазнање за учињено кривично дело представља први степен у ланцу откривања, разјашњавања и суђења за једно и/или више кривичних дела једног и/или више учинилаца. Уважавајући развој друштва, науке и технологије, можемо закључити да су се начини (извори) сазнања за кривично дело знатно проширили и продубили. Некада је само жртва и/или сведок очевидац био једини субјект који је био у стању да чулно опази, потом и пријави учињено кривично дело.

Данас се круг могућих начина сазнања и пријављивања кривичног дела у великој мери проширио новим могућностима које стоје на располагању сваком човеку. Тим пре је ово случај са кривичним делима фалсификовања због специфичности начина њиховог извршења, својства учиниоца и ситуационих околности које прате читав циклус настанка и дистрибуције фалсификата. Зато је начине односно изворе сазнања за кривично дело фалсификовање исправе могуће класификовати на више врста или облика. У њима постоје различити модалитети у начину њиховог спровођења у полицијској пракси.

Притом се морамо држати основне поделе начина (извора) сазнања за кривично дело фалсификовање исправе који чине: непосредно сазнање полиције и/или тужилаштва и посредно сазнање, на основу запримљене кривичне пријаве физичких и/или правних лица.

А) *Непосредно сазнање* полиције и јавног тужилаштва, као органа кривичног гоњења, у погледу учињеног кривичног дела фалсификовање исправе. Ово је најефикаснији, уједно и најређи, начин сазнања за учињено кривично дело уопште, а нарочито за фалсификовање различитих врста исправа, укључујући и новац као платежно средство. Наиме, јавно тужилаштво у мањем броју случајева може непосредно сазнати за фалсификовање исправе у оквирима редовног обављања својих законских надлежности. У том погледу је полиција у бољој ситуацији јер у оквиру оперативног рада, а нарочито редовног легитимисања и утврђивања идентитета лица, има могућности да идентификује фалсификовану исправу.

Б) *Посредно сазнање* полиције и јавног тужилаштва, као органа кривичног гоњења, у погледу учињеног кривичног дела фалсификовање исправе. Ово је други могући начин за покретање кривичног поступка. У јавно-тужилачкој и полицијској пракси ово је далеко чешћи начин обавештавања о учињеном кривичном делу. Подношење кривичне пријаве је прописано у одредби члана 280. ЗКП, према коме: Државни и други органи, правна и физичка лица пријављују кривична дела за која се гони по службеној дужности, о којима су обавештена или за њих сазнају на други начин, под условима предвиђеним законом или другим прописом. Кривичним закоником је предвиђено у којем случају непријављивање кривичног дела представља кривично дело. Подносилац кривичне пријаве из става 1. овог члана навешће доказе који су му познати и предузеће мере да би се сачували трагови кривичног дела, предмети на којима је или помоћу којих је учињено кривично дело и други докази.¹¹³

Правни форма у којој се врши овај начин обавештавања јесте кривична пријава. Она је, по својој суштини, неформалан акт јер законодавац не прописује начин њеног састављања, садржај и облике у којима се предаје. Зато у пракси имамо различите врсте кривичних пријава којима се настоји остварити исти циљ. Законодавац је прописао начине подношења и уписивања кривичне пријаве тако што се кривична пријава подноси надлежном јавном тужиоцу, писмено, усмено или другим средством. Ако се кривична

---

¹¹³ Законик о кривичном поступку Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 72/11-62/21 - одлука УС).

пријава подноси усмено, о њој ће се саставити записник и подносилац ће се упозорити на последице лажног пријављивања. Ако је пријава саопштена телефоном или другим телекомуникацијским средством сачиниће се службена белешка, а ако је пријава поднесена електронском поштом сачуваће се на одговарајућем носиоцу података и одштампати. Ако је кривична пријава поднесена полицији, ненадлежном јавном тужиоцу или суду, они ће пријаву примити и одмах доставити надлежном јавном тужиоцу (члан 281. ЗКП).

Сходно њеном законском одређењу, као и стању у јавно-тужилачкој и полицијској пракси, кривична пријава, код кривичних дела фалсификовања исправе, испољава се на следеће начине тј. као:

- 1) Анонимна кривична пријава. Она се подноси писменим путем на начин што се на крају текста не потписује њен пријавилац. На тај начин се пријавилац свесно не идентификује, чиме избегава могућност угрожавања сопствене безбедности од стране потенцијалних учинилаца кривичних дела.
- 2) Псеудонимна кривична пријава. Она се подноси писменим путем на начин што се на крају текста њен пријавилац потписује коришћењем псеудонима. Обично се, у полицијској пракси, користе имена неких јавних личности из света филма и музике или речи „пријатељ“, „комшија“ и сл.
- 3) Кривична пријава поднета путем техничких помагала (телефон, компјутер, факс апарат и др.). То се чини у форми СМС поруке, мејл поруке, факс поруке и др. Предност оваквог начина пријављивања је анонимност пријавиоца и брзина преноса података, према жељеном субјекту, у овом случају јавном тужилаштву и полицији.
- 4) Усмена кривична пријава дата на записник пред полицијом или надлежним јавним тужилаштвом. Недостаци ове кривичне пријаве огледају се у чињеници да се свесно идентификује њен пријавилац. Међутим, овим путем се најбоље могу прикупити подаци који су познати пријавиоцу. Под тим се подразумевају ситуације у којима пријавилац није свестан да је чулно опазио одређене појединости конкретног случаја фалсификовања. Зато бива подстакнут од стране службеног лица које, испитујући све околности догађаја, успева да употпуни исказ пријавиоца.
- 5) Кривична пријава поднета од стране полиције надлежном јавном тужилаштву. У овом случају имамо сасвим другачију ситуацију у односи на претходне врсте кривичних пријава. Главно разликовање се односи на законске могућности

полиције која, пре самог чина подношења кривичне пријаве, спроводи радње у оквиру преткривичног поступка. Под тим се подразумева обављање информативних разговора са потенцијално осумњиченим лицима, саслушавање потенцијалних сведока, вршење увиђаја, по потреби и реконструкције догађаја, привремено одузимање предмета (апарата за фалсификовање, фалсификованих новчаница или других врста исправа и др.). Такође, полиција има право задржавања осумњичених лица (фалсификатора) у притвору до 48 часова.

Законодавац је прописао даље поступање надлежног јавног тужилаштва, након пријема кривичне пријаве. Јавни тужилац ће решењем одбацили кривичну пријаву ако из саме пријаве проистиче да: 1) пријављено дело није кривично дело за које се гони по службеној дужности; 2) је наступила застарелост или је дело обухваћено амнестијом или помиловањем или постоје друге околности које трајно искључују гоњење; 3) не постоје основи сумње да је учињено кривично дело за које се гони по службеној дужности. О одбацивању пријаве, као и о разлозима за то, јавни тужилац ће обавестити оштећеног у року од осам дана и поучити га о његовим правима (члан 51. став 1.), а ако је кривичну пријаву поднео орган полиције, обавестиће и тај орган. У случају кривичних дела за која је прописана казна затвора до три године, јавни тужилац може одбацили кривичну пријаву ако је осумњичени, услед стварног кајања, спречио наступање штете или је штету у потпуности већ надокнадио, а јавни тужилац, према околностима случаја, оцени да изрицање кривичне санкције не би било правично. У овом случају одредба члана 51. став 2. овог законика неће се примењивати (члан 284. ЗКП).¹¹⁴

Ако надлежно јавно тужилаштво решењем не одбацили кривичну пријаву онда ће покренути предистражни поступак. Сходно одредби члана 285. ЗКП. јавни тужилац може наложити полицији да предузима одређене радње ради откривања кривичних дела и проналажења осумњичених. Он се спроводи у циљу утврђивања да ли је окривљено лице заиста учинило кривично дело, сходно подацима садржаним у кривичној пријави. У овом делу је тужилаштво упућено на тесну сарадњу са полицијом јер је неопходно проверити: јесу ли одузете исправе заиста лажне, да ли је круг саучесника исцрпљен у приложеном или има потенцијално нових лица, утврђује се круг оштећених који се

---

¹¹⁴ То је случај, на пример, са кривичним делом „фалсификовање знакова за вредност“ члан 244. КЗС. Код овог кривичног дела је, за његов основни облик, забрањена казна затвора до три године. У овој процесној ситуацији постоји могућност примене опортунитета кривичног гоњења. Овај институт је замишљен као начин којим ће се растеретити судови и повећати ефикасност кривичног поступка, чиме се потврђује криминално-политички смисао његовог постојања. Чворовић Д., „Криминално-политичка оправданост, сврха и облици начела опортунитета кривичног гоњења“, *Зборник радова: Опортунитет кривичног гоњења*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2009, стр. 33.

прикључују кривичном гоњењу и др. То је уједно предуслов успешног вођења будућег кривичног поступка. Будући да је јавно тужилаштво тога свесно оно у предистражном поступку настоји да разјасни све евентуалне недостатке у кривичној пријави коју је примило од стране полиције.

1.2. Вештачење фалсификата као доказно средство

Вештачење фалсификата као доказно средство широко је распрострањено у судским поступцима. У томе нарочито предњаче кривични поступци у ситуацији када је учињено једно или више кривичних дела којима се фалсификују различите врсте писмених исправа. Тада се њихово вештачење сматра круном доказног поступка и јединим начином да се објективно, првенствено материјалним путем, утврди оригиналност одређене писмене исправе.

Као и код других врста доказних средстава, вештачење прати низ проблема којима се озбиљно доводи у питање његова процесна важност. „Као посебан проблем код налога за вештачење јесте ситуација када судије, или тужиоци, у налогу за вештачење дају уопштenu констатацију по којој се вештаку налаже да утврди и остале елементе од значаја за садржину предмета вештачења. Наведена категорија је прилично флексибилна, и обично подразумева све и ништа конкретно. Вештак који се нађе у ситуацији да треба да се бави тим осталим елементима по правилу може да буде у невољи због тога што их није запазио, и у исто време има простор да се понаша неодговорно зато што нема прецизиран налог за вештачење. Све су то разлози због којих вештак мора да инсистира на строгој прецизности задатка као и да се стриктно придржава налога за вештачење. Налог за вештачење, односно његово издавање, представља један део проблема. Други део проблема представља непоступање вештака по задатом налогу. При томе, потпуно је небитно да ли вештак није схватио задати налог, или су у питању неки други разлози. Пракса непридржавања налога за вештачење је врло чест случај, што значајно компликује даље процесе посебно ако су правни заступници тужиоца и туженог, односно браниоци, неiskusни или ако не познају област која је предмет вештачења“.¹¹⁵

Према одредби члана 3. Кодекса етике судских вештака прописано је да вештак треба да наступа самостално и непристрасно, без обзира на интерес наручиоца односно странке која га предлаже. Вештак је дужан да поступи по налогу савесно и уредно

---

¹¹⁵ Раонић И., „Доказна радња - вештачење у судским поступцима“, *Iustitia*, април-јун/18, стр. 13.

поштујући начела вештачења. Основна начела према којима се вештак руководи у свом раду садржана су у Закону о парничном поступку, Законнику о кривичном поступку и прописима донетим на основу других законских аката.¹¹⁶ Сходно томе је важно нагласити да је вештачење фалсификата писмених исправа устројено према законским прописима више различитих закона а додатно уређено етичким правилима вештака као посебне струке.

Целокупна процесна структура вештачења фалсификата одвија се према општим правилима вештачења, као доказног средства, односно издавања налаза и мишљења вештака као доказа у судском поступку. У том смислу се могу издвојити две фазе вештачења:¹¹⁷

- 1) Откривање чињеница важних за кривични поступак, уз помоћ посебног знања и нарочите вештине, у оквиру налаза вештака.
- 2) Пружањем стручног мишљења о чињеницама, уз помоћ посебног знања и нарочите вештине, у оквиру мишљења вештака.

Користећи типологије вештачења у кривичном процесном праву, можемо приступити различитом разврставању одређених вештачења. У погледу вештачења фалсификата писмених исправа, као посебних предмета, сматрамо подесним њихову класификацију у оквиру криминалистичко-техничког вештачења. Притом треба разликовати предмет истраживања вештака. Тако, предмете истраживања вештака представљају материјали на којима вештак врши опажање правно-релевантних и других чињеница у току вештачења.¹¹⁸ У погледу вештачења фалсификата писмених исправа, наведено се односи на саме фалсификате, настале на различитим материјалима.

Иако је правно пожељно да предмети вештачења буду оригинални примерци фалсификоване исправе, укључујући и новац, у њиховом недостатку могуће је користити фотокопије. У таквим процесним ситуацијама „се фалсификат доказује не само фотокопијом, него и исказима сведока који о томе знају и који о томе говоре, онда се то и те како може сматрати доказаним, без обзира што не постоји оригинал исправе. Из образложења: Пресудом првостепеног суда окривљени је оглашен кривим за извршење кривичног дела фалсификовање исправе из члана 355. став 2. у вези става 1. КЗ за које му је изречена условна осуда са утврђеном казном затвора у трајању од 7 месеци и роком

---

¹¹⁶ Извор: <http://www.sudski-vestaci.org.rs/kodeks.php> (доступно 10.01.2022.).

¹¹⁷ Матијашевић-Обрадовић Ј., *Кривично процесно право – општи део*, Универзитет Привредна академија, Нови Сад, 2016, стр. 354.

¹¹⁸ Ibid., стр. 355.

проверавања од 3 године. Против ове пресуде жалбу је изјавио бранилац окривљеног из свих жалбених разлога, док је АЈТ предложио да се жалба као неоснована одбије и пресуда потврди. Апелациони суд у Новом Саду је одржао седницу већа на којој је размотрио списе и нашао да ни побијана пресуда нити поступак који је претходио њеном доношењу не садржи битне повреде кривичног закона ни повреде кривичног закона на које суд пази по службеној дужности. Противно наводима браниоца окривљеног у погледу вештачења фотокопије исправе, а не оригинала, Апелациони суд је заузео исто становиште као и првостепени суд. Наиме, у конкретном случају не постоји оригинална исправа, већ само фотокопија фалсификата, а један део судске праксе указује на то да онда нема ни доказа да је учињено кривично дело, међутим о томе у судској пракси постоји изузетак. Ако се фалсификат доказује не само фотокопијом, него и исказима сведока који о томе знају и који о томе говоре, онде се то и те како може сматрати доказаним, без обзира што не постоји оригинал. Сама чињеница што у овом случају не постоји оригинал, управо говори у прилог тога да је окривљени поменуто јавну исправу фалсификовао, а о томе говоре не само та фотокопија, већ и искази саслушаних сведока (један тврди да није такво нешто попуњавао, други наводи да никад није ишао нити слао стоку ради продаје на подручје Р БИХ, трећи истиче да је провером документације коју је окривљени предао утврђено да ветеринарска инспекција није издала наведене исправе, а у прилог чему говори и вештак графолог). У смислу свега наведеног и по становишту суда, а и судске праксе, у конкретном случају има довољно доказа да је извршено кривично дело које се окривљеном ставља на терет, па је Апелациони суд у Новом Саду побијану пресуду потврдио¹¹⁹.

1.3. Кривичнопроцесни значај вештачења фалсификата

Вештачење представља сложену делатност која је поверена вештацима који могу наступати у својству физичког или правног лица. Према одредбама члана 2. и члана 3. Закона о судским вештацима послови вештачења представљају стручне активности чијим се обављањем, уз коришћење научних, техничких и других достигнућа, пружају суду или другом органу који води поступак потребна стручна знања која се користе приликом утврђивања, оцене или разјашњења правно релевантних чињеница.

---

¹¹⁹ Извор: Пресуда Основног суда у Сомбору број К. 65/12 од 05.10.2012. године и пресуда Апелационог суда у Новом Саду број Кж. 1. 672/13 од 10.07.2013. године.

Вештачење обављају физичка и правна лица која испуњавају услове предвиђене овим законом, државни органи у оквиру којих се може обавити вештачење, као и научне и стручне установе. Изузетно, уколико у Републици Србији нема вештака одговарајуће струке или постоје други правни или стварни разлози због којих вештаци из Републике Србије не могу обавити послове вештачења у конкретном предмету, послове вештачења у Републици Србији може у појединачним случајевима обављати и вештак или правно лице из друге државе, који према закону те државе испуњавају услове за обављање послова вештачења.¹²⁰

Вештачење се окончава давањем налаза и мишљења вештака. Исказан став и мишљење вештак брани на суду где се саслушава по правилима за испитивање сведока. Заступајући овај став и мишљење, професор Грубач наводи следеће: „Орган поступка може од вештака да тражи стручни налаз, тј. утврђивање чињеница (*vsu[m] repertum*), или мишљење, тј. стручни суд о утврђеним чињеницама (*parere*), или налаз и мишљење. Рекло би се да је вештак посебна врста сведока, јер између њих постоје одређене сличности. И сведок и вештак дају суду исказ о својим чулним опажањима чињеница које су важне за доношење судске одлуке. Но, разлика између њих има више и оне су битне. Сведок даје исказ о чињеницама из прошлости, које је запазио ван поступка, својим простим опажањем за које никаква посебна стручност није потребна. Супротно томе, вештак даје исказ о чињеницама које постоје у време вођења поступка и које је запазио на основу свог стручног знања. Због тога сведок може бити свако лице, а вештак само стручњак. Садржина исказа сведока се састоји у простој репродукцији онога што је о запаженим чињеницама запамтио и не обухвата мишљење о тим чињеницама. Од вештака се тражи и стручни суд (мишљење) о чињеницама. Сведок је незаменљив и не може бити изузет, а вештак увек може бити замењен другим вештаком исте стручности и изузет. Због ових разлика исказ вештака се у ЗКП издваја као посебно доказно средство, али постоје права (нпр. енглеско) у којима се вештаци сматрају посебном врстом стручних сведока и не издвајају се у посебно доказно средство“.¹²¹

Кривичнопроцесни значај вештачења фалсификата огледа се у њиховом доприносу чињеничном разјашњењу ствари. То практично значи да се судски вештаци првенствено баве чињеничним, а не и правним питањима. Они се ангажују ради утврђивања спорних чињеница које потом презентују суду. Отуда они не изводе правне

¹²⁰ Закон о судским вештацима Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 44/10).

¹²¹ Грубач М., „Вештачење у кривичним стварима према новом Законику о кривичном поступку“, *Гласник адвокатске коморе Војводине*, вол. 75, бр. 2/15, стр. 77.

закључке јер би на тај начин изашли из оквира одговорности и приложене експертизе. С обзиром да вештачења представљају важан део сваког судског поступка, налаз и мишљење судских вештака користи се као доказ у судском поступку. Притом, не треба занемаривати чињеницу да налази и мишљење судских вештака нису обавезујући за суд. Ипак, извори из судске праксе показују да вештачење има одлучујући утицај на крајњи резултат судског поступка.¹²²

2. Кривичноправни аспект фалсификовања исправе

Кривичноправни аспект фалсификовања исправе подразумева утврђивање инкриминисаних радњи и поступака који чине садржаје законских одређења кривичних дела. На тај начин се јасно може разлучити инкриминациона зона различитих облика фалсификовања исправе. Под тим се подразумевају начини извршења радње, облици кривице, основни, лакши и тежи облици кривичних дела, запрећене кривичне санкције односно казне и др. Наведени елементи утичу да се кривичноправно покрију сви могући облици злоупотребе исправе, у смислу њиховог фалсификовања, у намери да се представе као праве и тиме се оствари противправна имовинска корист.

С обзиром да се каталог кривичних дела, која у себи садрже фалсификовање исправе у нашем Кривичном законнику, протеже у две групе кривичних дела у даљем излагању ћемо се држати ове систематике. Зато је неопходно дати заједничка или групна обележја кривичних дела а потом указати на основне одреднице појединачних кривичних дела.

2.1. Заједничка обележја кривичних дела против привреде (глава XXII КЗС)

Привреда представља економску основу функционисања једног друштва. Њено правилно функционисање један је од предуслова опшег бољитка и у осталим сферама друштвеног живота. Зато је усвојен већи број закона којима се уређује област привреде од којих посебно место заузима Закон о привредним друштвима.¹²³ У овом Закону су прописана сва неопходна правила и смернице за успешно пословање привредних субјеката.

---

¹²² Мрдак Г., „Улога судских вештака у правосудном систему Србије“, *Право и привреда*, вол. 58, бр. 1/20, стр. 188.

¹²³ Види: Закон о привредним друштвима Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 36/11-109/21).

У домену кривичног законодавства односно у важећем Кривичном законнику (посебни део) постоји посебна група кривичних дела против привреде. Овде су садржана кривична дела којима се обезбеђује кривичноправни домен заштите привреде у нашој земљи. С обзиром да су писмене исправе, у облику хартија од вредности укључујући новац као платежно средство, неизоставни део привредног пословања предвиђен је већи број кривичних дела која садрже фалсификовање. Код ове групе кривичних дела се додатно поставља питање односа основног и споредног законодавства у сфери привредног пословања. У упоредном праву претежно је област кривичних дела, која *stricto sensu* погађају привреду, регулисана у споредном законодавству.

У нашој полицијској пракси постоји значајан број случајева који укључују фалсификовање новца и других писмених исправа у привредном пословању. Зато је од изузетне важности указати на појам, значење и облике испољавања кривичних дела из ове групе. Она и у свом називу садрже фалсификовање као кључну одредницу.

2.1.1. Кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС)

Кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС) представља једино, у групи кривичних дела против привреде, којим се инкриминише преварно поступање у чијем средишту је злоупотреба новца као средства плаћања.

Објекат овог кривичног дела је новац (метални и папирни) као средство плаћања у једној земљи. Зато објекат овог кривичног дела не може бити новац који је повучен из оптицаја или је на други начин изгубио својство средства плаћања. Он може имати историјску, културну и/или неку другу вредност чиме се не искључује постојање неког другог кривичног дела попут преваре (члан 208. КЗС).

С обзиром на ширину прописане инкриминације могуће је издвојити више облика овог кривичног дела (основни, тежи и лакши). У њима се састоје различити модалитети радње извршења.

Први основни облик кривичног дела (став 1.) чини ко направи лажан новац у намери да га стави у оптицај као прави или ко у истој намери преиначи прави новац. Сходно прописаној радњи извршења кривичног дела могуће је издвојити два његова модалитета које чине: прављење лажног новца и преиначење правога новца. Под прављењем лажног новца подразумева се стварање односно произвођење лажног новца по угледу на прави новац. Овде је важно нагласити да направљени лажни новац мора у потпуности изгледати као прави јер у супротном није остварено биће овог облика

кривичног дела. Под преиначењем правог новца подразумева се преправљање правог новца у смислу увећања његове номиналне вредности. То се чини на начин што се додају нуле у укупном износу или се преправља број са мањег на већи (нпр. број 2 се преправи на број 5). Законодавац је за овај облик кривичног дела предвидео казну затвора од две до дванаест година и новчану казну.

Други основни облик кривичног дела (став 2.) чини ко прибавља лажан новац у намери да га стави у оптицај као прави или ко лажан новац ставља у оптицај. Сходно прописаној радњи извршења кривичног дела могуће је издвојити два његова модалитета које чине: прибављање лажног новца у одређеној намери и његово физичко стваљање у оптицај. Под прибављањем се сматра набавка лажног новца, најчешће тако што се, на пример, одређеном лицу преда правих 10.000,00 Евра за лажних 100.000,00 Евра. Додатни услов се односи на јасно опредељену намеру учиниоца да лажан новац употреби у оптицају као прави. С друге стране, стављање лажног новца у оптицај представља физички чин где је намера већ реализована. Овде не треба намеру посебно доказивати у кривичном поступку. Законодавац је за овај облик кривичног дела предвидео казну затвора од једне до десет година и новчану казну.

Тежи облик кривичног дела (став 3.) постоји ако је, делом једног од основних облика кривичног дела, направљен, преиначен, стављен у промет или прибављен лажан новац у износу који прелази милион и петсто хиљада динара, односно одговарајући износ у страном новцу. Квалификаторну околност овог (тежег) облика кривичног дела чини вредност фалсификованог новца који прелази 1.500.000,00 динара у домаћем или иностраном новцу. Законодавац је за тежи облик кривичног дела предвидео казну затвора од пет до петнаест година и новчану казну.

Лакши облик кривичног дела (став 4.) чини ко лажан новац који је примио као прави, па сазнавши да је лажан, стави у оптицај или ко зна да је начињен лажан новац или да је лажан новац стављен у оптицај, па то не пријави. Код овог облика је инкриминисано више модалитета непријављивања кривичног дела фалсификовање новца у ситуацији када учинилац дође у његов посед. Централни мотив непријављивања односно покушаја да се лажан новац употреби као прави огледа се у томе што учинилац не жели бити оштећен, већ да из овакве ситуације изађе као лице које није имало додира са лажним новчаницама, које су предмет извршења овог кривичног дела. Законодавац је за лакши облик кривичног дела предвидео новчану казну или казну затвора до три године.

Лажан новац, који је предмет извршења овог кривичног дела, биће одузет (став 5.). Важно је напоменути да количина фалсификованог новца није од утицаја код постојања овог кривичног дела. Зато ово кривично дело постоји и у случајевима да је фалсификована само једна новчаница. Ипак, ова околност може утицати на одмеравање казне учиниоцу кривичног дела.¹²⁴

2.1.2. Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС)

Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС) представља инкриминацију сличну претходном кривичном делу. Отуда се њихово разликовање, по правилу, своди на објект извршења кривичног дела. Овде су то хартије од вредности као средство које у платном промету учествује на истом принципу који има и новац. Међутим, у правној и економској доктрини постоји различито појмовно одређење хартија од вредности.¹²⁵

Прописану инкриминацију је могуће издвојити кроз више облика овог кривичног дела (основни, тежи и лакши). У њима се састоје различити модалитети његове радње извршења.

Основни облик кривичног дела (став 1.) чини ко направи лажне хартије од вредности или преиначи праве хартије од вредности у намери да их употреби као праве или да их другом да на употребу или ко такве лажне хартије употреби као праве или их у тој намери прибави. Сходно прописаној радњи извршења кривичног дела могуће је издвојити четири његова модалитета које чине: прављење лажне хартије од вредности, преиначење праве хартије од вредности, давање фалсификоване хартије од вредности другоме на употребу, употреба лажне хартије од вредности или прибављање у намери њихове будуће употребе односно стављања у платежни оптицај. У погледу садржаја

---

¹²⁴ Бабић М., Марковић И., *Кривично право – посебни дио*, Правни факултет, Бања Лука, 2013, стр. 258.

¹²⁵ “Појам хартије од вредности може се анализирати у економској и правној равни, такође може га профилисати законодавац али и правна теорија. Тако према једном схватању хартију од вредности из економског угла можемо окарактерисати као посебну имовинску вредност, која својим функционисањем на финансијском тржишту омогућава трансформацију новца у капитал. Хартија од вредности спада међу финансијске активе и представља значајни инструмент реализације финансијских инвестиција у економији. Појам хартије од вредности у класичном значењу (као писмене исправе) ретко се утврђује у упоредом праву. Он је претежно формулисан у правној теорији. Изузетак представљају нека национална права као што је швајцарски Закон о облигацијама из 1911. са каснијим изменама и допунама, у коме се у чл. 965 утврђује да је хартија од вредности у смислу закона свака исправа са којом је право тако повезано, да се без ове исправе не може ни остварити а ни пренети. Такође словачко, чешко право и нека друга национална права“. Витез М., „Нека питања хартија од вредности“, *Анали Економског факултета у Суботици*, вол. 51, бр. 32/14, стр. 122.

сваког појединачног начина извршења радње овог кривичног дела постоји поклапање са претходно обрађеним кривичним делом (фалсификовање новца), па из правно-техничких разлога наведено није потребно понављати. Законодавац је за основни облик кривичног дела предвидео казну затвора од једне до осам година и новчану казну.

Тежи облик кривичног дела (став 2.) постоји ако укупан износ на који гласе фалсификоване хартије од вредности из става 1. овог члана прелази милион и петсто хиљада динара. Квалификаторну околност овог (тежег) облика кривичног дела чини вредност фалсификованих хартија од вредности које прелазе 1.500.000,00 динара. Законодавац је за тежи облик кривичног дела предвидео казну затвора од две до дванаест година и новчану казну.

Лакши облик кривичног дела (став 3.) чини ко лажне хартије од вредности које је примио као праве, па сазнавши да су лажне, стави у промет, уместо да то пријави органима кривичног гоњења. Овде је инкриминисано непријављивање кривичног дела фалсификовања хартија од вредности у околностима када учинилац дође у њихов посед. Уместо тога, учинилац противправно покушава да лажне хартије од вредности пусти у правни промет и на тај начин оствари противправну имовинску корист у износима њихове вредности. Законодавац је за лакши облик кривичног дела предвидео казну затвора до три године и новчану казну.

Лажне хартије од вредности, које су предмет извршења овог кривичног дела, биће одузете (став 4.). На тај начин се отклања могућност даље злоупотребе хартија од вредности.

2.1.3. Кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС)

Кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС) је инкриминација која се, у својој бити и облицима испољавања, не разликује од претходних кривичних дела. Присутно разликовање се односи на објект извршења кривичног дела. Овде су то платне картице као средство које у платном промету учествује на истом принципу који има и новац. У кривичној доктрини је питање злоупотребе платних картица изазивало одређене дилеме у погледу оправданости оваквог начина инкриминисања у законодавству.¹²⁶

---

¹²⁶ „Санкционисање коришћења платних картица без покрића механизмима кривичног права није

Прописану инкриминацију је могуће издвојити кроз више облика овог кривичног дела (основни, тежи, најтежи и лакши). У њима се састоје различити модалитети, могуће радње извршења, као и вредности противправне намераване и остварене имовинске користи.

Основни облик кривичног дела (став 1.) чини ко направи лажну платну картицу или ко преиначи праву платну картицу у намери да је употреби као праву или ко такву лажну картицу употреби као праву. Према радњи извршења кривичног дела могуће је издвојити три његова облика које чине: прављење лажне платне картице, преиначење праве платне картице у намери њене даље употребе, сама употреба односно коришћење платне картице у платном промету. У садржајном смислу постоји поклапање са кривичним делом (фалсификовање новца), па из правно-техничких разлога наведено није потребно понављати. Законодавац је за основни облик кривичног дела предвидео казну затвора од шест месеци до пет година и новчану казну.

Тежи облик кривичног дела (став 2.) чини онај ко је, вршењем основног облика кривичног дела, употребом платне картице, прибавио противправну имовинску корист. Овде се на тражи минимални износ прибављене имовинске користи већ се кривично дело сматра извршеним самим чином њеног прибављања. Дакле, неопходним се сматра да је користољубива намера остварена у пракси. Законодавац је за тежи облик кривичног дела предвидео казну затвора у трајању од једне до осам година и новчану казну.

Најтежи облик кривичног дела (став 3.) чини онај ко је, вршењем основног облика кривичног дела, употребом платне картице, прибавио противправну имовинску корист у износу који прелази милион и петсто хиљада динара. Квалификаторну околност чини висина остварене имовинске користи док се у погледу начина њеног прибављања законодавац посебно не изјашњава. На тај начин је постављена само доња али не и горња

неспорно. Издаваоци картица поседују одговарајуће уговорне механизме за заштиту својих интереса, укључујући ту и могућност провере кредитне способности клијената, која претходи издавању картице, као и право на блокаду или одузимање картице у уговореним случајевима. Стога не изненађују опаске да се овде заправо ради о кажњавању онога ко не извршава своје уговорне обавезе, што доводи у питање неопходност кривичноправне реакције, као начелно акцесорне грађанскоправним моделима заштите. Ове сумње су још више појачане технолошким развојем у области безготовинског плаћања, где је сваку трансакцију технички могуће тако условити, да се покриће имаоца картице односно лимит његовог задуживања може електронски проверити готово моментално. Стога се оправданост инкриминисања коришћења платних картица без покрића у српском кривичном законодавству може утврдити само на основу правилног схватања *rationis legis* ове кривичноправне одредбе. У том смислу се на првом месту поставља питање, који је намеравани објект заштите овог кривичног дела. Чини се да у ситуацији коришћења платне картице без покрића у обзир долазе следећа три потенцијална објекта заштите: а) безготовински платни промет, б) имовина трећег лица (трговца, односно банке која управља банкоматом) и в) имовина издаваоца платне картице“. Вуковић И., Радовић М., „Правно-политичко оправдање кривичног дела коришћења платних картица без покрића“, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. LXII, бр. 2/14, стр. 70.

граница остварене имовинске користи, што овај облик кривичног дела суштински чини најтежим. Законодавац је за тежи облик кривичног дела предвидео казну затвора у трајању од две до дванаест година и новчану казну.

Законодавац је прибегао специфичном легислативном решењу (став 4.) тако што је прописао да ће се казном из претходна два облика кривичног дела (став 2. и 3.) казнити учинилац који то дело учини неовлашћеном употребом туђе картице или поверљивих података који јединствено уређују ту картицу у платном промету.

Лакши облик кривичног дела (став 5.) чини ко набави лажну платну картицу у намери да је употреби као праву или ко прибавља податке у намери да их искористи за прављење лажне платне картице. Овде постоје два случаја којима се може остварити лакши облик. Први случај постоји самим чином набављања лажне платне картице у намери да она буде употребљена као права у платном промету. Зато је, у конкретном случају, непходно доказати да је сами чин прибављања лажне платне картице у директној вези са жељом и вољом учиниоца да је употреби. Други случај, заправо, представља инкриминисање припремне радње која представља самостални облик овог (лакшег) облика кривичног дела. У оба наведена случаја се настоји предупредити могућност да остану изван инкриминције поступци и радње учиниоца којима се настоје злоупотребити платне картице. Законодавац је за лакши облик кривичног дела предвидео новчану казну или казну затвора у трајању до три године.

Лажне платне картице, које су предмет извршења овог кривичног дела, биће одузете (став 6.). На тај начин се отклања могућност даље злоупотребе хартија од вредности.¹²⁷

---

¹²⁷ Интересантно је запазити да је злоупотреба чекова, банковних и платних картица, као и других средстава безготовинског плаћања у великој мери заступљена у САД. Анализом заступљености ових кривичних дела, у полицијској и судској пракси, долази се до следећих закључака: „Злоупотреба чекова. Већина фалсификатора произилази из средњег друштеног слоја, то су плански фалсификатори који живе од тога. Проводећи студију Edwin Lembert је утврдио да је већина извршилаца „наивни фалсификатори чекова“ који не вјерују ће да њихов рад оштетити било кога. Издавање чекова у самом почетку је намјењено томе да се преброди новчана криза. Извршиоци оваквих кривичних дјела су социјално изоловане особе, односно особе које не развијају одговарајуће односе са другима и као такви склони су ризику. Извршиоци ових кривичних дјела могу се подјелити на: професионалне и аматере. Постоје и систематични и плански фалсификатори, који живе од фалсификовања и уновчавања лажних чекова. Постоје и они који врше крађу чекова, односно уновчавају украдене туђе чекове. Овдје се већ ради о организованим групама (нпр. које врше провалне крађе, а потом уновчавају чекове), које оштећују жртве. Злоупотреба банковних и кредитних картица. Извршиоци ових кривичних дјела, злоупотреба банковних и кредитних картица дијеле се такође на: професионалне и аматере или случајни извршитељи. Мада већина кривичних дјела са кредитном картицом је извршена од стране аматера, који до кредитних картица долазе приликом крађа, разбојништва итд. Украдена картица се користи неколико дана, а онда се бацају. Данас је кориштење банковних картица, односно подизање новца и различите банковне услуге без чекања у реду на шалтерима постао дио наше свакодневнице. У САД је изгубљено око 100 милиона долара, због превара и трансакција (нпр. неовлашћеном употребом украдене картице, употребом фалсификованих картица, прекорачењем

2.1.4. Кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 244. КЗС)

Кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 244. КЗС) представља инкриминацију која се по садржини и облицима испољавања, у свом основном облику, не разликује од фалсификовања хартија од вредности. Разликовање се односи на објект извршења кривичног дела јер су то, код овог кривичног дела, знакови за вредност. Знацима за вредност сматрају се и страни знаци за вредност (члан 112. став 24. КЗС). Објект овог кривичног дела могу бити само знаци за вредност који су важиви у моменту извршења кривичног дела. Њихов каснији престанак важења није од утицаја на постојање овог кривичног дела.¹²⁸

Прописану инкриминацију је могуће издвојити кроз више облика овог кривичног дела (основни, тежи и лакши). У њима се састоје различити модалитети, могуће радње извршења, као и вредности противправне потенцијалне и остварене имовинске користи.

Основни облик кривичног дела (став 1.) чини ко направи лажне или преиначи праве знакове за вредност у намери да их употреби као праве или да их другом да на употребу или ко такве лажне знакове употреби као праве или их у тој намери прибави. Радња овог (основног) облика кривичног дела испољава се на четири различита начина које чине: прављење лажних знакова за вредност, преиначење правих знакова за вредност, употреба лажних знакова за вредност уместо правих и прибављање лажних знакова за вредност са намером њихове употребе као правих. Према своме садржају, ови облици испољавања радње извршења не разликују се у односу на истодобне инкриминације, изузев другог објекта над којима се радња извршења остварује. Законодавац је за основни облик кривичног дела предвидео казну затвора у трајању до три године.

Тежи облик кривичног дела (став 2.) чини онај ко је, вршењем основног облика кривичног дела, прибавио укупну противправправну имовинску корист која прелази износ од милион и петсто хиљада динара. Дакле, квалификаторна оклоност се заснива искључиво на укупној вредности остварене имовинске користи, без обзира на присутне

стања на рачуну, подизањем са празних рачуна и сл.)“ . Станковић Н., *op. cit.*, стр. 178.

¹²⁸ Стојановић З., *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 672.

модалитете радње извршења овог кривичног дела. Законодавац је, за тежи облик кривичног дела, предвидео казну затвора у трајању од једне до осам година.

Лакши облик кривичног дела (став 3.) чини ко одстрањивањем жига којим се знаци за вредност поништавају или којим другим начином иде за тим да ради поновне употребе овим знацима да изглед као да нису употребљени или ко употребљене знакове поново употреби или прода као да важе. Привилегован карактер, овог облика кривичног дела, односи се на присутне модалитете радње извршења која има одлике блажих преварних поступања. Они се крећу од потенцијалних до стварних преиначења на правим знацима за вредност који учиницу омогућавају остварење намераване имовинске користи. Законодавац је, за лакши облик кривичног дела, алтернативно предвидео кажњавање учиниоца новчаном казном или затвором до једне године. Једном речју, овај облик припада багателним кривичним делима, која се благо кажњавају, или се може применити институт дела малог значаја (члан 18. КЗС).

Лажни знакови за вредност, који су предмет извршења овог кривичног дела, биће одузети (став 4.).

2.1.5. Кривично дело фалсификовање знакова, односно државних жигова за обележавање робе, мерила и предмета од драгоцених метала (члан 244а. КЗС)

Кривично дело фалсификовање знакова, односно државних жигова за обележавање робе, мерила и предмета од драгоцених метала (члан 244а. КЗС) садржи инкриминацију сличну претходним кривичним делима из ове групе. Основно разликовање се тиче објекта извршења кривичног дела јер су то, код овог кривичног дела, знакови односно државни жигови за обележавање робе, мерила и предмета од драгоцених метала. Ово кривично дело је новелирано у оквиру измена и допуна важећег Кривичног законика.

Прописану инкриминацију је могуће издвојити кроз два облика овог кривичног дела (основни и лакши). У њима се састоје различити модалитети радње извршења, укључујући ширу лепезу објеката у којима се она остварује.

Основни облик кривичног дела (став 1.) чини ко у намери да их употреби као праве, направи лажне печате, жигове, марке или друге знакове за обележавање домаће или стране робе којима се жигосу дрво, стока или каква друга роба или ко у истој намери такве праве знакове преиначи или ко такве лажне или преиначене знакове употреби као праве. Сходно прописаној радњи извршења кривичног дела могуће је издвојити три

његова модалитета које чине: прављење лажних печата, жигова, марки или других знакова за обележавање домаће или стране робе којима се жигошу дрво, стока или каква друга роба; преиначење наведених објеката и њихова употреба.

Под прављењем лажних печата, жигова, марки или других знакова за обележавање домаће или стране робе којима се жигошу дрво, стока или каква друга роба подразумева се њихово стварање односно произвођење по угледу на праве. Под преиначењем печата, жигова, марки или других знакова за обележавање домаће или стране робе којима се жигошу дрво, стока или каква друга роба подразумева се преправљање правих како би могли бити употребљиви у правном промету. То се чини на начин што мења њихов садржај, изглед, основне визуелне карактеристике и др. Први и други модалитет радње извршења морају бити учињени у одређеној намери која се састоји у решености учиниоца да их употреби као праве. Трећи модалитет радње извршења представља остварење намере која се састоји у употреби направљених и преиначених печата, жигова, марки или других знакова за обележавање домаће или стране робе којима се жигошу дрво, стока или каква друга роба. Законодавац је за овај облик кривичног дела предвидео новчану казну или казну затвора до три године.

Лакши облик кривичног дела (став 2.) чини ко у намери да их употреби као праве направи лажна уверења о одобрењу типа мерила и уверења о оверавању мерила или жигове и друге знакове усаглашености којима се жигошу мерила и предмети од драгоцених метала у смислу прописа којима се уређују метрологија и контрола предмета од драгоцених метала или ко у истој намери оригинал уверења или праве државне жигове и друге знакове усаглашености преиначи или ко таква лажна или преиначена уверења или државне жигове и друге знакове усаглашености употреби као праве. Према прописаној радњи извршења кривичног дела могуће је издвојити три његова модалитета које чине: прављење лажних уверења о одобрењу типа мерила и уверења о оверавању мерила или жигове и других знакова усаглашености којима се жигошу мерила и предмети од драгоцених метала у смислу прописа којима се уређују метрологија и контрола предмета од драгоцених метала; преиначење наведених објеката и њихова употреба. У погледу начина предузимања радње извршења, код сва три облика, постоји подударност са основним обликом а разликовање се искључиво односи на објекте радње извршења. Такође је и намера идентична код основног и лакшег облика овог кривичног дела. Законодавац је за овај облик кривичног дела предвидео новчану казну или казну затвора до две године.

Лажна уверења, државни жигови и знакови, мерила, као и предмети од драгоцених метала који су лажно означени, биће одузети (став 3.). Као и код претходних кривичних дела из ове групе, обавезно се примењује мера безбедности одузимања предмета (члан 87. КЗС).

2.1.6. Кривично дело прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (члан 244б. КЗС)

Кривично дело прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (члан 244б. КЗС) представља инкриминацију која је по садржини и облицима испољавања, у своја два облика, потпуно подударна. Присутно разликовање се односи на објекте над којима се радња извршења оставрује што се, између осталог, одражава и у погледу запређених казни.

Прописану инкриминацију је могуће издвојити кроз два облика овог кривичног дела. У њима се састоје различити модалитети радње извршења, укључујући ширу лезу објеката у којима се она остварује.

Први облик кривичног дела (став 1.) чини ко прави, набавља, продаје или даје другом на употребу средства за прављење лажног новца или лажних хартија од вредности. Радња овог облика кривичног дела испољава се на четири различита начина које чине: прављење, набављање, продаја и давање другом на употребу средства за прављење лажног новца или лажних хартија од вредности. У питању су радње које су већ дефинисане у нашем кривичном законодавству с тим што се оне усмеравају у правцу средстава односно апарата и других врста техничких помагала која служе за прављење лажног новца или лажних хартија од вредности. Дакле, према своме садржају, ови облици испољавања радње извршења не разликују се у односу на истодобне инкриминације, изузев објеката над којима се радња извршења остварује. Законодавац је за овај облик кривичног дела предвидео затвор у трајању од шест месеци до пет година и новчану казну.

Други облик кривичног дела (став 2.) чини ко прави, набавља, продаје или даје другом на употребу средства за прављење лажних платних картица или лажних знакова за вредност. Радња овог облика кривичног дела, такође, се испољава на четири различита начина који су подударни са његовим првим обликом. Разликовање се односи на другачију намену средстава односно техничких помагала која се употребљавају код

лажних платних картица или лажних знакова за вредност. Законодавац је за овај облик кривичног дела предвидео новчану казну или затвор до три године.

Средства ће, код оба облика овог кривичног дела, бити одузета (став 3.). Као и код претходних кривичних дела из ове групе, обавезно се примењује мера безбедности одузимања предмета (члан 87. КЗС).

2.2. Заједничка обележја кривичних дела против правног саобраћаја (глава XXXII КЗС)

Групу кривичних дела против правног саобраћаја (глава XXXII КЗС) чини већи број истородних кривичних дела. Њихове сличности се односе на предмет извршења кривичних дела, начине њиховог извршења, круг могућих субјеката, присуство користољубља као основних мотива, механизам и обим настанка штете по правне односе, а у крајњој инстанци по физичка и правна лица и др. Зато се издвојио одређени број заједничких карактеристика које су пресудно утицале да ова кривична дела имају заједничку групну припадност. Такође је важно напоменути да је у питању мали број кривичних дела чиме се, по обиму односно броју кривичних дела, ова група издваја у односу на остале.

Опасност по правни саобраћај, који са собом носи вршење кривичних дела ове групе, присутна је у односу на свако појединачно кривично дело. Предмет ове опасности је фалсификована исправа чији крајњи домет употребе може озбиљно нарушити нормално функционисање правног саобраћаја у нашој земљи. Отуда је велики друштвени, а не само правни значај, инкриминисања различитих облика оваквог криминалног поступања. Они у крајњој инстанци имају убацивање фалсификоване исправе у правни промет и његово даље нарушавање.

2.2.1. Кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС)

Кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС) представља кривично дело којим се инкриминише преварно поступање у чијем средишту је злоупотреба исправе као средства у правном промету. Према одредби члана 112. тачка 26. исправом се сматра сваки предмет који је подобан или одређен да служи као доказ какве чињенице која има значај за правне односе, као и рачунарски податак. На овај начин је наш законодавац регулисао питање значења и садржаја исправе што је од суштинског значења

код појмовног одређења овог кривичног дела. Објекат овог кривичног дела је исправа која може произвести правне последице у вршењу правног промета. Зато објекат овог кривичног дела не може бити исправа која није у употреби односно која представља историјски значај или пак поседује неку другу вредност чија је употребљивост изван правног промета.

Кривично дело фалсификовање исправе се испољава у виду основног облика и тежег облика. С обзиром на ширину прописане инкриминације могуће је издвојити више врста радњи извршења основног облика кривичног дела. Они се, у полицијској и судској пракси, додатно шире у виду различитих модалитета радње извршења.

Основни облик кривичног дела (став 1.) чини ко направи лажну или преиначи праву исправу у намери да се таква исправа употреби као права или ко лажну или преиначену исправу употреби као праву или је набави ради употребе. Сходно прописаној радњи извршења кривичног дела могуће је издвојити четири његова модалитета. Под прављењем лажне исправе подразумева се њено стварање односно произвођење по угледу на оригиналну. Под преиначењем праве исправе подразумева се преправљање праве исправе у смислу измене њеног датума, одређених делова текста, потписника и др. Употреба лажне исправе или преиначене исправе представља завршен чин у коме је у потпуности реализована претходна намера учиниоца. Прибављањем се сматра набавка лажне или преиначене исправе у циљу њене даље употребе што се доказује конкретним радњама. На основу њих се мора извести поуздан закључак да је намера била чврста и формирана, пре него што се кренуло са извршењем овог начина основног облика кривичног дела. Законодавац је за овај облик кривичног дела предвидео казну затвора до три године.

Тежи облик кривичног дела (став 2.) постоји, ако је основни облик кривичног дела учињен у погледу јавне исправе, тестаментa, менице, чека, јавне или службене књиге или друге књиге која се мора водити на основу закона. Овде се законодавац не упушта у начин предузимања радње кривичног дела већ се квалификаторна околност односи на врсте објеката над којим се кривично дело врши. У питању су различите врсте писмених исправа службеног карактера, али и службене и друге врсте књига. У сваком случају ове књиге садрже пословне податке и зато се инкриминише њихова злоупотреба у облику радњи фалсификовања, ближе описаних код основног облика кривичног дела. Зато законодавац није у потпуности ограничио каталог могућих писмених исправа код овог (тежег) облика кривичног дела. Законодавац је за овај облик кривичног дела предвидео кажњавање учиниоца затвором од три месеца до пет година.

Предвиђена је могућност кажњавања за покушај основног облика овог кривичног дела без навођења врсте казне.

2.2.2. Кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС)

Кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС) у битноме се разликује у односу на претходно кривично дело из ове групе. Овде законодавац таксативно набраја посебне случајеве односно облике фалсификовања исправе. У законском опису овог кривичног дела наводи се да ће се сматрати да чини дело фалсификовања исправе и казниће се по члану 355. КЗС, онај ко предузме једну од следећих радњи извршења. Сходно томе, наш законодавац је уврстио следеће посебне случајеве фалсификовања исправе:

Први облик кривичног дела (тачка 1.) чини ко хартију, бланкет или други предмет на којем је неко лице ставило свој потпис неовлашћено попуни изјавом која има вредност за правне односе. Овде је законодавац користио ширу формулацију код одређивања круга могућих објеката над којима се кривично дело може учинити. Обједињује их заједнички модалитет радње извршења који се састоји у њиховој неовлашћеној попуни правно валидном изјавом која производи дејство у конкретном случају.

Други облик кривичног дела (тачка 2.) чини ко другог обмане о садржају исправе и овај стави свој потпис на ту исправу, сматрајући да се потписује под другу исправу или под други садржај. У питању је облик преварног поступања који се састоји у довођењу у заблуду другог лица, како би се приволео да потпише изјаву у погледу чијег садржаја нема реалну представу.

Трећи облик кривичног дела (тачка 3.) чини ко исправу изда у име другог лица без његовог овлашћења или у име лица које не постоји. Код овог облика се врста преварног поступања учиниоца састоји: у неовлашћеном издавању исправе у име лице које то није одобрило (први случај) или у име лица које физички не постоји већ је његов идентитет измишљен за потребе овог кривичног дела (други случај).

Четврти облик кривичног дела (тачка 4.) чини ко као издавалац исправе уз свој потпис стави да има положај или чин или звање иако нема такав положај, чин или звање, а ово има битни утицај на доказну снагу исправе. У питању је злоупотреба положаја, чина или звања, од стране лица које исте не поседује, ради добијања доказног значаја предметне исправе. Једном речју, исправа јесте потписана од стране лица које на њој

стоји али се преварно поступање састоји у фингирању његовог непостојећег положаја, чина или звања.

Пети облик кривичног дела (тачка 5.) чини ко исправу начини на тај начин што неовлашћено употреби прави печат или знак. Овде се циљано сачињава исправа како би се на истој без овлашћења употребио прави печат или знак. То може бити приватна исправа али и јавна исправа ако може произвести правно дејство са печатом а без потписа.¹²⁹

2.2.3. Кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС)

Кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС) представља инкриминацију која има два облика међусобно различита по радњи извршења. Међутим, заједничка обележја оба облика кривичног дела се састоје у следећем: предмету, последицама, облику кривице, конкретном поступању извршиоца и др. Њихов заједнички именитељ се огледа у посебном својству учиниоца а то је службено лице.

У одредби члана 112. став 3. КЗС под службеним лицем сматра се: лице које у државном органу врши службене дужности; изабрано, именовано или постављено лице у државном органу, органу локалне самоуправе или лице које стално или повремено врши службене дужности или службене функције у тим органима; јавни бележник, јавни извршитељ и арбитар, као и лице у установи, предузећу или другом субјекту, којем је поверено вршење јавних овлашћења, које одлучује о правима, обавезама или интересима физичких или правних лица или о јавном интересу; службеним лицем сматра се и лице којем је фактички поверено вршење појединих службених дужности или послова; војно лице. Војним лицем (став 6.) сматра се професионални војник (професионални официр, професионални подофицир, официр по уговору, подофицир по уговору и војник по уговору), војник на одслужењу војног рока, студент војне академије, ученик војне школе, лице из резервног састава док се као војни обвезник налази на војној дужности и цивилно лице које врши одређену војну дужност.

Први облик кривичног дела (став 1.) чини службено лице које у службену исправу, књигу или спис унесе неистините податке или не унесе важан податак или својим потписом, односно службеним печатом овери службену исправу, књигу или спис са неистинитом садржином или које својим потписом, односно службеним печатом

---

¹²⁹ Лазаревић Љ., *Коментар Кривичног законика*, Правни факултет Унион, Београд, 2011, стр. 1034.

омогући прављење службене исправе, књиге или списка са неистинитом садржином. Овде је законодавац инкриминисао различите облике радње извршења, преварног карактера, које се врше на специфичним предметима (службена исправа, књига или спис). Законодавац је за овај облик кривичног дела предвидео кажњавање затвором од три месеца до пет година.

Други облик кривичног дела (став 2.) чини службено лице које неистиниту службену исправу, књигу или спис употреби у служби као да су истинити или које службену исправу, књигу или спис уништи, прикрије, у већој мери оштети или на други начин учини неупотребљивом. У питању је поступање службеног лица, као и код првог облика овог кривичног дела, које предузима радњу на два могућа начина: употребљава тј. ставља у правни промет неистиниту службену исправу, књигу или спис или исте уништи, прикрије, у већој мери оштети или на други начин учини их неупотребљивим. Учинилац се кажњава истом казном, као и код првог облика овог кривичног дела.

На исти начин, односно истом врстом и мером казне, кажњава се одговорно лице у предузећу, установи или другом субјекту. Одговорност овог лица се конституише на основу чињенице да је оно законски заступник наведених правних лица.

2.2.4. Кривично дело навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС)

Кривично дело навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС) садржи инкриминацију којом се кажњава факат довођења у заблуду другог лица у одређеној намери. Под тим се подразумева стварање нетачне или криве представе код другог лица запосленог у државном органу. Ради се о интелектуалном чину којим се, на правно недозвољен начин, утиче на вољу другог лица да поступи на одређени начин. Ово кривично дело има два облика који се разликују по садржају предузете радње усмерене на остваривање противправног циља.

Први облик кривичног дела (став 1.) чини ко довођењем у заблуду наведе надлежни орган да у јавној исправи, записнику или књизи овери штогод неистинито што може да служи као доказ у правном саобраћају. У питању је вршење недозвољеног утицаја на рад државног органа, одређене надлежности, којима се ствара погрешна представа. Она резултује оверавањем неистинитог садржаја јавне исправе, записника или књиге, чиме се ствара реална опасност да ови предмети могу послужити као доказ у правном саобраћају. Дакле, није неопходно да је до њиховог пуштања у правни промет заиста дошло већ да, уколико би се то десило, постоји реална опасност да ће ови

предмети имати доказну снагу. То се може закључити према предузетој радњи извршења и својству предмета над којима се она предузима у конкретном случају. Законодавац је за овај облик кривичног дела предвидео кажњавање затвором од три месеца до пет година.

Други облик кривичног дела (став 2.) чини ко овакву исправу, записник или књигу употреби иако зна да су неистинити. Овде се, заправо, инкриминише употреба исправе, записника или књиге иако се сасвим поуздано зна да учинилац није у дилеми да су ови предмети неистинитог садржаја. Његов знање се манифестује чињеницом да жели искористити околност поседовања ових предмета ради њихове циљане употребе. Притом се учинилац кажњава истом казном, као и код првог облика овог кривичног дела.

Важно је напоменути да, уколико је употребом неистините исправе остварено обележје другог кривичног дела, тада постоји стицај са тим делом.¹³⁰

---

¹³⁰ Ibid., стр. 1042.

VI ГЛАВА

ФАЛСИФИКОВАЊЕ ИСПРАВЕ У УПОРЕДНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

1. Француска

Француска је у свом кривичном законодавству регулисала све опште институте материјалног кривичног права у оквиру важећег Кривичног законика (*Code pénal*). Притом је француски Кривични законик доживео више измена и допуна, у процесу усклађивања са потребама актуелног друштвеног тренутка у области кривичног права. Значајне промене су вршене почетком деведесетих година што нам омогућава да се у потпуности упознамо са важним решењима у области фалсификовања исправа и других врста предмета. У члановима, почев од 441-1 па све до 441-12, садржане су одредбе о кривичним делима фалсификовања.¹³¹

Према изменама Кривичног законика из 2002. године¹³² фалсификат представља сваку лажну измену истине, која може проузроковати штету и којом се постиже било које средство, у писму или било ком другом медију изражавања мисли који има за циљ или што може имати за последицу утврђивање доказа неког права или чињенице која има правне последице. За фалсификовање и коришћење фалсификата запрећена је казна од три године затвора и новчана казна од 45.000 евра (правило 441-1). Надаље, фалсификовање учињено у документу који је издала јавна управа ради утврђивања права, идентитета или квалитета или давање овлашћења кажњиво је казном затвора од пет година и 75.000 евра. Употреба фалсификата из претходног става је кажњива истим казнама. Казне су повећане на седам година затвора и новчану казну од 100.000 евра за фалсификовање или када је коришћење фалсификата извршено: 1) Или од стране особе која има јавна овлашћења или је задужена за мисију јавне службе у вршењу својих

---

¹³¹ Комненић И. et al., „Предмет кривичног дела фалсификовања исправа“, *Право - теорија и пракса*, вол. 29, бр. 4-6/12, стр. 103-104.

¹³² Извор: Code pénal. Dernière modification: 2022-03-04, Edition: 2022-03-04 Production de droit.org. Ces codes ne contiennent que du droit positif, les articles et éléments abrogés ne sont pas inclus. 1322 articles avec 2201 liens.

дужности; 2) Било на уобичајен начин; 3) Или са намером да се омогући извршење кривичног дела или да се обезбеди некажњивост за његовог аутора (правило 441-2).

Преварно поседовање једне од лажних исправа дефинисаних у члану 441-2 кажњава се затвором од две године и новчаном казном од 30.000 евра. Тежи облик постоји када је дошло до лажног задржавања неколико лажних докумената. Законодавац је у овом случају предвидео строжије кажњавање затвором од пет година и новчаном казном од 75.000 евра (правило 441-3).

Изменама и допунама француског Кривичног законика из 2018. године предвиђено је да, независно од случајева у овом поглављу, учинилац се кажњава казном затвора у трајању од једне године и 15.000 евра у случајевима када: 1) сачини потврду или потврду у којој се наводе материјално нетачне чињенице; 2) фалсификује оригинално искрену потврду или сертификат; 3) Користи нетачну или фалсификовану потврду или сертификат. Казне су повећане на три године затвора и новчану казну од 45.000 евра када је прекршај учињен или у циљу наношења штете јавној благајни или имовини других, или у циљу прибављања боравишне дозволе или права на заштиту од протеривања (правило 441-7).

Појединцима за кривична дела и прекршаје предвиђене у овом поглављу, такође, могу бити изречене следеће казне: 1) Забрана грађанских, грађанских и породичних права у складу са поступком предвиђеним у члану 131-26; 2) Забрана, у складу са поступком предвиђеним у члану 131-27, вршења јавне функције или да лице обавља професионалну или друштвену делатност у вршењу или поводом чијег вршења прекршаја је посвећено обављању комерцијалне или индустријске професије, да усмерава, администрира, управља или да контролише у било ком својству, директно или индиректно, за свој рачун или за рачун других, комерцијално или индустријско предузеће или комерцијално предузеће. Ова практична ограничења могу бити кумулативна; 3) Искључење из јавних уговора; 4) Одузимање ствари која је коришћена или је била намењена за извршење кривичног дела или ствари која је производ, са изузетком предмета који подлежу враћању (правило 441-10).

Поред физичких лица, у француском кривичном законодавству је предвиђена кривична одговорност правних лица за кривична дела фалсификовања. Наиме, правним лицима, која су претходно оглашена кривично одговорним, под условима предвиђеним чланом 121-2. за прекршаје из ове главе, осим новчане казне по поступку предвиђеном чл. 131-38, биће изречене казне предвиђене чланом 131-39. Забрана поменута у ставу 2) члана 131-39 односи се и на активности које су предузете приликом вршења кривичних

дела (правило 441-12). Овим инкриминацијама је заокружен систем кривичне одговорности свих субјеката за кривична дела којима се фалсификују различите врсте јавних и приватних исправа у Француској.

2. Хрватска

У Хрватској је подручје фалсификовања исправа регулисано у оквиру важећег Казненог закона из 2011. године.¹³³ Овај законски акт је доживео више измена и допуна које су вршене у складу са новим трендовима у кривичном законодавству земаља чланица ЕУ. У оквиру главе XXVI КЗХ, предвиђено је укупно десет кривичних дела којима се инкриминишу различите врсте фалсификовања исправе. Под тим се подразумевају фактичко фалсификовање одређене врсте исправе и различити облици противправног прибављања и даље дистрибуције лажних исправа. У свом законском опису ова група кривичних дела се у великој мери подударе са кривичним делима у нашем кривичном законодавству. Услед тога је важно указати на основне законске одреднице ових кривичних дела у смислу њиховог поклапања са истоименим или кривичним делима сличног назива у КЗС.

Кривично дело фалсификовање новца (члан 274. КЗХ) представља кривично дело којим се врши фалсификовање металног или папирног новца. Објекат овог кривичног дела не може бити новац који је повучен из оптицаја или је на други начин изгубио својство средства плаћања. Ово кривично дело се врши применом различитих техника прављења лажног новца (став 1.) или његовим прибављањем у намери да га стави у оптицај као прави или ко лажан новац ставља у оптицај (став 2.). За покушај кривичног дела се кажњава (став 3.) док се истовремено учиниоцу фалсификоване новчанице одузимају (став 4.).¹³⁴

Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 275. КЗХ) постоји када се фалсификују одређене врсте хартија од вредности. Ово кривично дело се врши

---

¹³³ Казнени закон Републике Хрватске („Народне новине РХ“, бр. 125/11-84/21).

¹³⁴ „Хрватска народна банка објављује статистичке податке на основу којих се могу проценити у којој мери је фалсификовањем плаћања угрожен интегритет монетарног система. У извештају за 2013. наводи се да укупна новчана маса у Републици Хрватској је износила 60 милијарди куна, а да је у оптицају било 165.900.000 новчаница националне валуте. Истовремено је из платног система одузето 515 фалсификованих новчаница (Годишње извјешће Хрватске народне банке, 2013.). На основу анализе броја фалсификата израчунато је да у РХ на милион становника има 120,8 фалсификованих новчаница, односно 3,2 фалсификата новчаница на милион новчаница у оптицају у 2013. години“. Кружичевић К., Савић Д., „Фалсификовање новца: процена рањивости хрватски монетарни систем“, *Полиција. Сигурност*, вол. 23, бр. 3/14, стр. 273.

применом различитих техника прављења лажних хартија од вредности (став 1.) или њиховим прибављањем у намери да се ставе у оптицај као праве или ко лажне хартије од вредности ставља у оптицај (став 2.). Учиниоцу се фалсификоване хартије од вредности одузимају (став 3.).

Кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 276. КЗХ) постоји када се фалсификују одређени знакови за вредност. Законодавац наводи пример поштанских марки остављајући могућност да предмет овог кривичног дела могу бити и други знакови за вредност. Ово кривично дело се врши применом различитих техника прављења лажних знакова за вредност (став 1.) или ко отклањањем трагова њиховог поништаја, у намери да се ставе у оптицај као праве, исте ставља у оптицај (став 2.). Учиниоцу се фалсификовани знакови за вредност одузимају (став 3.).

Кривично дело фалсификовање знакова за обележавање робе, мера и тегова (члан 277. КЗХ) је специфично према појединачним заштитним објектима. У питању су три објекта (роба, мере и тегови) чије се фалсификовање чини истодобном радњом извршења. Сходно томе се кривично дело врши применом различитих техника прављења и преиначења лажних знакова за обележавање робе (став 1.) или се на истодобан начин врши фалсификовање мера и тегова (став 2.). Учиниоцу се фалсификовани знакови за обележавање робе, мера и тегова одузимају (став 3.).

Кривично дело фалсификовање исправе (члан 278. КЗХ) у свом средишту има прављење и преиначење лажних исправа које могу произвести правне последице у вршењу правног промета. Основни облик се састоји у прављењу лажне или преиначењу праве исправе, у намери да се таква исправа употреби као права, односно ко лажну или преиначену исправу употреби као праву или је набави ради употребе, као и њеној употреби или давању другоме ради остварења истог циља (став 1.). У следећем облику се инкриминише свако преварно поступање, према другоме, у чијем средишту је фалсификовање исправе (став 2.). Надаље се инкриминише исто поступање према другим објектима који припадају исправама као што су: менице, чекови, платне картице и др. (став 3.). Предвиђено је кажњавање за покушај неког од ових облика кривичног дела (став 4.). Ово кривично дело је присутно у различитим формама преварног поступања у ЕУ.¹³⁵

---

¹³⁵ „Најчешћи начин вршења преваре у ЕУ је фалсификовање докумената са чињеницама које захтевају примену одређеног царинског или субвенцијског стандарда. Сврха фалсификовања докумената је манипулација подацима на начин да се лажно приказују или прикривају ради ослобађања од плаћања царине, примене повољније царинске тарифе или присвајања субвенција. Предмет фалсификовања су увозне и извозне царинске декларације, транзитне исправе, потврде о пореклу, сертификати о квалитету,

Кривично дело фалсификовање службене или пословне исправе (члан 279. КЗХ) је, у својој бити, истоврсно са кривичним делом фалсификовање исправе. Присутно разликовање односи на чињеницу да су предмет извршења овог кривичног дела исправе које имају већу тежину у службеном односно пословном смислу. То се односи на први (став 1.) и други облик инкриминације (став 2.) којим се реализује претходно фалсификована службена или пословна исправа.

Осталим кривичним делима ове групе (члан 280., 281., 282. и 283. КЗХ) се, такође, инкриминишу различити облици фалсификовања и преварног поступања. У њиховом средишту су: личне исправе, лекарска и ветеринарска уверења, средства и опрема који се употребљавају у претходно наведене сврхе.

3. Црна Гора

Црна Гора припада групацији држава које потичу из бившег југословенског правног простора. Отуда имамо сличну ситуацију, у погледу кривичноправног регулисања општих правних института, као и кривичних дела која припадају посебном делу кривичног материјалног права. Наведено се рефлектује и на област фалсификовања у кривичном праву, што је уочљиво у глави XXIII Кривичног законика.¹³⁶ Овде се налазе кривична дела која обухватају шире димензије фалсификовања различитих предмета. У питању је укупно пет кривичних дела док се остала, из ове групе, односе на друге инкриминације.

Кривично дело фалсификовање новца (члан 258. КЗЦГ) садржи различите модалитете радње извршења, подударне са решењима у нашем кривичном законодавству. Извесно разликовање је присутно код тежег облика овог кривичног дела.

ветеринарски сертификати, робне декларације, царинске ознаке, фактуре којима се доказује утрошак, пословне књиге (тзв. кување књига) и разне друге врсте уверења. и декларација. Исправу може да фалсификује извршилац сачинивши лажну исправу и уневши лажне податке, преиначи праву исправу, незаконито прибави праву исправу и предочи је надлежном органу и незаконито овери праву или фалсификовану исправу фалсификованим потписом, печатом или печат. Лажно представљање или прикривање царинских или субвенционистичких чињеница пред надлежним органима може се извршити и усменим давањем лажних података. Међутим, у вршењу преваре у ЕУ надлежни органи најчешће су доведени у заблуду фалсификованим документима јер увозници, извозници и други субвенционисани субјекти пријављују робу за царинење или траже и оправдавају субвенције документом у који уносе релевантне податке, а надлежни орган само оверава поднети документ“. Ђурђевић З., „Превара на штету буџета Европске уније: манифестације, методе и узроци“, *Финансијска теорија и пракса*, вол. 30, бр. 3/06, стр. 269.

¹³⁶ Кривични законик Републике Црне Горе („Службени лист РЦГ“, бр. 70/03-47/06; „Службени лист ЦГ“, бр. 40/08-3/20).

Овде се прописује доња граница вредности фалсификованог новца која прелази петнаест хиљада евра (став 3.).

Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 259. КЗЦГ) обухвата израду, преиначење, употребу или намеру употребе одређених хартија од вредности. Присуство различитости, у односу на стање у нашем кривичном законодавству, односи се на прописивање квалификованих облика, када укупан износ прелази три хиљаде евра (став 2.) односно тридесет хиљада евра (став 3.).¹³⁷

Кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица и картица за безготовинско плаћање (члан 260. КЗЦГ) садржи инкриминацију сличну претходним кривичним делима. Такође се квалификовани елементи, којима се конституишу тежи облици овог кривичног дела, везују за висину остварене имовинске користи од три хиљаде евра (став 3.) односно тридесет хиљаде евра (став 4.).

Кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 261. КЗЦГ) постоји када се фалсификују одређени знакови за вредност. Ово кривично дело се врши применом различитих техника прављења лажних знакова за вредност, или отклањањем трагова њиховог поништаја, у намери да се ставе у оптицај као праве, и њихово стављање у оптицај. Овде се квалификовани елементи, којима се конституишу тежи облици овог кривичног дела, везују за висину остварене имовинске користи која прелази износ од три хиљаде евра (став 2.) односно износ од тридесет хиљаде евра (став 3.).

Кривично дело прављење, набављање и давање другом средстава и материјала за фалсификовање (члан 262. КЗЦГ) чини онај ко прави, набавља, продаје, држи ради употребе или даје другом на употребу средства и материјал за прављење лажног новца, платних картица или лажних хартија од вредности (став 1.) односно ко, ради прављења лажног новца, прави, набавља, продаје, држи ради употребе, држи или даје другом холограме или друге саставне делове новца који служе за заштиту од фалсификовања (став 2.). У оба случаја имамо основне облике кривичног дела којим се омогућава будуће фалсификовање новца и других писмених исправа.

Кривична дела у црногорском кривичном законодавству у великој мери су подударна са земљама у њеном непосредном окружењу. Ако узмемо у обзир географску и историјску блискост земаља бивше Југославије онда можемо са сигурношћу

---

¹³⁷ „Решење у КЗ-у Црне Горе не прави разлику између материјалног и интелектуалног фалсификовања, јер са прављењем лажне и преиначењем праве исправе (материјални фалсификат) изједначава издавање неистините (праве) исправе и њену употребу, што представља интелектуални фалсификат“. Стојановић З., „Фалсификовање исправе у црногорском кривичном праву“, *Studia iuridica montenegrina*, бр. 2/20, стр. 9.

констатовати да Црна Гора у овом погледу не представља било какав изузетак. То се непосредно одражава и на стање у полицијској и правосудној пракси ове земље.

4. Македонија

Македонија је држава која свој правни систем у великој мери заснива на социјалистичком наслеђу. Под тим се подразумева чињеница да њен важећи Кривични закон садржи истодобна кривична дела као и у кривичном законодавству бивших југословенских република.¹³⁸ Присутно разликовање, посматрано кроз међуоднос македонског и кривичних законодавстава других бивших југословенских република, огледа се у нешто ширем називу групе кривичних дела (глава XXV КЗМ) који гласи: Кривична дела против јавних финансија, платног промета и привреде.

Анализирајући присутне инкриминације можемо уочити решеност законодавца да обухвати више разнородних радњи извршења, предмета кривичног дела, вредности фалсификованог објекта, врсте и мере прописане казне и др. Отуда није могуће утврдити све могуће ситуације, које се испољавају у полицијској и правосудној пракси. Уместо тога, имамо на правној сцени различите могућности извршења кривичних дела које превазилазе њихове унапред одређене типизирани начине испољавања. Управо је полиција Македоније показала у којој мери је фалсификовање исправе непосредно повезано са злоупотребама унутар саме службе.¹³⁹

У глави XXV КЗМ садржано је укупно шест кривичних дела која садрже фалсификовање различитих предмета. Њихове законске специфичности се подударују са истоименим кривичним делима у оквиру кривичних законодавстава земаља у окружењу. Зато је неопходно, у кратким цртама, избегавајући непотребна понављања, указати на основне законске одреднице ових кривичних дела.

---

¹³⁸ Кривични закон Републике Македоније („Службен весник на РМ“, бр. 37/96).

¹³⁹ „Десетак полицајаца у Северној Македонији ухапшено је у великој полицијској акцији којом је разбијен ланац фалсификатора пасоша и личних докумената. Министар унутрашњих послова Оливер Спасовски рекао је вечерас на конференцији за новинаре да су осумњичени злоупотребили положај тиме што су издавали пасоше страним држављанима са подацима као да су држављани Македоније. Такве пасоше прибавило је 214 особа за које нису постојали биометријски подаци. Међу њима су били припадници међународних криминалних група, нарко картела и други криминалци који су били у досијеима Интерпола. Акција МУП-а спроводи се након дуже од годину дана истраге и прикупљања доказа против ове, како се наводи, злочиначке групе, пренела је скопска Сител тв. У акцију су поред Министарства унутрашњих послова укључени и Канцеларија за истраге америчке амбасаде и Интерпол“. У *Македонији ухапшени полицајци због фалсификовања пасоша и исправа (чланак)*. Блиц, издање од 06.04.2021. године. Извор: <https://www.blic.rs/vesti/svet/u-makedoniji-uhapseni-policajci-zbog-falsifikovanja-pasosa-i> (доступно 15.02.2022.).

Кривично дело фалсификовање новца (члан 268. КЗМ) садржи различите модалитете радње извршења, који се односе на прављење лажног новца, преиначење правог новца, његово набављање у намери употребе, саму употребу односно пуштање у оптицај и др.

Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 269. КЗМ) обухвата циљано предузимање радњи којима се жели сачинити лажна исправа, истинита исправа преиначити, употребити или дати другоме на употребу ради пуштања у правни промет. У питању су исте или сличне радње којима се задире у инкриминациону зону овог кривичног дела.

Кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 270. КЗМ) постоји када се фалсификују одређени знакови за вредност (таксене или поштанске марке). Ово кривично дело се врши применом различитих техника прављења лажних знакова за вредност, или отклањањем трагова њиховог поништаја, у намери да се ставе у оптицај као праве, чиме исте стављају у оптицај.

Кривично дело прављење, набављање или давање другом средстава за фалсификовање (члан 271. КЗМ) чини онај ко прави, набавља, продаје, држи ради употребе или даје другом на употребу средства за прављење лажних знакова за вредност. Између осталог, под тим се подразумева ко неовлашћено производи, набавља, држи, продаје или ставља у употребу инструменте, предмете, компјутерске програме и др.

Кривично дело посебни случајеви фалсификовања новца, хартија од вредности или жетона (члан 271-а. КЗМ) чини ко, противно одобрењу надлежних органа, сачињава новац, хартије од вредности и знакове за вредност или одбија да их повуче из платног односно правног промета.

Кривично дело фалсификовање знакова за обележавање робе, мера и тегова (члан 272. КЗМ) односи се на различите заштитне објекте. У питању су три објекта (роба, мере и тегови) чије се фалсификовање чини предузимањем исте или сличне радње извршења. Кривично дело се врши применом различитих техника, ради фалсификовања печата ила мера које означавају: злато, сребро, стоку, дрво или другу робу.

VII ГЛАВА

ОБИМ И ДИНАМИКА КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ ПРИВРЕДЕ И ПРАВНОГ САОБРАЋАЈА

1. Одређивање узорка

Обим и динамику кривичних дела против привреде и правног саобраћаја није могуће пратити без одређивања узорка. На тај начин се дефинише предмет разматрања у приказаним подацима. Узорак не сме бити превелик односно преширок јер онда није могуће фокусирати се на присутне законитости у погледу обима а нарочито динамике учињених кривичних дела. С друге стране, преуско одређивање узорка губи на репрезентативности јер је оскудан материјал недовољан за извођење поузданих, емпиријски и научно проверљивих закључака.

Просторно одређивање узорка лимитирано је чињеницом да једино у нашој земљи можемо пратити обим и динамику учињених кривичних дела. Поузданост ових података гарантују специјализоване државне институције које обрађују ове податке примењујући, у те сврхе, статистичка правила у различитим областима. У погледу правосуђа Републички завод за статистику Србије у Београду (РЗС) се сматра најреферентнијом установом. У објављеним саопштењима и билтенима приказани су подаци на бази различитих критеријума као што су: пријаве, оптужења и осуде за кривична дела. У оквирима сваке од ових групација података исти се обрађују према: кривичном делу, врсти одлуке, групама кривичних дела, полу и старости учиниоца, брачном стању, школској спреми, саучесништву, стицају кривичних дела, повратништву, изреченим кривичним санкцијама и др.

Временско одређивање узорка саобразно је оквирима унутар појединачних календарских година. Поштујући ову временску одредницу РЗС је своје публикације засновао на текућим календарским годинама. Поред тога се приказују збирни подаци, у везаном временском периоду, од најчешће 10 (десет) година. Овде се примењује декадни принцип који, на пример, обухвата временске оквире једне деценије 2011-2020. године и др. Узимајући у обзир специфични методолошки приступ, којем прибегава РЗС, ми смо

исти усвојили и применили у раду. На тај начин смо спречили могућа одступања који би могла допринети погрешним закључцима у крајњој оцени приказаних података.

На основу примењених просторних и временских оквира, код одређивања узорка, можемо уочити различите трендове и варијабле. Они оптирају у зависности од коришћеног критеријума у приказу референтних података у датом просторном и временском контексту истраживања. Прецизније, имамо различите ситуације у којима није увек објашњиво одступање од претходно утврђених законитости. Будући да смо тога свесни, у одређивању узорка смо посебно водили рачуна да се коришћени статистички материјали правилно презентују и, на бази тога, објективно изведу закључци.

2. Избор извора података

Избор извора података представља важан сегмент у процесу планирања а потом и спровођења одређеног истраживања. У времену ванредног успона науке и технике долази до праве поплаве података. Они се нуде бесплатно корисницима интернета и, у оквиру њега, различитих форума и социјалних мрежа. У таквом обиљу података важно је разлучити који се подаци сматрају референтним те могу послужити у сврхе научних истраживања. У том погледу додатно отежавајућу околност представља присуство значајног одступања, приказаног броја података, између владиног и невладиног сектора. Тако се, на пример, на подручју корупције и заштите односно угрожености људских права може уочити очигледан дисбаланс укупног броја података.

Посебност код доступних података се огледа у различитим корелацијама и тумачењима, у контексту просторних и временских датости у једној земљи. Имамо примере где се исти или истоврсни подаци различито објашњавају од стране појединаца из владиног и невладиног сектора. Штавише, у званичним извештајима се наводе (не)оправдани разлози наглог скока броја учињених кривичних дела у одређеном просторном и/или временском оквиру. У том погледу важну улогу има потреба да се (не)успех у сузбијању ове врсте кривичних дела оправдава објективним околностима у земљи и региону. Зато, овако обрађени, подаци не представљају поуздан ослонац у тумачењу обима и динамике одређених група кривичних дела а, у њиховим оквирима, и појединачних кривичних дела.

Истраживања у друштвеним наукама имају своје полазиште у подацима које прикупљају, обрађују и дистрибуирају званичне (специјализоване) државне институције. Оне поседују материјално–техничке, просторне и кадровске капацитете који им

омогућавају прикупљање квалитетног статистичког материјала. Надаље, ове институције имају отворену сарадњу са државним органима, пре свега полицијом, тужилаштвом и судовима, што им омогућава прилив реално утврђених података. Као што смо претходно истакли, у нашој земљи се Републички завод за статистику Србије у Београду (РЗС) сматра једином референтном установом која поседује целокупне податке на државном нивоу. У оквиру статистичке области правосуђа селективним путем ћемо извршити избор потребног материјала.

3. Дефинисање временског оквира истраживања

Свако истраживање мора имати своје полазиште у одређеним временским оквирима. Они могу бити различити и истовремено обухватати шири или ужи временски опсег обраде. Нису ретка истраживања која користе дуге временске оквире, како би на тај начин свеобухватније прикупили, обрадили и приказали статистичку грађу. То је најчешћи случај у историјским истраживањима, која обухватају одређену временску епоху засновану на историјској периодизацији. Слично томе, имамо примере бројних социолошких истраживања која своје временске оквире заснивају на владајућим режимима и њиховим идеологијама које, неретко, могу трајати више од једног века.

Дефинисање временског оквира истраживања у области правних наука, а посебно на подручју кривичног права, захтева много више опрезности. Разлог томе је чињеница да су у питању подаци који се односе на учињена кривична дела. Полазећи од добро познатог мишљења, да кривично право представља последњу брану државе од криминалитета, значај објективног и потпуног приказивања података посебно долази до изражаја. Зато подаци морају бити временски најсвежији јер се на тај начин постиже ефекат извођења закључака у актуелном друштвеном тренутку.

С обзиром да се најновији подаци у спроведеном истраживању сматрају најкориснијим, поставља се питање броја година који ће бити предмет статистичке обраде. Већина истраживача сматра да се петогодишњи период сматра најподеснијим за прикупљање, обраду, дистрибуцију и научни приказ статистичких података. Притом се, по правилу, узимају подаци последњих пет година који су статистички обрађени и приказани у саопштењима и билтенима РЗС. Будући да се наше истраживање креће у временским оквирима 2016-2020. године, значајно је указати на све варијабилности, законитости и одступања у наведеном времену.

4. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у временском периоду 2016-2020. године

У оквиру групе кривичних дела против привреде и групе кривичних дела против правног саобраћаја налазе се кривична дела која, у различитим облицима испољавања радње извршења, у основи припадају фалсификатима. Иако је реч о кривичним делима која припадају двама различитим групама њихова сличност их сврстава у поље фалсификата. Зато је од изузетне важности, у предстојећем истраживању обима и динамике ових кривичних дела, узети у обзир чињеницу да се она у полицијској пракси испољавају као да припадају истој групи. Иако фалсификовање новца и фалсификовање хартија од вредности представљају основна кривична дела, остала дела из обе наведене групе, такође, проналазе своје место у криминалном миљеу.

Будући да се петогодишњи временски период сматра референтним, у погледу праћења обима и динамике вршења кривичних дела, одабрана је 2016. година као почетна година а 2020. година као завршна година. У питању су календарске године које су последње обрађене на нивоу РЗС у оквирима званичних публикација (саопштења и билтена).

Табела 1.

Осуђена пунолетна лица, за кривична дела против привреде и правног саобраћаја у Републици Србији, у временском периоду 2016-2020. године (статистика РЗС)¹⁴⁰

Година	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Кривична дела против привреде	196	196	166	161	126
Кривична дела против правног саобраћаја	873	902	883	940	992
Укупно	1.069	1.098	1.049	1.101	1.118

¹⁴⁰ Подаци су коришћени са званичног сајта Републичког завода за статистику Србије (РЗС) у Београду. У оквиру обраде појединачних година, у временском периоду 2016-2020. године, биће приказани службени извори са веб сајта: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/> (доступно 15.04.2022.).

Осуђена пунолетна лица у нашој земљи, у означеном временском периоду (2016-2020. године), садрже податке за две групе кривичних дела (против привреде и против правног саобраћаја). Важно је напоменути да нису обухваћена целокупна кривична дела ових двеју група, већ само она која у себи садрже фалсификовање или прибављање опреме и средстава у те сврхе. Њихово разликовање се претежно односи на објекте фалсификата и околности у којима су они настајали. Међународна полицијска пракса обилује случајевима, у којима се ова кривична дела врше, уз истовремено њихово просторно и временско испољавање.

Анализирајући приказане податке можемо уочити присуство две врсте тенденција. Прва се односи на присуство одређених правилности у бројчаном односу осуђених лица а друга управо у њиховом одсуству. Отуда имамо различите бројчане показатеље, обима и динамике осуђених лица, у односу на обе групе кривичних дела (против привреде и против правног саобраћаја). Иако је група кривичних дела против привреде бројчано мање заступљена у односу на групу кривичних дела против правног саобраћаја, у њиховој укупној структури се могу уочити варијабилни трендови учесталости кривичних дела у свакој од календарских година. Наведено показује да општа стопа раста криминалитета у нашој земљи није, по правилу, подударна са стопом раста кривичних дела одређених група.

Група кривичних дела против привреде показује константно опадајући тренд у временском периоду 2016-2020. године. Прве две године (2016-2017.) имамо исти број осуђених лица (укупно 196), да би потом отпочео благи пад у 2018. години (укупно 166) и 2019. години (укупно 161). Најзад, 2020. године уочавамо нагли пад укупног броја осуђених лица у односу на претходне четири године (укупно 126). Можемо претпоставити да је повећана употреба техничких помагала аудио-визуелног карактера допринела да се превенирају будућа кривична дела фалсификовања. Такође, по нашем мишљењу, повећано коришћење електронског плаћања смањило је могућност „успешног“ фалсификовања новца у односу на ранији временски период.

Група кривичних дела против правног саобраћаја показује константно растући тренд у временском периоду 2016-2020. године. Прве две године бележимо благи пораст броја осуђених лица, тако што 2016. године имамо укупно 873 осуђених лица а већ 2017. године имамо 902 укупно осуђена лица. Следеће календарске године (2018.) бележи се благи пад броја осуђених лица на укупно 883. Међутим, наредне две календарске године (2019-2020. године) евидентан је константан пораст броја осуђених лица, почев од 2019. године када је било укупно 940 осуђених лица, закључно са 2020. годином када је било

укупно 992 лица. На основу оваквих статистичких показатеља можемо очекивати даљи пораст броја осуђених лица за кривична дела против правног саобраћаја у нашој земљи.

4.1. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2016. години

Праћење укупног обима и динамике кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2016. години подразумева утврђивање појединачног броја кривичних дела обе групе. Притом, као што смо претходно напоменули, реч је о кривичним делима фалсификата код обе наведене групе. Отуда ћемо табеларно раздвојити, самим тим и посебно разматрати, групе кривичних дела у даљем излагању.

Табела 2.

Осуђена пунолетна лица за кривична дела против привреде у Републици Србији у 2016. години (статистика РЗС)¹⁴¹

Појединачна кривична дела	Свега
Кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС)	74
Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС)	3
Кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС)	114
Кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 244. КЗС)	1
Кривично дело прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (члан 244б. КЗС)	4
Укупно	196

Обим и динамику осуђених пунолетних лица за кривична дела против привреде, у 2016. години, можемо уочити на основу статистички показатеља публикованих у РЗС. У овој години је било заступљено укупно пет кривичних дела која садрже фалсификовање. Међу овим кривичним делима, судећи по броју осуђених лица (укупно

¹⁴¹ Пунолетни учиниоци кривичних дела—Пријаве, оптужења и осуде (2016.), Билтен РЗС, бр. 629, Београд, 2017, стр. 62-63.

114), предњачи кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС). Друго по заступљености је кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС). Компарирајући податке ова два кривична дела сматрамо неочекиваним да су платне картице, као објект фалсификата, у много већој мери биле на удару у односу на новац као опште платежно средство. Једино логично објашњење се огледа у томе да готов новац постепено губи на значају у платном промету и уступа место плаћању путем банковних картица. Остала три кривична дела су заступљена у занемарљивом броју осуђених лица што их чини мање значајним у поређењу са претходно наведеним кривичним делима.

Табела 3.

Осуђена пунолетна лица за кривична дела против правног саобраћаја у Републици Србији у 2016. години (статистика РЗС)¹⁴²

Појединачна кривична дела	Свега
Кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС)	120
Кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС)	537
Кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС)	100
Кривично дело навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС)	116
Укупно	873

Обим и динамика осуђених пунолетних лица за кривична дела против правног саобраћаја, у 2016. години, нешто су уравнотеженији у односу на групу кривичних дела против привреде. Изузетак, у овом погледу, представља кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС) код којег је осуђено знатно више лица (укупно 537) у односу на остала кривична дела. Остала кривична дела се крећу уравнотеженом линијом без значајнијих одступања у погледу укупног броја осуђених лица. У том смислу, имамо ситуацију где је кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС) друго по броју осуђених лица (укупно 120). Надаље, кривично дело навођење

¹⁴² Пунолетни учиниоци кривичних дела—Пријаве, оптужења и осуде (2016.), Билтен РЗС, бр. 629, Београд, 2017, стр. 64-65.

на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС) има незнатно мањи број осуђених лица (укупно 116). На последњем месту је кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС) где је број осуђених лица на последњем месту (укупно 100). Дакле, у 2016. години, имамо стабилну ситуацију у погледу броју осуђених лица из групе кривичних дела против правног саобраћаја. Осцилирајући тренд, у смислу знатно већег броја осуђених лица, бележи се само код једног кривичног дела.

4.2. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2017. години

Праћење укупног обима и динамике кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2017. години подразумева утврђивање појединачног броја кривичних дела обе групе. Притом, као што смо претходно напоменули, реч је о кривичним делима фалсификата код обе наведене групе. Отуда ћемо табеларно раздвојити, самим тим и посебно разматрати, групе кривичних дела у даљем излагању.

Табела 4.

Осуђена пунолетна лица за кривична дела против привреде у Републици Србији у 2017. години (статистика РЗС)¹⁴³

Појединачна кривична дела	Свега
Кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС)	91
Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС)	4
Кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС)	97
Кривично дело прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (члан 244б. КЗС)	4
Укупно	196

¹⁴³ Пунолетни учиниоци кривичних дела—Пријаве, оптужења и осуде (2017.), Билтен РЗС, бр. 643, Београд, 2018, стр. 66-67.

Обим и динамика осуђених пунолетних лица за кривична дела против привреде, у 2017. години, показује другачије трендове у односу на претходно обрађену годину. Овде имамо ситуацију у којој се кривична дела могу, према укупном броју осуђених лица, груписати у две подгрупе. Наиме, првој подгрупи кривичних дела припадају: фалсификовање новца (члан 241. КЗС) са укупно 91 осуђеним лицем и кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС) са укупно 97 осуђених лица. Дакле, њихово бројчано разликовање је незнатно што говори у прилог томе да се ова кривична дела паралелно врше.

Дијаметрално супротну ситуацију имамо код друга два кривична дела која, због малог броја осуђених лица, припадају другој подгрупи. Прво је кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС) а друго кривично дело прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (члан 244б. КЗС). Она имају идентичан број укупно осуђених лица од свега 4. На основу тога се може извести закључак да различите инкриминације могу бити исто бројчано заступљене у једној календарској години. Под тим се подразумева, да се једна инкриминација односи на сам чин фалсификовања хартија од вредности а друга на опрему која се прави, набавља или даје другоме ради извршења кривичног дела.

Табела 5.

Осуђена пунолетна лица за кривична дела против правног саобраћаја у Републици Србији у 2017. години (статистика РЗС)¹⁴⁴

Појединачна кривична дела	Свега
Кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС)	126
Кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС)	538
Кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС)	92
Кривично дело навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС)	146
Укупно	902

¹⁴⁴ Пунолетни учиниоци кривичних дела—Пријаве, оптужења и осуде (2017.), Билтен РЗС, бр. 643, Београд, 2018, стр. 68-69.

Обим и динамика осуђених пунолетних лица за кривична дела против правног саобраћаја, у 2017. години, показује варијабилне трендове у погледу броја осуђених лица. Кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС) предњачи у броју осуђених (укупно 538). На тај начин се наставља тренд који је присутан и у претходној 2016. години. Знатно мањи број осуђених лица имамо код остала три кривична дела из ове групе. Присутне специфичности се огледају у томе што два кривична дела: фалсификовање исправе (члан 355. КЗС) и навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС) имају приближно исти број осуђених лица. Код првог кривичног дела имамо укупно 126 осуђених лица а код другог кривичног дела укупно 146 осуђених лица. Одступања се односе на укупно 20 осуђених лица што, у укупној структури учињених кривичних дела, не представља дијаметрално велику разлику. Најзад, кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС) има најмањи број осуђених лица, што говори у прилог његовој мањој заступљености и у претходним годинама, а нарочито 2016. године.

4.3. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2018. години

Праћење укупног обима и динамике кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2018. години подразумева утврђивање појединачног броја кривичних дела обе групе. Притом, као што смо претходно напоменули, реч је о кривичним делима фалсификата код обе наведене групе. Отуда ћемо табеларно раздвојити, самим тим и посебно разматрати, групе кривичних дела у даљем излагању.

Табела 6.

Осуђена пунолетна лица за кривична дела против привреде у Републици Србији
у 2018. години (статистика РЗС)¹⁴⁵

Појединачна кривична дела	Свега
Кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС)	55

¹⁴⁵ Пунолетни учиниоци кривичних дела—Пријаве, оптужења и осуде (2018.), Билтен РЗС, бр. 653, Београд, 2019, стр. 66-67.

Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС)	21
Кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС)	87
Кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 244. КЗС)	3
Укупно	166

Обим и динамика осуђених пунолетних лица за кривична дела против привреде, у 2018. години, показује другачије трендове у односу на претходно обрађене године. Овде имамо ситуацију да кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС) има највећи број осуђених лица (укупно 87). То се може објаснити процентуално већим бројем корисника платних картица код грађана у нашој земљи. Отуда ово средство плаћања постаје већа мета фалсификатора у односу на новац, хартије од вредности и знакове за вредност. Кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС) је друго по реду броја осуђених лица (укупно 55). Ово се, такође, објашњава процентуалним смањењем готовог новца, као платежног средства, у корист платних картица. Према критеријуму броја осуђених лица, кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС), се налази на трећем месту (укупно 21). Сасвим је сигурно уочљив нагли скок броја осуђених лица код овог кривичног дела у односу на претходну 2017. годину. Дакле, хартије од вредности постају учесталије средство у пословном промету у односу на раније периоде у нашој земљи. Најзад, кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 244. КЗС) бележи варијабилне тенденције у односу на претходне две обрађене године. Тако је, на пример, у 2016. години било осуђено само 1 лице док у 2017. години није било осуђених лица за ово кривично дело.

Табела 7.

Осуђена пунолетна лица за кривична дела против правног саобраћаја у Републици Србији у 2018. години (статистика РЗС)¹⁴⁶

Појединачна кривична дела	Свега
Кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС)	123

¹⁴⁶ Пунолетни учиниоци кривичних дела—Пријаве, оптужења и осуде (2018.), Билтен РЗС, бр. 653, Београд, 2019, стр. 68-69.

Кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС)	584
Кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС)	52
Кривично дело навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС)	124
Укупно	883

Обим и динамика осуђених пунолетних лица за кривична дела против правног саобраћаја, у 2018. години, као и у претходно обрађеним временским периодима, приказана је преко броја осуђених лица. Као и до сада, предњачи кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС) са укупно 584 осуђених лица. Овај бројчани тренд се наставља и у том погледу нема озбиљнијих показатеља да би могло доћи да значајнијих осцилација. Кривична дела фалсификовање исправе (члан 355. КЗС) и навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС) показују готово исту бројчану заступљеност тако што је за прво кривично дело укупно осуђених лица 123 а за друго укупно 124. У питању су генусно иста кривична дела чији учиниоци имају фалсификаторске намере али се разликују у криминалном приступу према њиховом остварењу. Упадљиво најмањи број осуђених лица је за кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС) који износи свега 52. Код овог кривичног дела имамо драстичан пад броја осуђених лица у односу на претходну 2017. годину.

4.4. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2019. години

Праћење укупног обима и динамике кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2019. години подразумева утврђивање појединачног броја кривичних дела обе групе. Притом, као што смо претходно напоменули, реч је о кривичним делима фалсификата код обе наведене групе. Отуда ћемо табеларно раздвојити, самим тим и посебно разматрати, групе кривичних дела у даљем излагању.

Табела 8.

Осуђена пунолетна лица за кривична дела против привреде у Републици Србији

у 2019. години (статистика РЗС)¹⁴⁷

Појединачна кривична дела	Свега
Кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС)	48
Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС)	11
Кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС)	97
Кривично дело прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (члан 244б. КЗС)	4
Кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 244. КЗС)	1
Укупно	161

Обим и динамику осуђених пунолетних лица за кривична дела против привреде, у 2019. години, можемо пратити подробније у односу на ранију односно 2018. годину. Разлог томе је чињеница да сада имамо већи број кривичних дела, па је самим тим њихова статистика знатно боље упоредивија. Полазећи од критеријума највеће заступљености, можемо констатовати да кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС) има највећи број осуђених лица (укупно 97). Овај тренд се, заправо, наставља из ранијих година и у складу је са већ предоченом аргументацијом о повећаном коришћењу безготовинских средстава плаћања у нашој земљи. При томе се платне картице налазе на првом месту ове врсте платних средстава. Иако са половином мањим бројем осуђених лица (укупно 48), кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС) је и даље веома заступљено. Међутим, морамо констатовати да сваком наредном годином број осуђених лица за ово кривично дело опада. То је иманентно смањеном коришћењу готовог новца у платном промету.

Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС) има различито изражену бројчану динамику (укупно 11). Наиме, оно показује трендове опадања и раста броја осуђених лица. Наведено се не уклапа у присутне трендове, изражене код других кривичних дела. У сваком случају, ово кривично дело сматрамо специфичним. Његове осцилације није могуће објаснити на паритетан начин у смислу упоредбе са кретањима у правном и пословном промету наше земље. Преостала два

¹⁴⁷ Пунолетни учиниоци кривичних дела—Пријаве, оптужења и осуде (2019.), Билтен РЗС, бр. 665, Београд, 2020, стр. 70-71.

кривична дела: прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (члан 244б. КЗС) и фалсификовање знакова за вредност (члан 244. КЗС) заступљена су у занемарљивом броју осуђених лица. Наиме, код првог кривичног дела је укупно осуђено 4 лица а код другог само 1 лице. Овде можемо уочити чињеницу смањеног интересовања, лица из криминалног миљеа, за њихово вршење у нашој земљи.

Табела 9.

Осуђена пунолетна лица за кривична дела против правног саобраћаја у Републици Србији у 2019. години (статистика РЗС)¹⁴⁸

Појединачна кривична дела	Свега
Кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС)	127
Кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС)	573
Кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС)	50
Кривично дело навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС)	190
Укупно	940

Укупан обим и динамика осуђених пунолетних лица за кривична дела против правног саобраћаја, у 2019. години, као и у претходно обрађеним временским периодима, заснива се на броју осуђених лица. Као и до сада, предњачи кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС) које о(п)стаје као најучесталије кривично дело. Судаћи према броју осуђених лица (укупно 573) можемо констатовати да је у питању кривично дело чија инкриминација покрива широку лепезу могућих радњи извршења. Прецизније, она се испољава кроз пет самосталних (основних) облика кривичног дела. У оквирима сваког од ових облика, имамо више модалитета радње њиховог извршења, чиме се омогућава овако велики број кривичних дела и осуђених лица. Кривично дело навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС) је друго по броју осуђених лица (укупно 190). Иако се налази одмах из претходно обрађеног кривичног дела, овде је број осуђених лица натполовично мањи. Потребно је

¹⁴⁸ Пунолетни учиниоци кривичних дела—Пријаве, оптужења и осуде (2019.), Билтен РЗС, бр. 665, Београд, 2020, стр. 72-73.

нагласити да се број осуђених лица, за ово кривично дело, знатно увећао у односу на претходно обрађене године. Стога можемо уочити перманентно увећавање броја осуђених лица са чиме ово кривично дело спада у ред често вршених у нашој земљи.

Иако кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС) припада реду традиционалних кривичних дела оно се и у савременом кривичном законодавству сматра општим кривичним делом из ове групе. Судаћи према укупном броју осуђених лица 127 можемо констатовати да се његова варијабилност креће на средњој линији учесталости кривичних дела. Такође је важно апострофирати да се укупан број осуђених лица, код овог кривичног дела, може сматрати уравнотеженим у односу на претходне године. Отуда немамо значајније бројчане осцилације код овог кривичног дела у односу на претходно обрађиване године. Најзад, кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС) показује најмањи број осуђених лица (укупно 50). То је резултат тренда постепеног опадања броја осуђених лица у односу на ово кривично дело. Следствено томе, можемо очекивати даљи наставак опадајућег тренда осуђених лица. Очигледно је ово кривично дело мање интересантно фалсификаторима у односу на друга кривична дела.

4.5. Обим и динамика кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2020. години

Праћење укупног обима и динамике кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у 2020. години подразумева утврђивање појединачног броја кривичних дела обе групе. Притом, као што смо претходно напоменули, реч је о кривичним делима фалсификата код обе наведене групе. Отуда ћемо табеларно раздвојити, самим тим и посебно разматрати, групе кривичних дела у даљем излагању.

Табела 10.

Осуђена пунолетна лица за кривична дела против привреде у Републици Србији у 2020. години (статистика РЗС)¹⁴⁹

Појединачна кривична дела	Свега
---------------------------	-------

¹⁴⁹ Пунолетни учиниоци кривичних дела—Пријаве, оптужења и осуде (2020.), Билтен РЗС, бр. 677, Београд, 2021, стр. 68-69.

Кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС)	48
Кривично дело фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС)	1
Кривично дело фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС)	76
Кривично дело фалсификовање знакова за вредност (члан 244. КЗС)	1
Укупно	126

Обим и динамика осуђених пунолетних лица за кривична дела против привреде, у 2020. години, као и у претходно обрађеним временским периодима, приказана је преко броја осуђених лица. С обзиром да је реч о последње обрађеној календарској години, можемо имати знатно шири преглед варијабилности броја осуђених лица. Општи је утисак да је збирно мањи број осуђених лица у односу на раније обрађиване године. Наведено се одражава и у погледу броја осуђених лица код појединачних кривичних дела из ове групе. Највећи број осуђених лица је уочљив код кривичног дела фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 243. КЗС). Њихов укупан број износи 76 што је бројчано више од збира осуђених лица за остала кривична дела из ове групе.

Следеће је кривично дело фалсификовање новца (члан 241. КЗС) чији је укупан броја осуђених лица 48. Овде имамо ситуацију константног смањења броја осуђених лица у односу на све претходно обрађиване године. То је сасвим у складу са постепеним смањењем коришћења новца као платежног средства у нашој земљи. Иако спадамо у ред земаља где се готовим новцем највише тргује неспорна је чињеница да електронски систем плаћања полако надомешћује готовински.

Интересантно је запазити да остала два кривична дела: фалсификовање хартија од вредности (члан 242. КЗС) и фалсификовање знакова за вредност (члан 244. КЗС) имају занемарљив број осуђених лица (укупно 1). Реч је о кривичним делима која нису била предмет криминалног интересовања у нашој земљи. Очигледно је да се њиховим извршењем није могла обезбедити већа имовинска корист па потенцијални учиниоци нису преузимали радње у оквиру ових инкриминација.

Табела 11.

Осуђена пунолетна лица за кривична дела против привреде и правног саобраћаја у Републици Србији у 2020. години (статистика РЗС)¹⁵⁰

Појединачна кривична дела	Свега
Кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС)	320
Кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС)	398
Кривично дело фалсификовање службене исправе (члан 357. КЗС)	40
Кривично дело навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС)	234
Укупно	992

Обим и динамика осуђених пунолетних лица за кривична дела против правног саобраћаја, у 2020. години, као и у претходно обрађеним временским периодима, приказана је преко броја осуђених лица. Као и до сада, предњачи кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗС). Са укупним бројем осуђених лица од 398 ово кривично дело потпуно доминира међу делима из исте групе. Аргумент, у прилог овако честом вршењу овог кривичног дела, истоветан је ранијим и односи се на велики број основних облика и модалитета радње њиховог извршења. Нешто мањи број осуђених лица (укупно 320) има кривично дело фалсификовање исправе (члан 355. КЗС). У овој години бележимо велики скок броја осуђених лица, код овог кривичног дела, у односу на све претходно обрађене године. Очигледно је да полиција и надлежно тужилаштво показују изузетне резултате што се статистички најбоље доказује.

Кривично дело навођење на оверавање неистинитог садржаја (члан 358. КЗС) припада кривичним делима чији учиниоци се користе преварним предузимањем радње извршења. Они обмањују своје потенцијалне жртве на начин што их доводе у заблуду наводе на оверу лажних докумената. Велика бројчана заступљеност овог кривичног дела (укупно 234) показује нам да се, у укупној структури учињених кривичних дела из ове групе, значајан број односи на преварно поступање њихових учинилаца. Такође је важно нагласити специфичности жртве која, будући да је доведена у заблуду, треба да овери документ у оквиру својих службених овлашћења. Најзад, кривично дело фалсификовање

¹⁵⁰ Пунолетни учиниоци кривичних дела—Пријаве, оптужења и осуде (2020.), Билтен РЗС, бр. 677, Београд, 2021, стр. 70-71.

службене исправе (члан 357. КЗС) можемо сматрати најмање заступљеним кривичним делом. Ова констатација проистиче из чињенице да, иако број осуђених лица није занемарљив (укупно 40), у односу на остала кривична дела оно увелико заостаје. Уосталом, варијабилан тренд броја осуђених лица, код овог кривичног дела, можемо уочити и у односу на све претходно обрађиване године.

5. Тенденције код извршења кривичних дела против привреде и правног саобраћаја у временском периоду 2016-2020. године

Истраживање обима и динамике извршења кривичних дела против привреде и правног саобраћаја, у временском периоду 2016-2020. године, показује бројне специфичности. Оне су уочљиве у табеларно приказаним подацима у свакој од календарских година. На основу прикупљеног материјала стичемо утисак да у нашој земљи постоји прилично неуравнотежена динамика појединачних кривичних дела у обе групе (против привреде и против правног саобраћаја). Она оптира у великом распону, унутар постављених граничних вредности, у свакој појединачно обрађеној години. Притом се ове вредности заснивају на резултатима до којих смо дошли на основу увида у годишње статистичке билтене и саопштења РЗС.

Вредност сваког истраживања огледа се у утврђивању динамике кретања различитих тенденција у оквиру добијеног материјала. Овако испољена динамика подразумева различита кретања укупног броја учињених кривичних дела, њихових група и сваког појединачног кривичног дела. Сумирајући добијене резултате и обрађујући их табеларно могли смо уочити различите тенденције. Њихово испољавање можемо разматрати на два начина и то као: варијабилне тенденције у извршењу кривичних дела и законитости у извршењу кривичних дела.

5.1. Варијабилне тенденције у извршењу кривичних дела

Варијабилне тенденције у извршењу кривичних дела подразумевају одсуство истоветног броја кривичних дела. То се односи на компарацију добијених података, укупног броја кривичних дела, у оквиру различитих година у временском распону 2016-2020. године. На тај начин се најреалније могу уочити различитости које утичу на драстичан пад или велики скок броја извршених истоветних кривичних дела. Анализом ових података можемо закључити у којој мери је, криминално–политички посматрано, у

нашој земљи присутан криминалитет који укључује различите врсте фалсификата. Сматрамо подесним приступ којим ће се узети у обзир варијабилност група кривичних дела против привреде и против правног саобраћаја и варијабилност појединачних кривичних дела из ових група.

Обим и динамика кривичних дела против привреде показује умерене варијабилне тенденције у временском периоду 2016-2020. године. Овако изражена умереност је присутна у прве две календарске године, у 2016. години и 2017. години, где имамо идентичан укупан броја осуђених лица (196) за кривична дела против привреде. Запажен пад броја кривичних дела из ове групе уочљив је у следеће три календарске године. Прецизније, у 2018. години и 2019. години имамо скоро исти број осуђених лица тј. укупно 166 и укупно 161. Међутим, у последњој обрађеној 2020. години долази до наглог пада броја осуђених лица на укупно 126. Пратећи кретање овако изражених бројки, са варијабилно умањеном тенденцијом кретања, можемо очекивати да ће се у наредној календарској 2021. години овај тренд наставити.

Обим и динамика кривичних дела против правног саобраћаја показује увећане варијабилне тенденције у временском периоду 2016-2020. године. Различитости су присутне у свакој од обрађених календарских година наведеног временског периода. Пратећи укупан број осуђених лица можемо уочити да се варијабилност њиховог броја може пратити у календарским годинама које се не додирују. Прецизније, у 2016. години и 2018. години имамо приближан број осуђених лица од укупно 873 и 883. Међутим, у 2017. години, 2019. години и 2020. години имамо растући број осуђених лица 902, 940 и 992. Овде можемо уочити тренд постепеног повећања који ће се, сасвим сигурно, наставити и у наредним годинама.

5.2. Законитости у извршењу кривичних дела

Законитости у извршењу кривичних дела можемо уочити на основу чињенице да се, упркос присутним различитостима, могу уочити бројна заједничка обележја. Она се везују за чињеницу да је, у временском периоду 2016-2020. године, укупна стопа криминалитета, у области привреде и финансија у свету, укључујући и нашу земљу, значајно порасла. У прилог томе говоре чињенице да се формирају посебни државни органи, као и организационе јединице у полицији и правосуђу, који су надлежни за сузбијање коруптивних кривичних дела.

Главна законитост се односи на чињеницу да постепено опада стопа кривичних дела фалсификата која се односе на готов новац као платежно средство. То је уочљиво у свакој посматраној календарској години у временском периоду 2016-2020. године. Разлози се односе на факат да се употреба готовог новца постепено смањује где се истовремено уступа место електронским облицима плаћања. На тај начин се постижу вишеструки ефекти. Најпре се смањује могућност шпекулативних послова и омогућава потпунија контрола робно-новчаних токова. С друге стране савесни грађани су стимулирани да користе електронски начин плаћања јер у том случају не плаћају провизију које је обавезна код плаћања рачуна у готовом новцу. Такође је у великој мери повећана куповина производа путем интернета и уопште електронска трговина што, такође, искључује могућност коришћења готовог новца.

ОКВИРИ ИСТРАЖИВАЊА

1. Дефинисање предмета и циља истраживања

Свако истраживање мора садржати јасно одређен и дефинисан предмет и унапред постављен циљ чијем испуњењу треба тежити. На тај начин је могуће одредити јасан методолошки оквир који ће бити коришћен у истраживању. Такође, на бази унапред одређеног предмета и циља истраживања, могуће је поставити темате и подтемате који ће бити истражени. Најзад, формулисање опште и посебних хипотеза није могуће ако немамо јасно означену област истраживања. Уколико ствари не бисмо овако поставили, онда би истраживање постало арбитрерно и не би испунило очекивања која сваки истраживач пред собом поставља.

С обзиром да се фалсификовање исправе обрађује у законодавству и полицијској пракси важно је утврдити каква искуства има наша полиција у овој области. Посебност фалсификата захтевала је интензивнију међународну, европску и регионалну сарадњу полицијских органа што, само по себи, захтева узимање у обзир и ових момената. У том смислу је од изузетне важности мрежна повезаност наше полиције са Еурополом и Интерполом. Ове организације су од велике помоћи код утврђивања свих сумњивих случајева фалсификованих докумената. Под тим се првенствено мисли на граничне случајеве када полиција није, на самом почетку, сасвим сигурна у поузданост одређеног документа у чији посед је дошла у оквирима обављања редовне службене дужности. Зато се под предметом истраживања сматра утврђивање начина односно метода рада полиције у превенирању фалсификата и њено реактивно деловање када фалсификати буду откривени. Отуда се истраживање неће расплињавати на остале делатности полиције које, у ужем смислу, нису непосредно повезане са фалсификатима.

Циљ истраживања обухвата проверу постављених хипотеза и подхипотеза у раду. Њихова основаност биће утврђивана на бази приказаних материјала и примера деловања полиције у делу проактивног и реактивног реаговања на појаву фалсификата. По природи ствари, ови поступци полиције непосредно су везани за њено редовно обављање службених дужности усмерених на спречавање употребе фалсификованих исправа.

2. Методолошки оквир

Коришћење подесног методолошког оквира у раду оваквог обима и нивоа захтева коришћење већег броја метода. На тај начин се јасно могу поставити широки оквири истраживања који омогућавају детаљније упознавање са предметним тематом. Мултидисциплинарност истраживања обезбеђена је и комбиновањем више самосталних метода у визури предметног темата. С обзиром да фалсификовање исправа задире у различите поре људског и друштвеног живота сасвим му се оправдано мора приступити на овај начин.

Истраживање обухвата више граничних области које су предмет бављења различитих наука и научних дисциплина. Базичну ужу научну област чини кривичноправна која обухвата материјалноправне и процесноправне аспекте. Они су у раду детаљно изложени у оквиру целина где се обрађују групе кривичних дела и појединачна кривична дела која базично припадају фалсификатима. Процесни део рада је изложен на основу метода који су нам омогућили ближе упознавање са начином даљег процесуирања откривених случајева фалсификата исправа.

Сумирајући подесне методе, који могу бити коришћени у истраживању, и потребе у истраживању фалсификата исправа, можемо издвојити следеће:

- 1) Аналитички метод који омогућава упознавање једне појаве односно предмета истраживања на основу његовог растављања на саставне делове. У оквиру овог метода биће коришћене следеће врсте анализа:
  - Анализа садржаја (лингвистичка анализа и др.);
  - Дескриптивна анализа;
  - Експликативна анализа;
  - Структурална анализа;
  - Упоредноправна анализа;
  - Систематска анализа;
  - Финална (циљна) анализа.
- 2) Синтетички метод обухвата синергију односно спајање саставних елемената мисаоног процеса. Примена овог метода омогућава систематско повезивање појединачних елемената које укључује њихову међусобну усклађеност. Једном речју, овим методом се ствара целина на основу свих података до којих се дошло у истраживачкој фази рада.

- 3) Историјски метод омогућава упознавање истраживача са настанком и развојем различитих врста фалсификата. Наведено посебно долази до изражаја услед чињенице да су предмет фалсификовања били најстарији политички и правни документи. Њихова веродостојност се неретко утврђивала и протеком дужег временског периода.
- 4) Индуктивни метод подразумева унапред постављен систем закључивања који произилази из прикупљеног истраживачког материјала. Специфичност овог метода је у кретању закључивања у смеру од појединачног према општем.
- 5) Дедуктивни метод подразумева унапред постављен систем закључивања где се из општег изводи конкретан (посебан или појединачни) суд. Овде имамо ситуацију да је истраживач стекао општи суд у погледу вредности одређене врсте фалсификата, па је потом утврдио вредност појединачног фалсификата, у конкретном случају, који је предмет обраде.

3. Формулисање и образложење опште и посебних хипотеза

Неизоставни део сваког истраживања обухвата формулисање и образложење опште и посебних хипотеза. На тај начин се може утврдити у којој мери су резултати истраживања допринели бољем разумевању суштине ствари. Иако општа хипотеза има руководни карактер неопходно је формулисати подхипотезе којима ће иста бити боље проверена.

Општа хипотеза

Добро обучени припадници полиције су главни фактор правовременог откривања и успешног процесуирања фалсификованих исправа.

Посебне подхипотезе

На основу опште хипотезе у раду је формулисано више подхипотеза:

- 1) Континуирана едукација полицијских службеника у иностранству и константна обука домаћих стручњака, у овој области, доприноси њиховој бољој обучености;
- 2) Постављање савремених електронских уређаја и техничких помагала доприноси превенирању потенцијалних фалсификата у полицијском раду;

- 3) Међународна, европска и регионална размена података, у погледу идентификованих фалсификата, укључујући нове начине фалсификовања (*modus operandi*), утиче на њихову даљу дистрибуцију у другим земљама;
- 4) Професионално усмерени полицијски службеници у значајној мери су ефикаснији у откривању фалсификованих исправа.

4. Представљање резултата истраживања

Истраживање је обухватило материјале из полицијске праксе. Састоји се од уводног дела, где је објашњено шта су идентификациони документи. Након тога је приказан кратак историјат личних докумената (пасоши, личне карте), почев од њиховог увођења па надаље. Укратко је објашњена стандардизација садашњих докумената по узору на упоредна решења. Приказан је процес штампања, уз адекватна теоријска појашњења. Такође су представљене три фазе штампања: *pre press*, *press* и *after-press*, уз додатна објашњења који се поступци у њима предузимају. Типологија фалсификованих докумената је детаљније разматрана у оквиру чега су дата појединачна објашњења.

Идентитет и идентификациони документ

Идентитет личности представља истоветност лица који се, на основу ознака које га карактеришу и издвајају од осталих лица (пол, узраст, старост, особени знаци), утврђује путем јавних исправа (лична карта, пасош, извод из матичних књига).¹⁵¹ Наведене јавне исправе спадају у категорију идентификационих докумената, односно представљају документ који се користи за идентификацију његовог власника и органа који га је издао и који садржи податке у складу са врстом документа.

У оптицају је више дефиниција идентификационих докумената, а по дефиницији Европске комисије, извршног органа Европске уније, идентификациони документ представља „документ који државни орган издаје лицу ради доказивања идентитета тог лица.“¹⁵²

Идентификациони документ потврђује јединствени идентитет грађанина и дефинише идентитет те особе у односу на државу која га је издала. Може да садржи

¹⁵¹ Извор: *Правна енциклопедија*, том 1, Савремена администрација, Београд, 1985, стр. 469.

¹⁵² https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/identity-document_en, (доступно 02.02.2022.).

потпуне генералије лица, односно:

- пуно име и презиме,
- имена родитеља,
- старосне године,
- датум и место рођења,
- пол,
- адресу,
- професију,
- националност и
- друге биографске податке.

Савремени идентификациони документи са интегрисаним микро-чипом, тзв. електронски идентификациони документи, поред наведених информација о особи, садрже и додатне биометријске идентификаторе, као што су: фотографија лица, као обавезни податак и отиске прстију. Поред наведених, класичних биометријских података, често се још, као биометријски идентификатори, наводе слика ириса ока, геометрија длана и прстију, али се исти не користе при персонализацији идентификационог документа.

Идентификациони документ, било да је реч о личној карти, путној исправи или било ком другом документу израђеном од стране овлашћеног органа у законом предвиђене сврхе, и поред високог степена техничког, технолошког и посебно информационог развоја, остаје незаменљиво и неопходно средство за одвијање правног саобраћаја. Ова категорија докумената омогућава поуздано утврђивање идентитета, било да се ради о физичкој идентификацији особе од стране овлашћеног лица или о *on-line* аутентификацији грађана приликом коришћења дигиталних сервиса државне управе.

Идентификациони документи, због свог степена значаја, спадају у категорију **ЗАШТИЋЕНИХ ДОКУМЕНАТА** јер имају додатну безбедносну вредност, потврђују истинитост података наведених у њему и произведени су тако да могу бити верификовани као оригинали, коришћењем материјала и производних техника који их штите од фалсификовања и злоупотребе.

Злоупотреба идентификационих докумената доводи се у директну везу за крађом идентитета која представља чин незаконитог прибављања осетљивих - личних информација о другом лицу без његовог знања и коришћење тих информација. Преваре са документима, без обзира да ли се ради о фалсификованим или аутентичним, представљају важан изазов за контролу граница и унутрашњу безбедност државе, јер

омогућавају, не само нерегуларан начин уласка на територију неке државе, већ и слободу кретања.

Злоупотребљени подаци друге личности, у форми фалсификованог идентификационог документа, представљају високу претњу за унутрашњу безбедност држава и њених грађана. Они омогућавају извршење великог броја кривичних дела, између осталих незаконит прелазак државне границе, кривичних дела против привреде, кривичних дела из области против правног саобраћаја, па све до најтежих кривичних дела из области организованог криминала, прања новца и тероризма.

Преваре са документима формирају снажну везу са организованим криминалним групама (ОКГ) и генеришу њихов приход, јер савремени документи захтевају софистицираније и скупље технике за производњу квалитетних фалсификата. Такође, украдене личне информације могу се користити за обављање различитих финансијских трансакција, отварање банковних рачуна, прибављање кредитних картица, улазак у рестриктивни простор, *on-line* куповине итд.

Историјат идентификационих докумената

Посматрајући са историјског аспекта, потреба за поседовањем идентификационог документа, на основу којег би могао да буде утврђен идентитет лица као и да се несметано креће на територији своје али и друге државе, постоји од давнина. Пасоши, транзитна писма и слична документа коришћени су вековима да би се појединцима омогућило безбедно путовање у стране земље. Међутим, усвајање пасоша у свим земљама је настало у току 19. и 20. века. Прво појављивање речи „пасош” на енглеском датира са почетка 16. века и потиче од средњофранцуског „*pasport*”, што је у то време значило „овлашћење за пролазак кроз луку”.

Француска реч пасош датира из 1420. године за време владавине Луја XI и први пут се појавила у Лиону као сертификат који су власти издавале за слободан промет робе. Године 1464. појам је проширен на људе те је „пасош“ постао „заштитно писмо које је издала власт којим се гарантује слободно кретање личности“, блиско данашњем појму пасоша. Пре тога, издаване су различите врсте путних исправа, обично писмо монарха, којим се потврђује идентитет путника или се захтева безбедан пролаз до одредишта.

Велика Британија и Француска сматрају да су прве земље које су измислиле концепт пасоша. Најраније спомињање документа о „заштитном писму“ у Великој Британији појављује се за време владавине Хенрија V, у Закону парламента од 1414.

године. Тада је краљ могао да изда „заштитно писмо“ било коме (франц. „*laissez-passer*“), било да су Енглези или не, а сам монарх га никада није имао, нити му је био потребан. То је случај и данас, када је у питању актуелни монарх Уједињеног Краљевства - Краљица Елизабета II. Најранији пасош који, још увек, постоји издат је 18. јуна 1641. године и потписао га је Чарлс I.¹⁵³

Претеча данашњих личних карата, идентификационог документа у писаној форми, појављује се у 19 веку, конкретно у Француској. Тада је Наполеон, у временском периоду 1803-1804 године, увео интерни лични документ за раднике, што у ствари представља претечу националног идентификационог документа. Наполеонове реформе су подстакле и друге земље да примене свеобухватније системе за издавање идентификационих докумената. Тако је, почев од 1839. године, султан Махмуд II, подстакнут успехом Наполеонових реформи за консолидовање државних институција, увео националне личне карте у Отоманском царству 1844. године.¹⁵⁴

Битно је истаћи да су, током 19. и 20. века, у оптицају били и такозвани унутрашњи, тј. интерни пасоши, који су у то време представљали технолошку револуцију а који се, такође, сматрају претечом савремених идентификационих докумената. Коришћени су за кретање унутар територије једне државе или за кретање по спорним територијама. За разлику од савремених идентификационих докумената, који имају дужи рок трајања, интерни пасоши су у неким случајевима били ефемерни, једнократни документи који су се одбацивали након завршетка путовања, што је било у земљама Јужне Америке. Док су, на пример, у Совјетском Савезу они важали дуже.

Пре појаве идентификационих докумената, лични идентитети су били флуиднији и људи су имали више шанси да прикрију свој идентитет, односно да се несметано уклопе у заједницу. Међутим, самом појавом идентификационих докумената ова могућност се значајно смањила. Суочени са новим системом, који се фиксирао на личну идентификацију, носиоци су манипулисали информацијама на овим документима. Тако је започео материјални, симболички и спорни однос између грађана и докумената који ће преовладати до данашњих дана.

Интерни пасоши су садржали основе онога што данас називамо „биометријом“. Много пре софистицираних машина, које потврђују наше идентитете путем наших отисака прстију или мрежњаче, власти су морале ручно да региструју на папиру физичке

---

¹⁵³ <https://shorexcapital.com/a-brief-history-of-passports/> (доступно 26.02.2022.).

¹⁵⁴ <https://fxb.harvard.edu/2015/11/12/a-brief-history-of-national-id-cards/> (доступно 03.02.2022.).

маркере и карактеристике власника документа како би потврдили њихов идентитет. У време пре снимања камера и фотографија, власти су морале да препознају носиоце пасоша на основу описа забележеног у документу. Француски пасоши 1845. године садржали су до 11 карактеристика (коса, очи, висина, брада итд.) који су морали прецизно да описују особу за коју ће пасош служити. Перуански пасоши, с друге стране, захтевали су мање информација, ограничавајући захтев на само пет карактеристика, док су њихови колумбијски пандани захтевали само основне генералије лица у виду имена и презимена на обрасцу пасоша. Дескриптивне карактеристике особа у пасошима, приморале су органе власти да развијају кодове помоћу који би поједноставили односно стандардизовали број потребних карактеристика особе а да, при томе, буду што прецизнији.

Революционарни моменат у историји путних и идентификационих докумената настао је почетком 20. века, прецизније 1915. године у Сједињеним Америчким Државама, за време трајања Првог светског рата. Тада је амерички државни секретар наредио да се у пасош унесе фотографија из безбедносних разлога, након што је немачки шпијун *Carl Lody* успео да добије амерички пасош и отпутује у Велику Британију под псеудонимом *Charles A. Inglis* користећи своје течно знање енглеског језика и чињеницу да у његовом пасошу није било фотографије.¹⁵⁵

Исте године, Уједињено Краљевство уводи фотографију као обавезни елемент пасоша, као и Немачка, од 01.01.2015. године, што представља почетак краја и одласка у историју докумената без фотографије и са описаним карактеристикама особе.

Након Првог светског рата уочени су реални проблеми са провером и овером личних докумената за прелазак границе јер у одсуству стандардизације и јасних правила о изгледу, формату и садржају документа које у то време нису постојале, било је тешко утврдити да ли је документ аутентичан или не. Ситуација у вези са захтевима за лична документа са фотографијом се променила 1920. године када се у Француској састала Лига народа. Одлуке са ове конференције представљају почетак обликовања пасоша и личних докумената, у форми која се и данас користи. Конференција о пасошима и царинским формалностима формирала је нове захтеве у погледу величине, изгледа и дизајна путних исправа за 42 земље и увођење стандардног шаблона за књижицу пасоша од 32 странице, димензија 15,5 x 10,5 цм. Прве четири странице би се фокусирали на детаље као што су: карактеристике носиоца, пребивалиште или занимање.

---

¹⁵⁵ <https://fully-verified.com/passport-photography-history/> (доступно 03.02.2022.).

И у том периоду, који се може посматрати као почетак стандардизације форме и садржаја пасоша, није било правила како треба да изгледа фотографија за пасош, тако да су се могле наћи све варијације фотографија. На пример, људи који стоје у парку (фотографија у пуној величини), седе на клупи или коњу, или их показују како свирају гитару. Такође, величине фотографије нису биле дефинисане, а све величине су биле могуће све док је било места за уметање у пасош.

До значајних промена, у вези са фотографијом у пасошу, долази средином 20. века, тачније шездесетих година у Сједињеним Америчким Државама. Оне су, на пример, забраниле фотографију са осмехом а радикална промена била је прелазак на фотографије у боји, крајем седамдесетих, што је значајно повећало степен идентификације особе на фотографији.

Стандардизација идентификационих докумената

Различитости у формалним, безбедносним и другим карактеристикама идентификационих докумената стварале су проблеме у утврђивању поузданости документа и самог идентитета лица, због чега је потреба за успостављањем и уједначавањем карактеристика идентификационог документа, односно стандардизацијом, била евидентна. Најзначајнији помак, у погледу стандардизације идентификационих докумената, настао је активношћу Организације међународног цивилног ваздухопловства (енгл. *International Civil Aviation Organization*), позната по свом акрониму ИКАО (од енгл. *ICAO*). У питању је специјализована организација Уједињених нација чија је улога да креира и модернизује стандарде и препоруке у међународном ваздухопловству, са циљем да се омогући безбедан, ефикасан и уређен развој ваздухопловства и несметано одвијање авио-саобраћаја.

ИКАО-ов рад, на машински читљивим путним исправама, почео је 1968. године израдом препорука за стандардизовање пасошких књижица и картица који би били машински читљиви, а све у циљу убрзања протока и контроле путника у авио саобраћају. Препоруке, које су укључивале и усвајање оптичког препознавања карактера-ОЦР, (енгл. *Optical Character Recognition*), као технологије машинског читавања документа, објављене су 1980. године, као прво издање документа DOC 9303,¹⁵⁶ под називом „*A passport with machine readable capability*“, односно увођења стандарда машински

---

¹⁵⁶ <https://www.icao.int/publications/pages/publication.aspx?docnum=9303> (доступно 09.02.2022.).

читљиве зоне – МРЗ (енгл. *Machine readable zone*). Он је постао основ за почетак издавања машински читљивих пасоша, најпре у Аустралији, Канади и Сједињеним Америчким Државама.

Рад на стандардизацији осталих докумената, ИКАО је наставио развојем спецификација за машински читљиве визе и, касније, спецификације за машински читљиве картице. Оне се могу користити као службене путне исправе а затим и кроз примену биометрије и технологије безконтактнoг чипа, у допунама свoг основног документа DOC 9303.

Иако се у наведеном документу ради о препорукама за стандардизацију пре свега пасоша, а затим и осталих идентификационих докумената и није им циљ да утичу на израду националних идентификационих докумената, и остале државе чланице ИКАО-а, поред напред наведених, препознале су потребу за неопходношћу стандардизације и усвајање стандардизованог формата за визуелну зону МРТД. Усвајањем препорука у својим националним идентификационим документима, авио-компанијама и граничним службама, знатно је олакшана контрола путника и путних докумената чиме је значајно убрзан промет и повећаван степен безбедности у обављању авио-саобраћаја. Опционо увођење биометријских идентификационих докумената, са подацима који се чувају на безконтактном интегрисаном колу, тј. безконтактном чипу, обезбеђује већу сигурност документа и значајно смањује могућности злоупотребе.

Машински читљива путна исправа, са својом ОЦР читљивошћу, дизајнирана је и за визуелно и за механичко читање и у комбинацији са осталим физичким и безбедносним карактеристикама представља значајну препреку за могућност фалсификовања и злоупотребе идентификационог документа.

Одељци са техничким спецификацијама DOC 9303 су добили одобрење Међународне организације за стандардизацију – ИСО (енгл. *International organization for standardization*) као ISO/IEC стандард 751.¹⁵⁷ Притом је усвојен општи наслов Идентификационе картице — Машински читљиве путне исправе и он се састоји од следећих делова:

- Део 1: Машински читљив пасош,
- Део 2: Машински читљива виза,
- Део 3: Машински читљиве службене путне исправе.

---

¹⁵⁷ <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:7501:-1:ed-5:v1:en> (доступно 09.02.2022.).

Међународна организација за стандардизацију је и у свом другом документу ISO/IEC – 7801:2003¹⁵⁸ успоставила још један од стандарда, који описује карактеристике идентификационог документа, и који треба да обезбеди критеријуме према којима исти треба да се израђују и односе се на димензије и физичке карактеристике, односно материјале за израду идентификационих докумената.

ISO/IEC 7810:2003 одређује три различите величине идентификационих картица номиналне дебљине 0,76 мм и димензија:

- 1) ИД-1 85,60 x 53,98 мм, формат за образац личне карте, боравишне дозволе, возачке дозволе и саобраћајне дозволе;
- 2) ИД-2 105 x 74 мм, формат за обрасце визе, радно-боравишне дозволе у виду стикера-налепнице и поједине старе моделе личних карата који су још у оптицају као нпр. Немачка, Француска, Румунија, итд.;
- 3) ИД-3 125 x 88 мм, формат за обрасце путне исправе.

На нивоу Европске уније, предузети су значајни кораци према увођењу заједничких сигурносних стандарда идентификационих докумената за све земље чланице ЕУ. Тако је Препоруком Већа Европске уније број 2252/2004 од 04.12.2004. године,¹⁵⁹ која је објединила односно потврдила све претходне одлуке овог тела, донета одлука о минимуму сигурносних стандарда за израду путних исправа и укључивање биометријских идентификатора, која је у потпуности била у складу са документа ICAO DOC 9303O и ISO/IEC стандардом 7501. Овом одлуком постигнут је виши ниво безбедности овог документа и успостављена је поузданија веза, између носиоца документа и самог документа, као важан допринос осигурању њихове заштите од неовлашћене употребе.

Описаним активностима, које су предузели ИКАО, ИСО и Европска унија, постављени су основи стандарда у погледу израде и основних безбедносних својстава идентификационих докумената, а измене и надоградња вршене су у складу са потребама и напретком технологије.

Република Србија је, у склопу европских интеграција, усагласила изглед националних идентификационих докумената са међународним и европским стандардима, својим законским актима и то:

---

¹⁵⁸ <https://www.iso.org/standard/31432.html> (доступно 09.02.2022.).

¹⁵⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32004R2252> (доступно 11.02.2022.).

Процедура припреме за штампу

Самој изради графичког производа претходи обликовање производа, тзв. процес припреме за штампу (енгл. *pre-press*). Њиме се одређује изглед будућег производа и дефинишу се својства производа као што су: облик, димензије, ликовно-графички изглед, материјали а истовремено се израђује и технолошки план израде производа. У току процеса припреме за штампање на одређени начин се обрађују текстови, слике и сви остали елементи које је потребно умножити, те се као крајњи производ у овој фази штампања добија штампарска форма.

Поступак штампања идентификационих докумената, као и остали штампарски производи, такође, има припремну фазу која се може сматрати најважнијом. У тој фази се доносе круцијалне одлуке о материјалу од којег ће документ бити израђен, дизајну, безбедносним карактеристикама, које документ мора да има, односно њеној усклађености са релевантним међународним стандардима.

Избор материјала може се применити на све врсте заштићених докумената, од националних личних карата до електронских пасоша, укључујући визе. У питању је посебна врста папира, заштићени папир, који ће накнадно бити детаљније описан, и синтетички материјал - поликарбонат. Приликом одлучивања о врстама и броју безбедносних елемената, посебна пажња се обраћа на однос безбедносних карактеристика документа. Контрола идентификационог документа врши се на три нивоа и то:

- 1) Први ниво, визуелна идентификација документа коју врше лица која прва долазе у непосредни контакт са документом, без коришћења специјалне опреме, када се „голим оком“ контролишу поједини заштитни елементи као нпр. водени знак, оптички варијабилне боје - OVI, интаглио штампа, рељефни односно тактилни елементи заштите, оптички варијабилни елементи итд.
- 2) Други ниво контроле, спроводе обучена лица за контролу документа употребом једноставнијих техничких средстава која у себи садрже оптичка средства, увећања 10x или 15x, и изворе светлости за контролу ултравиолетних (УВ) и инфра ред (ИР) мастила.
- 3) Трећи ниво контроле спроводе обучена лица – вештаци, коришћењем софистициране опреме за контролу заштитних елемената и особина документа. Опште је правило да идентификациони документ чини комбинација заштитних

елемената, проверљивих на сва три нивоа контроле али да при томе не утичу на безбедност документа, односно да буду лаки за разумевање и контролу, са и без помоћних алата, чиме се подиже ниво ефикасности органа који је врши на терену. Мање безбедни идентификациони документи могу бити лакше фалсификовани и тако рањивији од оних са више елемената заштите. Међутим, са друге стране контрола тих докумената је лакша за откривање него оних са већим степеном заштите, који углавном могу остати неоткривени. Такође, добар дизајн картица интегрише широк спектар безбедносних функција и има додатни бенефит да их је лако контролисати.

За израду идентификационих докумената користе се различите врсте подлога у зависности од врсте документа као и одлуке саме државе, колико жели да заштити свој национални идентификациони документ.

Пасоши се састоје од три дела: корице, страница са биометријским подацима и визне странице. У највећем броју случајева, као материјал за облагање корица пасоша, користе се синтетички материјали, а код старијих верзија пасоша коришћене су тканина или кожа. У односу на израду странице за персонализацију, за све мањи број пасоша се користи папир, већ поликарбонат, тренд који је настао почетком 20. века, док се остале визне странице израђују искључиво од заштићеног папира. Остала идентификациона документа, личне карте, боравишне дозволе, возачке дозволе итд. у све већем броју престају да се штампају искључиво од заштићеног папира и прешло се на коришћење поликарбоната, што је у складу са форматом ИД-1.

За производњу заштићеног папира (папира за производњу идентификационих докумената) доминантно се користе биљна влакна односно целулоза из биљке памук, за разлику од комерцијалног папира који се производи од целулозе добијене из дрвета. Памучна влакна се добијају из меканих делова семена биљке памук који су скоро у потпуности сачињени од чисте целулозе (95%). Влакна памука се у хемијском процесу избељују и претварају у житку влакнасту кашу (пулпа/суспензија) из које се, помоћу специјалних машина за производњу папира, добија готов производ жељене форме, димензије, дебљине итд. Предност коришћења памука за производњу заштићеног папира је у томе што, услед протока времена, не добија жуту боју и знатно је издржљивији и отпорнији у односу на папир произведен од других сировина.

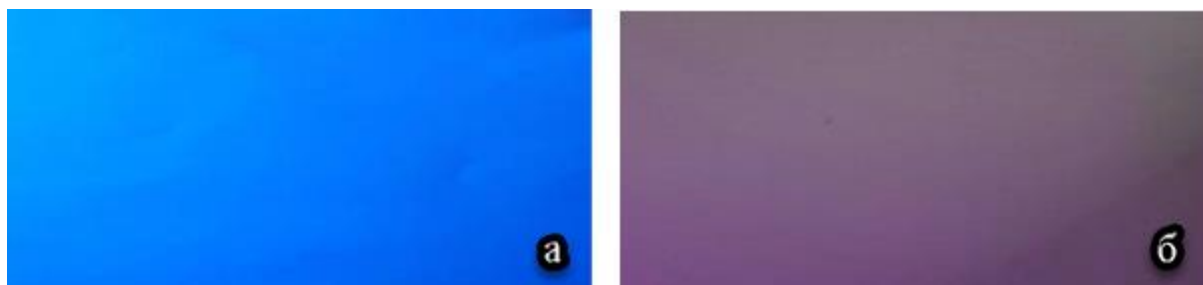
Код производње папира за комерцијалну употребу произвођачи настоје да исти буде што белји и чистији. Обзиром да је пулпа од које се прави папир браонкасте боје, без обзира да ли се ради о влакнима добијеним од целулозе памука или целулозе дрвета, у исту се додају хемијске супстанце тзв. „оптички избељивачи“ (комбинација хлора,

кисеоника и хидроген-пероксида) којима се постиже већи степен визуелне белине папира. Оптички избељивачи дају јаку флуоресценцију под ултравиолетним светлом – УВ светлом и такав папир се користи искључиво за комерцијалну употребу. За израду папира за идентификациона документа користи се искључиво папир без оптичких избељивача који му пружа основни заштитни елемент – оптичку неутралност (енгл. *optically dull*).

Први и основни корак, на утврђивању аутентичности идентификационог документа, је провера подлоге идентификационог документа специјалним техничким средствима са извором ултравиолетне светлости, на основу које се може утврдити да ли је исти израђен од заштићеног или комерцијалног папира. Уколико се установи да подлога даје бљештаво плаво-белу реакцију, са сигурношћу се може констатовати да се ради о неоригиналном папиру. Заштићени папир, контролом под УВ светлом, не реагује, односно остаје неутралан.

Слика 4.

Комерцијални папир са оптичким избељивачем у условима ултравиолетног светла (а),
Заштићени папир без оптичког избељивача у условима ултравиолетног светла (б)¹⁶⁶

Током процеса производње заштићени папир, поред оптичке неутралности, стиче и друга својства која представљају заштитне елементе, како у самом поступку преласка из пулпе у форму папира (као што је водени знак) или се додају у саму пулпу, као што су сигурносна влакна, планшете, итд., или у одређеној фази израде папира, као што је сигурносна нит.

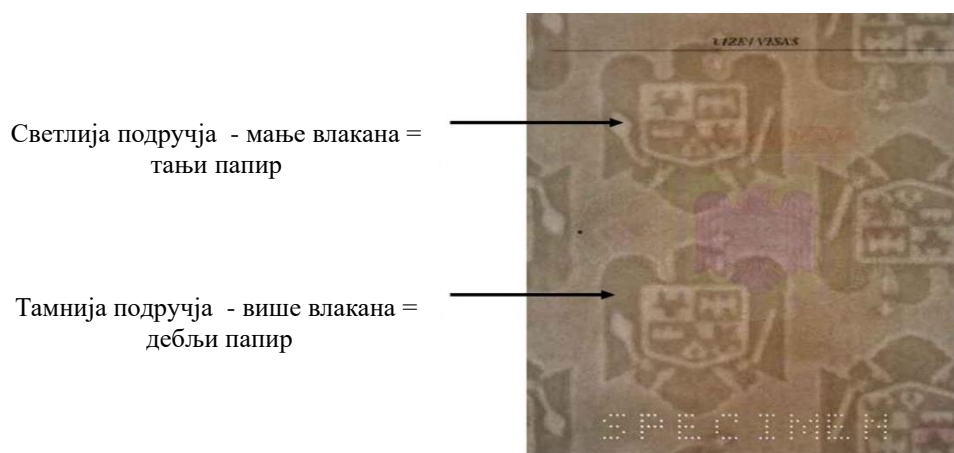
Водени знак (енгл. *watermark*) је заштитна карактеристика папира која се креира у процесу производње папира, у фази када папир садржи одређену количину влажности

¹⁶⁶ Приручник о заштићеним документима, израда и елементи заштите, основни ниво, op. cit., стр. 21.

и резултира различитом густином влакана на одређеним деловима слике. На тамнијим подручјима воденог знака папир садржи више влакана, а на светлијим подручјима садржи мање влакана. Ова подручја заједно чине једну слику и видљива су, односно контролишу се природним или вештачким извором продорног светла.

Слика 5.

Подручја влакана (мање и више влакана)

У основи, разликују се три врсте водених знакова: једнотонални линијски водени знак (енгл. *single tone*), двотонални линијски знак (енгл. *dual tone*) и мултитонални водени знак (енгл. *shadow*).

Слика 6.

Путне исправе Украјине, Белорусије и Велике Британије¹⁶⁷

¹⁶⁷ А – путни лист Украјине, модел 2017, једнотонални водени знак. Б – дипломатска путна исправа Белорусије, модел 2010, двотонални водени знак. В – путна исправа Велике Британије, модел 2016, мултитонални водени знак (регула).

Као што је наведено, контрола исправности воденог знака се искључиво врши коришћењем продорног светла, и у случају да је исти видљив голим оком, под различитим угловима. То указује да се ради о фалсификованом воденом знаку.

Слика 7.

Путна исправа Грчке¹⁶⁸

Водени знак не сме бити видљив у условима ултравиолетног светла, те уколико се контролом странице са биометријским подацима или визне странице под ултравиолетним светлом јасно види водени знак, та чињеница указује да се ради о фалсификованом документу.

Слика 8.

Путна исправа Грчке¹⁶⁹

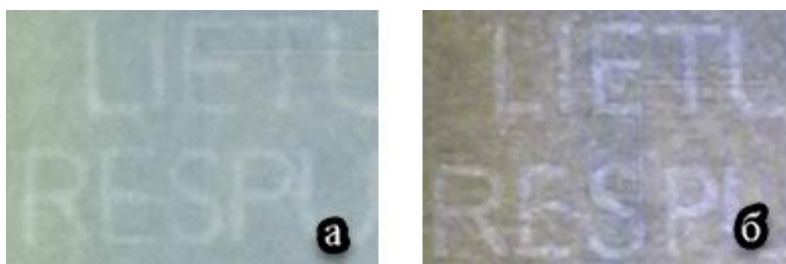
¹⁶⁸ А – Путна исправа Грчке, модел 2006, оригинални водени знак видљив под продорним светлом. Б - фалсификовани водени знак, видљив „голим оком“. Приручник о заштићеним документима, израда и елементи заштите, основни ниво, *op. cit.*, стр. 37.

¹⁶⁹ А – Путна исправа Грчке, модел 2006, водени знак на визној страници није видљив под ултравиолетним светлом. Б – фалсификовани водени знак на визној страници, видљив под ултравиолетним светлом. *Ibid.*, стр. 38.

Још једна карактеристика овог заштитног елемента је и чињеница да исти водени знак, због специфичног начина израде, не сме да има јасне контуре мотива који га чини. Уколико се провером у условима продорног светла, уоче јасне ивице, то указује да се ради о фалсификованом документу.

Слика 9.

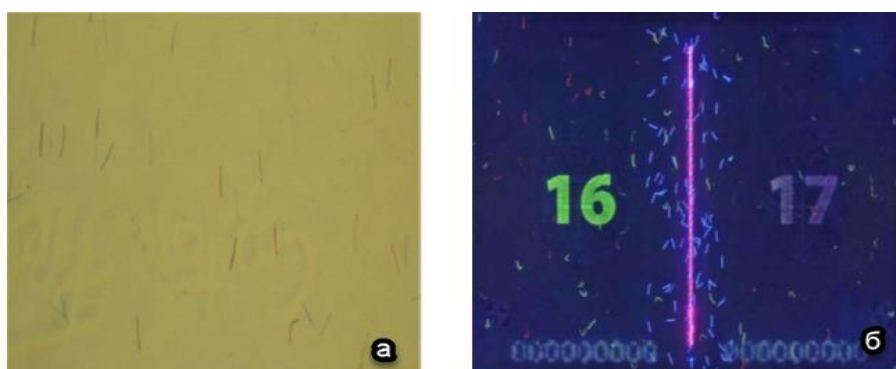
Путна исправа Литваније¹⁷⁰

Сигурносна влакна (енгл. *security fibers*) су фина синтетичка влакна која се додају у пулпу током процеса производње заштићеног папира. Сигурносна влакна могу се наћи по целој страници документа или могу бити концентрисана у одређеном подручју.

Слика 9.

Сигурносна влакна¹⁷¹

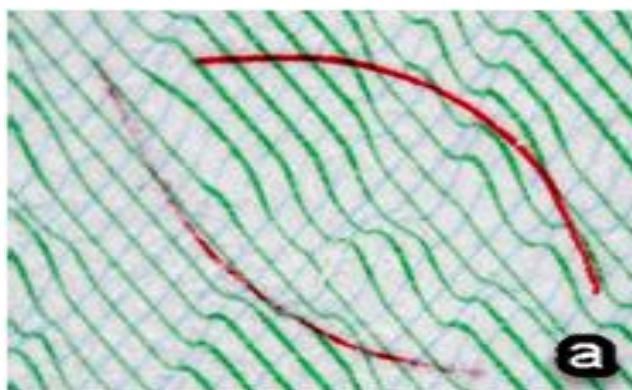
¹⁷⁰ А – Путна исправа Литваније, модел 2003, водени знак у условима продорног светла. Б - фалсификовани водени знак, у условима продорног светла, јасне контуре мотива воденог знака. Ibid., стр. 39.

¹⁷¹ А – насумично распоређена сигурносна влакна. Б – сигурносна влакна груписана у зони шивења. Ibid., стр. 23.

Разликујемо више врста сигурносних влакана: видљива сигурносна влакна (једнобојна и вишебојна), флуоресцентна (УВ реактивна) једнобојна и вишебојна влакна, видљива/флуоресцентна сигурносна влакна.

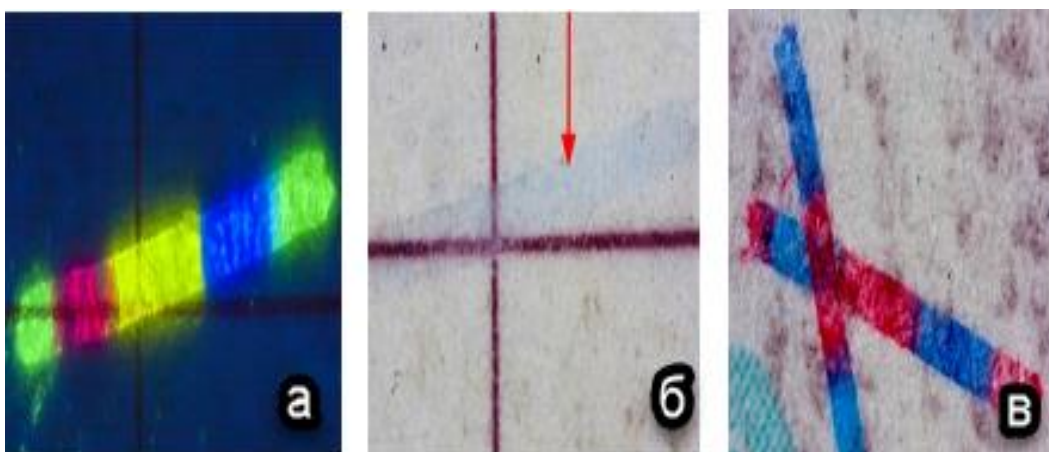
Слика 10.

Пасош Азербејџана¹⁷²

Слика 11.

Путна исправа Велике Британије¹⁷³

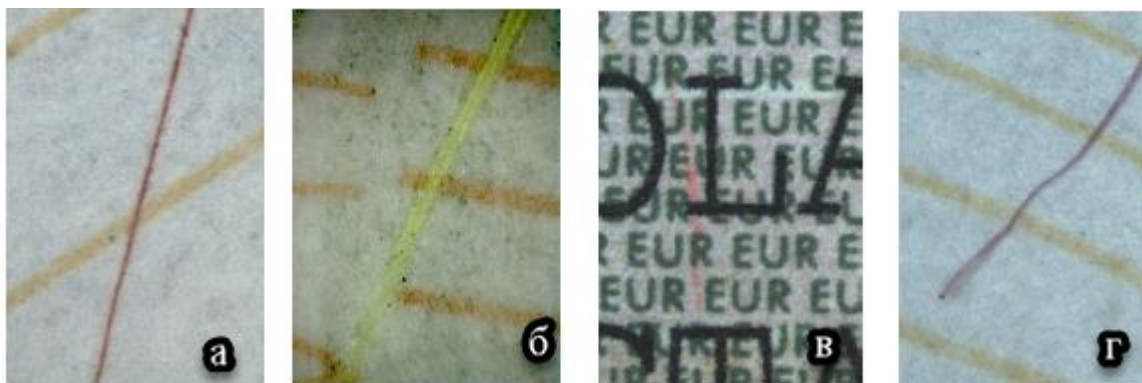

¹⁷² А – Пасош Азербејџана, модел 1998, видљиво, једнобојно сигурносно влакно (регула).

¹⁷³ Путна исправа Велике Британије, модел 2010. А - видљиво сигурносно влакно. Б - вишебојно сигурносно влакно видљиво под ултравиолетним светлом. В - видљиво двобојно сигурносно влакно (регула).

Слика 12.

Могући начини имитације сигурносних влакана¹⁷⁴

У идентификационим документима који представљају тоталне фалсификате, односно у документима у којима је све лажно, материјал и подаци који се налазе у њима, сигурносна влакна су углавном одштампана и могу се пронаћи на идентичним позицијама различитих страница документа.

Слика 13.

Путна исправа Грчке¹⁷⁵

Сигурносна нит (енгл. *security thread*) је уска полимерна или метална трака

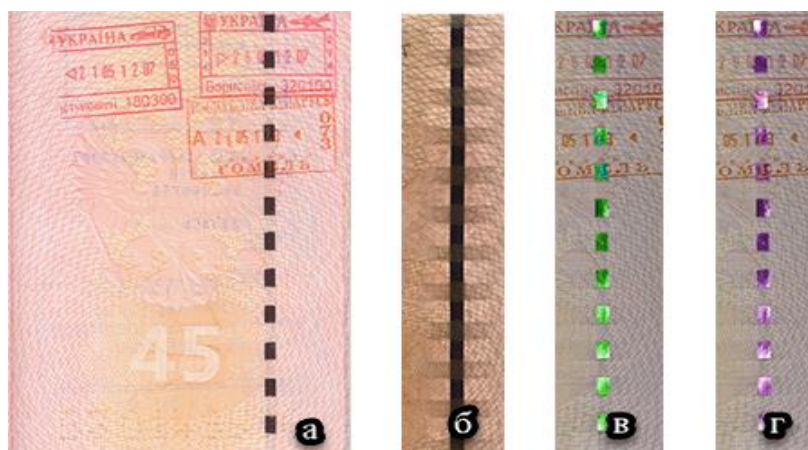
¹⁷⁴ У пракси можемо открити неколико начина имитације сигурносних влакана: А – оригинално сигурносно влакно. Б – цртано сигурносно влакно. В – штампано сигурносно влакно. Г – лепљено сигурносно влакно. Ibid., стр. 27.

¹⁷⁵ Путна исправа Грчке, модел 2006. Иста позиција сигурносних влакана на различитим страницама пасоша што указује да су иста фалсификована штампањем (УК).

имплементирана у папирну подлогу у току производње заштићеног папира и проверава се у условима продорног светла и уређаја за контролу докумената који се у себи садржи оптичко увећање и извор УВ светлости. Сигурносне нити у заштићеним документима појављују се у различитим облицима као: једнобојне или вишебојне, са и без микротекста, оптички варијабилне, видљиве у условима ултравиолетног - УВ и инфра-црвеног - ИР светла итд. У путним исправама новије генерације, у визним страницама имплементирана је тзв. сигурносна нит са прозорчићима, која се, за разлику од старијих модела које се у потпуности налазе у папирној подлози, налази са спољне стране папира док се други делови налазе у папиру.

Слика 14.

Путна исправа Руске Федерације¹⁷⁶

Поликарбонат. Једна од најзначајнијих промена на тржишту пасоша и других идентификационих докумената у последњих неколико деценија била је удаљавање од традиционалне подлоге на бази папира до поликарбоната (ПЦ). Поликарбонат је први пут представљен на тржишту личних идентификационих докумената 1989. године када је Финска пустила у оптицај своју нову возачку дозволу израђену на овом материјалу. Убрзо је уследио и први пасош са поликарбонатном биометријском страницом, такође у Финској 1997 године.¹⁷⁷

¹⁷⁶ А – Путна исправа Руске Федерације, модел 2010, метализирана сигурносна нит са прозорчићима. Б – у условима продорног света. В и Г – ефекат промене боје под различитим угловима посматрања (регула).

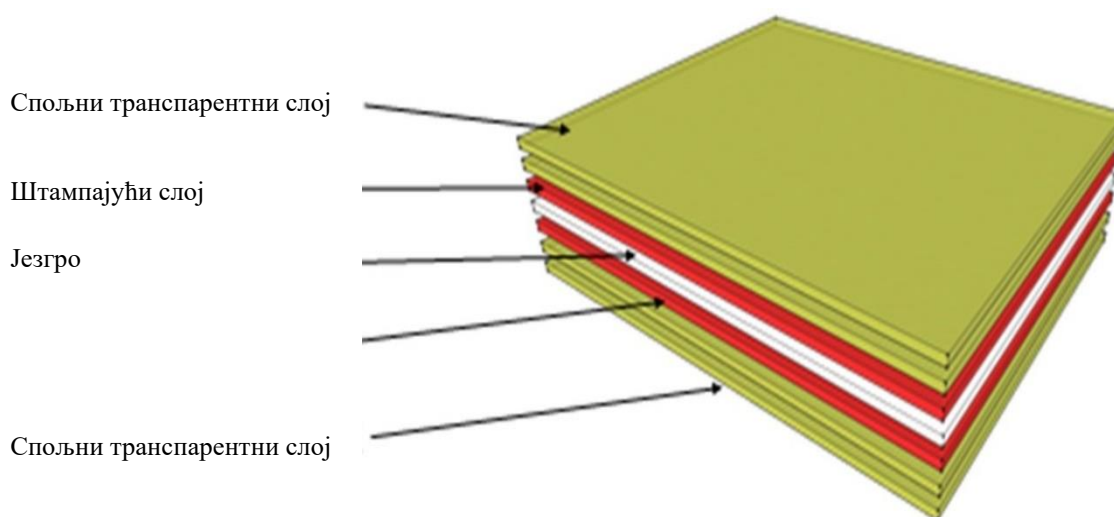
¹⁷⁷ Eric Billiaert, 2014, Polycarbonate for ID documents, https://www.academia.edu/7966334/Polycarbonate_for_ID_documents (доступно 26.02.2022.).

Поликарбонат је термопластични полимер изузетно издржљив и отпоран на механичка и топлотна дејства. У индустрији заштићених докумената користи се за израду страница са биографским подацима у пасошима, личних карата, боравишних дозвола, возачких и саобраћајних дозвола. Полазећи од чињенице да идентификациони документи морају да испуне два главна захтева, отпорност на време и употребу и отпорност на нападе од фалсификовања, поликарбонат се показао као веома добар материјал за израду идентификационих докумената јер је његова механичка и термичка отпорност висока и омогућава персонализацију података у срцу картице, као и интеграцију савремених безбедносних елемената. То га чини отпорним од фалсификовања.

Поликарбонатна картица се састоји од неколико слојева поликарбоната, различите дебљине, спојених заједно током поступка ламинирања. Током овог корака примењују се притисак и топлота како би се слојеви спојили, без употребе лепка, након чега је немогуће раздвојити слојеве једне од других, а сваки покушај ће их оштетити чиме документ постаје неупотребљив.

Слика 15.

Слојеви поликарбонатног документа¹⁷⁸

Поликарбонат који се користи у изради идентификационих докумената не сме да

¹⁷⁸ Ibid., стр. 118.

садржи никакво средство за избељивање, како би остао оптички неутралан у условима ултраљубичастог (УВ) светла, као што је случај и код заштићеног папира. То значи да ће под осветљењем УВ лампе бити видљиви само елементи произведени употребом флуоресцентног мастила, а не цео документ, што значајно олакшава контролу од стране стручног лица. Поред тога, поликарбонат омогућава приступ читавом низу сигурносних елемената интегрисаних током фазе ламинирања. Ови елементи, повезани са ламинацијом, олакшавају аутентификацију документа и помажу у откривању фалсификата.

Процес штампања

Процесом штампања омогућава се добијање одређеног броја истоветних отисака текста, слика, цртежа итд. Штампање идентификационих докумената представља процес у којем се користе различите штампарске технике, употребом специјалних унапред припремљених боја и мастила, који уједно представљају посебне заштитне елементе. У зависности од методе, која се користи за преношење слике на подлогу, разликују се две основне технике штампе:

1. конвенционалне/аналогне где се штампање заснива на преношењу боје са штампарске форме – штампарске плоче на материјал под притиском који се остварује у штампарској машини и
2. дигиталне технике штампе у којима, за разлику од конвенционалних, не постоји штампарска форма, већ се информација налази на дигиталном носачу.

За штампање идентификационих докумената користи се искључиво комбинација конвенционалних/аналогних техника штампе. Равна штампа или литографија (енгл. *offset printing*) представља индиректни поступак равне штампе, што значи да се боја са штампарске форме не преноси директно на материјал за штампање, већ на *offset* ваљак са пресвученом гуменом навлаком а са ње на материјал за штампање, где ваљак има улогу посредника у процесу отискивања.

На штампарској плочи, која се користи за равну штампу, мотив који се штампа је раван у односу на површину плоче, због чега се и дефинише као равна штампа. Карактеристика ове штампе су те да нема деформације папира, боја којом је мотив штампан је раван у односу на остатак папира, линије боје су пуне са равним ивицама, штампа се у више боја.

У производњи идентификационих докумената најчешће се користи за штампање

позадинске штампе (енгл. *background printing*) на папирним и поликарбонатним подлогама.

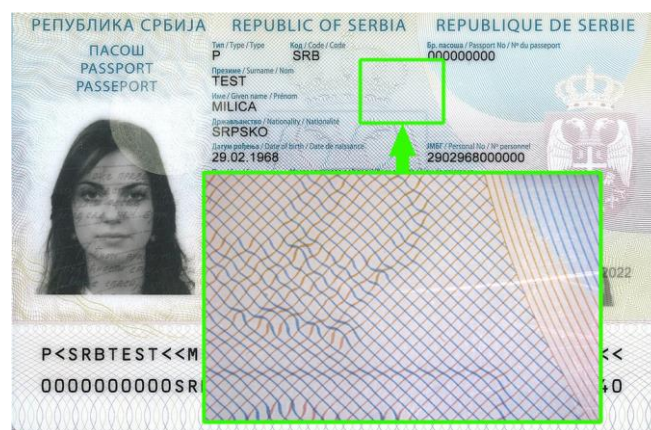
Слика 16.

Службена путна исправа Швајцарске¹⁷⁹

Слика 17.

Путна исправа Републике Србије¹⁸⁰

¹⁷⁹ А – Службена путна исправа Швајцарске, модел 2003, унутрашња страница на корици пасоша, папирна подлога, детаљ позадинске штампе, Б - позадинска штампа одштампана равном техником штампе, равномерна дистрибуција боје, видљива текстура подлоге (регула).

¹⁸⁰ Путна исправа Републике Србије, модел 2008, - поликарбонатна страница са биометријским подацима, позадинска штампа одштампана равном техником штампе. Ibid., стр. 120.

Висока штампа (енгл. *letterpress printing*) је врста директног штампарског процеса у коме се мастило са штампарске форме директно преноси на штампарску подлогу. У изради идентификационих докумената користи се најчешће за штампање серијских бројева, бар кодова и елемената дизајна корица, а штампајући мотив се налази на штампарској подлози, односно издигнут је, те се зато ова врста штампе дефинише као висока штампа. Главне карактеристике су: неравномерна дистрибуција мастила, услед високог притиска долази до истискивања мастила ка ивицама штампаног мотива што резултира стварањем испупчених ивица, деформација материјала – избочина на полеђини листа и удубљења на предњој страни листа.

Слика 18.

Путни лист Катара¹⁸¹

Слика 19.

Путна исправа НР Кине¹⁸²

¹⁸¹ А – путни лист Катара, модел 2005, папирна подлога, детаљ серијски број документа, Б – серијски број, предња страна, неравномерна дистрибуција мастила видљива под белим светлом, В – деформација подлоге видљива са полеђине странице под косим светлом, Г – обод дуж ивица броја „3“ – вишак мастила (регула).
¹⁸² Путна исправа НР Кине, модел 2013, страница за персонализацију, папирна подлога, А - детаљ серијски број документа, Б – серијски број у условима нормалног-белог светла, В – серијски број комбинација два мастила под ултравиолетним светлом (регула).

Дубока штампа (енгл. *intaglio printing*) је штампарски процес у коме су на металној површини угравиране линије, тачке или мотиви који се испуњавају мастилом, након чега се преносе на подлогу. Процес штампе се врши помоћу мастила високог вискозитета. Мастило испуњава удубљене делове штампарске плоче и под високим притиском се преноси на материјал који прима штампу. Карактеристике ове штампарске технике су: густ слој мастила који се наноси на подлогу тако да се штампани мотив може осетити додиром као испупчени рељеф и услед високог притиска у процесу штампе, јавља се ефекат удубљења на задњој страни подлоге који карактеришу оштре ивице.

Слика 20.

Путна исправа Велике Британије¹⁸³

Сито штампа (енгл. *screen printing*) је директан штампарски процес у коме се мастило потискује на подлогу кроз фини мрежасте материјал – сито, који представља штампарску форму. Израђује се од природне свиле, синтетичке тканине или металних нити. Током процеса штампања, танак слој мастила се равномерно гура кроз мрежасто сито помоћу гуменог или полимерног – ракел ножа, на материјал који прима штампу. Ова техника се користи за штампање слика које не садрже танке линије или мале детаље. Посебне карактеристике ове штампе су: да нема притиска и деформације подлоге, наноси се дебели слој мастила, цик-цак или неравне ивице слике.

¹⁸³ А - Путна исправа Велике Британије, модел 2010, страница за персонализацију, папирна подлога, Б - зумирани фрагмент дубоке штампе на врху странице у називу државе (регула).

Слика 21.

Путни лист Словачке¹⁸⁴

У поступку штампања идентификационог документа, у сам документ уноси се више различитих заштитних елемената, коришћењем различитих наведених основних штампарских техника за које се може рећи да су обавезан елемент заштите у савременим идентификационим документима. Овде их можемо навести неколико:

- 1) Штампа дугиних боја/ирис штампа (енгл. *rainbow printing*) не представља засебну штампарску технику, већ је само специфичан начин наношења боје у Равној-*offset* техници штампе. Принцип рада се заснива на резервоару који је хоризонтално позициониран у *offset* штампарској машини који је вертикално подељен на више посуда у којима се налазе различита мастила. Том приликом долази до мешања боја, а као резултат настаје ефекат постепеног преливања из боје у боју.

Слика 22.

Путни лист Словачке¹⁸⁵

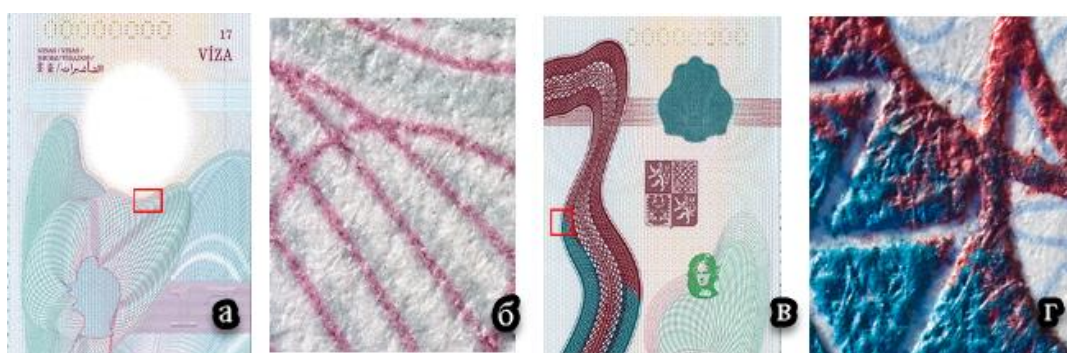
¹⁸⁴ А - Путни лист Словачке, модел 2002, страница за персонализацију, папирна подлога, Б – ознака државе „SK“ израђена оптички варијабилним мастилом карактеристично за сито-штампу, В – детаљ дизајна – шаре, цик-цак ивице мотива, дебели слој мастила (регула).

¹⁸⁵ А - Дипломатска путна исправа Швајцарске, модел 2003, страница број 1, папирна подлога, детаљ позадинске штампе, Б - штампа дугиних боја, зелена боја постепено прелази у црвену боју (регула).

- 2) Гиљош (фра. *guilloche*) елемент представља графички елемент у облику сложеног геометријског узорка који се састоји од испреплетаних континуираних танких закривљених линија, формираних према одређеним математичким правилима којима се креирају комплексни геометријски облици. Гиљош елементи формирају розете, оквири, ивице, вињете и елементе позадинске штампе. Ови заштитни елементи могу се штампати Равном-*offset* штампом и Високом - *intaglio* штампом.

Слика 23.

Дипломатска путна исправа Републике Чешке¹⁸⁶

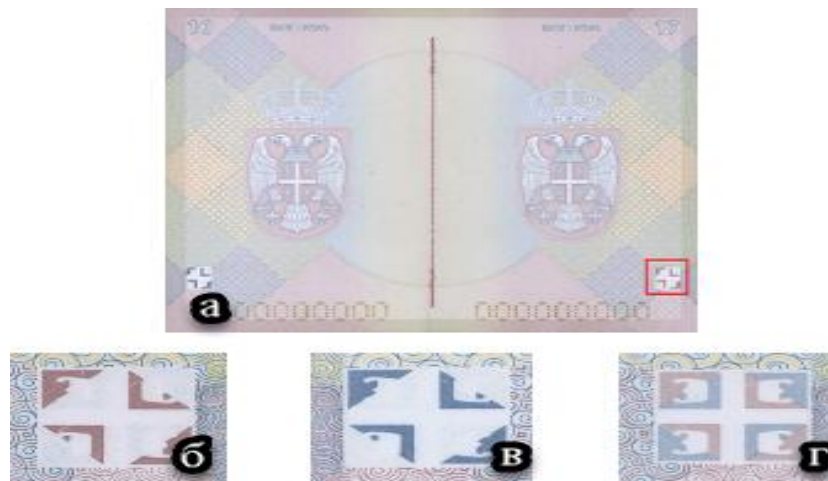

- 3) Провидни регистар (енгл. *see-through register*). Мотив чији су делови одштампани равном штампом, искључиво на папирној подлози на предњој и полеђини исте стране. У условима продорног светла, елементи слике на предњој страни су допуњени елементима штампаним на полеђини. Као резултат, формира се комплетна слика без икаквих очигледних померања, преклапања или празнина. Преклапањем две различите боје одштампане на истим местима на различитим странама, креира се нова боја.

¹⁸⁶ А – Дипломатска путна исправа Републике Чешке, модел 2005, детаљ позадинске штампе на визној страници, папирна подлога, Б - гиљош ефекат у равној штампани, В – предња унутрашња страна корице, Г – детаљ гиљош ефекта одштампан интаглио штампом (регула).

Слика 24.

Путна исправа Републике Србије¹⁸⁷

- 4) Микроштампа (енгл. *microprint*). Слика (фигура/симбол/текст) величине 0,15–0,3 мм. Микроштампа се широко користи у идентификационим документима као заштитни елемент у позадинској штампи, формира шаре и слике, појачава заштиту холограма, сигурносних нити итд. Елемент микроштампе производи се Равном - *offset* штампом и Дубоком - *intaglio* штампом.

Слика 25.

Путна исправа Грчке¹⁸⁸

¹⁸⁷ А – Путна исправа Републике Србије, модел 2009, – визна страница, папирна подлога, детаљ израђен као заштитни елемент провидни регистар, Б – провидни регистар, предња страна, В – провидни регистар, наличје исте странице, Г – елементи са обе стране, у условима продорног светла формирају целу слику, без празнина, преклапања и померања (регула).

¹⁸⁸ А – Путна исправа Грчке, модел 2006, папирна подлога, детаљ позадинске штампе на визбој страници, Б - позадинска штампа у Равној- *offset* штампима, заштитни елемент – микропринт штампа (регула).

- 5) Латентна слика (енгл. *latent image*). Заштитни елемент који се штампа дубоком-*intaglio* штампом, на папирној подлози, где одштампани мотив постаје видљив када се посматра под нагибом, кип ефекат или бочним светлом. Овај заштитни елемент можемо пронаћи у путним исправама на унутрашњим страницама корица и на визним налепницама, обично за означавање државе издаваоца путне исправе и визе.

Слика 26.

Путна исправа Републике Србије¹⁸⁹

- б) Оптички варијабилно мастило (енгл. *optically variable ink – OVI*). Оптички варијабилна мастила мењају боју при промени угла посматрања или извора светлости. Ова врста мастила садржи микроскопске честице пигмента које делују као филтери за интерференцију, што резултира променама боје. Оптички варијабилна мастила се користе за штампање сигурносних мотива дубоком-*intaglio* и сито штампом на папирним и поликарбонатним подлогама.

¹⁸⁹ Путна исправа Републике Србије, модел 2008, унутрашња страна предње корице, папирна подлога, под нагибом видљив натпис „SRBIJA“, под директним и бочним светлом. Ibid., стр. 83.

Слика 27.

Путна исправа Републике Србије¹⁹⁰

- 7) Пост штампа или завршни процес је последњи процес у ланцу израде једног штампаног производа. Као што је и случај са идентификационим документима, она подразумева финалну израду идентификационог документа са свим задатим заштитним елементима као и персонализацију самог документа, односно унос биометријских података власника.

Оптички варијабилни елементи (енгл. *optically variable devices – OVD*). Оптички варијабилни елементи не спадају у категорију заштитних елемената који настају као резултат коришћења неких од наведених конвенционалних штампарских техника, али их је битно навести и објаснити њихов значај, због чињенице да сваки савремени идентификациони документ садржи овај елемент заштите. Он значајно подиже ниво заштите документа а уносе се у моменту завршног процеса израде документа.

Оптички варијабилни елементи су заштитни елементи који приказују различите слике или информације у зависности од услова посматрања и/или осветљења. Без обзира на подлогу на којој је одштампан документ, са унутрашње стране заштитне фолије - ламината могу се пронаћи различите врсте овог заштитног елемента, у зависности од произвођача а и од саме одлуке државе који тип овог елемента ће да имплементира у свој документ.

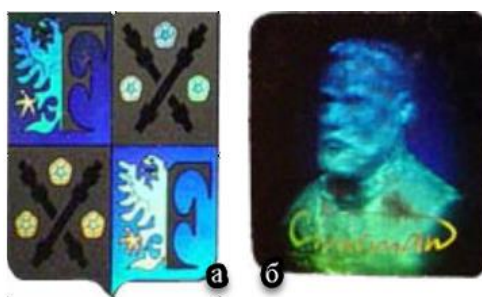
¹⁹⁰ Путна исправа Републике Србије, модел 2008, страница за персонализацију, подлога поликарбонат, оптички-варијабилно мастило - OVI мотив у сито штампи, под кипом ефектом рефлектује наранџасто-зеленкастом бојом. Ibid., стр. 51.

С обзиром да на тржишту постоји више врста овог заштитног елемента, овом приликом ћемо навести само неколико најзначајнијих, који су имплементирани у већини светских савремених идентификационих докумената. То су:

- 1) Холограм® традиционална и једна од најпопуларнијих врста оптички варијабилних елемената која се користи као заштитни елемент. Могући су бројни ефекти као што су: 2Д (дводимензионални) холограми са променљивим структурама и бојама, 3Д холограми са сликама, холограми са кинематским ефектом итд.

Слика 28.

Холограм®¹⁹¹

- 2) Кинеграм® је компјутерски генерисани холограм који може приказивати више слика високе резолуције. Могу се израдити тако да приказују промену у мотиву или боји, позитивни и негативни контраст и друге посебне ефекте када се посматрају под различитим угловима и под различитим изворима светлости (природним и вештачким). Сваки покушај копирања овог елемента заштите доводи до губитка у ефекту.

¹⁹¹ А – 2Д холограм, Б – 3Д холограм. Ibid., стр. 156.

Слика 29.

Путна исправа Краљевине Холандије¹⁹²

Након склапања, односно производње бланко документа, персонализација документа представља последњи и најважнији корак у формирању идентификационог документа. Он подразумева процес уношења биометријских података власника документа, као што су: основне генералије лица и фотографија, како на сам документ тако и у електронски чип. Поред наведених основних података, у електронски чип, опционо се уносе и други биометријски подаци као, на пример, отисци два прста итд.

Посматрајући, са историјског аспекта, унос биометријских података у идентификациони документ вршен је у складу са техничким могућностима тог времена. Тако су први идентификациони документи били персонализовани ручно, у почетку без фотографије а почетком 20 века, у документа као обавезан елемент уноси се и фотографија лица. Касније, документа су се персонализовала писаћим машинама и матричним штампачима, што је одавно постала застарела техника, тако да се данас, савремена идентификациона документа искључиво персонализују дигиталним техникама штампе, што подразумева унос биографских података и фотографију лица.

Дигиталне технике штампе, у изради идентификационих докумената, искључиво се користе за персонализацију документа, као што се и конвенционалне/аналогне технике штампе користе искључиво за израду обрасца идентификационог документа. Међутим и код овог правила има одступања, као што је пример са личном картом Румуније, где је више модела личних карата пуштено у оптицај од 1997–2021. године. У питању је једина држава чланица Европске уније, која је свој национални

¹⁹² А – путна исправа Краљевине Холандије, модел 2001, страница за персонализацију, кинеграм® са транспарентном позадином, Б – више ефеката – мотива у зависности од угла посматрања. Ibid., стр. 156.

идентификациони документ штампала ласерском/тонер штампом.

Ради превазилажења ових неједнакости и различитости по питању форме националних идентификационих докумената, не само у случају Румуније, већ и Француске, Грчке, Италије итд., дана 02.08.2021. године, ступила је на снагу Уредба 2019/1157 (ЕУ) Европског парламента и Већа од 20.06.2019. године о јачању сигурности личних карата грађана Уније и боравишних исправа које се издају грађанима Уније и њиховим породицама који остварују право на слободно кретање.¹⁹³ Уредбом је прописано да образац националне личне карте мора бити формата ИД-1 са машински читљивом зоном све у складу са ИЦАО документом 9303 и Препоруком Већа Европске уније број 2252/2004.

Дигитални поступак штампања је новији поступак штампања. Информације о графичким елементима, који треба да се умноже процесом штампања, налазе се на дигиталном носачу информација. У процесу припреме штампе графички елементи претварају се у низ бројева нула и јединица – дигитални облик. Великим бројем и различитим комбинацијама јединица и нула омогућено је приказивање било ког графичког елемента који се записују, односно потхрањени на одговарајућем медијуму односно меморији. Основна карактеристика дигиталног поступка је да се не користи штампарска форма, као што је обавезан случај у конвенционалним/аналогним техникама штампе, па према томе није потребан и притисак за добијање отиска. Код дигиталног поступка штампања добијање отиска на материјалу за штампање заснива се на одређеним физичким процесима као што су: електрофотографски, термографски, магнетографски итд.

- 3) Inkjet штампа (енгл. *inkjet printing*) је врста компјутерске штампе у којој се користе *inkjet* штампачи. У питању је безконтактни процес штампања, односно нема штампарске форме већ се подаци шаљу директно са рачунара ка штампачу. Штампачи производе слику тако што се из резервоара мастила, кроз скуп дизни, на различите врсте подлога (папир и поликарбонат) избацују мале капљице мастила и формирају слику насумично распоређеним мрљама мастила. Отисак се формира од тачака, као резултат прскања мастила из млазнице штампача на површину која прима штампу, што подразумева да се налазе у подлози и немају правилну структуру.

---

¹⁹³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:4407256> (доступно 14.02.2022.).

За разлику од конвенционалних/аналогних штампарских техника, које користе унапред припремљене вискозне и густе боје, *inkjet* штампачи штампају мастилима цијан – магента - жута - црна боје. Наведено се у стручној литератури увек наводи као комбинација *СМУК* (енгл. *cyan-magenta-yellow -black*).

Слика 30.

Путна исправа Естоније¹⁹⁴

- 4) Електрографски метод штампања односно електрографија је заједнички назив за фотокопир апарате, ласерске штампаче, факс апарате и скенере. Ради се, такође, о безконтактном процесу штампања, без штампарске форме. Као средство за штампање користи се тонер, исте комбинације боја као и *inkjet* штампач.

Отисак се формира тако што ласерски зрак осветљава тачке на бубњу фоторецептора које одговарају симболима који се штампају. Тачке добијају електрични набој и након тога се ситне честице мастила у праху (тонера) лепе за њих. Тонер се са бубња преноси на папир и фиксира на њему када се загреје до +200° Ц.

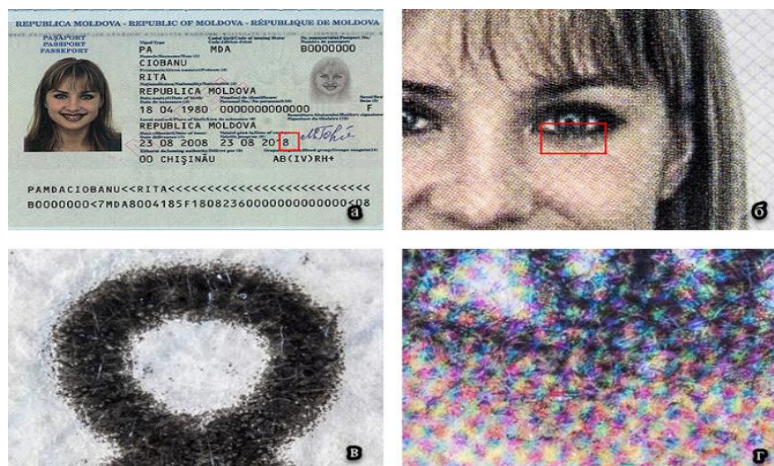
Главне карактеристике ове штампе односе се на уочљиву постојаност структуре

¹⁹⁴ А – Путна исправа Естоније, модел 2009, страница за персонализацију пасоша са фотографијом, папирна подлога, зумирани фрагменти на фотографији и персоналним подацима, Б – зумиран детаљ ока, В – детаљ ока, насумично разбацане капљице, одсуство структуре, штампа у боји, Г - детаљ персоналног податка, насумично разбацане капљице, одсуство структуре, штампа у боји (регула).

одштампаних тачака, чија је удаљеност иста али се разликују по величини. Такође, слике одштампане црним тонером поседују извесну количину сјаја на слици, јер за разлику од *inkjet* штампача, где мастило продире у подлогу, код ласерске штампе тонер остаје на површини подлоге. Једна од препознатљивих карактеристика ове врсте штампача је и тзв, „загађење тонером“ (енгл. *toner pollution*) које настаје као вишак честица тонера на подлози ван подручја штампања.

Слика 31.

Путна исправа Молдавије¹⁹⁵

- 5) Термална штампа – термографија (енгл. *thermal printing*). У својој основи, ово је једна од најједноставнијих технологија у поређењу са осталим врстама дигиталне штампе. Концепт термалног штампача се заснива на термо-осетљивом папиру, тачније термо осетљивом премазу који се налази на површини папира, а који мења боју при додиру са угрејаном главом штампача. Ова технологија је нашла своју примену у једноставним системима за штампање рачуна на продајним местима, штампање различитих компанијских картица итд.

Штампани облик се формира помоћу траке, танког синтетичког материјала, са мастилом (комбинација *СМУК*) која је постављена између термалне главе штампача и материјала за штампање. У процесу штампања техником сублимација боја (енгл. *dye*

¹⁹⁵ А – путна исправа Молдавије, модел 2009, страница за персонализацију пасоша са фотографијом, папирна подлога, зумиран фрагмент у персоналним подацима, Б – зумиран фрагмент ока, В - уочава се структура и загађење тонером, црна боја, Г – уочава се структура штампе, комбинација боја *СМУК* (регула).

sublimation) термална глава штампача се загрева и делује на унутрашњи део специјалне полиестер фолије на којој се са спољне стране налазе боје у форми воска и као резултат, мастило се загрева и испарава, односно из чврстог се директно претвара у гасовито стање без проласка кроз течну фазу (због тога се процес назива термичка сублимација боје). Због формирања гасовитог облака мастила, пренос мастила се дешава без директног контакта главе штампача и траке мастила са површином материјала који прима штампу. Због тога је квалитет одштампане слике сличан квалитету слике на конвенционалној фотографији, стиче се утисак замућености, тј. слика нема оштрину.

Слика 32.

Путна исправа Зимбабвеа¹⁹⁶

Код штампања техником термалног трансфера, супстанца за штампање, штампарска боја, налази се на посебној термалној фолији. Загрејаном главом штампача делује се на фолију при чему долази до растапања боје на њој и под утицајем топлоте, преноса на подлогу. При штампању фотографија уочљива је структура одштампаних тачака, а код штампања слова и бројева степенаста структура.

¹⁹⁶ А – путна исправа Зимбабвеа, модел 1998, страница за персонализацију, папирна подлога, фрагмент ока са фотографије, Б - фрагмент осликава замућеност, слично конвенционалној фотографији, одсуство црне боје (регула).

Слика 33.

Путна исправа Грчке¹⁹⁷

- б) Ласерско гравирање је најзаступљенија техника персонализације, због све масовније употребе поликарбоната, као подлоге за страницу са биометријским подацима. То је техника „исписивања“ слика или текста на ласерски осетљивом слоју поликарбонатне подлоге. У овом процесу не користе се боје и мастила, као код претходно наведених дигиталних техника штампе, већ се мотиви производе дејством ласерског зрака светлости. Под дејством ласерског зрака, слој пластичног материјала – поликарбоната се карбонизује – угљенише и појављује се жељени мотив. Ласерским гравирањем постижу се различити ефекти на штампаној подлози, унутрашњим гравирањем – поцрњавањем на унутрашњем ласерски осетљивом слоју, кроз површински транспарентни слој.

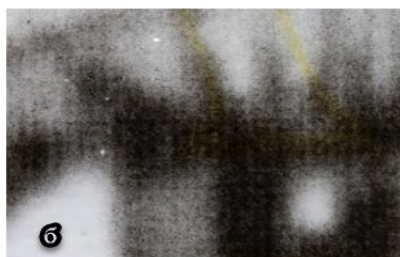
Главне карактеристике ове дигиталне штампе су да нема боје, већ се ласерским гравирањем могу постићи само различите нијансе сиве боје, добија се тачкаста, линијска и таласаста структура тонирања слике и могућа је само на полимерним тј. поликарбонатним подлогама.

У пракси, постоје три начина ласерског гравирања: унутрашње гравирање (по слојевима), испупчено (релјефно) ласерско гравирање и удубљено ласерско гравирање.

¹⁹⁷ А – путна исправа Грчке, модел 2014, страница за персонализацију, папирна подлога, фрагменти ока на фотографији и персоналиним подацима, Б – уочљива структура одштампаних тачака, В – уочљива степенаста структура код штампања слова (регула).

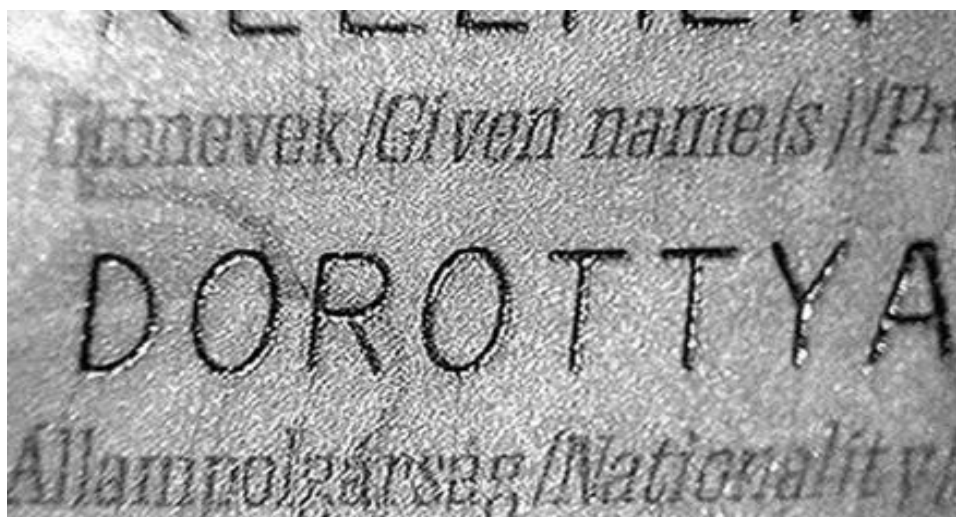
Слика 34.

Путна исправа Црне Горе¹⁹⁸

Слика 35.

Пример удубљеног ласерског гравирања¹⁹⁹

Као што је наведено, ласерском гравуром се искључиво врши персонализација поликарбонатног идентификационог документа која, поред уноса фотографије и осталих

¹⁹⁸ А - путна исправа Црне Горе, модел 2008, страница за персонализацију, поликарбонатна подлога, фрагменти ока на фотографији и персоналним подацима, Б – детаљ унутрашњег ласерског гравирања, В – детаљ рељефног ласерског гравирања (регула).

¹⁹⁹ Пример удубљеног ласерског гравирања. Ibid., стр. 126.

биометријских података, подразумева и израду додатног заштитног елемента – варијабилне ласерске слике. У току процеса ламинирања поликарбонатне стране, услед дејства челичне плоче за ламинирање на којој је претходно угравирана одговарајућа структура, на површинском слоју се формирају сочива. Деловањем ласера, кроз лентикларно сочиво под два различита угла, формирају се две засебне слике које је могуће видети променом угла посматрања, а садрже личне податке власника документа. У технологији израде идентификационих докумената најзаступљеније су следеће врсте варијабилних ласерских слика:

- 1) CLI® - Променљива ласерска слика (енгл. *Changeable laser image*) – вертикално утискивање сочива;
- 2) MLI® - Вишеструка ласерска слика (енгл. *Multiple laser image*) - хоризонтално утискивање сочива.

Слика 36.

Путна исправа Републике Србије и Лична карта Финске²⁰⁰

²⁰⁰ А – Путна исправа Републике Србије, модел 2008, MLI®, слика носиоца документа и датум истицања важности документа, видљиви ротирањем документа по хоризонталној оси. Б – Лична карта Финске, модел 2008, CLI®, слика носиоца документа и датум рођења власника документа, видљиви ротирањем документа по вертикалној оси. Ibid., стр. 131-132.

Слика 37.

Путна исправа Литваније²⁰¹

Биометријски - електронски пасош (енгл. e-passport)

У складу са стандардима Међународне организације за цивилно ваздухопловство – *ICAO*, лични подаци се у електронским пасошима чувају у уграђеном микрочипу и то као минимални услов, интегрисани подаци који се налазе у машински читљивој зони странице за персонализацију у пасошу и фотографија лица, као интероперабилни биометријски идентификатори. Такође, у микрочип се могу додати и други биометријски идентификатори, најчешће отисци прстију или слика ириса ока. Ове податке читају специјални уређаји, читачи путних докумената или аутоматизовани системи, као нпр. *e-gate*, и упоређују се са подацима о персонализацији документа, физичким подацима власника и базом података.

---

²⁰¹ А - путна исправа Литваније, модел 2008, оригинал MLI®, трословна ознака државе и фотографија власника документа, променом угла посматрања видљиве две различите слике. Б - Путна исправа Литваније, модел фалсификован MLI® - две различите слике су константно видљиве (приручник). Ibid., стр. 132.

Слика 38.

Путна исправа Азербејдана²⁰²

Електронски пасош садржи *RFID* чип (eng. *radio-frequency identification chip*), као посебно безбедносно сертификован микрочип величине (микро компјутер) величине од 64 до 72 kByte. Пренос података између чипа и читача одвија се фреквенцијом од 13,56 Mhz (мегахерца). Оваквим начином преноса података могуће је остварити брзине од 100 до 850 килобита/секунди. Прописана максимална удаљеност између чипа и читача, како би чип био прочитан, не може бити више од 10 цм и спада у категорију безконтактног чипа (енгл. *contactless – RFID chips*). Пренос података се одвија тако што читач одашиље електромагнетно поље које преко антене напаја чип електромагнетном индукцијом.

---

²⁰² Електронски пасоши имају посебну ознаку – симбол, који указује на постојање микрочипа у документу, као што је, наведени пример са путном исправом Азербејдана, симбол на доњем делу корица пасоша (регула).

Слика 39.

Микрочип и антена²⁰³

Важно је још напоменути да, поред безконтактних чипова који се имплементирају у електронским путним исправама, у изради биометријских докумената, користе се још и контактни микрочипови (енгл. *contact chips*) за чије читавање је неопходна директна комуникација са читачем. Она се одвија преко електричних прикључака на чипу и читачу, као што је, на пример биометријска лична карта Републике Србије и хибридни чипови (енгл. *dual interface chips*), код којих постоји могућност и контактне и безконтактне комуникације са читачем.

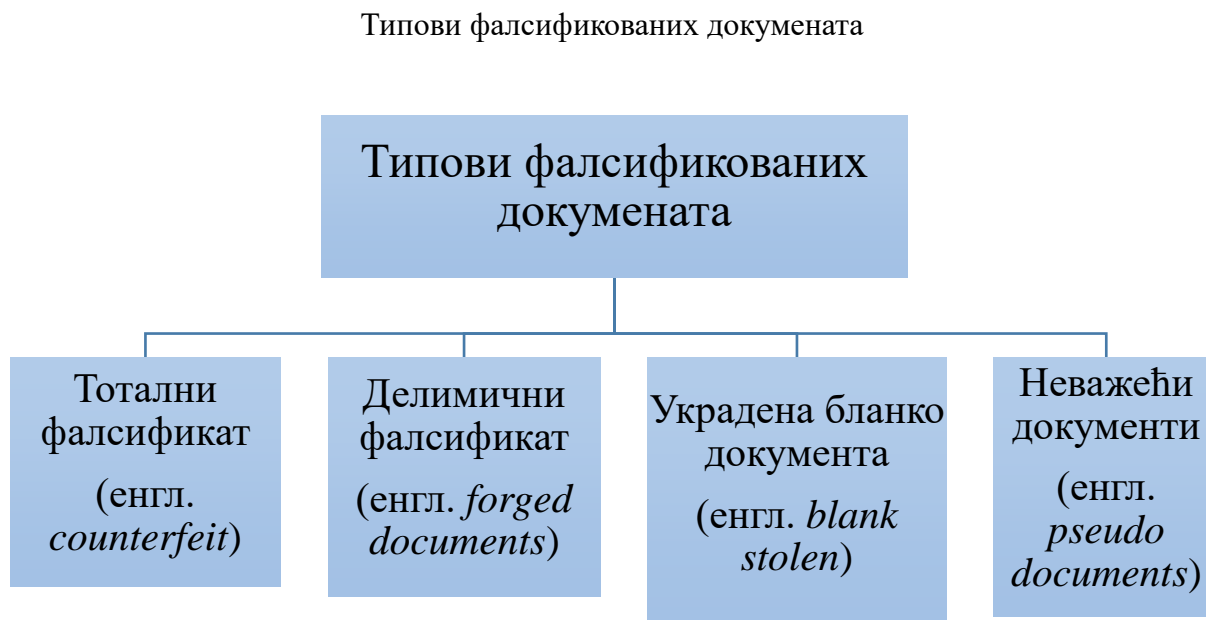
Типови фалсификованог документа

Према моделу усвојеном од стране Мреже за анализу ризика (енгл. *risk analysis network EDF-ARA 2012 ref R023*), који користи и Европска агенција за границе и обалску

²⁰³ У зависности од материјала који се користи за израду путне исправе и његових техничких и конструкцијских карактеристика, микрочип и антена се могу интегрисати на следећим позицијама: А – страница за персонализацију, Б – предња корица, В – задња корица, Г – посебна унутрашња страница пасоша. Ibid., стр. 190.

стражу – ФРОНТЕКС, разликујемо следеће типове фалсификованих докумената:²⁰⁴

Слика 40.

А) Тотални фалсификат. Ова врста фалсификованог документа подразумева документ који је у потпуности лажан, како у погледу материјала од кога је сачињен, тако и у погледу заштитних елемената које би требало да има и унетих биометријских података. Најчешће се користи за фалсификовање докумената формата ИД-1, личних карата, боравишних и возачких дозвола.

У поступку контроле идентификационог документа, без обзира да ли се ради о пасошу, личној карти или неком другом који спада у категорију заштићених докумената, први корак је утврђивање оригиналности подлоге на којој је одштампан. Како је, у делу рада где су објашњене врсте подлога које се користе за израду идентификационих докумената, наведено да се израђују од заштићеног папира који је оптички неутралан, основна контрола се врши помоћу уређаја који у себи поседује ултравиолетно светло. Уколико се контролом утврди да је документ УВ реактиван односно реагује плавкастом бојом, тада се са сигурношћу може рећи да се ради о фалсификованом документу овог типа.

²⁰⁴ <https://frontex.europa.eu/we-know/situational-awareness-and-monitoring/strategic-analysis/> (доступно 26.02.2022.).

Слика 41.

Лична карта Републике Француске²⁰⁵

Уколико се контролом идентификационог документа утврди да је подлога на којој је документ одштампан неоригинална, односно да није израђена од материјала који је оптички неутралан, свака даља контрола је непотребна, јер би се утврдило да је и позадинска штампа израђена неадекватном штампарском техником, као и сви елементи заштите на документу.

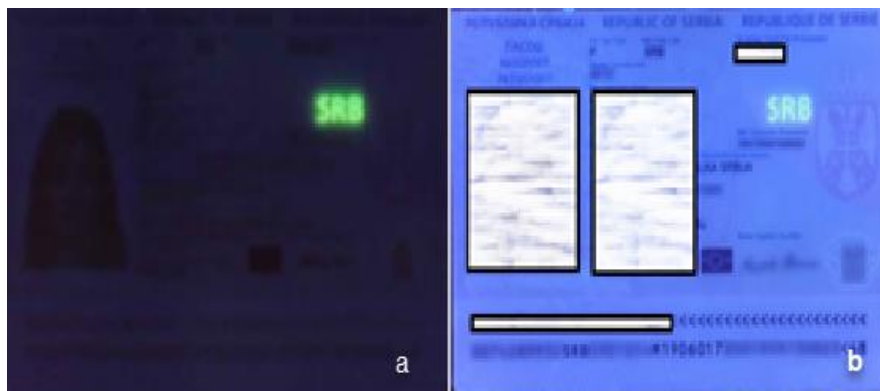
Б) Делимични фалсификат. Делимични фалсификат је документ настао изменом појединих елемената оригиналног документа. Најчешће је коришћени начин фалсификовања будући да је могућност уочавања измењених детаља много мања него откривање комплетно фалсификованог документа. Постоји неколико различитих начина да се изврши измена оригиналног документа:

- ✓ замена оригиналне странице са биометријским подацима је најзаступљенији тип делимичног фалсификата. Он се огледа у замени оригиналне странице са биометријским подацима у путној исправи. Као и у случају тоталног фалсификата, први и основни корак који се предузима у циљу утврђивања аутентичности странице са биометријским подацима је провера квалитета подлоге, папирне или поликарбонатне, односно њене реакције у условима ултравиолетног светла.

²⁰⁵ А – лична карта Републике Француске, модел 1994, оригинални примерак, папирна подлога, оптички неутрална под УВ светлом, Б – лична карта Републике Француске, тотални фалсификат, УВ реактивна подлога (УК).

Слика 42.

Путна исправа Републике Србије²⁰⁶

Слика 43.

Путна исправа Јапана²⁰⁷

У приказаним случајевима, путној исправи Републике Србије, са поликарбонатном биометријском страницом и путној исправи Јапана, са папирном биометријском страницом, контролом квалитета подлоге на којој је одштампана, уређајем који у себи садржи ултравиолетно светло, уочава се оптичка реакција подлоге, односно реагује плавом бојом. То указује да се ради о неоригиналној односно

²⁰⁶ А – путна исправа Републике Србије, модел 2008, страница за персонализацију, оригинална поликарбонатна подлога оптички неутрална под УВ светлом, Б – замењена страница са биометријским подацима, фалсификат, УВ реактивна подлога. Ibid., стр. 237.

²⁰⁷ А – путна исправа Јапана, модел 1999, оригинална страница за персонализацију, папирна подлога, оптички неутрална под УВ светлом, Б – замењена страница за персонализацију, фалсификат, УВ реактивна подлога. Ibid., стр. 237.

фалсификованој подлози, која у основи мора да буде оптички неутрална.

Како оригинална папирна подлога за штампање биометријске странице, поред оптичке неутралности, садржи још неке заштитне елементе, као што је наведено у делу рада где је објашњен заштићени папир, контролом која се врши уређајем који у себи садржи ултравиолетно светло, врши се контрола и сигурносних влакана, њихова имплементираност у подлогу као и квалитет самих влакана. Једна од главних карактеристика овог заштитног елемента је и ултравиолетна реактивност, која подразумева да су иста видљива у условима ултравиолетног светла, некада у једној а некада у више боја.

Слика 44.

Путна исправа Бугарске²⁰⁸

У наведеном примеру путне исправе Бугарске, у условима ултравиолетне светлости, на оригиналном примерку, јасно се уочава постојање УВ реактивних, једнобојних сигурносних влакана, за разлику од фалсификоване странице за персонализацију, где је утврђено у потпуности одсуство сигурносних влакана, која су обавезан заштитни елемент овог документа.

Поред заштитних елемената у подлози за штампање документа, који се контролишу ултравиолетним светлом, један од главних елемената заштите у документима са папирном подлогом је и водени знак, који се контролише продорним светлом, вештачким - уређајима који садрже бело светло или природним – усмеравањем

²⁰⁸ А - путна исправа Бугарске, модел 1999, оригинална страница за персонализацију, папирна подлога, УВ реактивна сигурносна једнобојна влакна, Б – фалсификована страница за персонализацију, недостају УВ реактивна сигурносна влакна. Ibid., стр. 234.

ка природном извору светлости.

Слика 45.

Путна исправа Бугарске²⁰⁹

- ✓ лепљење фалсификоване странице за персонализацију преко постојеће оригиналне странице. Овај тип делимичног фалсификата подразумева манипулацију са оригиналном страницом са биометријским подацима, тако што се преко постојеће странице прелепи фалсификована страница која је израђена коришћењем неоригиналне штампарске технике.

Слика 46.

Путна исправа Филипина²¹⁰

²⁰⁹ А – путна исправа Бугарске, модел 1999, оригинална страница за персонализацију, папирна подлога, у условима продорне светлости видљив двотонални линијски водени знак, Б - фалсификована страница за персонализацију, одсуство воденог знака. Ibid., стр. 238.

²¹⁰ Путна исправа Филипина, модел 2004, прелепљена оригинална страница за персонализацију (ИКАО).

Слика 47.

Путна исправа САД²¹¹

У наведеним примерима путних исправа Филипина и Сједињених Америчких Држава, јасно се уочава замена, односно прелепљивање оригиналне странице за персонализацију фалсификованом страницом, израђеном дигиталном техником штампе која се не користи за штампање позадинске штампе.

У случају сумње да се ради о овом типу фалсификата, обавезно се врши контрола техничким средством која садржи увећање и то посебног дела, споја између странице за персонализацију и наредне странице, као што је назначено на фотографијама, зато што позадинска штампа на свим страницама путне исправе мора да буде израђена истом техником штампе, Равном - *offset* штампом.

- ✓ манипулација са серијским бројем документа. Манипулација са страницом за персонализацију, нарочито у случају када се врши замена или прелепљивање оригиналне странице фалсификованом, подразумева и штампање серијског броја документа који одговара серијском броју у књижном блоку путне исправе.

---

²¹¹ Путна исправа САД, модел 2006, прелепљена оригинална страница за персонализацију. Ibid., стр. 216.

Слика 48.

Путна исправа Кине²¹²

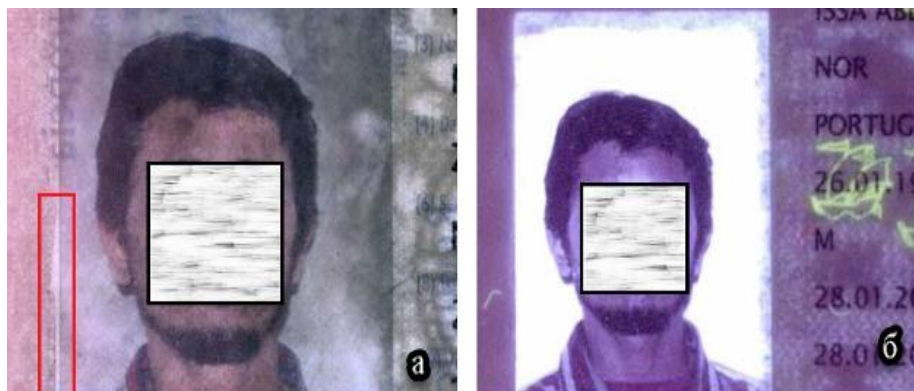
У наведеном примеру путне исправе Кине, на фотографијама а – оригинал и б - фалсификат, јасно се уочава различита техника штампе серијског броја, јер је фалсификовани број израђен дигиталном техником штампе. Недостаје вишак боје око штампаног мотива којим се ствара уочљивост ивица, тзв. „ефекат ореола“, уочљив посматрано под увећањем, који је једино могуће произвести Високом - *letterpress* техником штампе.

- ✓ манипулација са фотографијом. Манипулација са оригиналном фотографијом у документу, поред замене комплетне оригиналне странице за персонализацију, представља један од најчешћих видова фалсификовања идентификационих докумената. У зависности од типа документа и његове савремености у погледу начина израде и безбедносних карактеристика, разликујемо неколико начина овог вида фалсификовања документа. Замена оригиналне конвенционалне фотографије, другом неодговарајућом фотографијом, карактеристична је за документа старије генерације, код којих је постојала могућност релативно лаког подизања оригиналне заштитне фолије – ламината, без већих оштећења постојећих заштитних елемената.

²¹² А – путна исправа Кине, модел 1997, страница за персонализацију, папирна подлога, фрагмент серијског броја документа, Б – оригинални серијски број документа израђен Високом – Letterpress техником штампе, В – фалсификовани серијски број документа израђен дигиталном техником штампе. Ibid., стр. 240.

Слика 49.

Путна исправа Португалије²¹³

Замена оригиналне интегрисане фотографије лепљењем нове заштитне фолије – ламината, такође је карактеристична за документа старије генерације. Врши се на тај начин што се са унутрашње стране нове фолије одштампа нова фотографија која одговара контурама лика оригиналне фотографије а затим се лепи преко постојеће оригиналне заштитне фолије.

Слика 50.

Путна исправа САД²¹⁴

²¹³ Путна исправа Португалије, модел 2001, А – фотографија је одштампана на конвенционалном папиру и постављена испод заштитног ламината, контролом продорним светлом јасно се уочавају ивице новог папира, Б – контролом фотографије у условима ултравиолетног светла уочава се оптичка реактивност папира што указује да је израђена на конвенционалном папиру (УК).

²¹⁴ Путна исправа САД, модел 2006, А – фотографија власника документа – фалсификовани документ, Б – подизањем заштитне фолије – ламината, уочава се да је са унутрашње стране ламината одштампана фотографија другог лица која је прелепљена преко оригиналне фолије на документу (УК).

Слика 51.

Путна исправа Тајвана²¹⁵

Манипулација са интегрисаном фотографијом врши се и методом прештампавања, тако што се на оригиналном ламинату, у делу где је позиционирана фотографија, одштампа нова, жељена фотографија, која у потпуности прекрива контуре оригиналне фотографије (спорна фотографија – нема легални извор а битна фотографија). Овај тип манипулације са фотографијом открива се контролом документа под углом од 180°, кип ефектом.

Слика 52.

Манипулација са интегрисаном фотографијом

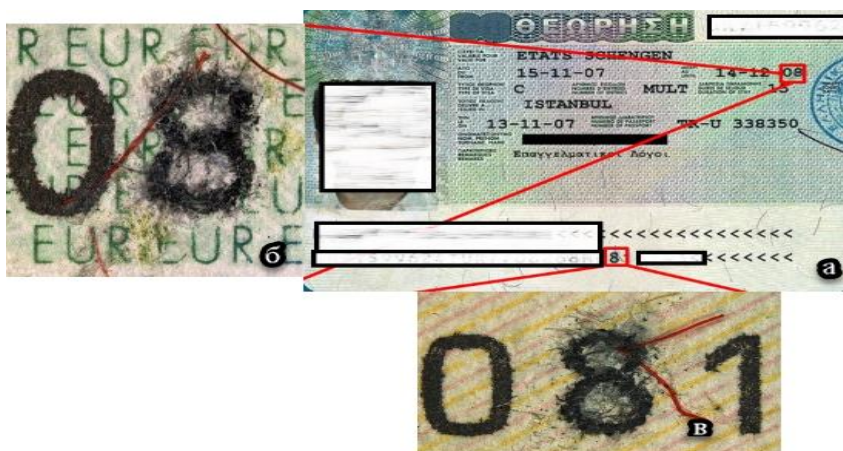

²¹⁵ Путна исправа Тајвана, модел 2008, А – фотографија власника документа – фалсификовани документ, Б – подизањем заштитне фолије – ламината, уочава се да је са унутрашње стране ламината одштампана фотографија другог лица која је прелепљена преко оригиналне фолије на документу (ИКАО).

- ✓ измена личних података. Измена личних података представља поступак брисања података у идентификационом документу, механичким радирањем односно стругањем или коришћењем хемијских супстанци, како би се уклонио оригинални податак и унео жељени.

Слика 53.

Шенген виза – стикер Грчке²¹⁶

Слика 54.

Путна исправа Летоније²¹⁷

²¹⁶ А – Шенген виза – стикер Грчке, модел 2010, папирна подлога, детаљи рока важења визе у зони за персонализацију у машински читљивој зони, Б – детаљ у зони за персонализацију, преправка оригиналне цифре у цифру број 8, механичким брисањем, В - детаљ у машински читљивој зони, преправка оригиналне цифре у цифру број 8, механичким брисањем. Ibid., стр. 212.

²¹⁷ А – путна исправа Летоније, модел 2001, папирна подлога, детаљ на страници за персонализацију у машински читљивој зони, Б – преправка оригиналне цифре у цифру број 8 коришћењем хемијског средства. Ibid., стр. 213.

У наведеним случајевима, заједничка карактеристика, без обзира да ли се ради о механичком или хемијском брисању, је трајно и непоправљиво оштећење подлоге на којој је одштампан документ, које у неким случајевима може бити откривено „голим оком“ а најчешће се открива употребом техничког средства које у себи садржи извор светлости и увећање.

В) Бланко украдена документа. Идентификациони документ настаје персонализацијом, односно уношењем личних података носиоца документа у бланко образац од стране надлежног органа. Поступак персонализације био је децентрализован, односно вршили су га овлашћени локални органи до којих је било потребно доставити бланко документ. Управо током процеса достављања, који је имао више фаза, појединци или криминалне групе вршиле су крађу бланко докумената и потом их неовлашћено персонализовале у складу са потребама корисника.

Технолошки напредак, односно увођење електронских докумената, омогућило је персонализацију идентификационог документа на централном нивоу што је скратило пут бланко обрасца од произвођача до органа који врши персонализацију, а самим тим и могућност крађе бланко докумената. У Републици Србији, образац документа се од произвођача директно доставља органу који га персонализује, односно Министарству унутрашњих послова, док је у неким државама систем персонализације поверен фабрици која штампа идентификациона документа.

Могућност за крађу бланко докумената данас је најизраженија у погледу виза јер се исте нужно персонализују у дипломатско-конзуларним представништвима земаља и њен пут од фабрике до органа даје могућност појединцима да на незаконит начин дођу до бланко обрасца, као што је нпр. крађа 1.000 бланко италијанских визних стикера из Амбасаде Републике Италије у Пакистану, током 2021. године.²¹⁸

Посебно треба нагласити проблем са бланко идентификационим документима ратом захваћених држава, као што је био случај са Сиријом, 2015. године. Сиријска документа, нарочито путне исправе имале су релативно низак ниво заштите у односу на путне исправе земаља Европске уније, међутим, највећи проблем је лежао у процесу безбедног и поузданог издавања документа. Многе криминалне и терористичке организације су имале приступ великом броју украдених бланко сиријских путних

---

²¹⁸ <https://www.schengenvisainfo.com/news/authorities-report-1000-schengen-visa-stickers-stolen-from-italian-embassy-in-pakistan/> (доступно 02.03.2022.).

исправа и штампача који су се користили за њихову персонализацију. Ова могућност је коришћена да лица која су долазила са територије Сирије поседују путне исправе које су изгледале као оригиналне и било је тешко идентификовати их. Веома непоуздан и несигуран процес издавања сиријских пасоша, заједно са веома ниском безбедносном заштитом документа, у том моменту, довео је до одлуке о непризнавању сиријских пасоша у сврху путовања, која је накнадно промењена са престанком ратних дејстава на територији Сирије и пуштањем у оптицај новог обрасца путне исправе.²¹⁹

Могућност злоупотребе бланко образаца је и даље присутна код оних држава које нису у потпуности прешле на издавање електронских докумената или су у оптицају задржале стари тип докумената, најчешће личне карте. У случају сумње да се ради о украденом и неовлашћено персонализованом документу, неопходно је да лице које врши контролу изврши проверу технике персонализације документа коришћењем базе специмена и, такође, изврши проверу кроз расположиве евиденције у којима се објављују информације о неважећим документима. Једна од таквих, *SLTD* база Међународне полицијске организације – ИНТЕРПОЛ-а, база је украдених и изгубљених докумената (енгл. *stolen and lost travel documents – base*), која садржи податке о документима која су пријављена као украдена, изгубљена, поништена, неважећа или бланко украдена.²²⁰

Г) Неважећи документи. Псеудо документи обухватају различита идентификациона документа која немају правну вредност и на основу којих се не доказује ни идентитет ни држављанство појединца. Она имају изглед постојећих идентификационих докумената, у неким случајевима поседују и одређене елементе заштите али их не издају постојећи и правно признати органи дате државе или организације, тј. нису признати по међународном праву.

Према категоризацији Европске агенције за границу и обалску стражу – ФРОНТЕКС, разликујемо три врсте неважећих – псеудо докумената:

- 1) Фантазијски документи (енгл. *fantasy documents*) су документи непостојећих држава или међународних организација. Најпознатији пасош ове врсте је тзв. „Светски пасош“ (енгл. *world passport*)²²¹ који има форму аутентичног националног пасоша. Садржи фотографију власника, а страница са биометријским подацима је у формату машински читљивог пасоша, са

²¹⁹ https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_2016.pdf стр. 25. (доступно 07.03.2022.).

²²⁰ <https://www.interpol.int/en/How-we-work/Databases/SLTD-database-travel-and-identity-documents> (доступно 02.03.2022.).

²²¹ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:World_Passport_front_page.jpg (доступно 28.02.2022.).

Слика 56.

Путна исправа Британског Хондураса²²²

- 3) Фиктивни документи (енгл. *fictitious documents*) представљају категорију путних и идентификационих докумената, виза или печата који носе назив постојеће и признате државе или организације али не одговарају ниједном постојећем стварном документу у наведеној земљи или међународној организацији.

Слика 57.

Лична карта Краљевине Шпаније²²³

О масовности употребе ових врста докумената говори чињеница да је Европска

²²² А – путна исправа Британског Хондураса, Б – путна исправа Белизеа након промене назива државе.

²²³ А – лична карта Краљевине Шпаније, први пут издата 1990. године, Б – фиктивна лична карта Краљевине Шпаније, издата 2000. године, непостојећи документ (ИКАО).

унија успоставила механизам праћења фантазијских и камуфлажних докумената, као и докумената територија које нису међународно признате. Податке о овим наведеним врстама докумената достављају државе чланице ЕУ, редовно их ажурирају а листа са подацима о овим документима објављује се на интернет страници Европске комисије и јавно је доступна.²²⁴

5. Анализа и статистика ЕУ у временском периоду 2015-2020. године

Злоупотреба идентификационих докумената блиско је повезана са вршењем других кривичних дела, а врло често и неопходна за њихово извршење. Злоупотреба идентификационих докумената највидљивија је при преласку државне границе, где највећи број случајева буде откривен, било да је реч о употреби фалсификованих личних докумената или употреби туђих оригиналних докумената. Сврха може бити различита, јер иза сваке злоупотребе стоји намера да се прикрије прави идентитет лица које користи фалсификовани или туђи оригинални документ.

Злоупотребе идентификационих докумената, при преласку државне границе, заступљене су до те мере да државни органи, који су надлежни за контролу преласка државне границе, имају посебне организационе јединице за сузбијање злоупотребе докумената. Посебна пажња је посвећена обучавању полицијских службеника, односно њиховом оспособљавању да препознају фалсификован идентификациони документ или случај употребе туђег документа.

Фронтекс (Агенција за граничну и обалску стражу)²²⁵ некада познатија под именом Агенција за управљање оперативном сарадњом на спољним границама држава чланица ЕУ, чији мандат је значајно проширен Уредбом ЕУ 2019/1896 од 13. новембра 2019. године, формирала је 2018. године Центар за сузбијање превара са документима (*Center of excellence for combatting document fraud*).²²⁶ Основни задатак Центра је да пружи подршку у спречавању злоупотребе докумената током заједничких операција

---

²²⁴ https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2022-02/list-of-known-fantasy-and-camouflage-passports_en.pdf (доступно 04.03.2022.).

²²⁵ <https://frontex.europa.eu/about-frontex/legal-basis/> (доступно 02.03.2022.).

²²⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R1896&from=EN> (доступно 02.03.2022.). Агенција за управљање оперативном сарадњом на спољним границама држава чланица ЕУ успостављена је Уредбом Већа (ЕУ) бр. 2007/2004 и од маја 2005. године помаже државама чланицама у спровођењу оперативних аспеката управљања спољним границама путем заједничких операција и брзим интервенцијама на границама, анализом ризика, разменом информација, односима са трећим државама и враћањем лица.

Фронтекса. Центар је израдио Приручник за граничне полицајце који садржи фотографије пасоша, личних карти и виза како би граничним полицајцима помогли да утврде да ли је документ пред њима оригиналан или није. Центар има групу од 85 експерата за откривање фалсификованих докумената и форензичара који помажу државама чланицама. Они врше обуку полицајаца држава које нису чланице у области откривања злоупотребе докумената, учествују у изради аналитичких докумената и др.

Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Управа граничне полиције, у оквиру Одељења за сузбијање прекограничног криминала има Одсек²²⁷ за сузбијање злоупотребе путних и других докумената. Одсек обавља послове спречавања, откривања и расветљавања кривичних дела из области противправног саобраћаја, прати стање и анализира појавне облике из области злоупотребе путних и других докумената.

О значају и обиму злоупотребе идентификационих докумената говори чињеница да се случајеви злоупотребе идентификационих докумената користе и прате као један од индикатора ситуационе слике на спољним границама ЕУ, у Европи генерално али и у региону Западног Балкана, па и у Африци. Фронтекс,²²⁸ као агенција ЕУ чији је основни задатак да промовише, координира и развија управљање европским границама, у циљу идентификовања миграторних трендова и трендова везаних за прекогранични криминал, прикупља податке²²⁹ од држава чланица, органа ЕУ, партнерских држава и организација, као и из отворених извора. Прикупљене податке обрађује Јединица за анализу ризика, као организациона јединица Управе за ситуациону свест и мониторинг (енг. *Situational awareness and monitoring division*), како је приказано на оргонограму.

Анализа ризика је полазиште свих Фронтексових активности, од стратешког нивоа доношења одлука, до планирања и реализације оперативних активности.²³⁰ Фронтекс раздваја три врсте анализе ризика: стратешку која је намењена највишем нивоу руковођења, оперативну која је у функцији подршке заједничким операцијама и анализу ризика тзв. трећих држава, односно држава које нису чланице ЕУ, а која представља дугорочну сарадњу са спољним партнерима у регионима који су исходиште

---

²²⁷ <http://www.faocc.gov.rs/wps/wcm/connect/23e83b2a-a0ce-4549-8b6d-42fec390a8e/IOR%2BApril%2B2021%2Blat.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nzqyi6d> (доступно 07.03.2022.).

²²⁸ <https://frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/origin-tasks/> (доступно 07.03.2022.).

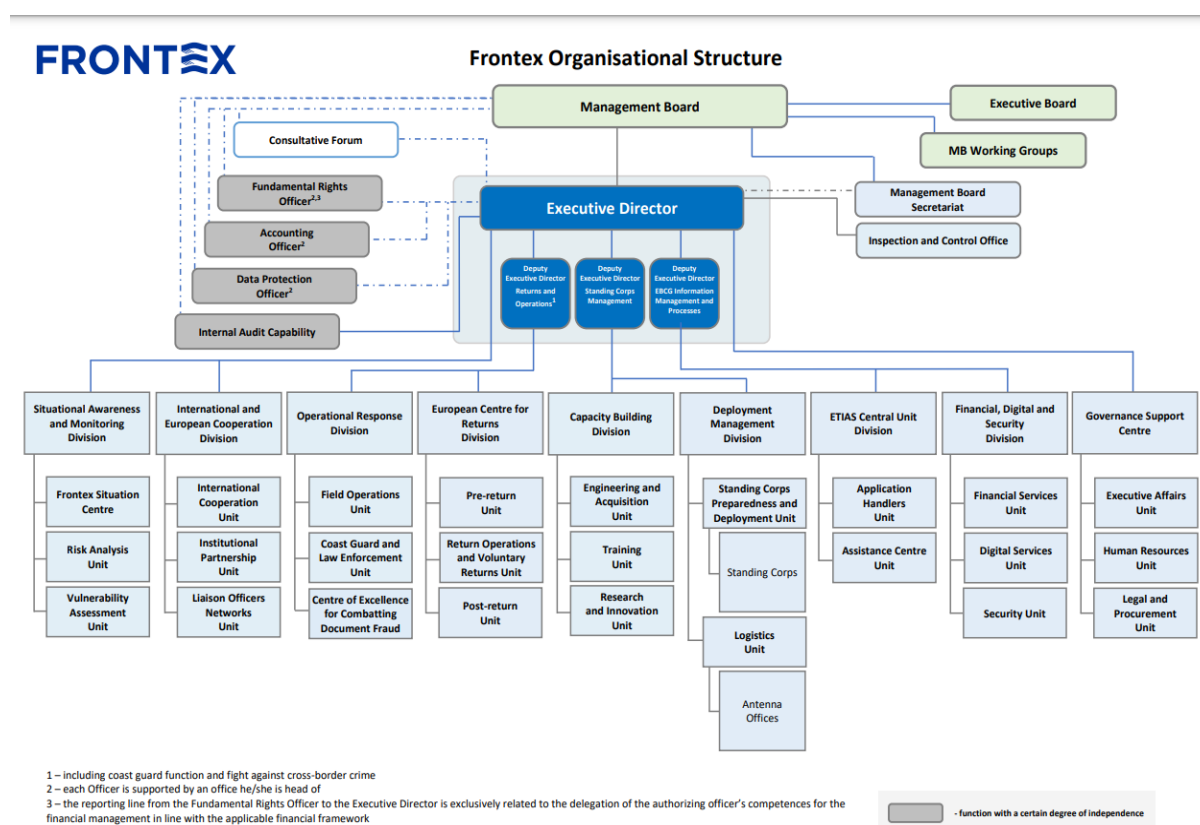
²²⁹ <https://frontex.europa.eu/we-know/situational-awareness-and-monitoring/monitoring-risk-analysis/> (доступно 07.03.2022.).

²³⁰ <https://frontex.europa.eu/we-know/situational-awareness-and-monitoring/monitoring-risk-analysis/> (доступно 07.03.2022.).

или транзитно подручје претњи и изазова (Западни Балкан, Источно партнерство и Африка).

Слика 58.

Органограм Фронтексове организационе структуре²³¹

У циљу прикупљања информација, неопходних за израду стратешке анализе ризика, Фронтекс је формирао шест аналитичких мрежа.²³² ФРАН (енг. *FRAN/Frontex risk analysis network*) је мрежа коју чине државе чланице, односно њихови експерти за анализу. У оквиру ове мреже формирана је подмрежа ЕДФ-РАН (енг. *EDF-RAN - The European document fraud risk analysis network*) која омогућава експертима за документа из држава чланица да на структурисан начин, редовно врше размену информација и заједно раде.

²³¹ https://frontex.europa.eu/assets/About_Frontex/Organisational_structure.pdf (доступно 07.03.2022.).

²³² <https://frontex.europa.eu/we-know/situational-awareness-and-monitoring/strategic-analysis/> (доступно 07.03.2022.).

По угледу на ФРАН, Фронтекс је формирао мреже са државама које нису чланице ЕУ, руководећи се регионалним принципом: ВБ РАН (енг. *WB RAN - Western Balkan risk analysis network*) која обухвата државе Западног Балкана, ЕБ РАН (*EB - RAN Eastern European borders risk analysis network*) која обухвата Јерменију, Азербејџан, Белорусију, Грузију, Молдавију и Украјину, ТУ РАН (енг. *TU-RAN – Turkey - Frontex risk analysis network*) и АФИК (енг. *AFIC - The Africa - Frontex intelligence*).

У оквиру свих мрежа за анализу ризика врши се размена статистичких података између РАУ- Јединице за анализу ризика Фронтекса (енг. *RAU- Risk analysis unit*) и држава чланица одређене мреже. Подаци се обједињавају на нивоу Јединице за анализу ризика Фронтекса и анализирају у сарадњи са регионалним партнерима, на кварталном и годишњем нивоу. Годишње анализе ризика пружају дубљу анализу ситуација и појава које утичу на безбедност регионалних и заједничких граница, док су квартални извештаји усмерени на идентификовање трендова и стварање актуелне слике о безбедносној ситуацији на државним границама.

Подаци се достављају у форми унифицираних и јасно дефинисаних образаца, на основу идентификованих кључних индикатора. За праћење незаконите миграције, за ВБ РАН и ЕП РАН, кључни индикатори су:²³³

- 1) откривени незаконити преласци између граничних прелаза,
- 2) откривени незаконити преласци на граничном прелазу,
- 3) недозвољавање уласка,
- 4) откривени незаконити боравци,
- 5) захтеви за азил,
- 6) откривени случајеви кријумчарења људи и
- 7) откривени случајеви злоупотребе докумената.

У оквиру ФРАН, индикатори су незнатно различити:²³⁴

- 1) откривени незаконити преласци на зеленим и плавим границама и на граничним прелазима,
- 2) недозвољавање уласка,
- 3) откривени незаконити боравци,
- 4) захтеви за азил,

---

²³³ <https://frontex.europa.eu/documents-and-publications/eap-ran-q1-2018-92w7D4> (доступно 07/03/2022.).
https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB/WB_Q2_2018.pdf (доступно 07.03.2022.).

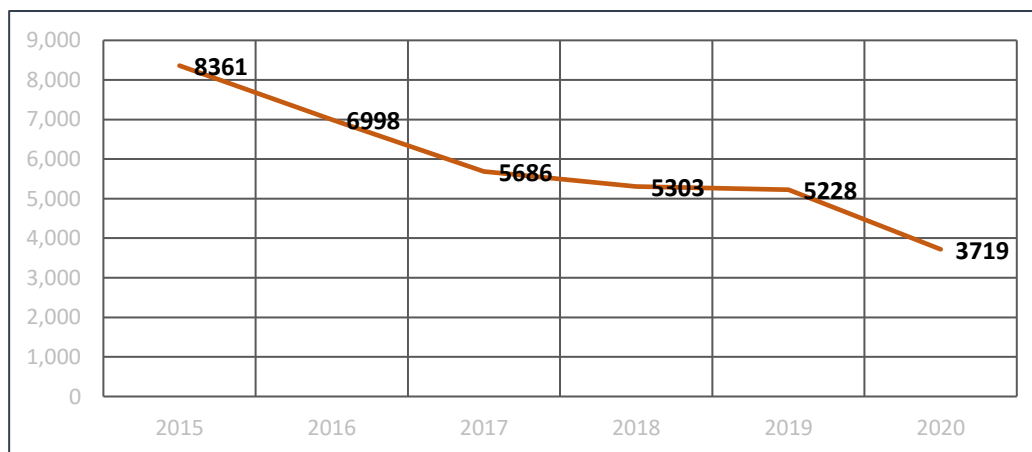
²³⁴ https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_2021.pdf - (доступно 07.03.2022.).

- 5) откривени случајеви кријумчарења људи,
- 6) откривени случајеви злоупотребе докумената,
- 7) одлуке о повратку и
- 8) враћена лица и промет путника.

У јавно доступним годишњим анализама Фронтексове мреже за анализу ризика (ФРАН), дат је опис ситуације везане за злоупотребу докумената, кроз приказ броја откривених случајева злоупотреба (број откривених докумената, врста документа, држава издавалац и број и држављанство лица која су злоупотребила документ) на спољним границама ЕУ, при уласку на територију ЕУ. Злоупотреби докумената, током кретања између држава чланица Шенгена, имајући у виду да на овој врсти граница не постоји редовна гранична контрола, посебна пажња се посвећује тек од суочавања са миграторном кризом. Она је свој врхунац достигла 2015. године, а суштински започела још 2013. године, када је уочено да мигранти користе фалсификована документа за тзв. секундарно кретање.²³⁵

Слика 59.

Злоупотреба докумената - корисници

У периоду од 2015. до 2020. године, на спољним границама ЕУ, при уласку на територију ЕУ откривено је 35.925²³⁶ лица која су злоупотребила један или више докумената, било да је реч о фалсификованим или туђим оригиналним документима.

²³⁵ Кретање из прве државе уласка на територију ЕУ у друге државе ЕУ.

²³⁶ Статистички подаци за период од 2017. до 2020. године коришћени су из документа *Анализа ризика*

Током 2020. године, регистрован је значајан пад броја откривених случајева што се доводи директно у везу са смањењем промета путника због рестрикција уведених у циљу спречавања ширења пандемије вируса Ковид-19.

У периоду од 2015. до 2018. године, највећи број случајева откривен је на ваздушним граничним прелазима али се ситуација значајно мења 2019. године када је највећи број случајева, чак 66%, откривен на копненим границама. Такав тренд је настављен и 2020. године са 55% укупног броја случајева откривених на копненим границама.

Слика 60.

Врста границе

Промене су током овог временског периода регистроване и код злоупотребљене врсте докумената. До 2020. године, пасош је био најчешће коришћен фалсификован документ. Фалсификоване пасоше 2015. године користила су 4.063 лица, 2016. године 2.755 лица, да би 2020. године ову врсту документа користило 988 лица. Током 2020.

за 2021. годину, на енг. „Risk analysis for 2021“, доступном на интернет страници:

https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_2021.pdf (доступно 07.03.2022.), док су подаци за 2015. и 2016. годину коришћени из документа *Анализа ризика за 2017.*

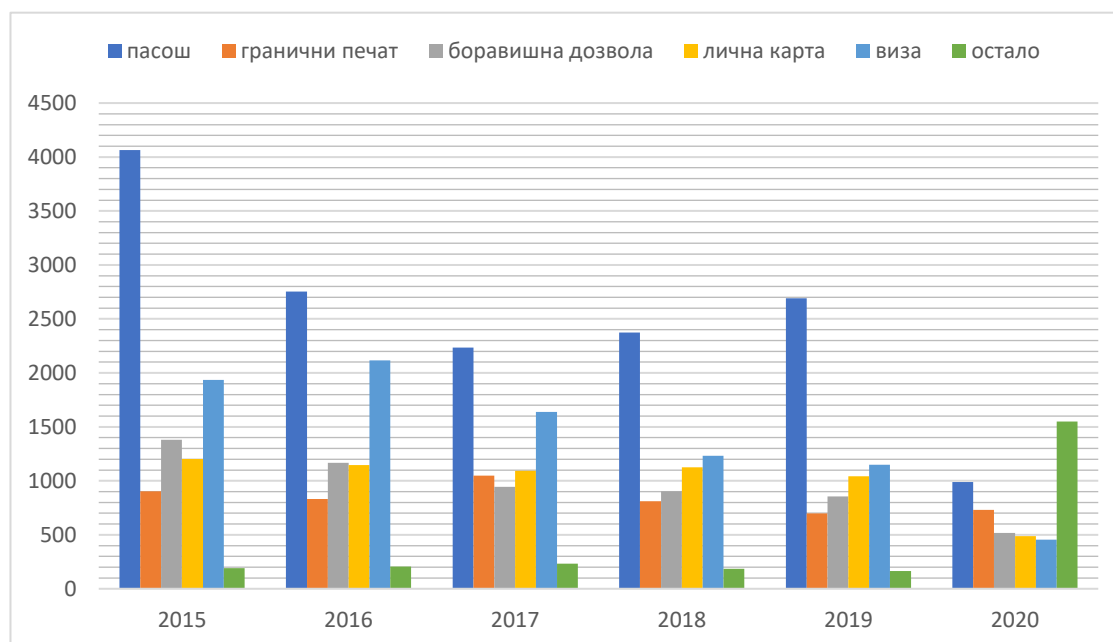
годину, енг. *Risk analysis for 2017*, доступном на интернет страници:

https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2017.pdf (доступно 07.03.2022.).

године најчешће су коришћена фалсификована документа неопходна за доказивање сврхе путовања у складу са рестриктивним мерама кретања уведеним због пандемије. Број корисника фалсификованих граничних печата у константном је паду до 2020. године, када је регистрован благи раст од 4%, број фалсификованих боравишних дозвола, који је био релативно стабилан током референтног периода, у паду је за 40% током 2020. године, као и број фалсификованих личних карти (-53%) и виза (-61%), у поређењу са 2019. годином.

Слика 61.

Злоупотреба докумената - врста документа 2015-2020. године

Бројне промене, регистроване током 2020. године, могу се довести у везу са смањењем броја путника на спољним границама за више од две трећине, у поређењу са претходном годином, због рестриктивних мера кретања уведених у циљу смањења ширења пандемије КОВИД 19 од марта 2020. године.

Током 2020. године, откривено је 16.000²³⁷ корисника фалсификованих и туђих оригиналних докумената током граничне контроле на територији ЕУ, од чега је готово

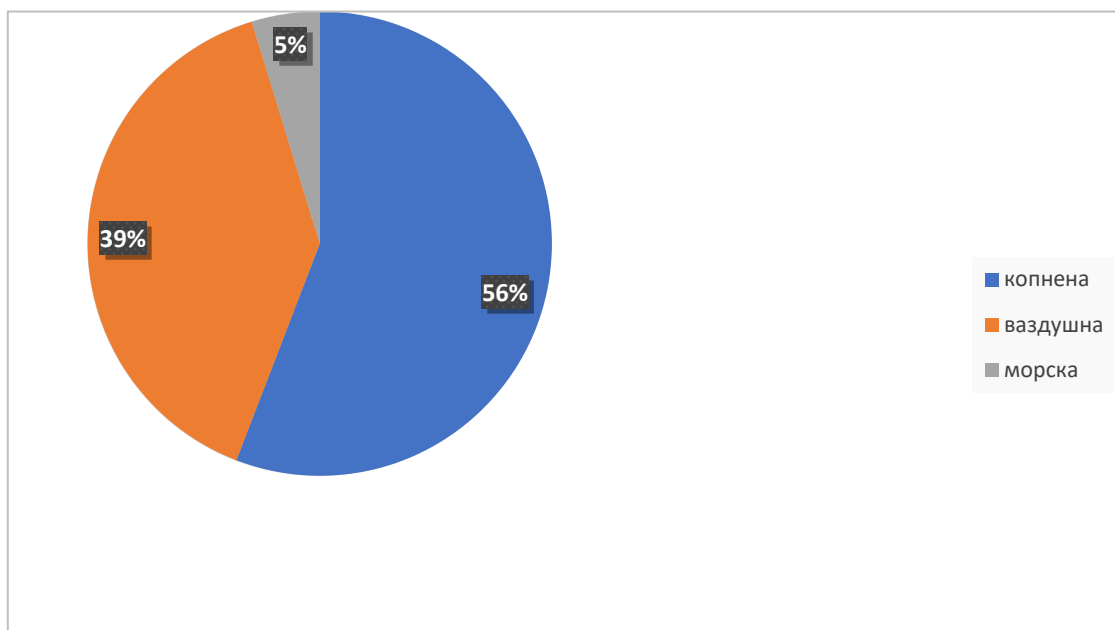
²³⁷ https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_2021.pdf (доступно 07.03.2022.).

7.000 корисника откривено на спољним границама. При уласку на територију ЕУ, откривено је 3.719 корисника фалсификованих и туђих оригиналних докумената.

Слика 62.

Злоупотреба докумената – врсте границе 2020. године

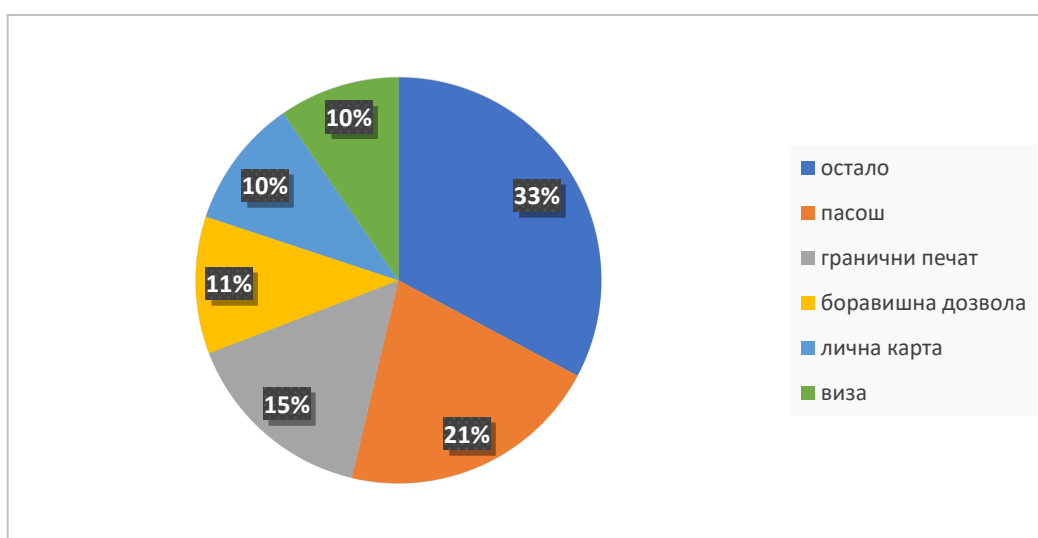
У односу на 2019. годину, када је откривено 5.228 корисника, регистрован је пад броја откривених случајева за 40%. Највећи број (2.077) или 56% откривен је на копненим границама, а 39% (1.466) на ваздушним граничним прелазима.

Промене изазване пандемијом одразиле су се и на врсту злоупотребљених докумената. Током 2020. године најчешће су коришћена фалсификована документа неопходна за доказивање сврхе путовања. Ова категорија докумената у 95% случајева представљала је тотални фалсификат. Пасоши су чинили 21% злоупотребљених докумената, а у 44% случајева на пасошима је извршена замена фотографије носиоца документа. У односу на претходну годину, регистрован је пад броја злоупотреба пасоша за 63%. Коришћење фалсификованих граничних печата настављено је готово истим интензитетом као претходне године, чак је регистрован благ раст од 4%.

У складу са смањењем броја путника, мањи је и број откривених случајева коришћења фалсификованих боравишних дозвола, личних карти и виза. Број боравишних дозвола смањен је за 40% у односу на претходну годину, а фалсификованих личних карти за 53% мање. И боравишне дозволе и личне карте у 54% случајева биле су тотални фалсификат. За разлику од ових докумената, највећи број виза није био фалсификован већ је био добијен на превару.

Слика 63.

Врсте злоупотребљених докумената

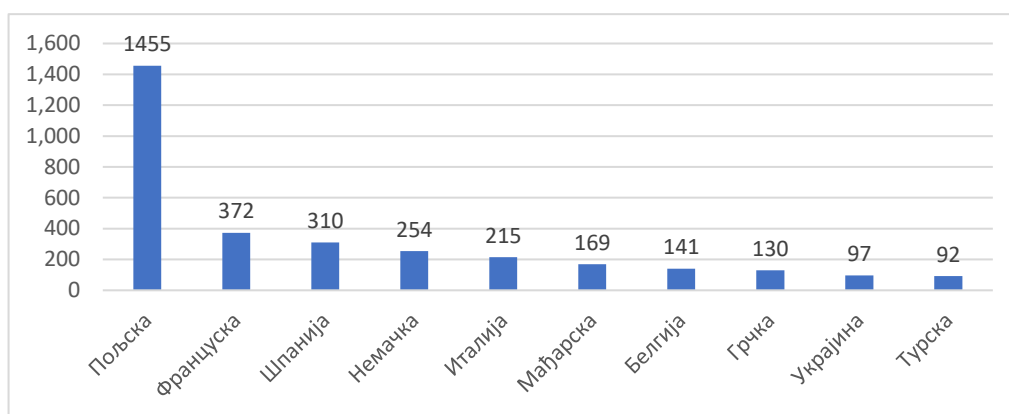
Промене изазване пандемијом одразиле су се и на државу издаваоца документа који је био фалсификован. Током 2020. године, далеко највећи број фалсификованих докумената била су документа издата од стране Пољске. Међутим, неопходно је истаћи да је реч о документима која су била неопходна за доказивање сврхе путовања у чак 85% случајева.

Укупно 372 лица злоупотребила су документа Француске, најчешће пасоше (35%), док су најчешће коришћена фалсификована документа Шпаније биле личне карте (38%). Од докумената Немачке најчешће су коришћене фалсификоване боравишне дозволе у 42% случајева, као и код докумената Италије (боравишне дозволе 27%) и Белгије (боравишне дозволе 31%). Специфично за Мађарску, као издаваоца, је да су у

чак 93% случајева коришћени фалсификовани гранични печати, док су од докумената Украјине и Турске најчешће коришћени фалсификовани пасоши.

Слика 64.

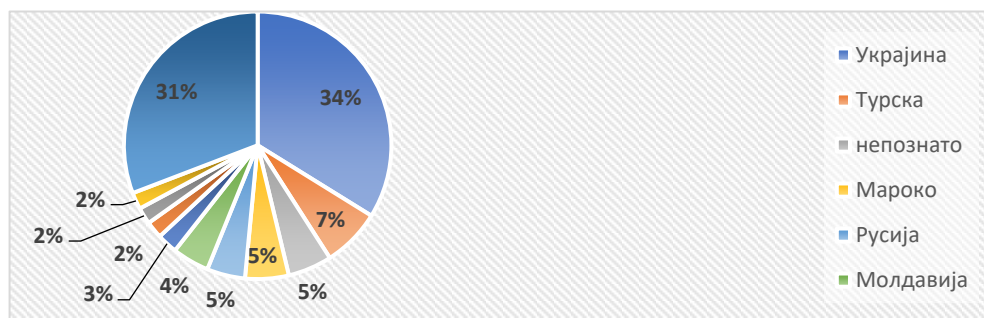
Држава издавалац докумената - 2020. године

Међу лицима, која су злоупотребила документа, при уласка на територију ЕУ током 2020. године, по бројности издвајају се држављани Украјине са уделом од 34% у укупном броју (1.258). Међу њима је највећи број лица користио фалсификована документа неопходна за испуњавање услова за улазак на територију државе ЕУ. У односу на претходну годину, регистрован је раст броја држављана Украјине који су извршили ову злоупотребу за 405%. По бројности, издвајају се држављани Турске (264) са уделом од 7%, као и држављани Марока (196), Русије (172) и Молдавије (166) са уделом од 5%.

Слика 65.

Злоупотреба докумената - корисници

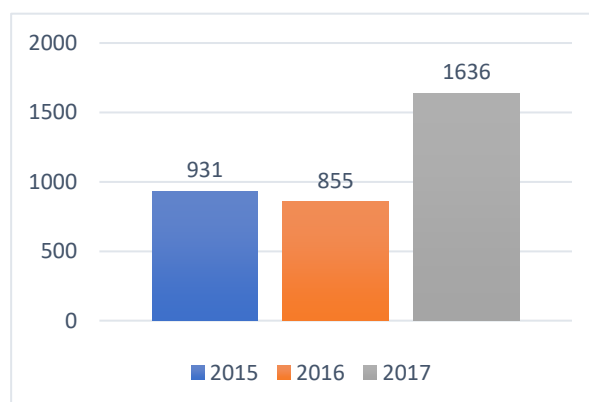
6. Злоупотреба докумената у региону Западног Балкана у временском периоду 2015-2017. године

Мрежа за анализу ризика Западног Балкана²³⁸ (енг. *WB-ARA - Western Balkan risk analysis network*) формирана је под окриљем Фронтекса у мају 2009. године. Чине је Албанија, БиХ, Северна Македонија, Црна Гора, Србија, Косово* и Фронтексова Јединица за анализу ризика (енг. *RAU - Frontex risk analysis unit*). Размена информација, између држава Западног Балкана и Фронтекса, врши се преко безбедне интернет платформе постављене на серверу Европске комисије, у форми прописаних образаца који прате шест главних индикатора, међу којима је и индикатор: откривена фалсификована документа.

Поред кварталних извештаја, један од најважнијих производа ове мреже су годишње анализе ризика, као резултат заједничког аналитичког рада представника држава Западног Балкана и Фронтексове Јединице за анализу ризика. У периоду 2015-2017. године, државе Западног Балкана (Албанија, БиХ, Северна Македонија, Црна Гора, Србија и Косово*), на својим државним границама, откриле су 3.422 случаја злоупотребе докумената.²³⁹

Слика 66.

Откривена фалсификована документа 2015-2017. године

²³⁸ https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB/WB_ARA_2018.pdf (доступно 07.03.2022.).

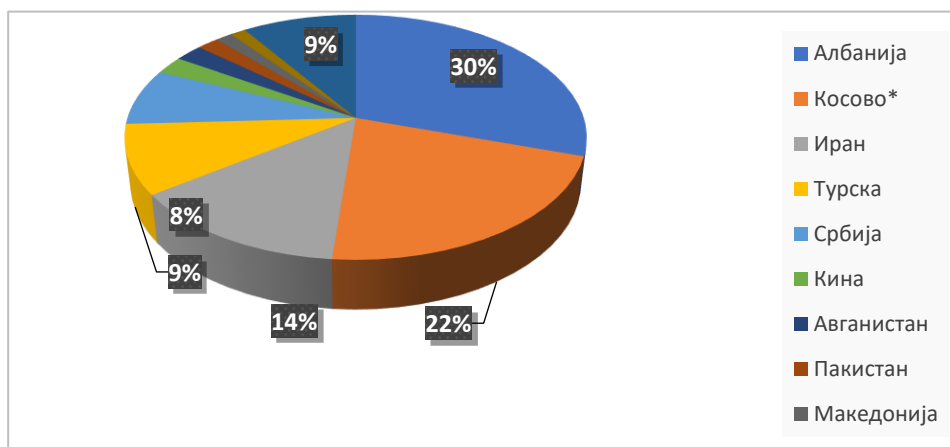
²³⁹ https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB/WB_ARA_2018.pdf (доступно 07.03.2022.).

Највећи број случајева откривен је 2017. године (1.636), односно 91% више него 2016. године. Током ове три године, највећи број случајева откривен је на копненим граничним прелазима (64%), док је на ваздушним граничним прелазима откривено 30% случајева.

Током 2015-2016. године, корисници фалсификованих и оригиналних докумената били су, у највећем броју, држављани западно-балканских земаља, првенствено држављани Албаније, Косова*, Србије али и других балканских држава који су 2016. године²⁴⁰ чинили 79% укупног броја лица која су, злоупотребљавајући документа, покушала на незаконит начин да пређу државну границу, док је 2015. године било укупно 68%.²⁴¹

Слика 67.

Злоупотреба докумената – држављанство 2017. године

Током 2017. године, међу корисницима фалсификованих и оригиналних докумената, у већем броју се појављују држављани земаља ван региона Западног Балкана чинећи чак 39% укупног броја корисника. Реч је о држављанима Ирана (223), Турске (150), Кине (39), Авганистана (37), Пакистана (29), Индије (21) и Сирије (11), а највећи број ових случајева откривен је од стране граничне полиције Србије.

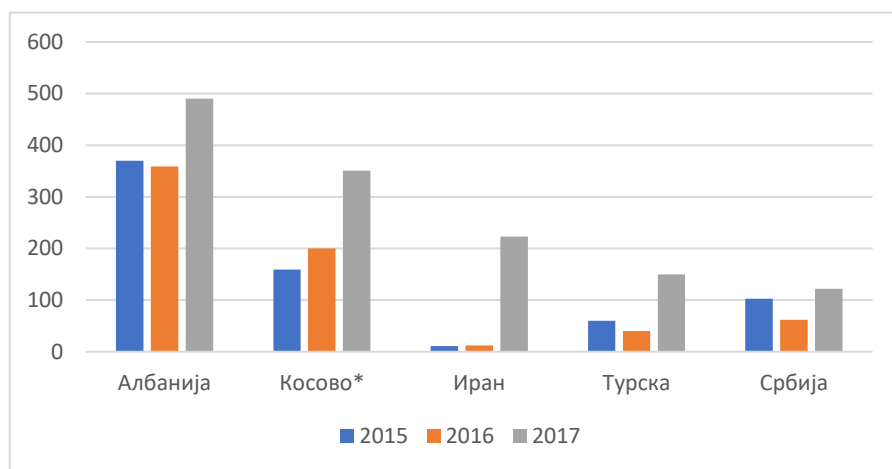
²⁴⁰ https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB_ARA_2017.pdf (доступно 07.03.2022.).

²⁴¹ https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB_ARA_2016.pdf (доступно 07.03.2022.).

Осим ове промене 2017. године, подаци јасно указују на чињеницу да су током референтног периода, злоупотребу докумената, при незаконитом преласку границе, у највећем броју вршили држављани Албаније, Косова* и Србије.

Слика 68.

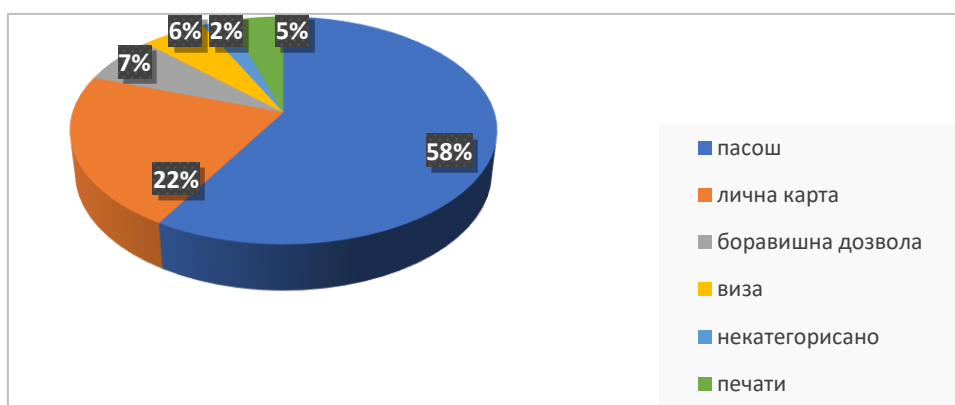
Злоупотреба докумената – држављанство корисника 2015-2017. године

Током референтног периода, највећи број злоупотребљених докумената чинили су пасоши са уделом од 58% и личне карте са уделом од 22%. Исти тренд, по врсти злоупотребљеног документа, регистрован је током све три године.

Слика 69.

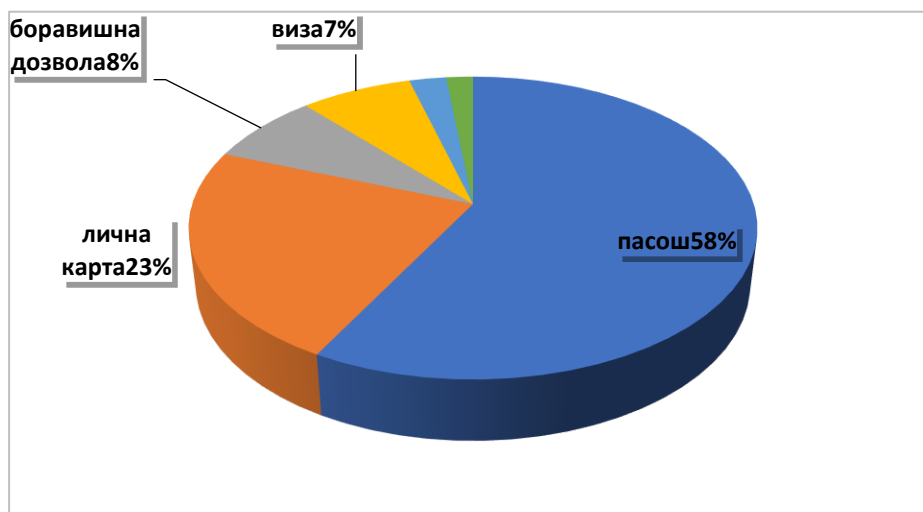
Врста злоупотребљеног документа 2015-2017. године

Укупно 948 фалсификованих и туђих оригиналних пасоша употребљено је при покушају незаконитог преласка државне границе током 2017. године чинећи 58% укупног броја злоупотребљених докумената. Највећи број злоупотребљених пасоша били су пасоши Албаније (25%). Откривена су 374 случаја злоупотребе личних карти од којих је највише било личних карти Италије (40%), 124 случаја злоупотребе боравишних дозвола од којих су 19% чиниле боравишне дозволе Немачке, док су у 121 случају откривених фалсификованих виза 24% чиниле визе Француске.

Слика 70.

Врста документа – 2017. година

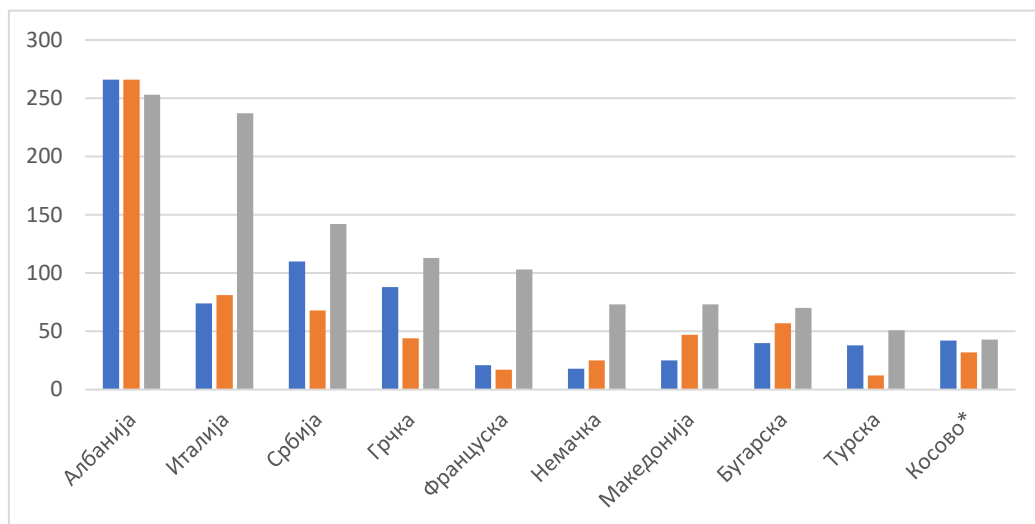

Међу злоупотребљеним документима, током референтног трогодишњег периода, највећи је број докумената које је издала Албанија (785). Документи Италије (392) постају у већем броју коришћени 2017. године, када је регистрован раст броја злоупотребљених докумената Италије за 193%. И у случају албанских и италијанских докумената, као корисници истичу се држављани Албаније. Регистрована је и чешћа злоупотреба докумената Србије током 2017. године са 142 откривена случаја и растом од 109% у односу на 2016. годину. Документа Грчке за 157% коришћена су више током 2017. године него претходне, док су документа Француске злоупотребљавана

петоструко више (506%) него 2016. године. У 36% случајева, документа Француске злоупотребили су држављани Ирана.

Слика 71.

Држава издавалац документа 2015-2017. године

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Фалсификовање припада каталогу криминалних делатности који сежу од давнина. Са сигурношћу можемо констатовати да је фалсификовање, различитих врста исправа, постојало од момента када су писмене исправе постале део човековог живота. Иако су исправа биле намењене писаним списима, којима су се преносиле поруке међу владарима, доцније је папирус постао начин објављивања законика и других прописа. Будући да се умножавање писмена вршило њиховим преписивањем, првобитни фалсификатори су били из реда људи који су се тиме „професионално“ бавили. Начин и модели израде фалсификата су били својствени личним способностима човека будући да нису постојале техничке могућности израде и умножавања списа.

Пратећи историјску периодизацију људског друштва можемо уочити еволуцију фалсификовања која, као и свака друга друштвена појава, остварује одговарајуће релације са временом у коме се дешава. Отуда се подручје фалсификовања исправа везује за одређене епохе односно векове (стари, средњи и нови век) када је људско друштво попримало новије облике испољавања робно-новчаних односа. Но, без обзира на чињеницу да се историја везује са вековна обележја, преломним тренутком, у еволуцији фалсификовања, сматрамо проналазак штампарије 1455. године. На фалсификаторској сцени имамо техничке могућности које дају нову ноту и квалитет у изради фалсификата. Сада се људска умешност добрим делом заснива на способностима машинског облика умножавања писаних списа. Ако закорачимо на подручје нашег правног простора, онда можемо уочити тврдње појединих историчара у погледу аутентичности важних правних споменика. Они добијају новије примесе који одударују од првобитне верзије законског текста.

У новом веку, па све до данашњих дана, фалсификовање различитих врста исправа, а нарочито новца, добија међународне димензије. То је подстакло читаву међународну заједницу да појача напоре ради успешнијег сузбијања фалсификовања. Борба против фалсификатора одвија се у два подједнако важна правца: превентивном (приступа се изградњи правно-институционалних механизма којима се превенирају будући покушаји фалсификовања новца и његовог организованог стављања у оптицај као правог) и репресивном (приступа се реактивним методама утврђивања његовог порекла,

начина растурања и локација на којима се то чини).

Утврђивање нормативних оквира фалсификовања исправа није могуће без јасно одређеног значења и модалитета у којима се испољавају. Сматрамо најприхватљивијим одређењем исправе по којој она представља сваки предмет који је подобан или одређен да служи као доказ какве чињенице која има значај за правне односе, као и рачунарски податак (члан 112. став 26. Кривичног законика). Отуда сматрамо да се њихова класификација треба вршити на следећи начин: новац и друге хартије од вредности; тестамент; уговори; уметничка дела; документа; књижевна дела; остале врсте исправа. Свакој од наведених исправа је, у контексту њиховог потенцијалног или оствареног фалсификовања, потребно приступити са посебном пажњом.

Криминалистичке димензије фалсификовања обухватају разматрање начина њиховог откривања у домену полицијског рада. Притом је од изузетне важности приступити са научних позиција које нам пружа криминалистика као засебна ванправна наука. Зато морамо поштовати постојећу структуру криминалистике као науке и њених научних дисциплина. Овде треба нагласити да криминалистика у себи садржи три основне димензије посматрања и научног третирања криминалитета. То се чини преко њених научних дисциплина и то: криминалистичке технике, криминалистичке тактике и криминалистичке методике. Једном речју, фалсификовање, у сфери полицијског рада, мора у себи садржати све три димензије криминалне појаве што скупа доприноси успешнијем превенирању потенцијалних фалсификата. Међутим, ако фалсификовање ипак буде учињено, устројена правила криминалистике и њених дисциплина омогућавају успешније откривање и расветљавање кривичног дела и привођење правди његовог учиниоца.

Криминолошке димензије фалсификовања заснивају се на три кључне научне дисциплине криминологије. На бази тога је неопходно указати на три димензије фалсификовања као криминалне појаве. Прву чини феноменолошка димензија којом се утврђују појавни облици и начини испољавања фалсификовања у одређеном времену и на одређеном простору. Другу чини етиолошка димензија која се одликује утврђивањем узрочности одређене криминалне појаве. На подручју фалсификовања можемо констатовати да се узроци везују за присуство ситуационих околности које погодују настанку фалсификата. У садашњем времену се под тим подразумева, у значајнијој мери, повећано коришћење готовог новца и различитих врста писмених исправа у пословном и правном промету. Трећу чини виктимолошка димензија фалсификовања својствена потенцијалним и стварним жртвама као важној категорији. Неопрезност, недовољна

едукованост и потреба за коришћењем различитих врста писмених исправа доприноси да се број жртава фалсификата рапидно повећава у појединим земљама.

Кривичноправне димензије фалсификовања исправа обухватају процесне и материјалне аспекте. То практично значи да је неопходно указати на начине сазнања за фалсификовање, као кривично дело, и начине покретања кривичног поступка. Након тога је неопходно правилно квалификовати конкретно кривично дело које се учиниоцу ставља на терет. Будући да се фалсификовање, у генусном смислу, везује за више кривичних дела, која припадају двома различитим групама, неопходно је утврдити њихову инкриминациону зону. На тај начин се доприноси успешнијем (реактивном) начину сузбијања фалсификовања.

Разматрање фалсификовања исправе у упоредном законодавству сматрамо неопходним у циљу потпунијег упознавања са кривичноправним облицима испољавања фалсификовања изван наше земље. У ту сврху се врши одабир кривичних законодавстава који су блиски нашој земљи према заједничком правном наслеђу (Хрватска, Црна Гора, Македонија) и чињеници да се налазе на европском правном тлу (Француска). Наведене околности сматрамо неизоставним приликом разматрања шире димензије одређене криминалне појаве, која садржи кривичноправне оквире, у важећем кривичном законодавству других земаља.

Праћење и анализа обима и динамике кривичних дела против привреде и правног саобраћаја показује различите тенденције у нашој судској пракси. Оне се крећу од упадљиве учесталости одређених кривичних дела да би већ у наредном периоду наступила њихова бројчана стагнација. Међутим, без обзира на овакве појединачне појаве, у значајно већој мери имамо примере правилног односа броја учињених кривичних дела у појединачним календарским годинама. Уопштавањем присутног обима и динамике кривичних дела против привреде и правног саобраћаја, у временском опсегу 2016-2020. године, можемо закључити да се њихов број варијабилно приказује.

Истраживање фалсификовања различитих врста исправа у полицијској пракси захтева коришћење службених података. Они представљају најреферентнији извор јер су део службених евиденција. Ценећи чињеницу да је наша земља у значајној мери унапредила сарадњу са Европском унијом, као и специјализованим агенцијама и полицијским службама у њеним оквирима, користили смо податке које ове службе поседују и међусобно размењују. Ови подаци представљају параметре који показују у којој је мери технизација и централизација службених података важна у проактивном и реактивном делу борбе против фалсификата. Зато смо изворно навели податке и слике у

којима се јасно виде различите врсте фалсификата у реалном времену. Крајњи домети коришћених и представљених података и слика служе ради проверавања почетне опште хипотезе и посебних подхипотеза. Следствено томе, можемо констатовати да је општа хипотеза која гласи „Добро обучени припадници полиције су главни фактор правовременог откривања и успешног процесуирања фалсификованих исправа“ у потпуности потврђена. Такође, што се тиче појединачних (посебних) подхипотеза, са пуном сигурношћу констатујемо да су у целости потврђене. То практично значи да су: 1) континуирана едукација полицијских службеника; 2) постављање савремених електронских уређаја и техничких помагала; 3) међународна, европска и регионална размена података и 4) професионално усмерени полицијски службеници, нужан предуслов успешне борбе против различитих врста фалсификата.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамовић С.: *Опита правна историја – стари и средњи век*, Номос, Београд, 2004.
2. Аврамовић С., Станимировић В.: *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Београд, 2009.
3. Алексић Ж.: *Научно откривање злочина*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1972.
4. Алексић Ж., Миловановић З.: *Криминалистика*, Партенон, Београд, 1994.
5. Алексић, Ж., Шкулић, М.: *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.
6. Бабић М., Марковић И.: *Кривично право – посебни дио*, Правни факултет, Бања Лука, 2013.
7. Беговић С.: *Како се борити против високотехнолошког криминала?*, Пројекат Развој електронског пословања, Београд, 2016.
8. Бошковић М.: *Криминалистика методика*, Полицијска академија, Београд, 2005.
9. Бошковић М., Бошковић А.: *Корупција – прање новца – финансирање тероризма*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2011.
10. Бошковић М., Марковић М.: *Криминологија са елементима виктимологије*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2015.
11. Бренеселовић Л.: „Примењена криминологија – немачко решење за потребе превентивне кривичне реакције“, *Гласник адвокатске коморе Војводине*, вол. 82, бр. 12/10, стр. 573-599.
12. Вуковић И., Радовић М.: „Правно-политичко оправдање кривичног дела коришћења платних картица без покрића“, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. 62, бр. 2/14, стр. 68-85.
13. Вукићевић Петковић М.: „Управни уговори“, *Економски сигнали: пословни магазин*, вол.10, бр. 2/15, стр. 85-98.
14. Веселиновић П. et al.: „Компаративна анализа проблема сиромаштва у Србији и земљама у окружењу“, *Економски сигнали: пословни магазин*, вол. 15, бр. 1/20, стр. 27-41.

15. Водинелић В.: *Криминалистика*, Савремена администрација, Београд, 1978.
16. Вујаклија М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1961.
17. Витез М.: „Нека питања хартија од вредности“, *Анали Економског факултета у Суботици*, вол. 51, бр. 32/14, стр. 113-132.
18. Гачић Д., Раткелић Лазић М.: *Стара добра писаћа машина*, Музеј града Новог Сада, Нови Сад, 2017.
19. Грубач М.: „Вештачење у кривичним стварима према новом Законик у кривичном поступку“, *Гласник адвокатске коморе Војводине*, вол. 75, бр. 2/15, стр. 75-91.
20. Дабић С.: „Утицај преваре која потиче од сајемца на пуноважност уговора о јемству и права јемца – жртве преваре“, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. 68, бр. 1/20, стр. 126-145.
21. Ђурђевић Д.: „Утицај недозвољеног мотива на пуноважност тестаментa“, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. 52, бр. 3-4/04, стр. 447-486.
22. Ђурђевић З.: „Превара на штету буџета Европске уније: манифестације, методе и узроци“, *Финансијска теорија и пракса*, вол. 30, бр. 3/06, стр. 253-281.
23. Ђурић А.: *Мотив у кривичном праву*, Пеликан принт, Ниш, 2006.
24. Ђукић С.: „Откривање и обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета“, *Војно дело*, вол. 69, бр. 6/17, стр. 139-165.
25. Ђукић С.: „Методика откривања и доказивања кривичних дела класичног криминалитета“, *Војно дело*, вол. 71, бр. 6/19, стр. 96-111.
26. Жарковић М. et al.: *Криминалистика*, ВШУП, Београд, 1999.
27. Земљак Б.: „Феноменологија преваре у имовинским деликтима у Републици Србији“, *Мегатренд ревија*, вол. 11, бр. 2/14, стр. 323-342.
28. Зекавица Р.: „Постанак државе и први облици полицијске организације у старом веку“, *Журнал за криминалистику и право*, бр. 1/18, стр. 1-14.
29. Игњатовић Ђ.: *Криминологија*, Номос, Београд, 1998.
30. Ивановић А.: „Criminally-legal and criminalistic aspect of counterfitting of money“, *Универзитетска хроника*, бр. 3/10, стр. 99-104.
31. Јанићијевић Н.: „Основни елементи теорије књижевне рецепције“, *Комуникације, медији, култура*, вол. 11, бр. 11/19, стр. 115-126.
32. Јовашевић, Д. et al.: „Фалсификовање исправа у теорији и пракси кривичног права Републике Србије“, *Вјештак*, вол. 2, бр. 1/16, стр. 9-18.

33. Јовановић Љ.: *Кривично право – посебни део*, Светозар Марковић, Београд, 1983.
34. Јоксић И.: „Криминалистички значај вештачења докумената у теоријској мисли проф. др Живојина Алексића“, *Зборник радова Криминалистичко форењичка истраживања*, вол. 4, бр. 1/11, стр. 417-427.
35. Јоксић И.: „Душанов законик – социјални контекст и правна наслеђа“, *Национални интерес*, бр. 3/15, стр. 189-207.
36. Јеротић С, Пантовић-Стефановић М.: „Феноменологија, психопатологија и феноменолошка психопатологија“, *Енграми*, вол. 43, бр. 1/21, стр. 6-19.
37. Комненић М., et al.: „Предмет кривичног дела фалсификовања исправе“, *Право – теорија и пракса*, вол. 29, бр. 4-6/12, стр. 89-107.
38. Комненић М., Данојлић М.: „Примена појединих општих института кривичног права код кривичног дела фалсификовања исправе“, *Култура полиса*, бр. 27/15, стр. 489-498.
39. Кружичевић К., Савић Д.: „Фалсификовање новца: процена рањивости хрватског монетарног система“, *Полиција. Сигурност*, вол. 23, бр. 3/14, стр. 271-277.
40. Лазаревић Љ.: *Коментар Кривичног законика*, Правни факултет Унион, Београд, 2011.
41. Лајић О., Алексић Д.: „Матрични приступ у истраживању привредног криминала – теоријско практични модел“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, вол. 52, бр. 1/18, стр. 227-244.
42. Маринковић Д., Стевановић А.: „Методе профилисања извршилаца кривичних дела у криминалистичким истрагама“, *Безбедност*, бр. 3/14, стр. 73-91.
43. Манојловић Д.: „Криминални милје и криминална појава – криминолошки и криминалистички аспекти“, *Мегатренд ревија*, вол. 12, бр. 5/15, стр. 205-220.
44. Матијашевић-Обрадовић Ј.: *Кривично процесно право – општи део*, Универзитет Привредна академија, Нови Сад, 2016.
45. Матијевић Б.: „Будућа штета и могућности њезине накнаде“, *Правни записи*, вол. 9, бр. 2/18, стр. 324-343.
46. Мацановић С.: „Мане доказне радње вештачења у кривичном поступку“, *Iustitia*, април-јун, бр. 2/18, стр. 16-20.
47. Миловановић Г. et al.: „Фалсификовање - озбиљна претња изградњи и одржавању вредности глобалне марке“, *Економске теме*, вол. 50, бр. 1/11, стр. 31-44.
48. Миљковић М. Н. et al.: „Идентификација везива и пигмената у сликарским бојама савременим инструменталним методама“, *Савремене технологије*, вол. 3, бр. 1/14,

- стр. 72-75.
49. Милићевић Н., Пејић Б.: „Психолошка истраживања настајања уметничког дела“, *Artefact*, вол. 2, бр. 1/16, стр. 19-29.
50. Михајлов С.: *Зграда кованице новца*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 2012.
51. Мршић Г. et al.: *Форензика докумената, новца и рукописа*, Центар Иван Вучетић - Хрватска свеучилишна наклада, Загреб, 2014.
52. Мрдак Г.: „Улога судских вештака у правосудном систему Србије“, *Право и привреда*, вол. 58, бр. 1/20, стр. 184-205.
53. Накић Н.: „Значај уводног разговора код полиграфског испитивања“, *Безбедност*, вол. 62, бр. 3/20, стр. 203-222.
54. Николић З.: *Превенција криминалитета*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2006.
55. Николић А., Мојашевић А.: „Организација финансијских тржишта“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу - Тематски број: Заштита људских и мањинских права у европском правном простору*, вол. 63, 2012, стр. 113-127.
56. Николић-Ристановић В., Константиновић-Вилић С.: *Криминологија*, Прометеј, Београд, 2018.
57. Павишић Б. et al.: *Криминалистика - књига 1*, Голден маркетинг – техничка књига, Загреб, 2006.
58. Павишић Б. et al.: *Криминалистика - књига 2*, Душевић - Кршовник д.о.о., Ријека, 2012.
59. Пантелић С.: „Уговори постоје да би регулисали односе моћи“, *Банкарство*, вол. 46, бр. 1/17, стр. 116-123.
60. Пешић Ј.: „Анализа дискурса и њен однос са психологијом“, *Психологија*, вол. 30, бр. 3/97, стр. 263-278.
61. Петровић Д.: „Употреба дигиталних платформи за потребе политичке пропаганде: случај лажне Фејсбук странице протеста Против диктатуре“, *СМ: Communication and Media*, вол. 13, бр. 44/18, стр. 5-34.
62. Платон: *Закони*, БИГЗ, Београд, 1971.
63. Поповић-Ћитић Б., Ђурић С.: „Интегративни развојни теоријски модели у етиологији делинквентног понашања“, *Социолошки преглед*, вол. 45, бр. 1/10, стр. 99-117.
64. *Правна енциклопедија*, том 1, Савремена администрација, Београд, 1985.

65. Приручник о заштићеним документима, израда и елементи заштите, основни ниво, МУП Србије, Београд, 2016.
66. Прњат Д.: „Фалсификати и фалсификатори на тржишту дела ликовних уметности“, *Култура*, бр. 150/16, стр. 224-235.
67. Раонић И.: „Доказна радња - вештачење у судским поступцима“, *Iustitia*, април-јун/18, стр. 12-15.
68. Савић Ј.: *Фалсификовање у старо доба и средњем веку до наших дана*, Полиција, Београд, 1928.
69. Савић П.: *Откривање фалсификованих потписа*, Бизнис новине, Београд, 2008.
70. Салма Ј.: „Нотаријално облигационо право“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, вол. 47, бр. 1/12, стр. 87-100.
71. Симоновић Б., Бусарчевић М.: „Вештачење докумената: проблем укрштених линија“, *Безбедност*, вол. 52, бр. 1/10, стр. 127-153.
72. Симовић М. et al.: „Исправе као објект фалсификовања“, *Безбједност - Полиција - Грађани*, вол. 12, бр. 1-2/16, стр. 19-34.
73. Селаковић Н.: *Душанов законик и правни транспланти (упоредно - правна студија)*, Правни факултет, Београд, 2007.
74. Соловјев А.: *Историја словенских права – Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Службени лист СРЈ, Београд, 1998.
75. Станковић Н.: *Криминологија*, Европски универзитет Брчко Дистрикт, Брчко, 2017.
76. Стојановић Н.: *Наследно право*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2011.
77. Стојановић З.: *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2012.
78. Стојановић З.: „Фалсификовање исправе у црногорском кривичном праву“, *Studia iuridica montenegrina*, бр. 2/20, стр. 7-37.
79. Сретеновић В.: „Фалсификовање исправе у законодавству и пракси“, *Војно дело*, вол. 71, бр. 2/19, стр. 120-130.
80. Стојановић Н.: „О наслеђивању у Законоправилу Светога Саве“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1/14, стр. 25-43.
81. Томашић Д.: „Племенска култура и њени данашњи остаци“, *Друштвена истраживања*, бр. 6/93, стр. 889-906.
82. Тодоровић М.: „Социјализација схваћена на динамски начин“, *Зборник радова Филозофског факултета*, вол. 48, бр. 1/17, стр. 3-23.

83. Годоровић С. et al.: „Непоштење у науци“, *Halo*, вол. 26, бр. 2/20, стр. 82-87.
84. Христов З.: „Психолошке и криминолошке карактеристике учинилаца кривичних дела против економије“, *Crimen*, вол. 8, бр. 2/17, стр. 158-171.
85. Чворовић Д.: „Криминално-политичка оправданост, сврха и облици начела опортунитета кривичног гоњења“, *Зборник радова: Опортунитет кривичног гоњења*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2009, стр. 29-38.
86. Шепаровић З.: *Виктимологија - студије о жртвама*, Тискара, Загреб, 1985.

Прописи

1. Кривични законик Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 85/05-94/16).
2. Законик о кривичном поступку Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 72/11-62/21 - одлука УС).
3. Закон о Народној банци Србије („Службени гласник РС“, бр. 72/03-44/18).
4. Закон о судским вештацима Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 44/10).
5. Закон о привредним друштвима Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 36/11-109/21).
6. Одлука Генералне скупштине ОУН, бр. 40/34 од 29. новембра 1985. године.
7. Code pénal. Dernière modification: 2022-03-04, Edition: 2022-03-04 Production de droit.org. Ces codes ne contiennent que du droit positif, les articles et éléments abrogés ne sont pas inclus. 1322 articles avec 2201 liens.
8. Казнени закон Републике Хрватске („Народне новине РХ“, бр. 125/11-84/21).
9. Кривични законик Републике Црне Горе („Службени лист РЦГ“, бр. 70/03-47/06; „Службени лист ЦГ“, бр. 40/08-3/20).
10. Кривични закон Републике Македоније („Службен весник на РМ“, бр. 37/96).

Интернет извори

1. „Интернет омогућава све већу продају фалсификата“, *Радио Слободна Европа (чланак)*, Извор: <https://www.slobodnaevropa.org/a/24598393.html>

2. Антељ Ј., Албуновић И.: „Сваки десети потрошач бар једном купио фалсификат“, *Политика (чланак)*, Извор: <https://www.politika.rs/scc/clanak/482700/Svaki-deseti-potrosac-bar-jednom-kupio-falsifikat>
3. <https://pravo.potrosackisavetnik.com/sta-da-uradite-ako-vam-je-neko-falsifikovao-potpis>
4. Костић С.: „Штампаре фалсификованих књига“, *Време*, бр. 683/04. Извор: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=366808>
5. <https://www.purs.gov.rs/sr/o-nama/softver.html>
6. Марковић Д.: *Историјски фалсификати: померање граница прошлости*. Извор: <https://teodulija.net>
7. *Значај микроскопа у савременом свету. Микроскоп*. Извор: <https://goaravetisyan.ru/bs/znachenie-mikroskopa-v-sovremennom-mire-mikroskop-razvitie-mikroskopii/>
8. Савић П.: Откривање фалсификованих потписа. Извор: <https://www.besplatnapravnaeducacija.rs/prilozi-saradnika/otkrivanje-falsifikovanih-potpisa/>
9. <https://www.bastabalkana.com/2016/02/grafoskopija-i-grafologija-potpis-osobe-otkriva-identitet/>
10. <http://www.grafologija.rs/knjiga/>
11. Стаменковић С.: „Суђење фалсификаторима карата за превоз“, *Политика (online)*, Београд, 09.02.2007.
12. Стевановић Д.: „Потписи откривају карактер (чланак)“, *Политика*, Београд, 2019.
13. <http://www.bgnekretnine.net/blog/kupci-stanova-oadeni-za-dva-miliona-evra>
14. <https://www.balkaniyum.tv/srpski/vesti/5922.shtml>
15. <http://www.sudski-vestaci.org.rs/kodeks.php>
16. *У Македонији ухапшени полицајци због фалсификовања пасоша и исправа (чланак)*. Блиц, издање од 06.04.2021. године. Извор: <https://www.blic.rs/vesti/svet/u-makedoniji-uhapseni-policajci-zbog-falsifikovanja-pasosa-i>
17. <https://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/>
18. https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/identity-document_en,
19. <https://shorexcapital.com/a-brief-history-of-passports/>
20. <https://fxb.harvard.edu/2015/11/12/a-brief-history-of-national-id-cards/>
21. <https://fully-verified.com/passport-photography-history/>

22. <https://www.icao.int/publications/pages/publication.aspx?docnum=9303>
23. <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:7501:-1:ed-5:v1:en>
24. <https://www.iso.org/standard/31432.html>
25. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32004R2252>
26. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_putnim_ispravama.html
27. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_licnoj_karti.html
28. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2008/37/1>
29. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2007/11/1/reg>
30. <http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/gradjani/dokumenta/licna+karta/licna+karta>
31. Eric Billiaert, 2014, Polycarbonate for ID documents, [https://www.academia.edu/7966334/Polycarbonate for ID documents](https://www.academia.edu/7966334/Polycarbonate_for_ID_documents)
32. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:4407256>
33. <https://frontex.europa.eu/we-know/situational-awareness-and-monitoring/strategic-analysis/>
34. <https://www.schengenvisainfo.com/news/authorities-report-1000-schengen-visa-stickers-stolen-from-italian-embassy-in-pakistan/>
35. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_2016.pdf
36. <https://www.interpol.int/en/How-we-work/Databases/SLTD-database-travel-and-identity-documents>
37. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:World_Passport_front_page.jpg
38. https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2022-02/list-of-known-fantasy-and-camouflage-passports_en.pdf
39. <https://frontex.europa.eu/about-frontex/legal-basis/>
40. <https://eur-lex.europa.eu/etent/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R1896&from=EN>
41. <http://www.faocc.gov.rs/wps/wcm/connect/23e83b2a-a0ce-4549-8b6d-42fec390a8e/IOR%2Bapril%2B2021%2Blat.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nzqi6d>
42. <https://frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/origin-tasks/>
43. <https://frontex.europa.eu/we-know/situational-awareness-and-monitoring/monitoring-risk-analysis/>
44. <https://frontex.europa.eu/we-know/situational-awareness-and-monitoring/monitoring-risk-analysis/>

45. https://frontex.europa.eu/assets/About_Frontex/Organisational_structure.pdf
46. <https://frontex.europa.eu/we-know/situational-awareness-and-monitoring/strategic-analysis/>
47. <https://frontex.europa.eu/documents-and-publications/eap-ran-q1-2018-92w7D4>
48. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB/WB_Q2_2018.pdf
49. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_2021.pdf
50. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_2021.pdf
51. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2017.pdf
52. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_2021.pdf
53. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB/WB_ARA_2018.pdf
54. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB/WB_ARA_2018.pdf
55. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB_ARA_2017.pdf
56. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB_ARA_2016.pdf

Судска пракса

1. Решење Апелационог суда у Новом Саду, посл.број Гж- 3193/17 од 14.12.2017. године којим је укинута пресуда Основног суда у Новом Саду посл. бр. П-12455/13 од 31.05.2017. године (аутор сентенце: Јармила Лончар, виши судијски сарадник).
2. Пресуда Врховног касационог суда у Београду, број Кзз 497/2019 од 21.05.2019. године.
3. Пресуда Основног суда у Сомбору број К. 65/12 од 05.10.2012. године и пресуда Апелационог суда у Новом Саду број Кж. 1. 672/13 од 10.07.2013. године.

Статистички материјали

1. Пунолетни учиниоци кривичних дела–Пријаве, оптужења и осуде (2016.), Билтен РЗС, бр. 629, Београд, 2017.

2. Пунолетни учиниоци кривичних дела–Пријаве, оптужења и осуде (2017.), Билтен РЗС, бр. 643, Београд, 2018.
3. Пунолетни учиниоци кривичних дела–Пријаве, оптужења и осуде (2018.), Билтен РЗС, бр. 653, Београд, 2019.
4. Пунолетни учиниоци кривичних дела–Пријаве, оптужења и осуде (2019.), Билтен РЗС, бр. 665, Београд, 2020.
5. Пунолетни учиниоци кривичних дела–Пријаве, оптужења и осуде (2020.), Билтен РЗС, бр. 677, Београд, 2021.

БИОГРАФИЈА

Владимир Сретеновић је рођен 03.06.1976. године у Приштини. У родном граду је завршио основно и средњешколско образовање. Године 2008. уписао се на Интернационални Универзитет у Новом Пазару на смеру – криминалистика. На Правном факултету за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду 2013. године уписује мастер студије, на смеру кривично право. Након успешно окончаних мастер студија стиче звање мастер-правник.

У МУП Републике Србије заснива радни однос 1997. године, где и сада ради на месту помоћника шефа смене у СГП Хоргош. Током своје дугогодишње радне каријере у МУП Републике Србије, на првој линији граничне контроле, непосредно је откривао фалсификована документа. У овој области је похађао више специјалистичких обука, курсева и семинара на којима је показао висок ниво знања и интересовање за даљим усавршавањем. Посебно можемо издвојити следеће:

- 1) Курс за откривање фалсификованих докумената – напредни ниво у складу са „FRON-TEX DOC 2 курикулумом”, Профилисање и импостер, испуњени услови за тренера ниво DOC 1, (први ниво) Центар за експертизу докумената и превара идентитета у Холандији, Београд, 2016. године;
- 2) Обука за откривање фалсификованих докумената – напредни ниво Frontex- Европска агенција за граничну и обалску стражу, (*Training on advanced skills for detection of falsified documents*), Холандија, 2016. године;
- 3) Обука за откривање фалсификованих докумената – напредни ниво – обнављање Frontex- Европска агенција за граничну и обалску стражу, (*Refreshment training Advanced level/Document Specialist*), Холандија, 2019. године;
- 4) Специјалистичка обука за граничног полицајца из радног односа – 6. класа, у складу са Специјалистичком обуком за граничног полицајца из радног односа, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд, 2020. године;
- 5) Обука тренера у области граничне контроле за делатност „Откривање фалсификованих и лажних докумената“ – 1. класа, у складу са Програмом обуке

тренера у области граничне контроле, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд, 2021. године.

Владимир Сретеновић активно учествује у следећим активностима:

- 1) Тренер на Националном тренингу за детекцију и верификацију фалсификованих путних и других докумената, за припаднике Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Управе граничне полиције, уз подршку Frontex, EASO, ИОМ и UNHCR, Београд, 2018. године;
- 2) Извођач на 45 једнодневних семинара на тему: „Откривање и препознавање фалсификованих и лажних идентификационих докумената“ за припаднике Управе граничне полиције, Регионалног центра граничне полиције ка Мађарској, период 2018-2020. године.

Владимир Сретеновић се остварио и на породичном плану. Ожењен је и отац четворо деце.